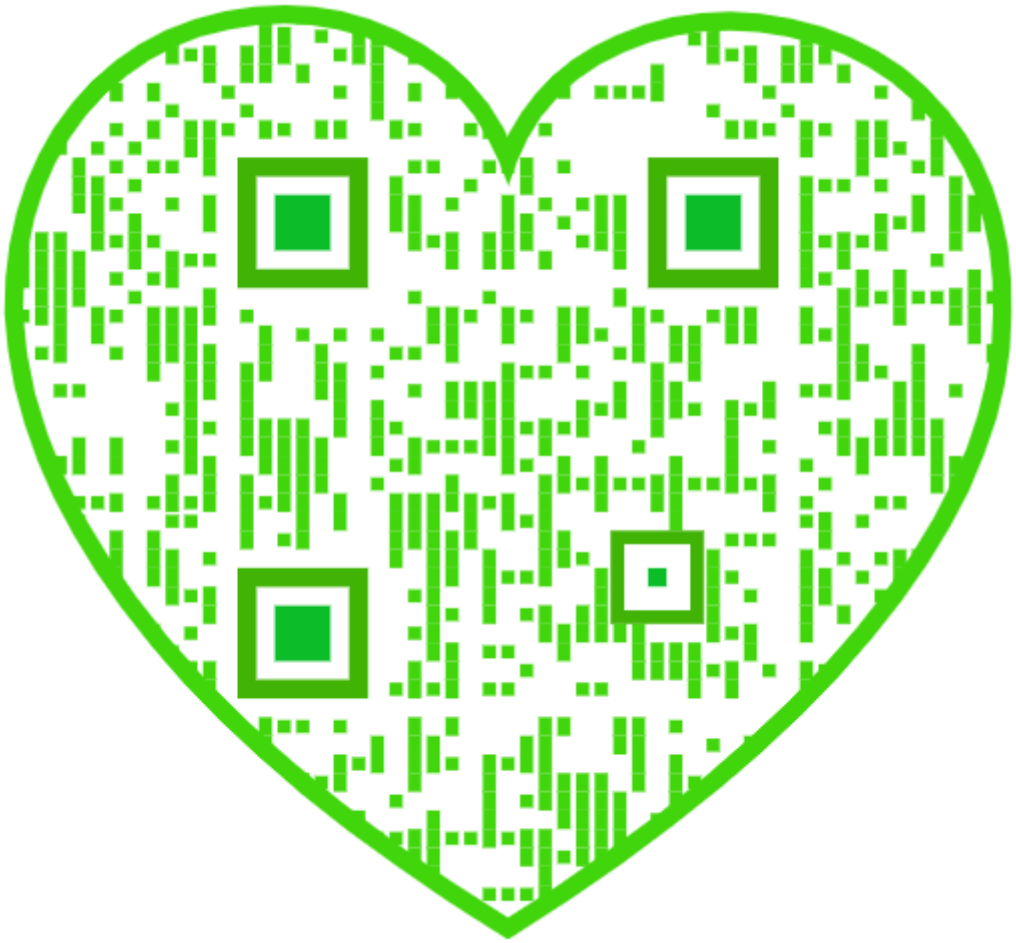

De Katholiek.

EERSTE DEEL.

Te 's Gravenhage,
BIJ A. P. VAN LANGENHUYSEN. — 1842.

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL.

FONDSARTIKELEN.

bladz.

De toestand van het Protestantisme. 1, 65, 165, 289, 361
Onderwijs 27
Hoedanigen indruk maakt de *Evangelische Kerkbode* op de Katholieken? 40
Wat is waarheid? 85
Eene waarheidsliefde der Protestanten in het voordragen der stukken, betrekking hebbende op de kerkelijke geschiedenis. 96
De *Evangelische Kerkbode* geen Profeet 103
Lager onderwijs 124
De *Katholiek* over zich zelven. 141
Het schrappingsfeit 153
Over het Katholicismus in Frankrijk 190
De goede werken 205
De Protestantsche Bisschop te Jerusalem. . . . 229
Teregtwijzing aan den Hoogleeraar des Amorie van der Hoeven, rakende zijn »*Antwoord op eene aanklagt van de Katholiek*» 251
Keizer Juliaan de afvallige 307, 388
Geschiedkundigen blik op den toestand der Katholieke godsdienst in Nederland, sedert de Hervorming 329, 412
De Titelplaat 425

VERSCHEIDENHEDEN.

Redekunstige vragen 50, 444
Het concordaat. 52
Eerbewijzingen aan Bisschoppen 60
Waar de vijanden der Jesuiten al toe kunnen komen. 61
Kan men staat maken op de berigten van den *Kerkbode?* 63
Mede-arbeiding aan ons Maandschrift 64
Curiosa 348
Bekeering der Heidenen 349
Uitwerkselen van Missie-preken 354
Eenige staaltjes van de uitgezochte kieschheid, vindingrijke geestigheid en wonderbare vruchtbaarheid in spiksplinternieuwe denkbeelden, van *de Reformatie: Tijdschrift* TER BEVORDERING VAN GODS KONINGRIJK IN NEDERLAND 356
Treffende bemerkingen van eenige *Protestantsche* Godgeleerden in Engeland, welke wij aan *zekere lieden* ernstig ter overweging aanbevelen . . . 358

BOEK-AANKONDIGING.

Oratio de Doctoris Catholici dignitate et officio, quam die 2ª mensis Augusti MDCCCXLI habuit Petrus Franc. Xax. de Ram, Rector Universit. Cath. in oppido Lovaniensi, quum virum eruditissimum Augustum Kempenaers... Sacrorum Doctorem more majorum renunciaret. Lovanii excudebant van Linthout et van den Zande . . . 138
Revue de Bruxelles, nouvelle serie Tome I. Bruxelles et Louvain aux bureaux de la Revue . . 139
Catholieke tractaatjes 140
Een woord over de Kerk en Kerkhervorming, of,

de Katholieke Kerk gezuiverd van den blaam, haar aangewreven door den Predikant F. H. G. van Herson, in zijne leerrede ter gedachtenis van de Kerkhervorming. Door den Pastoor en de Kapellanen der R. K. Gemeente te Arnhem. — Te Arnhem, bij J. G. Meijer, 1842, VIII en 110 bl. 201

Het Bisdom van Roermond en de Bisschop van Hirene, of verzameling van lofdichten enz., ter gelegenheid van de plegtige zalving van Z. D. Hoogwaardigheid J. A. Paradis, Apost. Admin. van Limburg, tot Bisschop van Hirene. — Ten voordeele der armen-scholen. — Te Roermond, ter drukkerij van de Wed. Welsch 204

Geest en strekking van het besluit aangaande het lager onderwijs van den 2 Januarij 1842 . . 266

Proeve van antwoord op de vraag: Wat kan en moet de Protestantsche Kerk van Nederland in onze dagen doen, om de pogingen der zendelingen van het Hof van Rome tot hare afbreuk, met vrucht tegen te gaan? door Matthijs Siegenbeek 273

Koning Willem II en de *Evangelische Kerkbode;* door J. de Breet, beëdigd translateur en huisonderwijzer te Arnhem, bij J. B. van Dieren, te Grave, 1842. 283

De Middelaer of Bijdragen ter bevordering van Tael, Onderwijs en Geschiedenis. Te Leuven bij van Linthout en van den Zande. Eerste Jaargang 1840—1841. Tweede Jaargang n°. IV. . . . 285

Leer en Gebedenboek voor de beminnelijke jeugd, hetwelk volwassenen ook met vrucht zullen kunnen gebruiken, *door* P. Aegidius Jaïs. *Naar het Hoogduitsch, tweede druk. Te Deventer, bij J. W. Robijns.* 1842. 338

Algemeene Fondslijst van Boeken, gedrukt bij J. J. Arkesteyn en zoon, *te 's Bosch*, 1841 . 359

Rituale Romanum contractum et abreviatum in usum Sacerdotum Missionum Hollandiae. *Daventriae*, apud J. W. Robijns. VIII et 207 pp. in 24°. 360

Adres aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, over de Formulieren, de Academische opleiding der Predikanten, het Onderwijs en het Kerkbestuur. 8°. 52 bladz., *te Leiden*, *bij S. en J. Luchtmans*, 1842. 429

Antwoord op de vraag: Waarom zijt gij Katholijk geworden? in eenen brief aan eenen vriend *door Richard Waldo Sibthorp*, *B. D.*, gewezen Predikant van St. James te Rijde, op het eiland Wight, *naar den vierden druk van het Engelsch*, *te Amsterdam*, *bij J. H. van Spanje*, 1842. 443

Roomsch Katholiek Jaarboek voor het Koningrijk der Nederlanden, 1842. — *Te 's Hage*, *bij J. W. ten Hagen* 446

Januarij 1842.

DE TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME.

Accidit tibi, quod imperitis aedificatoribus, quibus sua semper disciplent, accidere solet, ut semper destruas, quod semper aedifices.
S. Hilarius.

De bouwvallen van eenen grootschen tempel zijn, door hunne vaak wondere ongeregeldheid, met woorden niet genoegzaam te beschrijven. Echter zijn daar overblijfselen van orde, waarin plan van stichter en kunstenaar nog te lezen staan; dan wat te zeggen, welke beschrijving te geven van bouwvallen, die nooit een ordelijk geheel hebben uitgemaakt; eener voor ons oog in puinen stortende stad, bij welker aanleg men de strijdigste plannen volgde, minder stichten wilde dan vernietigen, en onophoudelijk elkanders arbeid zocht te ondermijnen of uit een te werpen? Luther maakte de godsdienst, dat is mededeeling van het leven der Godheid, tot het *niet* eener afgetrokken gedachte, en, wat dra volgen moest, verklaarde het noodzakelijk verstand vrij, en den vrijen wil noodzakelijk. Eene zoo verbijsterende tegenspraak, in tijden van ontwikkeling, den menschelijken geest ingestort, bragt denzelven in een soort van dronkenschap, die allerlei uitsporige gevoelens ten gevolge had; Luthers leerlingen, zijne mededingers, en beider nog talrijker navolgers, bleven onophoudelijk met elkander in strijd; ieder had een ander

Evangelie te verkondigen. Een oogenblik schenen stijfzinnigheid die niet denkt, en staatsgeweld dat belang volgt, eenen bepaalden toestand te zullen vestigen; maar het menschelijk verstand hernam zijn regt, stond telkens met meer stoutheid op tegen eene leering, die de Schepper der rede niet kan hebben geopenbaard; het tijdelijk gezag, door de werking derzelfde oorzaken, van alle bepaalde godsdienst los en vervreemd, verleende eindelijk geene ondersteuning dan in den zin dezer verloochening; en wie nu, bij het beschouwen van het gevecht, dat zoo vele dwalingen met hun eigen beginsel hebben aangevangen, kan het eenen anderen naam geven dan van puinen, die over puinen storten; meent niet, bij de hervorming der hervorming, de ontkenning der ontkenning, de vernietiging der vernietiging, eenen draaijenden afgrond in te zien, en kan zich aanstonds rekenschap geven van hetgeen er gebeurt?

Werp den blik over Europa, en ga de voornaamste toestanden van het Protestantisme na, of het een ander schouwspel oplevert.

De hooge kerk van Engeland, die, uit eene scheuring ontstaan, en hierdoor hare hierarchie bewarend, zoo veel toebragt om aldaar gehechtheid aan oude instellingen, en dien historischen zin te doen voortduren, welken het Protestantisme overal vernietigde, zij zelve houdt aan de bestaande staatsvormen naauwelijks meer vast: het uitsterven der Stuarts, de Emancipatie der Katholieken, de hervorming van het Parlement, de veranderde staatkundige denkwijzen, waardoor de partijen, schoon oude namen dragend, dezelfden niet meer zijn, hebben haar meer en meer haar staatkundig ge-

wigt doen verliezen. Mogen hare onmetelijke rijkdom men tot het behoud daarvan strekken, bij de steeds toenemende armoede en oploopende staatsschuld, stellen zij haar van den anderen kant aan gedurige verwijten en aanvallen, en grootere gevaren bloot. En terwijl deze uitwendige steunsels in de beweging der maatschappij worden losgemaakt, verzinken de grondslagen, op welke alleen, zij zich in de bloeijendste tijden niet kon staande houden. De negen en dertig artikelen vinden, bij het heerschend ongeloof, geene aanhangers meer. «Het zijn,» zeide reeds voor lang, in eene zijner leerredenen, Bisschop Bramhall, «slechts »vrome gevoelens ter bewaring der eenheid geschikt, »ook verpligten wij niemand van ze te gelooven, maar »alleen van ze niet tegen te spreken.» Als of iedere eenheid zonder eenheid van geloof, niet tot gedurigen twist of doodelijke onverschilligheid leiden moest! Dr. Hey, thans hoogleeraar in de theologie, stelt het in zijne lessen als zeker, dat «de zin dier artikelen naar »de omstandigheden moet bepaald worden.» Dr. Balguy komt er met ronder woorden voor uit, hij zegt: «de »artikelen zijn juist niet dat, wat wij zouden wenschen »dat zij waren. Sommige zijn in zeer dubbelzinnige »bewoordingen uitgedrukt; andere onjuist, mogelijk »strijdig met de rede; weder andere kunnen den on»wetenden lezer in even groote dwalingen brengen.» De grootste lof, die hij er aan geeft, is in deze vraag vervat: «Waar is er een derzelve, die tot onzedelijk»heid voert?» (1) Men ziet dat de geestelijkheid, die reeds in 1772 een verzoekschrift bij de wetgeving inleverde, om van de onderteekening dier artikelen

(1) Vergelijk Wiseman High-Church Claims.

ontslagen te worden, tot dergelijke gewetensangsten geene reden meer heeft: er bestaat ook in Engeland geene geloofsbelijdenis meer. Zoo er onbegrijpelijk veel in een kerkgenootschap moet zijn voorafgegaan, eer het tot zulk een uiterste komen kan, wat moet er dan niet weldra volgen? Zonder eene bepaalde waarheid toch kan geene instelling hoegenaamd bestaan, hoeveel te minder eene godsdienstige! Kan eene kerk alleen door uiterlijke middelen duur en bestand hebben? En welke zijn die? Doch wij behoeven geene redenen aan te dringen, en stapsgewijs voort te gaan: het wordt ons van de hevigste bestrijders der Katholieke, en de ijverigste aanhangers der Engelsche kerk luide toegeroepen: «Het is met het geloof gedaan! «niemand behalve de Katholieken heeft godsdienstige «overtuiging! Alleen baatzucht, onwetendheid, eigen-«waan beletten de Engelsche kerk van tot in het on-»tallijke verbrokkeld neder te storten, en het is eene «ijdelheid te wanen dat zij nog voor eenen nabijzijnden «ondergang kan behoed worden.» Dan noemt men haar een «levenloos geraamte» of vergelijkt haar met eene dier wanstaltige nabootsingen der menschelijke gedaante, waarmede het klein gevogelte wordt van het veld gejaagd. (1)

Onmiskenbare teekenen bevestigen deze wanhopige taal, en kondigen ook den verder afstaanden de naderende omwenteling aan: de ongelooflijke voortgang der Katholieken in dit magtig rijk; de bewegingen der Piëtisten, die altijd in tijden van verval ontstaande, des te grooter beteekenis hebben in eene eeuw, die overigens zoo weinig voor fanatisme vatbaar is; de ongodisterij,

(1) Brit. Rev. Julij 1840. Quat. Rev. Sept. 1840.

die zich schaamteloos in genootschappen vestigt, en openlijk de verwaarloosde menigte uitnoodigt om het bewijs aan te hooren dat het Christendom slechts bedrog is, en, wat voor zeker het gewigtigst is, de openlijke tweespalt in de Engelsche kerk, die, wijl zij de tegenstrijdigheid der Protestantsche leer onmiddellijk uitdrukt, niet meer kan worden bijgelegd. Daar namelijk, gelijk overal, zoeken eenigen het verlorene terug, en willen liever in strijd met hun eigen beginsel, dan volstrekt niets gelooven; terwijl de overigen, daardoor te meer gedrongen hetzelve te ontwikkelen, het ongeloof voeden en vermeerderen, waartoe de Engelsche kerk door de Duitsche wetenschap, door weelde en zedebederf, en de vermenging met anarchische secten vervallen is.

De noordelijker landen kunnen, als buiten den stroom der gebeurtenissen gelegen, ons minder belang inboezemen, schoon ook van daar geen Karel XII met een biddend leger meer zal afzakken.

Eene andere landstreek is het, waar thans voornamelijk het lot van het Protestantisme beslist wordt; naar Duitschland moeten wij ons wenden; daar is niet alleen die treurige dwaling ontstaan, en kon zij bij een volk, door oorspronkelijke taal en meer oorzaken tot bespiegeling geneigd, het diepst voortwortelen in de gemoederen; maar sints dit land, door gelukkig afgeloopen oorlogen, meer magt en aanzien heeft verworven, is er, als pleegt, eene geestontwikkeling gevolgd waardoor het verder reikt en dieper indringt, dan ooit zijn oorlogsstaal gedaan heeft. Frankrijk, zoo vol van zich zelve, waar eens van Bouhours gevraagd werd of een Duitscher geest kon bezitten, Frankrijk leest,

vertaalt Duitsche schrijvers, en volgt ze na; men oordeele wat Duitschland wezen moet voor het Protestantsch Europa, waarmede het bovendien door taal en stamverwantschap vereenigd is. Daar heenen moet men het oog werpen, om wat elders half gezegd of gedaan wordt, geheel te begrijpen; daar ontkiemen de gedachten, waarvan het Protestantisme overal doorwerkt wordt, ontmoeten wij de Evangelische kerk, eerst door Pruissen, en weldra door Baden, Nassau, Darmstad en andere Gouvernementen opgerigt.

Wat is die Evangelische kerk? Een geschikt plan, om alle geloof aan geopenbaarde waarheid te vernietigen; meer in het bijzonder gesproken: eene gouvernementsverordening, waardoor Lutherschen en Calvinisten, die zoo dikwerf betuigden *als vuur en water* van elkander te verschillen, (1) tot één kerkgenootschap vereenigd zijn. Heeft men dan, vraagt iemand, van den een' of anderen kant de waarheid verworpen, die men eertijds als van God gesproken geloofde? Er is iets afschuwelijker gebeurd; de leering heeft men terzijde gesteld, en in de eerdienst, die eene waarheid moet bevatten, zoo veel bepaalder en levender dan de leering, als 's menschen handeling bepaalder en levender is, dan zijn algemeen en lijdelijk verstand; in de eerdienst, waar de scheiding het uiterst en werkzaamst is, daarin heeft men zich vereenigd! Dat zulks eene vereeniging is in het niet, dat het ten laatste de openbaring algemeen moet doen verwerpen, en het Avondmaal, zoo er nog toe blijven naderen, maken tot het

(1) De Lutherschen noemden de Calvinistische leerstellingen onder anderen: *Absurda absurdorum, absurdissima calvinistica absurda.* Crawer, Solida defensio. Leipzig 1611.

symbolieke vriendschapsmaal van Kant, dit alles is te duidelijk om er nog woorden over te verspillen; maar de verontwaardiging zoekt die te vergeefs, wanneer men bedenkt, dat aan datzelfde Avondmaal de een zijnen God tegenwoordig gelooft, terwijl de ander niets dan een Joodsch zinnebeeld ontwaart, dat alzoo het oogenblik der innigste belijdenis dat wordt der hoogste verzaking, en zulk eene verfoeijelijke vereeniging van huichelarij en godverloochening door de tijdelijke magt der vorsten is tot stand gebragt! Tranen voelt men springen en sidderen in de oogen, om dezen onuitwischbaren hoon, niet het Protestantisme — het vergaat in dezen nacht dien het heeft voortgebragt — maar der menschheid aangedaan, die door een Koning wordt gedrongen om God en zich zelve te bespotten.

Het is noodzakelijk, waar zoo iets gebeurt, heerscht geen Christendom meer. Onafhankelijkheid van het tijdelijk gezag is een der schitterendste bewijzen, waardoor het zich als goddelijk in de geschiedenis openbaart. Indien het 's menschen hoogste wensch naar God niet bevredigde, bezat het zijne eigene sanctie niet, was het geen onafhankelijke staat, (1) behoefde het nog de tijdelijke beloften; omgekeerd, is het Christendom daar verloren, waar het van een tijdelijk gezag afhankelijk is. Wat kunnen dan degenen zijn, door wier overwegenden invloed de kerkelijke zaken daar bestuurd en geregeld worden; wat anders dan hetgeen Stolberg noemt: gedoopte heidenen. Zij zijn het inderdaad. Wie er nog aan Symbolen gelooven, mogen grootendeels naar bovengemelden toestand beoordeeld

(1) In geene orde is onafhankelijkheid mogelijk, dan door eene magt die over het hoogste goed en kwaad dezer orde beslist.

worden. Overigens is het ongeloof onder geleerden of meer onderwezenen algemeen, en heerscht aan alle akademien. Het is een Rationalisme dat van Naturalisme dikwerf niet te onderscheiden is, het is Pantheïsme, heimelijker en naar het voorbeeld van Schleiermacher door het gevoel opgevat, of in de logische cijferkunst van Hegel uitdrukkelijk gedacht; het zijn methoden volgens welke men zoekt, geene leeringen waarin men belijdt; ongetwijfeld geene christelijke leeringen, naar welke die aanbiddelijke Verlosser een groot man is, een Essener, een van God verwekt Profeet, een gnostiek tusschenwezen, een begrip zelfs, dat zich in en door een historisch persoon in de menschheid ontwikkeld. Zekere bijbel-theologie schijnt, door historische onderzoekingen te veronderstellen, nog iets stelligs aan te duiden: zij is welligt het onbepaaldste van allen, en Straus kan de meesten hunner te gemoet voeren, wat hij aan Ullman schreef: «wij verschillen slechts door het meer of mindere.» En helaas, wat is er geworden van dien bijbel, dien het Protestantisme beweerde tot eenigen grondslag te hebben?

Gij hebt ons van het juk der overlevering verlost, riep Lessing Luther toe, maar wie verlost ons van het nog ondragelijker juk des letters! Zijn wensch is vervuld, meer dan vervuld: nadat Semler van Ernesti geleerd had de gewone kritiek op den bijbel toe te passen, heeft men denzelven aangevallen, gelijk men het vroeger de Katholieke kerk gedaan had; het vernielingswerk werd om strijd gedreven; over den oorsprong der bijbelboeken werden allerlei met de openbaring onbestaanbare veronderstellingen gemaakt, dan dit, dan dat evangelie, dan alle verworpen, nagenoeg

algemeen aangenomen dat zij met legenden of andere vervalschingen aangevuld waren; voor goddelijke ingeving werd eene algemeene voorzienigheid in de plaats gesteld, en zoo veel tegenstrijdigs gezegd en gevonden, dat er voor Straus, niet overbleef dan er eene philosophie op toe te passen die het ja en neen kan vereenigen, en den bijbel tot eene mythologie te maken.

Indien het den Oud-Luterschen, die zich kortelings tot den koning van Pruissen gewend hebben, gelukken mogt, een afgescheiden bestaan te verkrijgen, zullen zij een historisch gedenkteeken uitmaken, van het geloof dat eenmaal in hun vaderland heerschte.

Uit dit Duitschland, waar men onophoudelijk bezig is, met godsdiensten, bijbels en werelden te maken, waar de boeken vliegen als de bladen der sibil, dikwerf zoo onverstaanbaar als deze, van die jaarmarkt der Protestantsche godgeleerdheid, koopt en ontbiedt men van overal zijne stelsels en kundigheden. Geen Protestantsch geleerde, wiens gedachte niet van de Duitsche periode omslingerd zit, hetwelk noodzakelijk ten gevolge heeft, dat in de overige kleinere landen, waar, bij de tegenwoordige levensgemeenschap van Europa, de zelfstandigheid van den geest naauwelijks in evenredigheid is met de staatkundige onafhankelijkheid, twijfelzucht, verwarring en ongeloof dag aan dag toenemen.

Zwitserland, steeds vol gisting en stoutmoedig uit zwakheid, houdt met Duitschland gelijken tred. Gelijk daar, willen er de Hervormden niet dan den bijbel voor waarheid aannemen, en nadat Lausanne het beginsel van orde, dat aan het Protestantisme niet toekwam, verworpen, en de anarchie ingevoerd had, is

men overal tegen de Symbolen opgekomen; zoodat, Bern uitgenomen, de Predikanten er slechts den eed van Zurich afleggen: van alleen het woord Gods, in het Nieuwe Testament vervat, te zullen prediken. Men heeft er dan landskerken waarin Christus godheid geloochend, en, gelijk onlangs van den heer Chenevière, tegen de H. Drievuldigheid geschreven wordt, alsmede van de kerk gescheidenen die het bejammeren zonder het te begrijpen. De beroeping van Straus tot hoogleeraar in de godgeleerdheid, bij welke gelegenheid het kerkbestuur zoo veel laauwheid en onmagt getoond heeft, maakt de vermelding van andere even ergerlijke bijzonderheden overbodig.

Het naaste voorbeeld van het in het Protestantisme toenemend ongeloof en verval, hebben wij in Nederland voor oogen. Ook hier blijkt Duitschlands Evangelische kerk het beeld der volkomenheid te zijn, waarnaar men met voorzigtigheid, zoo dikwerf de gelegenheid zich aanbiedt, eenen stap nader treedt. Reeds noemt de synode de Hervormde kerk eene afdeeling derzelve, geeft duidelijk te kennen dat zij het geloof voor verandering en volmaking vatbaar oordeelt, (1) en legt den Predikanten eene geloofsverklaring ter aanneming voor, die, gelijk te regt door den heer Lisman wordt aangemerkt, «iedereen, wie hij ook zij, «al ware hij Ariaan, Pelagiaan, Sociniaan, nagenoeg «Deïst in opregtheid kan onderschrijven; daar zij in «waarheid tot niets bepaalds en stelligs verbindt.» (2)

(1) *Het zweemt niet eens naar ontrouw*, van de symbolische schriften te verschillen, «waar derzelver *feilbare* opstellers zich «*vergist* hebben.» Dus spreekt de synode in haar antwoord aan Dominé Morees. *Zich vergist!* Welk een afgrond gaat er open in dat woord: men *geloofde* dat immers?

(2) Mr. Lisman's grieven.

«Het spotwoord van Hegel, *vereeniging in de nulliteit*, is geheel toepasselijk. De een in zijne onbewegelijke regtgeloovigheid erkent Christus voor God, voor dengenen wiens verdienste 's menschen zonde *bedekt*, en die zaligt door *het geloof;* terwijl de ander in Hem den hervormer ziet der Joodsche godsdienst, wien het niet zoo zeer om *zekere leer*, als om 's menschen *zedelijke verbetering* te doen was. (1) Sommige dalen tot het oppervlakkigst rationalisme af, dat de H. Drievuldigheid, in eene drievoudige opvatting van het menschelijk verstand doet bestaan, Christus offerdood door eene joodsche inkleeding uitlegt, en de verlossing door Hem aangebragt in zijne leering en voorbeeld stelt. (2) Een groot deel besluit alles in eene bijbel-leer, waarin men, bewerend alleen de heilige oorkonden tot grond te nemen, en alle bepaling als ijdele scholastiek te verachten, zich over de waarheden des Christendoms zoo weinig mogelijk uitlaat en minder door uitdrukkelijke verloochening, ofschoon die niet ontbreekt, dan door te zwijgen waar men spreken moest het Christendom verzaakt.

Christus noemt men, wat men in vele opzigten den mensch noemen kan, goddelijk, met de menschen niet te vergelijken, of, gelijk Philo den Λόγος, den eeniggeborene. Voorbeelden, gelijk die in geschriften van hoogleeraars, in antwoorden op prijsvragen door Predikanten gegeven of in volksboeken door hen voor het Nut van 't Algemeen vervaardigd, bij menigte voorkomen, zullen wij hier niet aanhalen; men leze het *Handboek voor godsdienst-onderwijzers*, van den

(1) Compendium historae Ecclesiae van den Hoogleeraar Rooyaards.

(2) Proeve eener wijsgeerige beschouwing van het Christendom, door eenen vriendenkring te Haarlem bij Bohn, 1830.

heer Polman, een' man die zulk een opgang gemaakt heeft, dat men bij zijn overlijden, hetwelk onlangs plaats had, eene inschrijving heeft geopend, om hem een gedenkteeken op te rigten. Men zie daar, hoe hij van geene H. Drievuldigheid spreken wil, en naauwelijks *personen* durft zeggen, hoe hij lacht om de Catechismussen en de vroegere tekstverklaringen, wat zijn oordeel is over de geschiedenis van het paradijs; en besluite, wat het onder de geleerden zijn moet, zoo het dus toegaat, in dezen meer huisselijken kring, tot welken het ongeloof eerst later durft of kan doordringen. Helaas, de klagten der afgescheidenen, dat de Hervormde kerk van het Christendom vervallen is, zijn volkomen gegrond. Het geloof van Dordrecht moet dikwerf in het duister, in schuren gepredikt worden, terwijl de bevoorregte kerk, welke de «*onontbeerlijke ondersteuning*» (1) geniet, welke in het bezit is van tempels en leerstoelen, van eer en schatten en alle middelen om hare vrije meening te verbreiden en haren wil door te drijven, den eenigen Christus verloochent, om wien men zeide de Katholieke kerk verlaten te hebben. De vernedering is hard! Mogt zij de oogen doen open gaan en den eenigen Christus in de eenige Kerk doen herkennen; want te vergeefs zou men zich vleijen, als de Katholieken te kunnen herleven, of gelijk de heer Groen van Prinsterer wenscht, Nederland weder tot eene joodsche Theocratie te maken, waarin de Katholieken hoogstens geduld zouden worden. Het zou, indien het gelukte, eene doodelijke overspanning zijn. Het geloof van Dordrecht, zoowel

(1) Zie de aanspraak, uit naam der synode door den heer Roozeboom aan Z. M. gedaan.

als dat van Londen, van Augsburg en Genève gaat onder! Hoe vlugtig wij den blik hebben rondgeslagen, overal was het verval te duidelijk om er zich in te kunnen bedriegen; overal heerschen twijfel, Christus verloochening, verdeeldheid en verwarring; geene Protestantsche leerbelijdenis kan meer een volk vereenigen; het eenigst leven, zoo het niet eer de behoefte daaraan te noemen is, wat zich vertoont, is een onophoudelijk en nimmer bevredigend zoeken, met het treurig gevolg, dat men alle stellige waarheid opgeeft en de leering daarin stelt van geene leering te hebben.

In waarheid, wij hadden regt het Protestantisme met bouwvallen en instortende puinen te vergelijken; het is de stad des ondergangs; het protesteerde tegen de waarheid, en moet bijgevolg eenmaal, gelijk het thans doet, tegen zich zelf en den Bijbel protesteren. Tot hoe ver is het gekomen? Dat het reeds bewustzijn van zich zelve gekregen heeft, en zoo het immer mogelijk ware dat eene dwaling zich voor dwaling erkennen kon, die bekentenis zoude afleggen. Het erkent zijnen ondergang op de eenigst mogelijke wijze, waarop het denzelven erkennen kan, met verschoonende bewoordingen, met den dood eenen overgang te noemen en in de waarheid des Christendoms eene verandering te belijden, waardoor het *ja neen* wordt. Ach, het is grievend, het is hartverscheurend, in zoo vele landen van Europa, de zich afscheidenden te hooren jammeren, dat men hun den Christus ontrooft; maar het is bij eenig nadenken nog akeliger en zwarter, als men sommige met den ganschen toestand bekende, onderzoekende en door hunne wetenschap of maatschappelijk standpunt hooggeplaatste Protestanten,

nog in het uiterst uur ziet stand houden, en hoort, hoe zij, zich zelven en anderen een ijdelen troost toesprekend, in den ondergang van hun Jerusalem de komende verlossing daarvan begroeten. Het schijnen geheimzinnige profeten, op hare puinen nederzittend, die, terwijl verwoesting en instorting kraken om hen heen, het oog naar de toekomst geslagen, uitroepen: morgen! morgen! wij hebben een teeken gezien: morgen is alles voltooid!

Merlé d'Aubigny, de schrijver der onlangs verschenen geschiedenis der hervorming, zegt in eene redevoering te Genève gehouden: «Wanneer sommigen in «onze dagen den morgenstond eener nieuwe ontwik«keling te gemoet zien, zijn er anderen, die daaruit «niets dan ontbinding verwachten; en deze twee zoo «tegenstrijdige meeningen stemmen echter volkomen «overeen; want zal er eene nieuwe ontwikkeling zijn, «dan moet ontbinding voorafgaan.»

«Het Christendom gaat voort en zal niet meer terug «gaan: deszelfs taak is naauwelijks afgeteekend, maar «het zal die voleindigen. Het zal eene groote omwen«teling op de aarde voortbrengen, die de gedaante «daarvan veranderen zal. Misschien is het tijdstip niet «verre verwijderd, dat hetzelve zijne bestemming be«reiken zal. Er begint eene nieuwe geschiedenis!» (1)

Welke schrikbarende voorspelling! De taak van het Christendom naauwelijks afgeteekend! Weldra zal het zijne bestemming bereiken! Wie en waar zijn wij? De Duitsche geschiedschrijver der Protestantsche leeringen, de beroemde Planck, zeide in zijn laatste werk

(1) Redevoering over de beoefening van de geschiedenis des Christendoms.

over die geschiedenis, na tevens de groote veranderingen der Protestantsche theologie in latere tijden erkend te hebben, veranderingen, waaraan, volgens hem, de hervorming slechts ter voorbereiding strekte, dat er eene nog wel grootere omwenteling op handen was. «Ik geloof,» dus sprak hij, «naar alle teekenen des «tijds te oordeelen, dat het gelukkig tijdperk nabij is, «welk men als een keerpunt in de geschiedenis des «Christendoms beschouwen kan. Wanneer deze teeke«nen niet bedriegen, dan is de tijd nabij, waarin een «der bedoelingen des Christendoms zal vervuld zijn.» (1)

In Engeland is dikwijls dezelfde voorspelling met veroordeeling der kerk uitgesproken, het getuigenis echter van eenen innig aan zijne godsdienst gehechten geleerde is van meer gewigt. Hooren wij den hoogleeraar Puseij, die wat er in Engeland gebeurt, gereed is aan te zien, «als het voorspel van eenen tijd, «waarin meer dan tot nog toe de oogen van de blin«den zullen opengaan en de ooren van de dooven «zullen hooren.» «Want,» voegt hij er bij, «alles schijnt «denzelfden weg op te gaan. De te gelijkertijd ont«staande streving en voortgaande wensch om kerk uit «te maken onder ons zelve, onder van ons gescheiden «genootschappen of in Duitschland en Denemarken.... «De toenemende kracht der Roomsche kerk zelve.... «alles wijst op eenige nadere komst van het Koningrijk «des Verlossers.....» (2)

In ons vaderland eindelijk, hooren wij eene gansche kerkelijke vergadering eenparig zeggen: «Indien, ge«lijk geoefende waarnemers van de velerlei verschijn-

(1) Planck, Geschichte der Prot. Theol.

(2) A Letter to the Bishop of Oxford. By the rev. E. B. Pusey.

«selen onzes tijds meenen, de bewegingen, die zich «allerwege op het grondgebied der Christelijke kerk «vertoonen, behooren tot den overgang, dien zij staat «te doen tot een nieuw tijdperk in hare geschiedenis, «dan hebben wij ons niet onmatig te bedroeven, of «te verontrusten over die woelingen, spanning en schok- «ken, die de afdeeling van de Evangelische kerk, «in welke wij het leeraars- en het opzieners-ambt «bekleeden, mede beroeren. Een kalm geloof, voor- «gelicht door de geschiedenis der vroegere eeuwen «en gesterkt door de beloften van Gods onfeilbaar «woord, mag ons over het onaangename, dat onzen «leeftijd en onze bediening vergezelt, doen heenen «zien op eene ontwikkeling der kerk tot meerdere «volkomenheid, die onze gezegende Heer in onze dagen «bezig is, haar naar zijne ondoorgrondelijke wijsheid «te bereiden.» (1)

Deze laatste getuigenis zou voor vele kunnen volstaan; geoefende waarnemers, meenen met eene kerkelijke vergadering, dat de woelingen, spanning en schokken, daar de gansche Evangelische kerk door beroerd wordt, behooren tot den overgang dien zij staat te maken tot een nieuw tijdperk. Een Protestant moet op het hooren dezer van overal opgaande stemmen, in de uiterste ongerustheid raken; wat zal er gebeuren? Wat groote omwenteling zal er plaats hebben? Er worden bazuinen aangeheven als of de jongste dag nabij ware? En middelerwijl gaat de Katholieke kerk vooruit, gaat zij onveranderd vooruit! Wij zullen ons wachten, bij de waarheid, die hier schittert, een enkel woord te voegen. Maar op eenigerlei

(1) Rapport over het adres van den Predikant Moorees.

wijze moet toch in de omwenteling, waarvan men spreekt, de ondergang van het Protestantisme begrepen zijn; wijl men die ontwikkeling, die altijd in eene geometrische progressie voortgaat, in het Christendom niet kan veronderstellen, zonder tevens aan te nemen, dat er door den overgang van het Protestantisme tot den nieuwen onbekenden toestand, eene nog grootere verandering zal plaats hebben, dan toen men van de Katholieke kerk tot het Protestantisme overging, zoodat men, met den hoogleeraar Tschirner lasterend, Christus Luther I zal moeten heeten, en na den eigenlijken Luther, eenen derden en nog grooteren verwachten.

O, wanneer ook de Katholiek hierbij getroffen wordt, en diep getroffen wordt, is dit geenzins van vrees: hij ondervindt, dat, terwijl alles verandert, de leer zijner kerk alleen niet verandert, hij gevoelt zich in en met haar gevestigd op de rots die Christus is, maar, wetend, dat in dien Godmensch alle waarheid is geopenbaard, alle genade gegeven, God zelf ons is medegedeeld, is het eene lastering in zijne ooren, indien iemand daarin nog grootere volmaking belooft; en met onbeschrijfelijke smart aanschouwt hij die uiterste vijandschap tegen eene kerk, aan welke Europa het Christendom te danken heeft; dien moed der wanhoop, waardoor men dat zelf, wat het Protestantisme van onwaarheid overtuigt, aangrijpt ter verdediging, en zegeliederen aanheft op eenen nacht, die thans als het laatste geheim der dwaling opengaat. Toen het Protestantisme eenig bestand had of hoopte te verkrijgen, zeide men: het is de gezuiverde leer; maar het vergaat, en men zegt: het is de zich ontwikkelende leer. Voorheen als een Katholiek vroeg, wáár, vóór Luther

de ware kerk geweest was? gaf men ten antwoord, dat die onzigtbaar was gebleven; en op de vraag, waarom zij dan zigtbaar was geworden? antwoordde men of in het geheel niet, of zocht men, met zich zelven in strijd, Berengarius, Wiclefiten, Hussiten en Albigenzen, als zijne voorouders te doen voorkomen. Dat alles gaat thans niet meer; niet alleen vond men zulk spreken, wat het inderdaad was, belagchelijk, maar men werd, na gelezen te hebben, wat een Grotius en een Casaubonus gelezen hadden, gelijk zij, door de apostolische oudheid getroffen; men gevoelde dat de liefde van Hemsterhuis voor kritiek en grammatiek een weinig te overdreven was, wanneer hij voor een boek van Polybius wagens vol Oudvaders wilde schenken; men zag in, dat de hierarchie der Katholieke kerk, bij de instorting van het Romeinsche rijk, tot behoud van het Christendom gestrekt had, dat de Pausen aan Europa zijne koningrijken en wetenschappen, aan de volken hunne vrijheid gegeven hadden, en door hunnen onverwinnelijken tegenstand aan aardsche magten geboden, geest en zieleleven doen zegepralen over stof en geweld; het duidelijkst zeker van al ontwaarde men, dat het Protestantisme onophoudelijk veranderde, en de ware kerk dus nimmer zigtbaar werd of onophoudelijk verging. Op welke wijs beproefde men alzoo deze zwarigheid op te lossen, en een omtrek aan zijn stelsel te geven, ruim genoeg om de geschiedenis, waaraan het Protestantisme steeds vijandig was, daarin te kunnen opnemen?

De idealistische wijsbegeerte, die alle wetenschappen en voornamelijk de Protestantsche theologie met haar dunne lijnen overschreven had, bood daartoe onge-

vraagd het hulpmiddel aan; het oneindige, dus leerde zij, ontwikkelde zich in ijdele vormen, die elkander onophoudelijk vernietigden. Met dit formalisme tot model, zag men weldra in de godsdienst het *ideale*, hetwelk in kerk en leering als het *reale* tot verschijning kwam; men vertaalde dit op verschillende wijzen en paste het toe, tot dat men de meer burgerlijke uitdrukkingen verkreeg van *wezen* en *vorm*, die iedereen, wijl hij zich daarbij iets *verbeelden* kon, duidelijk meende te begrijpen. Het was dan eene uitgemaakte zaak, de godsdienst was het eigenlijke *wezen* dat niet veranderde, kerk en belijdenis *de vorm*, die zich met de geschiedenis ontwikkelde en vooruitging. Het is der moeite waardig het zelfbehagen te zien, waarmede men zich in dit splinternieuwe kleed, dat in zeker opzigt het Protestantisme zeer goed paste, inwikkelde en van alle kanten beschouwde. Alle, ook de verschillendste godsdienst belijdenissen waren, dus meende men, bevriend en vereenigd geworden; tegen de Katholieke kerk had men geen ander bezwaar, dan dat zij haren vorm uitsluitend maakte. «Het eerste beginsel «van het Protestantisme,» zegt de geleerde Predikant Broes, «is het onderscheiden van zaken en vormen, «van Christendom en kerkbestuur, welke in tegenover-«stelling bij de Roomsch-Katholieken onafscheidelijk «vereenigd zijn.» (1) Zij gelooven namelijk, dat God den *vorm van eenen dienstknecht*, van een *mensch* heeft aangenomen, en beschouwen dien vorm der menschheid, als tot het *wezen* van het Christendom behoorende, en zij leggen daardoor uit, hoe diegenen, welke dezen vorm voor niet wezenlijk beschouwen, ook den

(1) Kerk en staat. Zoo ook Neander.

Godmensch zelven moeten verloochenen; zij kunnen dus over dien vorm niet henen stappen, noch, gelijk de Hervormde Synode, zich met alle tegenstrijdige belijdenissen vereenigen. Deze Synode beschouwt de geloofsbelijdenissen als vormen, die zich met den tijd volmaken, en laat een «*betrekkelijk*» volkomen formulier onderteekenen, hetwelk, «*niet gelijk het voormalige*, van «den onderteekenaar *vordert* de overeenstemming met «al de artikelen en stukken der leer in de symbolische «schriften voorkomende, *als in alles* met Gods woord «overeenkomstig, zoodat het naar ontrouw zweemen «zoude, van die schriften te verschillen, waar derzelver «feilbare opstellers zich vergist, mijn helder gedacht, «of zich niet gelukkig uitgedrukt hebben.» Zij prijst insgelijks haar nieuw formulier, schoon het slechts betrekkelijk volkomen is en met den tijd wel *tot meerdere volkomenheid zal overgaan*, als een middel van vereeniging «dat den weg opent, om de christelijke broe«derschap met andere kerkgenootschappen te onder«houden, en om zich met ijver en in liefde aan te «sluiten aan al wat het één en onverdeelbaar rijk des «Heeren op aarde bevordert.» (1)

Daarmede in overeenkomst, beweert men aan onze akademien, dat de bepalingen van Dordrecht slechts *vorm* en geen *vorm* zijn van geloof, dat is, een vorm die slechts verschijnsel, gevolg en geen oorzaak is; een vorm alzoo, die niet, gelijk alle vormen, de wezens waartoe zij behooren volmaken en derzelver werking

(1) Rapport ter zake van het adres van den Predikant Moorees. Indien de Synode van alle leerstellig gezag afstand doet, meent zij dan regt te hebben het hervormde Nederland voor den zot te houden, door het eene *vereeniging* te noemen als men volstrekt niets belijdt, als of het schoonste concert dan begon als alle instrumenten zwijgen en de kaarsen zijn uitgeblazen!

bepalen, zoo ook het geloof volmaakt en de prediking bepaalt, maar een vorm die geene werking heeft en dood is, dus *de vorm van een vorm*, niet eens die soort van rabbijnsche omtuining, waartoe de hoogleeraar Hofstede de Groot, hem zou willen maken.

Degenen die met den tijdgeest minder bekend zijn zullen zich verwonderen, hoe het in het menschelijk brein kan opkomen, om tegelijkertijd, dat men leer en belijdenis voor zulk een nietigen vorm houdt, de verbazendste omwenteling uit derzelver ontwikkeling vooruit te zien. De uitlegging bestaat hierin, dat men *idealist* is zonder het zelf te willen of te weten, en volgens de heerschende wijsbegeerte, de wereld ophangt aan een spindraad, of liever de wereld zelve voor minder dan een spinrag, voor een verschijnsel verklaart. Hoe wel men niets aan den vorm hecht, het zelfs voor beginsel van het Protestantisme uitgeeft, denzelven van het wezen der godsdienst te onderscheiden, is door den overgang van dezen vorm, de gansche Evangelische kerk, met *woelingen*, *spanning* en *schokken*, beroerd; in den evangelischen vorm, met den hervormden vorm, en wat menige vormen zij meer bevat, daaronder begrepen, zal eene grootsche ontwikkeling ter meerdere volkomenheid plaats grijpen, en zulk eene zon van heerlijkheid ziet men er uit opstralen, dat deze door elkander wemelende evangelische vormen, zich slechts vertoonen als derzelver duizend kleurige dageraad.

Trachten wij, zoo mogelijk, den grooten evangelischen vorm, in weerwil zijner menigvuldigheid, te vatten en dezen Proteus vast te grijpen, opdat hij ons het orakel der toekomst openbare.

De Witte, ook aan onze akademien vereerd en aanbevolen, zegt van de Evangelische kerk, dat zij is: «*de gemeenschap* dier bijzondere kerken, die alleen door «Christus de zaligheid zoeken en zich tegen de dwa«lingen der Katholieke kerk verzetten, en schoon zij «op volmaaktere wijze, dan alle andere kerken het «Gods rijk afschaduwt, *altijd naar grootere volkomen«heid streeft.*» (1)

Een van beiden: Of de Evangelische kerk kent zich zelve niet, of hier moet die vorm, waaruit zij bestaat, zijn uitgedrukt.

Wat is hier die vorm, die altijd volmaakter wordt? *De gemeenschap;* waarin bestaat deze? Onmogelijk in het verzet tegen de Katholieke kerk; dit is slechts negatief: en indien twee dingen op een derde niet gelijken, zijn zij daarom aan elkander nog niet gelijk. Het andere dat wordt opgegeven, als zochten de bijzondere kerken de zaligheid door Christus, is iets stelligs, en vele redenen bewijzen dat dit de evangelische vorm zijn moet. Ten eerste is dit het beweren van Lutherschen en Calvinisten tegen over de Katholieke kerk, die, *zoo zij zeggen,* zulks niet doet; ten tweede is dit de eenigste overeenkomst die tusschen de Evangelische kerk in de verschillende Duitsche staten en de Nederlandsche afdeeling kan opgegeven worden; ten derde is deze vorm groot en belangrijk genoeg, om de wereld in zich mede te wentelen; ten vierde zien wij daarin beweging en overgang beginnen; ten

(1) Ecclesia Evangelica est ecclesiarum particularium earum, quae a Christo solo salutem repetunt, et Ecclesiae Catholicae erroribus se opponunt, communio, Caeteris Ecclesiis perfectior quidem regni divini adumbratio, ad majorem tamen perfectionem semper tendens.

vijfde is die beweging, die, als iedere werking, de natuur der zaak het best kennen doet, daardoor voor een Protestant als de ware gekenmerkt, dat zij lijnregt inloopt tegen de leer der Katholieke kerk; immers, terwijl deze gelooft dat Christus God is, en de heiligen als menschen slechts vereert, neemt integendeel onder de Protestanten het gevoelen toe, dat Christus niet God is en de menschen zijn werk kunnen volmaken; ten zesde wordt deze voortgaande beweging bevorderd door alle Protestantsche kerkbesturen, daaronder begrepen de Hervormde Synode, welke een zoo onbepaald formulier, dat Arianen, Socinianen en nagenoeg Deïsten het in gemoede onderschrijven kunnen, met betrekking tot het vroegere als volkomen beschouwt, en met der daad, den Predikant, bij voorbeeld den heer van der Willigen, toelaat openlijk te verkondigen dat Christus niet één is met den Vader, de H. Geest een persoonsverbeelding schijnt te zijn en alzoo de H. Drievuldigheid niet te gelooven is. (1) De slotsom is dan, *dat het geloof in Christus veranderen en vergaan moet.* Is er iemand die siddert? die in verontwaardiging uitroept: «Vloek! eeuwigen vloek aan den verloochenaar van onzen Redder en God! Dit is het Christendom! De zaak zelve en niet den vorm!» Wij deelen diep in zijne verontwaardiging; maar wij zien niet waarin onze redenering gefaald heeft. Erkent men de belijdenis niet voor eenen vorm, waarin men zich *vergist* heeft? voor eenen vorm die voor volmaking vatbaar is?

Is er eene andere gemeenschappelijke belijdenis in de Evangelische kerk, dan het geloof in Christus? En

(1) Over het eigenlijke wezen des Christendoms door P. v. d. Willigen.

zal die Evangelische kerk niet een ontzettenden omkeer in haren vorm ondergaan? Wil men volstrekt dat er een ons onbekende vorm besta, waarin de Nederlandsche en de Pruisische en andere Evangelische kerken vereenigd zijn, en het geloof in Christus als God zelven, dat ongetwijfeld tot het Christendom behoort, als deszelfs wezen blijven aanmerken, welaan, er zal, indien wij het toegeven, slechts dit onderscheid bestaan, dat men onmiddellijk niet in den vorm, maar in de zaak zelve eene verandering zal moeten erkennen, die den ondergang van het Protestantisme in zich sluit. Want het is eene openbare daadzaak, *dat het alvermogend Protestantsch idée van geloof in Christus, datgene, waarin men als de eenige zaak de gansche godsdienst deed bestaan, veranderd en nagenoeg verloren is.* In Engeland, Holland, Duitschland, vooral in Zwitserland, neemt onder de Protestanten de verloochening van Christus schrikbarend toe. Er is ontbinding, zegt Merlé d'Aubigny, en als deze lofredenaar van Luther het getuigt, mogen wij het gelooven.

Het is eene andere even openbare daadzaak, dat de kerkelijke overheden of besturen, niet door verzuim hunner pligt van toezigt te houden, ongeloof en twijfel begunstigen, maar gedrongen worden zulks te doen door de stelling, welke zij volgens beginsel aangenomen of verkregen hebben.

Wie dan moet niet erkennen, dat, zoo geen hervallen in de ketterijen der eerste eeuwen bedoeld is, slechts door eene andere verblinding van eene heilzame ontwikkeling in het Protestantisme kan gesproken worden? Het strijdt tegen alle rede en verstand, dat voortgang of ontwikkeling, die *stellig* is van natuur,

waardoor men meer niet minder, dieper waarheid, grooter goed, hooger leven verkrijgt, uit eene ontkennende en vernietigende rigting zou geboren worden: langs deze komt men slechts tòt den rijkdom der mogelijkheden, tot de eenvoudigheid der onwetendheid, tot het leven der verwarring, tot de rust van den dood. Zal er, dus zegt men, eene nieuwe ontwikkeling volgen, dan moet ontbinding voorafgaan: wie twijfelt er aan? Verdeelen om te hereenen is de wet der dingen, en zij is door den afval der schepping verscheuring tot verzoening geworden. Er moeten ketterijen zijn; maar deze hereeniging, deze verzoening kan niet uit het beginsel van verdeeling en verscheuring zelf, zij moet uit een stellig beginsel, door de terugwerkende kracht der verloochende waarheid worden voortgebragt. Waar is de Christus? Waar wordt Hij knielend aangebeden? Waar is zijn zendbrief met het bloed der Apostelen bezegeld? Waar zijne eenheid in de leering en op alle wijzen uitgedrukt, en die daardoor hare oneindigheid bewijst, dat zij, hoe *stellig en bepaald*, op de verschillendste standen, staten en volken toepasselijk is? Waar is zijne goddelijke kracht, die spreekt met onfeilbaarheid, bindt en ontbindt, wonderen doet, het paradijs herplant, door in de Sacramenten het stof te dwingen op nieuw vruchten van onsterfelijkheid te dragen? Waar eindelijk is de liefde, hoogste eenheid, hoogste kracht, onbegrijpelijke vrijheid, die alle standen en betrekkingen des menschen heiligt, en idealen des levens voortbrengt? Van dáár, en van dáár alleen kan herstelling dagen; van dáár zal zij met zekerheid dagen, en mogen 's menschen rede en vermogens, als slechts eindig, eene niet te overschrijden maat van

volmaaktbaarheid hebben, wijl daar alle waarheid gekend en geleerd wordt, zullen zij tot eene hoogte ontwikkeld worden, die het niemand gegeven is te bepalen. Het ligt ver buiten onze berekening te zeggen wat de Katholieke kerk doen kan, en wat zij doen zal. Jesus Christus woont er, dit is genoeg gezegd. Nog veel meer is het voor ons verborgen, op wat wijze en wanneer die kerk, voor welke alles gebeurt, hare vreedzame zegepraal voltrekken zal; de geschiedenis leert voorzeker, dat de goddelijke werking altijd hoogst ordelijk toegaat, en zou daardoor aanmoedigen, om met vergelijking van oorzaken overeenkomende gevolgen te berekenen; maar niet minder duidelijk zien wij daar, dat zoo de godsdienst overeenkomt met de natuur, en die aangrijpt in de beginselen harer orde, zij tevens boven de natuur verheven is, de oplossing steeds onverwacht gebeurt, en het vereenigend doelpunt buiten den kring der menschelijke rede geteekend staat. Het zal gaan, gelijk in de laatste omwenteling, groote typus aller omwentelingen; teekenen zullen voorafgaan, en echter, als een bliksem schiet in het Oosten en verschijnt in het Westen, alzoo zal Hij komen!

Doen wij middelerwijl wat ons vergund wordt; beschouwen wij deze teekenen. Het uitgestrekt tooneel van verwarring, dat het Protestantisme aanbiedt, hebben wij vlugtig overschouwd; wij hebben daar ook van voorname Protestanten voorspellingen gehoord eener ontzettende en nabijzijnde omwenteling; wij hebben kort en zonder de zaak van hare diepste zijde te onderzoeken, aangetoond dat de heilzame ontwikkeling, die men van het Protestantisme verwacht, slechts

een droom is van het sterfbed; thans moeten wij beproeven om met voorbijzien veler erbarmelijkheden, naauwelijks een voetstoot waardig, den toestand naauwkeuriger te waarderen, denzelven door oorzaken te verklaren, door vergelijking op te helderen, en deszelfs menigvuldigheid in een begrepen stelsel zaam te vatten.

(Het vervolg hierna.)

ONDERWIJS.

Eindelijk, na een jaar lang wachten, is er een Koninklijk besluit over het lager onderwijs verschenen. Het gaat vergezeld van eene toelichtende circulaire des Heeren Ministers van Binnenlandsche zaken aan de Staten der Provincien. Wij meenen beide stukken in hun geheel te moeten overnemen.

Wij WILLEM II, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Gelet op de bij Ons ingekomen adressen, houdende bezwaren betrekkelijk het lager onderwijs, en willende daarin te gemoet komen, voor zoo veel zulks behoudens de bestaande wettelijke bepalingen kan geschieden, alsmede allen mogelijken waarborg daarstellen tegen elke met den geest der wet strijdige toepassing, en bepaaldelijk tegen iedere krenking der verschillende gevoelens, waarvan de vrijheid bij de Grondwet is verzekerd;

Gezien de rapporten van Onzen Directeur-Generaal voor de zaken van de Roomsch Katholijke Eeredienst, van den 1 Augustus 1840, n°. 2/D 200, en van Onzen Minister van Binnenlandsche zaken van den 20 November 1840, n°. 530;

In overweging genomen hebbende het rapport van den 19 Januarij 1841, aan Ons uitgebragt door de bij Ons besluit van den 12 November 1840, n°. 15, benoemde Commissie tot onderzoek van de voormelde bezwaren, alsmede de daarbij aan Ons gedane voorstellen;

Gelet op de nadere rapporten van Onzen Minister van Binnenlandsche zaken, van den 16 Maart en 13 Augustus 1841, N°. 157, en litt. A/B, alsmede dat van 30 December 1841, n°. 617,

Willende gelijktijdig het misbruik te keer gaan hetwelk Ons is gebleken, in meer dan één geval, met betrekking tot het huisonderwijs te zijn ontstaan uit eene onjuiste opvatting van art. 4 van het Reglement litt. A, behoorende bij de wet van 3 April 1806;

Gezien de daaromtrent door Onzen Minister van Binnenlandsche zaken uitgebragte rapporten van 17 November 1838, n°. 143, en 28 Mei 1839, n°. 153;

Den Raad van State gehoord,

Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. De bemoeijenissen, bij Koninklijk besluit van 13 Maart 1821, n°. 85, en bij art. 2 van het Koninklijk besluit van 27 Mei 1830 (*Staatsblad n°.* 9), opgedragen aan de Gouverneurs, worden overgedragen op de Gedeputeerde Staten der respective provincien, met dien verstande echter, dat het aan de Gedeputeerde Staten (ook in verband met het bepaalde bij art. 5 der wet van 3 April 1806) zal vrijstaan, een lid uit hun midden te benoemen, ter waarneming van het voorzitterschap der Provinciale Commissie van onderwijs.

Art. 2. Tot handhaving der gelijkheid van allen voor de wet, en ter voorkoming dat niet aan het lager onderwijs eenige uitsluitende of eenzijdige rigting worde gegeven, zal voortaan bij het doen van voordragten ter vervulling der openvallende Schoolopzieners-plaatsen, overeenkomstig art. 10 der wet voor het lager schoolwezen en onderwijs, van 3 April 1806, in het oog moeten worden gehouden, dat

de zamenstelling der Provinciale Commissien van onderwijs, wat aangaat de verschillende Godsdienstige gezindten van hare leden, zooveel mogelijk in evenredigheid kome met de onderlinge Godsdienstige verhouding van de bevolking in iedere provincie.

Onze Minister van Binnenlandsche zaken zal onverwijld onderzoeken in hoeverre er, het zij behoefte, het zij aanleiding bestaat, om door splitsing der schooldistricten de daarstelling dier evenredigheid te bespoedigen; hij zal Ons vervolgens deswege verslag doen, en zoodanige maatregelen voorstellen, als waartoe dat onderzoek aanleiding zal hebben gegeven.

Wij behouden Ons voor, in afwachting dat de bedoelde evenredigheid zal zijn daargesteld, ter tijdelijke tegemoetkoming bij de Provinciale Commissien van onderwijs te benoemen honoraire leden, welke aan de algemeene vergaderingen dier Commissien deel zullen nemen, over de aldaar voorkomende zaken mede zullen raadplegen, eene concluderende stem zullen hebben, en, ofschoon niet tredende in de gewone functien der Schoolopzieners, zoo als dezelven aan dezen bij hunne instructie zijn voorgeschreven, echter het regt zullen bezitten om alle de lagere scholen in de provincie te bezoeken en omtrent die scholen in de vergaderingen voorstellen te doen.

Wanneer Ons, uit een daaromtrent door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken uit te brengen rapport, zal zijn gebleken, dat er redenen bestaan, om, in eene of meerdere provincien, zoodanige honoraire leden te benoemen, zal de benoeming door Ons geschieden.

Art. 3. De benoeming van Schoolopzieners zal voortaan slechts geschieden voor een tijdvak van zes jaren, zullende de aftredende Schoolopzieners echter telken reize weder benoembaar zijn.

Art. 4. Bij wijziging in zoo verre van artikel 9 van het Reglement A, behoorende bij de wet van 3 April 1806, zal de Schoolopziener van elk district niet slechts bevoegd,

maar ook verpligt wezen, om overigens op den voet van gemeld art. 9, in iedere bij hetzelve bedoelde kleinere stad of gemeente van zijn district, een Plaatselijk Toevoorzigt daar te stellen, bestaande uit eenige leden, te kiezen, zoo veel mogelijk, met inachtneming van de Godsdienstige verhouding der bevolking van de betrokkene kleine stad of gemeente.

Art. 5. Naar gelang er vacatures zullen ontstaan in de Plaatselijke Schoolcommissien, vermeld in art 10 van het reglement A., behoorende bij de wet van 3 April 1806, zal de vervulling mede moeten geschieden, zoo veel mogelijk, met inachtneming der Godsdienstige verhouding van de bevolking der betrokkene stad.

Bij uitbreiding van gemeld art. 10, zal ook zonder inachtneming van het getal of van de soort der reeds bestaande scholen, in iedere stad of gemeente waarvan de bevolking 8000 zielen of daar boven bedraagt, eene Plaatselijke Schoolcommissie kunnen worden daargesteld, op den voet in gemeld artikel omschreven.

Art. 6. Bij uitbreiding in zoo verre, van artikel 1, van het Koninklijk besluit van 27 Mei 1830 (*Staatsblad* n°. 9), zal, wanneer iemand zich, het zij aan een stedelijk-, het zij aan een gemeentebestuur mogt hebben geadresseerd tèr verkrijging van vergunning tot oprigting eener lagere school, en dat verzoek niet mogt zijn ingewilligd, de adressant zich kunnen wenden tot de Gedeputeerde Staten der provincie, welke alsdan, na het betrokken Bestuur te hebben gehoord, naar bevind van zake, de weigering zal kunnen handhaven of wel de oprigting der school zal kunnen inwilligen.

Art. 7. Bij het vervullen van Schoolonderwijzers-plaatsen in steden en gemeenten, waar slechts ééne lagere school bestaat, zal, na gehouden vergelijkend examen, bij nagenoeg gelijke bekwaamheid en verdere geschiktheid der candidaten, billijk acht worden geslagen op derzelver Godsdienstige gezindte en op die van de meerderheid der ingezetenen.

In zoodanige steden en gemeenten, waar meerdere lagere

scholen zijn, zal mede, ingeval van ontstane vacature, zoo veel mogelijk, worden gezorgd, dat, bij nagenoeg gelijke bekwaamheid en verdere geschiktheid der candidaten, de billijke verhouding tusschen het getal schoolonderwijzers en onderwijzeressen der verschillende Godsdienstige gezindten en de onderlinge verhouding der bevolking te dien opzigte worde behouden of hersteld.

Art. 8. Door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken zullen, na gehouden overleg, voor zoo veel noodig, met de Departementen van Eeredienst, aan Ons maatregelen worden voorgedragen tot het doen ophouden (voor zoo veel zulks behoudens alle verkregene regten kan geschieden) van de verpligte vereeniging, waar die nog bestaat, der onderderwijzersbetrekking met kerkelijke bedieningen.

Art. 9. Bij wijziging in zoo verre van art. 28 van het reglement A., behoorende tot de wet van 3 April 1806, zullen alle de in § 1, van art. 3 van gemeld reglement bedoelde bijzondere scholen der 1e klasse, die, bij uitsluiting, behooren tot eenig Godshuis, van welke gezindte ook, behalve door kinderen tot zoodanig gesticht behoorende, ook kunnen bezocht worden door kinderen, wier ouders door het Diaconie- of Armbestuur dier gezindte worden gealimenteerd.

Art. 10. De Schoolonderwijzers bij de Openbare lagere scholen, en bij de Bijzondere lagere scholen van de 2e klasse zijn gehouden, om aan de Geestelijken der onderscheidene Godsdienstige gezindheden in hunne stad of gemeente, op derzelver te dien einde te doene schriftelijke aanvrage, opgave te doen van alle boeken, gezangen en schriften, waarvan zij onderwijzers bij het onderrigt in hunne scholen gebruik maken.

Wanneer een Geestelijke eenige bedenking tegen het gebruik van eenig zoodanig boek, enz. mogt hebben, en de onderwijzer zoude vermeenen zich naar die, aan hem schriftelijk mede te deelen, bedenking niet te moeten schikken, zal de Geestelijke zich te dien opzigte kunnen adresseren

bij den Schoolopziener (of bij de Plaatselijke Schoolcommissie), onder welke de school ressorteert.

Zoo deze de bedenking gegrond vindt, zal hij (of de Plaatselijke Schoolcommissie) het verder gebruik van het beklaagde aanstonds doen schorsen en vervolgens (de Plaatselijke Schoolcommissie door tusschenkomst van den Schoolopziener die in de Commissie zitting heeft) de gansche toedragt der zaak aan de Provinciale Commissie van onderwijs in hare eerste vergadering doen kennen.

Indien de Provinciale Commissie even als de betrokken Schoolopziener (of de Plaatselijke Schoolcommissie), de bedenking gegrond vindt, zal dezelve het gebruik van het beklaagde in al de scholen harer provincie verbieden.

Indien de Provinciale Commissie zich met het oordeel van den Schoolopziener (of van de Plaatselijke Schoolcommissie) niet kan vereenigen, en alzoo de bedenking door den Geestelijke gemaakt voor 's hands niet gegrond acht, zal zij de bedenking aan de Kerkelijke Overheid van den betrokken Geestelijke voorstellen, met uitnoodiging om te verklaren of en in hoeverre die bedenking in hare Godsdienst of derzelver beginselen grond heeft.

De Provinciale Commissie van onderwijs zal, alzoo nader ingelicht, naar bevind van zake, het gebruik van het beklaagde op al de voormelde lagere scholen in hare provincie verbieden of toelaten.

Indien de Schoolopziener (of de Plaatselijke Schoolcommissie), aan welke eenige bedenking door eenen Geestelijke wordt ingeleverd, dezelve niet gegrond acht, zal hij (of de Plaatselijke Schoolcommissie) zich bij de Kerkelijke Overheid van dien Geestelijke vervoegen, ten einde eene verklaring te vragen als boven is omschreven. Achtervolgens die verklaring zal de Schoolopziener (of de Plaatselijke Schoolcommissie) het gebruik schorsen of toelaten.

Ingeval van schorsing, zal de Schoolopziener (of de Plaatselijke Schoolcommissie door tusschenkomst van den Schoolopziener) van deze, gelijk van de gansche toedragt der zaak,

met overlegging der stukken in voege voorschreven, in de eerstkomende vergadering kennis geven aan de Provinciale Commissie van onderwijs, die alsdan, na gehouden deliberatie, naar bevind van zake, het beklaagde zal verbieden of toelaten; zullende echter bij de gezegde deliberatien in het oog moeten worden gehouden de noodzakelijkheid om te zorgen dat er voor de verschillende vakken van het onderwijs allezins doelmatige boeken ten gebruike der lagere scholen voorhanden blijven.

Ingeval het geheele boek, enz. niet mogt zijn afgekeurd, zal evenwel, voor zoo veel eenig lid de op bijzondere plaatsen gemaakte bedenkingen gegrond mogt vinden, daarop bepaaldelijk acht worden geslagen, te dien effecte dat dit boek, enz. niet gebruikt zal mogen worden, dan na dat de daarin voorkomende plaatsen, waarop aanmerkingen zijn gevallen, onleesbaar zullen zijn gemaakt, en (wanneer de zamenhang van den tekst zulks mogt vorderen) zullen zijn vervangen, door hetgeen, onder toestemming van alle de leden, door de Provinciale Commissie, te dien einde, woordelijk aan de onderwijzers zal zijn opgegeven, en zullen in zoodanige gevallen, de leden, die de gemaakte aanmerkingen op eenige plaats gegrond hebben geacht, gehouden zijn, een opstel te maken en aan de vergadering voor te stellen van hetgeen ter vervanging van dezelve plaats, zoude kunnen worden opgegeven.

De Schoolopzieners en de leden der Plaatselijke Schoolcommissien, aan welke laatste de besluiten der Provinciale Commissien te dezen opzigte zullen worden bekend gemaakt door den Schoolopziener, die zitting heeft in de Plaatselijke Schoolcommissie, zullen er met de meeste zorg voor waken, dat de afgekeurde boeken, enz. van de bedoelde scholen worden geweerd, en dat van de boeken, enz., waarvan eenige plaats of plaatsen zijn afgekeurd, geen ander gebruik worde gemaakt, dan overeenkomstig hetgeen de Provinciale Commissie daaromtrent zal hebben bepaald.

Al het vorenstaande is ook toepasselijk op de boeken,

enz., die men als prijzen aan de leerlingen zoude willen uitreiken.

Art. 11. Terwijl het aan de onderwijzers bij de lagere scholen en bij de Rijks kweekscholen voor onderwijzers ten strengste verboden blijft, om in dezelve onderwijs te geven in het leerstellige van eenig kerkgenootschap, of eenige uitlegging te geven of uitdrukking te bezigen, waardoor aan eene of andere gezindheid aanstoot zou kunnen worden gegeven, zullen voortaan, ter bevordering van het geven van zoodanig leerstellig godsdienstig onderwijs, door daartoe bevoegde personen afzonderlijk en uitsluitend aan de kinderen, tot de respective kerkelijke genootschappen behoorende, dagelijks, te beginnen met het jaar 1842, de lokalen der Openbare scholen gedurende één uur beschikbaar gesteld moeten worden, en zal men de bepaling van het daartoe te bestemmen uur en van het gebruik daarvan beurtelings ten behoeve van iedere kerkelijke gezindte regelen, door tusschenkomst der Schoolopzieners of der leden van de Plaatselijke Schoolcommissie, onder welke de scholen respectivelijk ressorteren, na opzettelijk overleg met de Geestelijken der verschillende kerkelijke gezindheden in de stad of gemeente.

Art. 12. Bij wijziging in zoo verre van art. 4 van het reglement A, behoorende bij de wet van 3 April 1806, zullen de huisonderwijzers en de huisonderwijzeressen in hunne eigen huizen of in de huizen van anderen, aan niet meer dan hoogstens *vijf* leerlingen te gelijkertijd onderrigt mogen geven in zoodanige gedeelten van het lager onderwijs, bij art. 1 van het voornoemde reglement omschreven, als waarvoor zij de algemeene en speciale toelating verkregen hebben, ten ware evenwel, dat zich in één huisgezin een grooter aantal kinderen, mits tot hetzelve behoorende, mogt bevinden.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschriften zullen worden medegedeeld aan het Departement voor de Hervormde

en andere Eerediensten en aan dat voor de zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst, tot informatie en narigt voor zoo veel ieder aangaat, alsmede aan den Raad van State, en hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst.

Gegeven te 's Gravenhage, den 2 Januarij 1842.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE.

Bij de toezending van dit besluit aan de Gedeputeerde Staten der provincien, zijn dienaangaande bij eene circulaire van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche zaken, de volgende toelichtingen gegeven:

«Het besluit is genomen nadat bij het Gouvernement alle de ingekomene bezwaren en de daarop ingewonnen zeer uiteenloopende consideratien en adviesen met de meeste oplettendheid en naauwgezetheid waren overwogen, en het alzoo was gebleken, dat, ofschoon de wijze van toepassing der bestaande verordeningen op het lager onderwijs, waarover men vermeende zich te moeten beklagen, de aanleiding tot het ontrusten der gemoederen had gegeven, de adressanten echter niet slechts bedoelden om daaromtrent voor het vervolg genoegzame waarborgen te verkrijgen, maar dat hun verlangen zich uitstrekte tot eene afscheiding der gemengde scholen in verschillende scholen van bepaalde Godsdienstige gezindten, of wel tot het verkrijgen van vrijheid om zoodanige scholen zonder eenige voorafgaande autorisatie te mogen oprigten, door welk een of ander eene geheele verandering in de bij de wet vastgestelde grondbeginselen, waarop thans het lager onderwijs hier te lande is gevestigd, zoude worden te weeg gebragt; terwijl het verder was gebleken, dat, hoewel dat verlangen door velen werd gedeeld, echter verre weg de meerderheid, zoo van hen die hunne wenschen te dezer zake aan het Gouvernement hadden kenbaar gemaakt, als van degenen, die door hetzelve waren geraadpleegd, van gevoelen was, dat van

gezegde grondbeginselen niet behoort te worden afgeweken.

«Het Gouvernement daarbij in aanmerking genomen hebbende den graad van ontwikkeling en bloei, waartoe het lager onderwijs gekomen is, gedurende de vier en dertig jaren, dat hetzelve, volgens die grondbeginselen bestuurd is geworden, heeft dan ook begrepen, dat er geene termen waren om thans van dezelve af te wijken, doch dat er maatregelen dienden te worden genomen, om de misbruiken, die in derzelver toepassing konden zijn ingeslopen, te doen ophouden, en om daardoor en door het geven van waarborgen tegen zoodanige misbruiken voor het vervolg al te doen, wat mogelijk was, om aan de ontruste gemoederen het noodig vertrouwen in te boezemen, zonder door hoogst moeijelijke en gevaarlijke proefnemingen het openbaar lager onderwijs hier te lande welligt aan teruggang en verval bloot te stellen, en zoo doende wederom van de andere zijde groote bezorgdheid te verwekken bij de hiervoren bedoelde meerderheid.

«Intusschen stelt het Gouvernement er mede den hoogsten prijs op, dat aan de schoolkinderen ieder naar de begrippen der kerk waartoe zij behooren, grondig leerstellig Godsdienstig onderwijs worde gegeven, en het is dan ook om hetzelve zoo veel mogelijk te bevorderen, dat, volgens art. 11 van het besluit, de schoollokalen, te dien einde, dagelijks beschikbaar zullen zijn, terwijl daarenboven de kerkelijke autoriteiten der verschillende gezindheden van Gouvernementswege zullen worden opgewekt en uitgenoodigd, om te zorgen, dat voor de schoolkinderen de weg tot het ontvangen van het bedoeld onderwijs al meer en meer worde geopend.

«Maar is het van de eene zijde wenschelijk, dat het geen der kinderen aan leerstellig Godsdienstig onderwijs ontbreke, van den anderen kant kan er niet te veel worden gezorgd dat hetzelve niet anders dan buiten den schooltijd en geheel afgezonderd aan de kinderen naar de verschillende Kerkgenootschappen, waartoe zij behooren, worde gegeven,

ten einde er geen de minste inbreuk worde gemaakt op den aard der gemengde scholen.

«De geest van het besluit is dan ook deze, dat de bestaande wettelijke bepalingen omtrent het openbaar lager onderwijs gehandhaafd wordende, hetzelve zal blijven een belang van louter burgerlijk-maatschappelijken aard, buiten invloed van het leerstellige van eenig Kerkgenootschap, en waarbij alle uitsluitende of eenzijdige rigting moet worden vermeden, zoodat de met hetzelve in verband staande betrekkingen door ieder Nederlander, zonder onderscheid van Godsdienst, kunnen worden bekleed; doch dat men hun, die bezorgdheid hebben wegens de strikt onpartijdige handhaving dezer beginselen, zoo veel mogelijk, waarborgen wil geven, onder anderen door uitdrukkelijk te bepalen, dat bij de benoeming tot gezegde betrekkingen acht geslagen zal moeten op het daarstellen, zoo veel mogelijk, eener billijke evenredigheid tusschen de leden der verschillende Kerkgenootschappen. Dit oogmerk blijkt meer bepaaldelijk uit art. 2, 4, 5, 7 en 8 van het besluit.

«Het beginsel gehandhaafd wordende, dat het Openbaar lager onderwijs buiten den invloed van het leerstellige van eenig Kerkgenootschap moet blijven, heeft men tevens waarborgen willen geven, dat op de scholen niets worde geleerd dat met eenige Godsdienstleer *in strijd* zoude zijn, en ofschoon aan de Geestelijkheid der onderscheidene gezindten geene autoriteit met betrekking tot het Openbaar lager onderwijs mogt worden toegestaan, heeft men echter begrepen, dat de Geestelijken uit den aard der zaak het meest bevoegd zijn, om te dien opzigte een wakend oog te houden, en dat hun dus de gelegenheid moest worden verschaft om zich bekend te maken met hetgeen op de scholen geleerd wordt, ten einde zij, daarin iets vindende, dat zij vermeenen als strijdig met de leer hunner kerk beschouwd te moeten worden, zulks zouden kunnen aanduiden, en daaromtrent hunne bezwaren zouden kunnen inbrengen.

«Dit punt, hetwelk vele moeijelijkheden opleverde, is thans geregeld geworden bij art. 10 van het besluit.

«De goede werking dezer bepaling, met hoe veel zorg ook gesteld, zal evenwel grootendeels afhangen van de welwillende medewerking van allen, die er bij betrokken zijn, en van hun ernstig voornemen om met inachtneming der noodzakelijkheid, dat er steeds voor alle vakken van het onderwijs, eene genoegzame keuze van goede en doelmatige boeken, enz. blijve bestaan, echter alles wat aanstoot zoude kunnen geven, te doen ophouden of te vermijden, maar tevens om geene meerdere zwarigheid in den weg te leggen, dan waartoe men zich in gemoede verpligt zal achten.

«Dit een en ander zal, zoo ik vertrouw, voldoende zijn om U Edel Groot Achtbaren nader bekend te maken met het oogpunt, waaruit het tegenwoordig besluit moet beschouwd worden, en om U Edel Groot Achtbaren in staat te stellen, te dien opzigte de noodige inlichtingen en aanbevelingen te doen geworden aan allen, die in U Edel Groot Achtbarens provincie in eenige betrekking tot het Openbaar lager onderwijs staan.

«Het Gouvernement, dat het besluit heeft genomen met het doel, om zoo als in de praemissen is gezegd, zoo veel mogelijk aan de geopperde bezwaren te gemoet te komen, voor zoo veel zulks behoudens de bestaande wettelijke bepalingen kan geschieden, vermeent dan ook, door hetzelve al het mogelijke gedaan te hebben om het vertrouwen te doen terug keeren, en verwacht tevens, dat ook zij die, in eenige betrekking tot het lager onderwijs staande, de bepalingen van het besluit welligt zouden beschouwen als minder noodig en als aanleiding kunnende geven tot verschillende moeijelijkheden, desniettegenstaande, uit aanmerking van hetgeen men aan eens ieders gevoelen verschuldigd is, met de meeste welwillendheid steeds zullen medewerken om die moeijelijkheden te vermijden, en om het besluit, door eene bedaarde en onpartijdige toepassing,

inderdaad te doen strekken ter bevordering der belangen van het onderwijs.

«Mogt echter deze verwachting onverhoopt niet worden verwezenlijkt, en mogt de ondervinding doen zien dat de opvolging der bepalingen van het tegenwoordig besluit niet voldoende waren om het voorgestelde doel te bereiken, en dat dit van den anderen kant niet mogelijk is, zonder inbreuk te maken op de thans bestaande wetgeving, alsdan zoude er niets anders overblijven dan te overwegen, in hoeverre er termen zouden zijn om de zaak te maken tot een punt van beraadslaging bij de Wetgevende Magt.»

Ziedaar dan den nopens het lager onderwijs genomen maatregel, met zoo veel ongeduld, met zoo veel belangstelling te gemoet gezien. — Wij zullen ons voor alsnog van alle beoordeeling onthouden, maar voorloopig slechts aanmerken, dat hoe verschillend ook de verwachtingen in Nederland waren, wij reden hebben te gelooven, dat geene geheel voldaan is, en niet slechts om het min of meer, maar vooral omdat er wat anders verwacht werd. Hetgeen ons bij deze gebeurtenis het opmerkelijkste voorkomt, en waarvan wij ons haasten acte te nemen, is de officiele erkenning van groot onregt, dat de Katholieken tot nu toe geleden hebben. Deze erkenning bevestigt onze overtuiging van den wil des Konings, om alle Nederlanders *gelijkelijk* te beschermen, en voedt onze hoop, dat de artikels der Grondwet, waarbij aan allen gelijke regten, vrijheden en bescherming gewaarborgd zijn, onder de regering van Willem II waarheid zullen worden.

HOEDANIGEN INDRUK MAAKT DE «EVANGELISCHE KERKBODE» OP DE KATHOLIEKEN?

Wij meenen tot de beoordeeling van dien indruk eene bijdrage te leveren, door de mededeeling van onderstaanden brief, die ons door dengenen, aan wien hij gerigt was, met voorkennis van den schrijver, tot dat einde gunstig is afgestaan.

Aan den WelEerwaarden Heer J. G. WENNEKENDONK.

Waarde Vriend!

Hoe verschilde uw laatste brief van den vorigen! Toen schreeft gij vrolijk en opgeruimd, toen deed uw luim mij lagchen; maar in uwen laatsten heerschte een gansch andere toon. Onder het lezen van die vijf of zes regels verbeeldde ik mij, u te zien, met een nummer van *de Evangelische Kerkbode* in de hand: een ernstig gelaat, gefronst voorhoofd, strakke blikken op het blad gevestigd, zoo stond gij daar, gereed om uit te roepen: «Schande voor onze eeuw, dat zulk geschrijf nog lezers vindt!» Doch daar dacht gij aan mij, want gij zaagt mijnen naam naast den uwen; (1) gij greept eene pen en schreeft: «Het is hoog noodig, dat den *Kerkbode* de mond wat gesnoerd wordt. Geene tegenspraak vernemende, wordt hij zoo trotsch, dat hij al begint te profeteren: «De Roomsche kerk moet «zich in den geest van de Jansenisten laten hervormen, «of in deze of eene volgende eeuw te gronde gaan.» Heb ik van al mijn leven!.. Maar dat komt er van, wanneer die lui de praat alleen hebben; waarom?....» Ja, waarom? Gij weet wel, dat ik buiten noodzake-

(1) N°. 6 van *de Kerkbode*.

lijkheid mij niet haast. Ik zal het u dan ook maar ronduit bekennen: ik had *de Kerkbode* nog niet gezien. Zijn *prospectus*, die mij reeds zeer vroeg onder het oog kwam, had mij zonder lust gelaten, vooral ook, dewijl ik meende daaruit bij voorraad te kunnen opmaken, dat hij weinig degelijks zou leveren; want hoe zou hij toch eenige vraag over godsdienst grondig kunnen behandelen, zonder zijne redactie, uit zoo ongelijksoortige bestanddeelen zamengesteld, uit één te doen spatten? Oppervlakkig moet het zijn, bovenaf, al wat hij over godsdienst geeft. Zoo dacht ik. Nu ik echter van u vernam, hoe onze vriend zoo trotsch werd, dat hij zelfs al profeteerde, nu werd ik toch nieuwsgierig. Ik vroeg dus een mijner vrienden het Amsterdamsche-Predikantenblad ter leen, en ontving zeven nummertjes te gelijk. Aanstonds zette ik mij aan het lezen, en toen ik aan het einde was, zeide ik bij mij zelven: «Een mager dingetje! Nijd, gramschap, venijn, meer dan een Christenmensch past; maar iets degelijks?... neen!»

Ik ben echter niet boos geworden. Weet gij hoe dat komt? Sedert lang reeds heb ik mij vast voorgenomen, om, wat andersdenkenden van ons Katholijken, of van onze kerk ook zeggen mogen, mij daar nooit meer moeijelijk over te maken. Heeft de godzalige man Luther niet gezegd: *Paus en ezel zijn één ding?* Nu, een ezel is geschapen om te dragen, en daartoe, des noods, door slagen gedwongen te worden. Daar wij nu Pausgezinden, dat is (*Luthers* uitspraak in het oog te houden) *ezelsgezinden* zijn, is het zeer natuurlijk, dat zij, die Luther als een soort van profeet aanzien, ons, in welgemelde qualiteit, wat te dragen

geven, en ons nu en dan van den drijversstok laten proeven.

Nogtans ben ik niet van oordeel, dat wij ons getroosten moeten, te dragen al wat de *Kerkbode* en zijns gelijken goed mogten vinden op ons te laden; in het geheel niet. Ik meen zelfs, dat men die lieden aan het verstand moet brengen, dat ook wij regten, en zij ook pligten jegens ons hebben; maar, ik herhaal het, wat zij zeggen of doen, ik wil er nooit kwaad om worden. En zie hier eene andere reden daarvan. Zij hebben ruim twee eeuwen lang de vrijheid genoten, om straffeloos alles tegen ons te zeggen, wat zij dachten of droomden, terwijl niemand hun tegen kon spreken. Die vrijheid zonder toezigt heeft hun ver gevoerd. Hetgeen aanvankelijk uit blinden hartstogt en partijwoede, hoe leugenachtig ook, geschreven was, werd naderhand het voedsel der vooroordeelen en van den hartstogt, en zoo ontstond eene aaneengeschakelde overlevering van lasteringen, door *verba solennia*, als: *afgodendienaars*, enz. uitgedrukt; zoo ontstond eene diepgewortelde gewoonte, om van de Katholijken allerlei kwaad te spreken, de misslagen van enkelen onder hen aan allen toe te schrijven; zoo groeiden de geslachten op in afkeer van, ik geloof te mogen zeggen, in *haat* tegen de Katholijken. Wij moeten aan de kracht dier gewoonte, aan de blindheid der vooroordeelen, aan het geweld van den hartstogt, iets toegeven. Daarenboven hebben wij van onze vaderen, ruim twee eeuwen onderdrukt, de *verdraagzaamheid* als een kostbaar erfgoed verkregen. Zij hebben zoo lang en zoo veel verdragen; laten wij ons hunner waardig toonen. Niet, (ik moet het nog eens zeggen) niet,

dat wij thans nog over ons moeten laten beschikken, als in den tijd der plakaten: wij hebben gewaarborgde regten, die mogen, die moeten wij verdedigen; maar wij moeten onder die verdediging den hartstogt verre houden. Indien wij de verontwaardiging, die bij het lezen van geschriften als de *Kerkbode*, noodwendig ontstaat, te hoog laten stijgen, dan worden wij, ik zeg niet, gelijk hij, tot liegen en lasteren, maar toch ligt tot te groote hevigheid in onze uitdrukkingen vervoerd: en hierdoor zoude de schoonste zaak min of meer gevlakt schijnen, terwijl wij tevens de kalmte in ons gemoed zouden voelen verminderen.

Na deze kleine predicatie (die gij mij, om het gewigt der zake, ten goede zult houden), wensch ik u nog eenige gedachten mede te deelen, die het lezen van den grimmigen *Kerkbode* bij mij op heeft gewekt. Zulk onstuimig en hatelijk schrijven, als men bij hem aantreft, moet bij slot van rekening der Katholijke zaak meer voor- dan nadeel doen. Want wat moet het bij de onderscheidene Nederlanders uitwerken? Wat bij de Katholijken? Wat bij de Protestanten? Wat bij alle verstandigen?

De Katholijken zijn het, die hij aanvalt; en opdat wij in de uitzonderingen, die hij soms maakt, niet missen zouden, verklaart hij ten duidelijkste, dat hij de *Pausgezinden* meent, van welke hij «de Katholijken, die men Jansenisten noemt,» onderscheidt. Op de laatsten heeft hij het niet gemunt, maar op de eersten, op al die Nederlanders derhalve, welke behooren tot de vergadering van alle geloovigen, die, *onder de gehoorzaamheid van den Paus van Rome*, de ware leer van Christus belijden. En als ware de uitdrukking *Pausgezinden* nog niet duidelijk genoeg, zoo zegt ons

de *Kerkbode*, dat hij tegen de «partij» te velde trekt, die «*propaganda* heet, dewijl zij er onophoudelijk op «uit is, haar gebied uit te breiden: waartoe te Rome «eene congregatie of maatschappij en eene school be«staat, beide *pro propaganda fide*, dat is tot uitbreiding «des geloofs genoemd.» (1) Hij heeft het dus geladen op al de Katholijken, die met de congregatie *de propaganda fide* in betrekking staan, dat wil zeggen op ALLE de Nederlandsche Katholijken; want dezer geestelijk bestuur is aan de gemelde congregatie ondergeschikt. Waar hij dan tegen Katholijken uitvarende, sommigen schijnt uit te zonderen, begrijpt hij in zijne uitzondering de Jansenisten alleen.

Welken indruk zal het nu, meent gij, op de massa der Nederlandsche Katholijken maken, wanneer de *Kerkbode* hen verklaart *tot zijne vijanden, tot vijanden van Nederland, die aan Nederland gevaren berokkenen?* Wanneer hij hen durft noemen *eene verfoeijelijke partij, leden of aanhangers eener orde, die de magt is des satans tegen Christus, de aanval der zonde en der wereld op het rijk der hemelen en der heiligheid?* Gelijk weleer, in HIERONYMUS tijd, de wereld zuchtte en verbaasd stond, te hooren, dat zij Ariaansch was: zoo mogen nu de Katholijken van Nederland ook zuchten en verbaasd staan, te vernemen, dat zij verfoeijelijke vijanden van Nederland en ondersteuners van satans magt tegen Christus zijn. Zij zijn zich bewust, dat zij

(1) *Kerkbode* n°. 6. Wij achten het niet doelloos hier te doen opmerken, dat men zegt: *Congregatio de propaganda fide*, niet *pro propaganda*. Wij meenen ook, dat men het woord *congregatio* hier geenszins door *maatschappij* kan vertalen. Wie een weinig met Rome bekend is, en iets weet van de verschillende *congregationes*, die daar bestaan, zal gereedelijk inzien, dat zij met onze *maatschappijen* geen de minste overeenkomst hebben.

onderworpen aan de wetten leven; dat zij hun zuur gewonnen geld op het altaar des vaderlands offeren; dat zij in alle persoonlijke lasten, zoo als b. v. de nationale militie en schutterij, hun regtmatig aandeel torschen; zij zijn zich bewust, dat, terwijl ook in Nederland de godheid van Christus geloochend wordt, *zij* die godheid erkennen, belijden en vereeren; dit alles zijn zij zich bewust, en niettemin hooren zij zich nu barsch en dreigend toeroepen: *Gij zijt vijanden van Nederland en van Christus.* Ieder Katholijk hart zal niet slechts verbaasd, maar verontwaardigd zijn; het zal gevoelen wat gij gevoeldet, mijn vriend, toen gij die erger dan hatelijke aantijgingen laast. Moge dat gevoel toch nimmer tot hartstogt overslaan! Maar verblijdend is het, dat de waakzaamheid der Katholijken er door vergroot wordt. *Waakt*, roept de *Kerkbode* den Protestanten onophoudelijk toe; maar wees overtuigd, mijn waarde vriend, dat zijn onstuimig geschreeuw ook de Katholijken wekt, en op hunne hoede doet zijn. Hij bedreigt de Protestanten met groote gevaren van den kant der Katholijken, terwijl deze, niet voornemens om wie ter wereld onregt aan te doen, weten, dat die bedreiging slechts een vond is; maar zij beseffen tevens, dat daarin een gevaar voor hen zelven is gelegen. Indien het toch den *Kerkbode* gelukken mogt, een groot aantal Protestanten in den waan te brengen, dat de Katholijken verfoeijelijke vijanden van het vaderland en snoode handlangers van den satan zijn, wat zouden dan de Katholijken niet te vreezen hebben? Dit begrijpen zij, en daarom zullen zij opwaken, zich ter verdediging schrap zetten, maar in alle gevallen toonen, dat zij Nederlanders en Christenen zijn. Be-

speurt gij niet reeds onder de Katholijken meerdere waak- en werkzaamheid dan voorheen? Zijt gij b. v. niet, zoowel als ik, uitgenoodigd mede-arbeider van een nieuw Maandschrift te worden, (1) dat de waarheid der Katholijke leer, en de regten der Katholijke kerk verdedigen zal? Ziedaar een der eerste gevolgen van des *Kerkbodes* waakgeschrei, een gevolg, dat veel heilrijks voort zal brengen.

En nu de Protestanten, wat meent gij, dat de *Kerkbode* bij dezen uit zal werken? Dat hij bij sommigen een voor de Katholijken nadeeligen indruk maken, eenigen zelfs tegen hen opwinden zal, dit geloof ik. Maar denkt gij, dat verstandige en bezadigde Protestanten door hem zullen geslingerd worden? Zoo veel bekrompenheid en hartstogt, zoo veel verblinding kan ik van hen niet gelooven. Zij zien ons naast en onder zich wonen; zij verkeeren en handelen met ons, zij *kunnen* onze geschriften lezen enz.; zij kunnen alzoo onze handelingen en beginselen kennen. Meent gij, dat zij ons, op het woord, het hartstogtelijk woord van den *Kerkbode* veroordeelen zullen? dat zij, tegen de getuigenis onzer daden en schriften in, ons aan die gruwelen zullen schuldig houden, welke die, blijkbaar door hartstogt vervoerde *Bode* van ons verhaalt? of welke in de verachtelijke blaauwboekjes, waarmede hij in compagnie schijnt te doen, en welker schrijvers hun naam verbergen, verhaald worden? Ik weet wel: *semper aliquid haeret;* (2) maar dat kan, in dit geval, bij verstandigen niet van duur zijn. Ik houde mij zelfs overtuigd, dat menig Protestant den *Bode* zijne

(1) *De Katholiek.*
(2) Er blijft altoos iets kleeven.

woede (hoe zal ik het anders noemen?) geenszins ten goede duidt. Zij mogen ons al niet genegen zijn; zij kennen echter de betamelijkheid, zij hebben eerbied voor des dichters spreuk:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines, (1)
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Ook zij, mijn vriend, ook zij merken de nietigheid zijner bewijzen wel op; ook zij gevoelen wel, dat de *Kerkbode* de beschuldigden van zijne aanklagten niet overtuigt: en de natuurlijke billijkheid doet hen eenen aanklager verwerpen, die in plaats van bewijzen belachlijke nietigheden aanvoert. Wat zullen zij b. v. denken van zijn bewijs uit A. M. D. G.? Onnoozele letters, wie had kunnen gissen, dat gij voor een geheimzinnig teeken der vijanden van Nederland zoudt worden aangezien? Het is toch zoo. Die vier letters, door den drukker op den omslag van een boek geplaatst, bij welks uitgave ik betrokken was, moeten nu helpen bewijzen «*dat er een net van Jezuitisch maaksel «over Nederland is uitgespannen,» dat er Jesuiten in Nederland zijn, en dat* (waartoe zij bijzonderlijk aangehaald schijnen) *ik er één van ben.* (2) Wat zijn dat toch voor dwaasheden? En hoe kan het in gezonde hersens opkomen, zoo te redeneren? Sedert wanneer zijn die vier letters de *herkenningsleus* der Jesuiten? Wie heeft er ooit aan gedacht ze daartoe te maken? Wie weet niet, dat die spreuk: *Ad majorem Dei gloriam*, door de gansche Katholijke kerk algemeen ver-

(1) In alle dingen is een wijze middelmaat,
Bepaalde grenzen zijn 't, waar buiten noch waar binnen
Wat passende is, bestaat.

(2) Zie *Kerkbode* nº. 6.

spreid is en gebruikt wordt? Dat die ontleend is aan den Apostel PAULUS, waar hij de Christenen gebiedt, *alles ter eere Gods te doen?* (1) Men moet *Evangelische Kerkbode* zijn om dat alles voorbij te zien. Daarenboven, indien die letters eens op het boek geraakt waren zonder mijn toedoen?... Wat zou er dan worden van de bewijskracht, die de *Kerkbode* er in zoekt?.... En zoo is het inderdaad: uit den *Ev. Kerkbode* heb ik voor het eerst vernomen, dat zij er opstaan. Want daar de drukker mij eenige ingebonden exemplaren gezonden had, en de gedrukte omslag mij nimmer onder het oog was gekomen, was ik zoo onbekend met de plaatsing dier letters, dat ik ze, door de uitdrukking van den *Bode* misleid, *achter* het werkje *de Catech. rud*, en alzoo *in* het boek ging zoeken, terwijl ik bij herlezing van het belachlijk bewijs ontdekte, dat zij op den omslag van het gansche boek (daar vrij wat meer in is dan *de Catech. rud.*) gevonden worden. (2) Zie, waarde vriend, het komt mij voor, dat verstandige Protestanten het niets beduidende van zulk redeneren ook wel bevatten, en dat zij er den *Kerkbode* inderdaad niet hooger om achten zullen.

Daarenboven zal het hun in het oog vallen, met wat soort van lieden de *Ev. Kerkbode* zamen schijnt

(1) *Omnia in gloriam Dei facite.* I. Cor. X. 31. — Het voorbeeld van den H. IGNATIUS, stichter van het gezelschap van Jesus, moge tot het menigvuldig gebruik dier woorden veel bijgedragen hebben, zij zijn daaròm geene spreuk aan zijne orde alleen eigen. Het tegendeel is zoo waar, dat bijna ieder Katholijk, die latijn weet, deze spreuk zeldzamer of dikwijlder gebruikt, en dat zij, die geen latijn weten, de vier gemelde letters vaak begrijpen.

(2) De titel van het boek is: S. AUR. AUGUSTINI *de catechizandis rudibus Epistola*, et *de Doctrina Christiana libri* IV. Praecedunt *Epistola* S. FRANCISCI SALESII *de vera praedicandi ratione*, et *Tentamen in locum difficilem* S. AUGUSTINI, quod cum notis in epist. Sales. adjecit F. J. VAN VREE, *presbyter*. Traj. ad Rhen. 1840.

te doen. Die fraaije anekdote b. v. in n°. 7, die den Kardinaal Passionei, een paar dwaasheden doet zeggen, heeft hij nageschreven uit het zoo dom als vuilaardig opgestelde lasterschrift: «De Jesuiten, het Concordaat en de Nederlandsche troon.» Hij haalt echter dien bondgenoot niet aan, hetzij dat hij nog eenige schaamte heeft, hetzij dat hij zelf de verdiensten van die aardigheid wilde inoogsten, hetzij om eenige andere rede, daar ik niet verder naar raden wil.

Dan nu voor een oogenblik de verschillende godsdienstbelijdenis der Nederlanders daargelaten, wat zullen alle verstandigen ontwijfelbaar opmerken?.... Het doel van *de Kerkbode* is, de Katholijken te bestrijden. En wat zijn zijne middelen? Deze vraag doet men zich zeker. Maar dan zal men vinden, dat *de Kerkbode* den haat der Protestanten tegen de Katholijken tracht op te wekken. Hoe *Evangeliesch!* zal men zeggen; hoe overeenkomstig het schrijven van den Apostel, die de Christenen *verbiedt kwaad te doen, opdat er goed uit voortkome!* Is dat niet de leer volgen: *het doel heiligt de middelen?*.... Ja, mijn vriend, indien deze leer den Jesuit kenmerkt, dan houd ik den *Evangelischen Kerkbode* voor een Jesuit van echten stempel.

Daarmede zal ik mijn antwoord op uw *waarom?* en op uwen gansehen brief, sluiten. Schoon ik geen Jesuit ben, en aan geen Jesuit schrijf, geef ik u niettemin de verzekering, dat ik het gedaan heb A. M. D. G.

Vaarwel, en laat spoedig iets van u hooren aan

Uwen Vriend,

Katwijk,
den 19 November 1841.

J. J. van Vree.

VERSCHEIDENHEDEN.

REDEKUNSTIGE VRAGEN.

De *Evangelische Kerkbode* heeft den 10 December van het jaar 1841 eene proeve gewaagd, *om het eigenlijk geschilpunt, dat tusschen de Roomsch-Katholieke- en de Protestantsche kerk bestaat, duidelijk voor te stellen.* (1) In hoe verre die proef geslaagd zij, beoordeele men uit het volgende.

Om tot de beoogde voorstelling des geschilpunts te komen, stelt de *Kerkbode* zich deze vragen ter beantwoording voor: «*Wat verlangt Rome van ons, en wat verlangen wij van Rome?*

Op de eerste vraag bekomen wij dit antwoord: «Rome «wil de geheele vernietiging van ons bestaan, *als Protes-«tantsche kerk;* het wil alleen zich zelf, doch niets en nie-«mand aan zijne zijde..... De Roomsche kerk eischt, dat «wij ons in haar laten opnemen; dat wij, zoo als men het «noemt, in haren schoot terugkeeren, en alzoo ophouden te «zijn, wat wij sinds drie eeuwen zijn geweest..... (2) «*De «Roomsche kerk zou ontrouw moeten worden aan het* GROND-«BEGINSEL, *waaraan zij tot nog toe heeft vastgehouden, in-«dien zij er niet naar streefde, de geheele Protestantsche «kerk in haar zelve in te lijven....* Zij toch.... beweert, «*dat zij* IS *de alleen zaligmakende kerk,* of, wat hetzelfde «zegt, *dat zij alleen de kerk van Christus uitmaakt,* welke «zijn ligchaam, de erfgename zijner belofte, en het orgaan «is van zijnen geest. Zoo lang zij dit vasthoudt, kan en «mag zij van haar standpunt naar niets anders streven,

(1) Wij laten de uitdrukking: «Protestantsche *kerk*,» voor rekening van den *Bode*, want wij gelooven niet, dat iemand, die een logisch begrip van *kerk* heeft, een zeker getal van menschen, die onderling in alles verdeeld zijn, en slechts nopens een subject, waartegen zij protesteren, overeenkomen, met den naam van *kerk* zal bestempelen.

(2) ...*en alzoo vóór drie eeuwen niet waren*, mijnheer *de Kerkbode!* Gelief hierin een antwoordje te zien op het gesprek, uit een Engelsch tijdschrift, in uw nummer 12 medegedeeld.

«dan dat alles in haar worde opgelost, of zij zou, anders «doende, zich zelve moeten beschuldigen van verraad aan «de menschheid en ontrouw aan het bevel des Heeren....» «Het ophouden van ons bestaan moet de Roomsche kerk «wenschen, en, aan haar beginsel getrouw, trachten te «bewerken.» En nu volgt de conclusie: «Rome verlangt *dus van ons iets onbillijks*, onze vernietiging.» Een harde uitdrukking voorwaar, die eigenlijk niets anders wil zeggen, dan: Rome verlangt, dat wij Katholiek worden.

Het antwoord op de andere vraag: *Wat verlangen wij van Rome?* komt op het volgende neer. «Dat het ook ons het regt «toekenne, te bestaan (Protestantsch te zijn), te bestaan met «al wat uit deze toekenning van zelf voortvloeit; wij be«geeren door Rome ten minste als een deel van het huis «des levenden Gods, als een bestanddeel der algemeene kerk «van Christus op aarde te worden aangemerkt en behan«deld.» De *Kerkbode* besluit, dat deze vraag niet onbillijk is, omdat zij eener zijds Rome laat bestaan, en ander zijds op Gods woord gegrond is. Voor dit laatste worden dan uit het groote boek, dat men Gods woord noemt, ettelijke teksten aangehaald, die, volgens de Katholieken, of niet goed verstaan, of niet afdoende zijn. Hierover willen wij nu echter niet wijdloopiger schrijven; wij willen slechts het volgende vragen.

Tot het *wezen* der Roomsch-Katholieke kerk, als zoodanig, behoort hare bewering: *Ik ben de eenige ware kerk van Christus*. Vrage 1°. tot die kerk nu te zeggen: erken, dat gij de eenige ware kerk van Christus niet zijt, is dat niet van haar eischen, dat zij haar *wezen* late varen? dat zij zich vernietige!

Vrage 2°. Hoe brengt men de twee volgende stellingen overeen?

a.) De Roomsch-Katholieke kerk van de Protestantsche vragende, dat zij niet langer *zij*, eischt iets onbillijks.

b.) De Protestantsche kerk van de Katholieke vragende, dat zij niet langer *zij*, eischt niets onbillijks.

Men ziet dat het antwoord op de tweede vraag, voor de toepassing, van de beantwoording der eerste afhankelijk is. De *Kerkbode* zal ons een groot genoegen doen, in een logisch artikel, zonder omhaal van woorden, zonder schrifttuurteksten, kort en duidelijk op deze twee vragen te antwoorden. Het kan niet bevreemden, dat wij de gevraagde beantwoording zeer verlangen, want wij beamen het vooropgestelde van den *Kerkbode*: «Wanneer er strijd gevoerd wordt tusschen twee partijen, is er niets noodiger, *dan dat men het eigenlijk geschilpunt zich duidelijk voorstelle.*»

HET CONCORDAAT.

THEMIS, het *Regtskundig Tijdschrift*, (n°. 1, derde jaargang) bevat een opmerkelijk opstel van den heer Mr. N. Olivier, advokaat te Leiden, tot titel hebbende: *Eenige regtsvragen over een Concordaat*. Wij vinden dit opstel ook daarom opmerkelijk, wijl de schrijver in hetzelve over kerkelijke zaken der Katholieken verstandiger spreekt, dan Nederlandsche Protestanten gewoon zijn te doen. Schoon hier en daar van den schrijver moetende verschillen, meenen wij echter onzen lezers geen ondienst te doen, met een kort verslag van gemeld opstel mede te deelen.

De heer Olivier, heeft voornamelijk het oog op hetgene de heeren den Tex en Royaards over een Concordaat geschreven hebben in het *Regtsgeleerd Bijblad*, *D. III. bl.* 145—184 en *bl.* 249—320. Daar hij zich met de slotsom der redeneringen van den heer den Tex niet kan vereenigen, heeft hij de zaak aan een nieuw onderzoek onderworpen.

I. «Het eerste punt, waar het hier op aankomt,» zegt de heer Olivier, «is, of de Roomsch-Katholijke kerk hier «te lande tot dus verre was ingerigt, gelijk hare leer dit «vordert? en zoo neen, of zij dan geen volstrekt regt heeft «om zoodanige inrigting te vorderen?»

Zijn antwoord op de eerste vraag is ontkennend: tot dusverre is de inrigting der R. K. kerk in de meeste pun-

ten niet verschillend van die, welke zij onder de republiek bezat. Nog altijd is dit land een land van missie, alleen geregeerd namens den Paus door den Vice-Superior; zoodanigen toestand is onnatuurlijk. Bisschoppelijke inrigting is voor de K. kerk meer dan eene zaak alleen van vorm. Bisschoppen zijn van goddelijke instelling. Is het regtvaardig, vraagt O., om aan eene godsdienstige gezindheid datgene te onthouden, wat haar bijzonder kenschetst? Is dit de gelijkheid, welke de Grondwet aan alle godsdienstige gezindheden gewaarborgd heeft? En hiermede antwoordt hij op de tweede vraag.

In de wederlegging der tegenwerpingen komt de gegrondheid van dat antwoord nog beter uit. Men wil het regt der Katholieken op eene bisschoppelijke inrigting niet volkomen erkennen, omdat, sedert in Nederland geene heerschende kerk meer is, de R. K. kerk, vijftig jaren lang, «geregeld bestaat zonder Episkopale inrigting.» «Doch,» antwoordt O., «die schrijver stelt wat hij bewijzen moest.» Hij besluit uit het bestaan tot het *geregeld* bestaan. De R. K. kerk bestond, maar *geregeld* bestaan had zij niet. De vrijheid, haar als algemeen beginsel toegekend, is nog niet tot volkomene ontwikkeling gekomen; hare geheele werking heeft zij nog niet erlangd.» Er is derhalve aan art. 189 der Grondwet nog niet voldaan. «Dan,» zegt d. T., «de Grondwet heeft slechts aan de *bestaande* godsdienstige gezindheden hare bescherming toegezegd, dus ook wel bijzonder in den vorm waarin zij bestaan; die vorm is die, waarin de R. K. kerk hier te lande reeds eeuwen bestaan heeft. Met dat bestaande te handhaven, voldoet de Grondwet aan hare belofte.» Niettemin had d. T. erkend, dat de Koning de bevoegdheid heeft om een Concordaat met den Paus te sluiten. De heer O. toont in die twee beweringen tegenspraak. «Indien toch de bisschoppelijke inrigting en verdere organisatie, gelijk men die bij het Concordaat (van 1827) regelde, niet tot de regten behoort, welke de R. Katholieken eischen kunnen, dan is zoodanige organisatie eene

gunst, een *voorregt*, hun door de regering geschonken. Deze doet dan iets waartoe zij onbevoegd was; zij handelt in strijd met art. 189 der Grondwet, hetwelk alle voorregten uitsluit, door aan alle godsdienstige gezindheden *gelijke* bescherming te beloven.» Verder: «De hoogleeraar hecht aan het woord *bestaande* eene zeer enge beteekenis, doch welke zeker noch in de woorden, noch in de bedoeling van art. 189 der Grondwet ligt.» Want als dit woord ook op den vorm ziet, dan is de organisatie van de Hervormde en Lutersche kerk, in strijd met de Grondwet geschied.

II. «Welk is de wijze, waarop de R. K. kerk hier te lande tot hare eigenaardige inrigtingen kan geraken?»

In de R. K. kerk is de Paus het zigtbaar opperhoofd: als zoodanig heeft hij de hoogste magt, niet slechts van toezigt en bestuur, maar ook van wetgeving. De magt der kerk is in den Paus geconcentreerd; in dezen vindt zij hare eenheid. Hij is ook de eenige geschikte persoon, om voor de kerk op te komen. Over het oprigten van nieuwe Bisschoppelijke zetels, heeft de Paus als opperste Bisschop alleen de beslissing wat het geestelijke aangaat. Ook wat de wijze van vervulling der openstaande Bisschoppelijke zetels betreft, is de Paus de bevoegde geestelijke overheid. In kerkelijke aangelegenheden, kan de Paus al die schikkingen maken, welke hij oordeelt, dat het heil der kerk vereischt.

Zoodra echter die schikkingen niet bloot van geestelijken aard zijn, komen zij in aanraking met de wereldlijke magt. Ten einde hier alle botsingen te voorkomen, treffen de regeringen met den Paus overeenkomsten, gewoonlijk Concordaten genaamd. Dit schijnt in den regel.

Maar, zegt men, als de Koning met den Paus over de regten zijner onderdanen onderhandelt, erkent hij den Paus als souverein naast zich, ja boven zich. — De Koning kent daardoor den Paus geene oppermagt in het wereldlijke toe; maar juist dit zou noodzakelijk zijn, om van twee souvereinen in hetzelfde land met eenigen grond te kunnen spreken.

«De eenige *kerkelijke* weg ter regeling van de R. K. «kerkzaken (zoo spreekt prof. Royaards), geheel in over- «eenstemming met de Majesteitsregten, hier te lande gel- «dig, deze ware, *dat de K. kerk in Nederland hare or- «ganisatie overlegge aan den staat, en dat deze daarop «deszelfs sanctie verleene, indien de voorgedragen regeling, «naar deszelfs inzigten, met de staatsregten en het staats- «belang instemt.*» Opmerking verdient het antwoord door den heer O. aan den professor gegeven: «Men wil aldus eene Nederlandsche Katholieke kerk vormen. Wanneer er dan elders eene Fransch- en eene Duitsch-Katholieke kerk ontstaat, is dan de grondslag niet weggerukt, op welken het gebouw der R. K. kerk rust? Vernietigt het woord *Nederlandsch* niet al de kracht van het woord *Katholiek?* Men poogt aldus de verschillende volken van Europa, met betrekking tot de R. K. godsdienst, te individualiseren. Doch zoo waarachtig als individualiteit, niet alleen van volken maar ook van personen, het levensbeginsel der Protestantsche kerk is, (1) zoo stellig is het datgene, waartegen de R. K. kerk als tegen haar bittersten vijand gestreden heeft. Men spreke dus niet met den hoogleeraar Royaards van aanmatigingen van Rome, of het moet aanmatiging zijn van de leer van zelfbehoud gebruik te maken. Mag men van de Roomsch-Katholieken vorderen, dat zij zelve het gebouw, waaraan zoo vele eeuwen gewerkt werd, omverrukken? Mag de regering zich aan het hoofd van zoodanig eene omwenteling stellen?»

III. «Heeft de Koning de bevoegdheid om een Concordaat te sluiten, ook zonder medewerking der Staten-Generaal?»

Wie oefent bij ons het staatsregtelijk toezigt op de gezindheden uit? Nergens in de Grondwet wordt ééne bepaling gevonden, op welke men zich beroepen kan, ten einde hier de medewerking der Staten-Generaal te vorderen.

(1) Individualiteit van personen, en niettemin eene kerk! De innigste vereeniging bij de scherpste afscheiding! Mogt men toch over het begrip van kerk eens ernstig nadenken.

Art. 57 kan in geene de minste aanmerking komen, dewijl dit van volkenregtelijke verdragen spreekt: hetgeen een Concordaat alleen in den vorm, niet verder is. Het regt van toezigt, gelijk het schutsregt, wordt, bij art. 191 der Grondwet, uitdrukkelijk aan den Koning toegekend.

IV. «Is het Concordaat, in 1827 door den vorigen Koning met den Paus gesloten, nog geldende voor het tegenwoordig Koningrijk der Nederlanden?»

Het Koningrijk der Nederlanden, hoezeer verkleind, heeft zijn aanwezen niet verloren, en dus zijne regten en verpligtingen behouden. De Koning der Nederlanden heeft het Concordaat met den Paus gesloten: de Koning der Nederlanden is dus verpligt het ten uitvoer te leggen. De eenige gronden, voor de vervallen verklaring aan te voeren, zouden moeten zijn, of dat de contracterende partijen niet meer bestaan, of dat de ten uitvoerlegging onmogelijk geworden was, of dat het met wederzijdsch goedvinden opgeheven was. Geen dier gronden is aanwezig. Of wil men beweren, dat het *onderwerp* der overeenkomst te niet is gegaan? Of dat de *voorwaarde*, waaronder zij was aangegaan, niet vervuld is door de andere partij? Doch het Concordaat is van geene voorwaarde afhankelijk gemaakt, en het onderwerp kon niet te niet gaan, want dat was *de organisatie der R. K. kerk in de Nederlanden.* Dit kan niet te niet gaan, zoolang er Roomsch-Katholieken hier te lande bestaan. Die zeggen, dat het onderwerp te niet is gegaan, verwarren de *bedoeling*, die de contracterende partij met het sluiten der overeenkomst had, met het *onderwerp* zelf, en de *bedoeling*, die deed contracteren, met de *bedoeling*, die aanleiding gaf tot de keus van een bepaald middel. De bedoeling, die deed contracteren, was, om aan den ongepasten en onwettigen toestand, waarin de R. K. kerk in de noordelijke provincien verkeerd, een einde te maken; het *middel* was het Concordaat van 1801; de *bedoeling*, met welke men juist dit middel koos, kan geweest zijn, opdat alzoo de zaken der R. K. kerk in hetzelfde land op denzelfden

voet zouden geregeld zijn. Doch de bedoeling der contractanten, doet tot het verbindende eener overeenkomst weinig of niets af. Schoon dus de bedoeling, waarmede men het gezegde middel koos, niet meer vervuld behoeft te worden, bestaat echter het contract. Wie dit ontkent, zou de verbindende kracht der Grondwet hebben moeten loochenen.

Doch het *rebus sic stantibus?* Heeft de veranderde omstandigheid der contracterende partijen de kracht der overeenkomst niet doen vervallen? Indien dat eene verandering van zoodanige omstandigheden was, wier voortdurend bestaan als de uitdrukkelijke of stilzwijgende voorwaarde der verbindtenis moest beschouwd worden, dan mogt die bedenking eenig gewigt hebben; maar zoodanige voorwaarde voor het verbindende van het Concordaat was de vereeniging met Belgie niet.

V. «Hebben de Protestanten eenig regt om zich te beklagen over het sluiten van een Concordaat, tusschen de Regering en den Paus?»

«*Suum cuique tribuere* is een der eerste regtsvoorschriften. Erkend als beginsel wordt het, doch de toepassing faalt. Dit bleek ook bij het Concordaat. Men trachtte het regt der R. K. kerk te ontkennen of te bewimpelen. Wanneer men zelfs niet zoo ver ging, het regt erkende, poogde men zich aan de toepassing te onttrekken. Was dit billijk? Was dit eerlijk gehandeld?»

Maar door bisschopszetels zou de R. K. kerk in uiterlijken glans verre boven de Protestantsche uitsteken. — Het zij zoo; maar dit kan geen grond van regtsweigering zijn. — Doch de Hervormde en Luthersche kerk zijn bij koninklijke besluiten geregeld; dus moet de R. K. kerk niet bij eene overeenkomst tusschen Koning en Paus geregeld worden. — *a*) De R. K. kerk heeft regt op bisschoppelijke inrigting; het is in het belang der Regering, deze in overeenstemming met den Paus in te voeren, zoo als de tegenpartij erkennen moet; dus heeft de tegenwerping geen kracht.

b) Indien den Protestanten onregt mogt geschied zijn, volgt geenszins dat men dit ook den Katholieken moet aandoen. Of wordt bij de Protestanten het *suum cuique* vertaald door: *ons onregt*, *u onregt*? Doch is daarentegen de organisatie der Protestantsche kerk wettiglijk geschiedt, volgt dan, dat die der R. K. kerk op dezelfde wijze moet geschieden? De verschillende aard eischt eene andere wijze van organisatie. De *gelijkheid*, in art. 191 der Grondwet, kan uit den aard der zaak geene gelijksoortige zijn; het is voldoende, zoo zij slechts even groot is. Nu, er is een groot onderscheid tusschen den aard der Protestantsche en die der R. K. kerk. De eerste is tegenover den staat nooit zoo onafhankelijk geweest als de tweede: dit lag *en* in haar beginsel *en* in de omstandigheden, onder welke zij zich formeerde. In de R. K. kerk gold als hoofdbeginsel een streng onderscheid tusschen geestelijken en leeken; de overheid (wereldlijke) zelve behoorde onder de laatsten. De Protestantsche kerk hief dit op, en reeds daardoor kon zij nooit op gelijke onafhankelijkheid in het uitwendige aanspraak maken als de R. K. kerk. Daarenboven, tegen eene krachtige orde van zaken worstelende, behoefde de Protestantsche kerk eenen steun; zij zocht en vond dien in den staat. Dezen riep zij in, erkende dezen reeds daardoor als haar hoofd. (1) De kerkelijke vereeniging der Protestanten heeft als zoodanig haar geheel ontstaan aan de staatsmagt te danken, en dus is zij te regt door de

(1) Het was minder nog eene behoefte aan steun tegen eene krachtige orde van zaken, die de Hervormers noodzaakte de opperhoofdigheid van den staat te erkennen, dan de behoefte aan eene regelende *magt*, welke ter oorzake van het beginsel der individualiteit, aan de Hervorming ontbrak. Inwendig had zij niets, dat haar tot een ligchaam vormen kon; daarom moest zij het buiten zich zoeken en vond het bij den staat. Iedere zelfregeling van het Protestantisme, door middel van synoden enz., is in strijd met het principe der individualiteit, krachtens hetwelk er geene geestelijke *magt* aanwezig is. Organisatie der Protestanten tot een ligchaam, is dus geene geestelijke handeling, stelt niets geestelijks daar, is als zoodanig ondenkbaar; derhalve is zulke organisatie toevallig, van buiten aankomend, en ontleent hare kracht van de buiten-kerkelijke magt.

Regering georganiseerd. Niet zoo de R. K. kerk, in welke de inrigting tot haar leerstelsel behoort.

«Er bestaat geene ongelijkheid van regt, wanneer twee partijen, ieder volgens haren bijzonderen aard, hare regten erlangen. De bron van die verkeerde meening van bevoorregting der R. K. kerk bestaat in de zucht van de Protestanten, bijzonder der Protestansche geestelijkheid, om zich te verheffen tot hetgeen zij de onafhankelijkheid der R. K. kerk noemt; doch welke onafhankelijkheid zij niet wil inzien, dat met het beginsel van het Protestantismus in strijd is. Die verkeerde meening ontstaat verder uit de onkunde der Protestanten ten aanzien der R. K. kerk, welke zij naar de beginsels der Protestantsche kerk beoordeelt. Van dáár dan ook, dat verschillende buitenlandsche dagbladen, niet alleen in Katholieke, maar ook in Protestantsche landen, op scherpen toon en met verdiende spotternij, de onwetendheid en onverdraagzaamheid der Nederlandsche Protestanten hebben ten toon gesteld.»

Ziedaar den hoofdzakelijken inhoud van het opstel des heeren Olivier, meestal met zijne eigene woorden medegedeeld. Enkele stellingen en redeneringen, die wij, zonder ze uitdrukkelijk tegen te spreken, niet konden opnemen, hebben wij achter gelaten; maar deze weglating vermindert in niets de kracht van hetgeen wij medegedeeld hebben, en zal den geëerden schrijver niet onaangenaam zijn, vermits zij veel meer uit een gevoel van kieschheid dan om eenige andere rede plaats heeft. Mogten de Protestanten in het algemeen, en hunne leeraren en hoogleeraren in het bijzonder, wanneer zij over de Katholieke kerk handelen willen, zich beijveren om hun onderwerp alvorens uit het Katholiek standpunt te beschouwen, en vast besluiten om onpartijdig te werk te gaan! Dan zou men niet iederen dag zoo veel hartstogt en dwaasheid, zoo veel, dat voorbedachtelijke boosheid schijnt, te betreuren hebben. De heer Olivier hebbe dank voor de onbevangene wijze, waarop hij zijn onderwerp behandeld heeft.

De Katholieken hebben niet weinig gemeesmuild over den kleingeestigen naijver der Predikanten op de eerbetooningen, die, als er een Concordaat tusschen den H. Stoel en ons Hof tot stand mogt komen, den Bisschoppen zouden bewezen worden. Het schijnt niet ongepast te dier gelegenheid het volgende mede te deelen.

Toen, in het jaar 1617, de H. Franciscus de Sales te Grenoble de vaste predikte, werd hij daar met eerbewijzingen overladen, en ook door den hertog de Lesdiguières, gouverneur van Dauphiné, met onderscheiding behandeld. Deze, ofschoon Protestant, toonde veel achting voor den Bisschop, noodigde hem soms aan zijne tafel, ging hem te zijnent bezoeken, en kwam zelfs enkele malen in zijn gehoor. De Predikanten, in consistorie vergaderd, beraadslaagden over het doen van vertoogen aan den hertog wegens de groote eer, die hij aan den Bisschop bewees, wegens de gemeenzaamheid, die hij met hem aangeknoopt had, en wegens het bijwonen van 's Bisschops preken, tot ergernis van alle Protestanten. Een voornaam persoon belastte zich met de taak om aan de Lesdiguières de vermaningen van het consistorie voor te houden.

De hertog gaf hem tot antwoord: «Zeg aan die heeren dat ik oud genoeg ben om te weten, hoe men in de wereld leven moet. Ik ben Roomsch Katholiek geweest tot mijn dertigste jaar, ik weet hoe de Katholieken hunne Bisschoppen bejegenen en hoe deze door de Koningen en Vorsten behandeld worden. Wij leven in eenen staat, waar de Bisschoppen een anderen rang hebben dan onze Predikanten, die, ten hoogste genomen, onder ons slechts als Pastoors zijn, wijl zij de bisschoppelijke waardigheid, schoon in de schriftuur gegrond, afgeschaft hebben; en ik geloof, dat zij daar geen spijt over gevoelen. Zeg aan den heer N. (deze, vroeger in dienst van den hertog, was door zijne begunstiging onder de opzigters der gemeente aan-

gesteld), dat, wanneer ik onder de Predikanten zonen en broeders van den Koning, ja, souvereine Vorsten zie, gelijk er onder de Bisschoppen, Aartsbisschoppen en Kardinalen gevonden worden, ik dan eens zien zal, welke eer ik hun bewijze.»

(Esprit de S. François de Sales.)

WAAR DE VIJANDEN DER JESUITEN AL TOE KUNNEN KOMEN.

In den nacht van den 3n op den 4n Julij des jaars 1841 stierf te Hildesheim, in den ouderdom van ruim 91 jaren, de Eerw. President van het Bisschoppelijk Collegie aldaar, Franc. Xav. Lüsken. In 1769 had hij zijne gelofte, als Religieus der Jesuitenorde, afgelegd, was in 1773, door de opheffing der orde er van ontslagen, doch hernieuwde haar in 1817, drie jaren na de herstelling der orde. 's Mans levensberigt kan men lezen in onzen Hoogduitschen Naamgenoot, October Heft, 1841. Wij willen met weinige woorden eene daar medegedeelde bijzonderheid vermelden, die wij aan *de Kerkbode c. s.* ter overweging durven aanprijzen.

Dr. Hurlebusch, van Wolfenbüttel, gaf in 1831, te Göttingen, bij Vandenhöck en Ruprecht, eene brochure uit, getiteld: *Bemühungen der Jesuiten, einen 17 jährigen Knaben zum Uebertritt in die sogenannte allein seligmachende Kirche und zu Ermordung seines Religionslehrers zu verführen.* Kort daarna gaf hij nog een ander stuk, genaamd: *Postcript zu der Schrift: Bemühungen der Jesuiten*, enz. Dr. Hurlebusch beschuldigde namelijk den Eerw. Lüsken, toen reeds 81 jaren oud, en den Eerw. P. J. Beckx, toenmaals Pastoor te Cöthen, dat zij een aanslag tot moord beraamd hadden op den Protestanschen Predikant N. te Brunswijk. Als de waardige Lüsken deze lastering vernomen had, stiet hij ze wel met diepe verachting van zich af, maar voor het overige klaagde hij slechts, dat eene zoo zwarte, lasterzuchtige ziel, in een mensch wonen kon. Hij wilde zich niet verdedigen, maar zeide: «Mijne zelfbewustheid spreekt mij van alle snoode daad vrij; waarom zou ik mij

verdedigen?» Dan zijn medebeschuldigde drong hierop aan, protesteerde aanstonds in publieke bladen (Dr. Benckerts Kirchen-historischer Bemerker, nº. 16 1831. Band XI. Heft. I.) tegen de onteerende lastering, en verklaarde te gelijker tijd, dat hij, gemeenschappelijk met Lüsken, de vereischte maatregelen treffen zou, om den lasteraar geregtelijk tot zijn pligt te brengen.

Er werd dan een proces tegen Dr. Hurlebusch aangevangen, en de geregtelijke uitspraak, op het einde van 1832, te Wolfenbüttel, gegeven, *verklaarde hem schuldig aan laster*, *veroordeelde hem tot eene schriftelijke herroeping*, *eene boete van* 50 *thalers en in de kosten van het proces*. Tevens werd bevolen: *dat de inhoud van het vonnis*, *door middel der* Brunswijksche *en* Hildesheimsche Anzeigen (eene soort van nieuwsbladen) *op kosten des veroordeelden*, *openlijk zou bekend gemaakt worden*. Dr. Hurlebusch, zoo heet het verder in *der Katholik*, appelleerde van dit vonnis, maar het einde van het lied was, dat het hem ging als Judas den verrader: hij voelde spijt, — wanhoop, — maakte zich uit de voeten en — VERHING ZICH!» —

«Ik zou,» zoo vervolgt de levensberigtschrijver, «van die boosaardige en opzettelijke lastering geen woord gerept hebben; dan wijl men tegen die beroemde orde (der Jesuiten) zoo veel geschreven heeft, dat, na een naauwkeurig onderzoek, *onwaar* bevonden is, zoo gevoelde ik mij bewogen, bovenvermelde gebeurtenis aan te voeren, als eene bijdrage om te bewijzen, wat voor middelen, zelfs nog in onzen leeftijd! dikwijls door de vijanden der Jesuiten gebruikt worden, om hen bij de wereld gehaat te maken en als afschuwenswaardig voor te stellen.»

KAN MEN STAAT MAKEN OP DE BERIGTEN VAN DEN KERKBODE?

In zijn nummer van 3 December ll., gaf *de Kerkbode* het volgend berigt:

«Te Mechelen zag vóór eenigen tijd zulk een marskra-«mer (bijbelkramer), met zijn pak op den rug, een grooten «trein aankomen, bestaande uit Roomsch-Katholieke stu-«denten van het seminarium, die eene wandeling deden, «door een paar Pastoors begeleid. De marskramer bood «aan die godgeleerde studenten dadelijk Nieuwe Testamenten «te koop, ofschoon hij kon voorzien, dat dit wel niet «anders dan een twistgesprek zou te weeg brengen. De «jonge lieden zagen elkander verlegen aan, en lieten het «antwoorden aan hunne geleiders over. Een dezer riep den «marskramer dan ook toe: «Gij moest met uwe boeken «verbrand worden.» — «Gij vergist u,» hernam de mars-«kramer, «heer Pastoor! Het woord van God moet niet «*verbrand*, maar *gelezen* worden; want de Zoon van God zegt «niet: *verbrandt de schriften*, maar *onderzoekt de schriften*.» «Intusschen dreven de Pastoors hunne studenten aan, om «toch schielijk voorbij te wandelen.»

Eene vriendelijke hand heeft ons in staat gesteld, om volgens een berigt van de plaats zelve, het volgende mede te deelen:

De godgeleerde studenten (de uitdrukking als zoodanig laten wij voor rekening van den taalgeleerden *Kerkbode*), de godgeleerde studenten dan van het seminarium gaan te Mechelen *nooit* in trein wandelen, zoodat er ook geene begeleiding van Pastoors bij te pas komt. De marskramer heeft ook geene kweekelingen van het groot, zelfs niet van het klein seminarie ontmoet, maar jonge lieden uit de *école de Commerce*, genaamd: *l'Institut de St. Louis*. Hij deed, gelijk zekere marskramers ook in ons land plegen te doen, namelijk hij vervolgde de jonge wandelaars om hun zijne waren op te dringen. «Koopt,» riep hij, «koopt mijne boeken; zij kosten maar vijftig centimes, en «het is het woord Gods!» Een der jonge lieden antwoordt, dat hem het woord Gods meer dan vijftig centimes waard is, en dat hij het tot zoo lagen prijs niet koopen wil. Onze marskramer wordt boos, wendt zich tot den Eerw. heer Steyls, die als onder-regent de kweekelingen vergezelde, en zegt hem: «Mijnheer, uwe leerlingen weten het «woord van God niet te schatten, en zij zijn onbeleefd; «maar gij zult beleefder en redelijker zijn.» Het antwoord van den heer Steyls was, *dat hij van die vervalschte bijbels niet koopen wilde, en dat ze nergens toe deugden dan*

om verbrand te worden. De marskramer liet af, en men hoorde er sedert niet meer van, tot dat *de Kerkbode* goed gevonden had, er den 3 December van het jaar 1841 over te spreken.

Wij laten aan de lezers over, beide berigten met elkander te vergelijken en hunne aanmerkingen te maken; maar wij kunnen niet nalaten te vragen: kan men staat maken op de berigten van den *Kerkbode?*

Deze vraag zal men nog spoediger beantwoorden, als men in de lezenswaardige en verdienstelijke *C. N. Stemmen* van den 15 dezer, den brief gezien heeft van den Eerw. Heer Clercx, Pastoor te Doesborgh, waarin Z. Eerw. een ergerlijk berigt van den *Kerkbode* in de wezenlijkste omstandigheden logenstraft. De *Noord-Brabander*, aan wiens nieuwe Redactie wij het *welkom* toeroepen, heeft teregt den inhoud van gemelden brief overgenomen. Zoo komt het aan den dag en wordt het wereldkundig, met wat middelen de twaalf Amsterdamsche leeraars en hoogleeraars de Katholieken willen bestrijden.

MEDE-ARBEIDING AAN ONS MAANDSCHRIFT.

Hoe gelukkig de Redactie van *de Katholiek* ook moge geweest zijn in het verkrijgen van Mede-arbeiders, heeft zij echter, reeds vóór het verschijnen van het eerste nummer, in dit opzigt een ramp te betreuren. Zij laat hier den brief volgen, waarmede een harer geachtste medewerkers afscheid neemt.

«Sedert de *prospectus* in het licht is verschenen van uw Maandschrift, waaraan ik mijne medewerking verbonden had, heeft ZHw. de Vice-Superior onzer Nederlandsche zendingen, mij de eer gedaan van mij tot zijnen secretaris te benoemen. Voorloopig ben ik van te vele en te dringende werkzaamheden verzekerd, om eene wezenlijke deelneming aan uwen arbeid als mogelijk te beschouwen; en daar ik het niet van mij kan verkrijgen, den naam en toch niet de daad eens medewerkers te voeren, zoo heb ik besloten ontslag te nemen van het Tijdschrift, en van uwe vriendelijke welwillendheid te verzoeken, dat gij door het plaatsen dezes of op eene andere voegzame wijze gelieft aan te kondigen, dat ik opgehouden heb tot de medewerking te behooren.»

«Er blijft mij niets overig, dan u het welslagen eener onderneming toe te wenschen, welke gij in het belang der godsdienst beproeft, en de verzekering aan te bieden der gevoelens van hooge achting, waarmede ik de eer heb te zijn»

Uw Dienstv. Dienaar,

Hageveld, 25 Januarij 1842. *C. van Vinis.*

Februarij 1842.

DE TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME.

Accidit tibi, quod imperitis aedificatoribus, quibus sua semper displicent, accidere solet, ut semper destruas, quod semper aedifices.
S. Hilarius.

(Vervolg.) *

De dwaling, in welke Luther verviel, betrof onmiddelijk niet God, maar den mensch, niet Christus, maar de wijze waarop wij in Hem herboren worden; dus dat gedeelte der godsdienstleer, waarin zij zich in den rijkdom der praktische betrekkingen ontwikkelt; en daar hij, om zich tegen den doem der kerk staande te houden, bovendien eene leerwijs invoerde, waardoor ieder tot een uitvinder van waarheid gemaakt werd, waren er even menigvuldige oorzaken als overvloedige stof tot onophoudelijk twisten voorhanden. Geene dwaling tastte zoo geweldig naar het middenpunt aller levens, geene was er daarom noch kon er zijn, wier aanhangers in zoo schromelijke verwarringen en verdeelingen vervielen. «Wij zijn,» zegt Gfrörer, «slechts eeuwige secten.»

Aan dit zich telkens herhalend verschijnsel gewoon, wordt men door de thans bestaande oneenigheden minder getroffen, en ziet wat deze geheel eigenaardigs hebben, over het hoofd. Ook moet, wat zich bij het begin en geschiedverloop eener zaak als hare innige

* In het eerste gedeelte van dit stuk is eene zinstorende drukfout ingeslopen. Op bladz. 20, vierde regel van onderen staat: *vorm* en geen *vorm* van geloof; moet zijn: *vorm* en geen *norm* van geloof.

natuur heeft voorgedaan, zich in eenen uitersten toestand nog duidelijker openbaren; zoodat een Katholiek in de *woelingen, spanning* en *schokken*, en in den *nieuwen* naam zelven van Evangelische kerk, slechts het oude Protestantisme herkent. Is het niet, gelijk er bij Job staat, een afgrond, eene woelige zee, die zelve getuigt de wijsheid niet te bezitten? Indien Luther in 1527 van de eenvoudige bijbelplaats: *dit is mijn ligchaam*, acht uitleggingen telde; indien Melanchton reeds klaagde, dat in plaats van het houten juk der Pausen, door de staatslieden een ijzeren werd opgelegd, en die van den eersten hervormer zoo beminde leerling, te Augsburg zulk een voorbeeld konde geven van vereeniging, ten koste eener vroeger beleden waarheid, hoe zal men zich dan thans, over twisten en oneenigheden, over klagten wegens onderdrukking, over pogingen om eene Pruisische godsdienst in te voeren, kunnen verwonderen.

Niettemin heeft er ook iets buitengewoons plaats; de oneenigheden en verwarringen zijn niet in allen opzigte gelijk aan die van voorheen; en dat het eind aan het begin beantwoordt is, gelijk alle wetten van orde, op de dwaling slechts met eenige wijziging toepasselijk; zij leeft niet van zich zelve, maar van de waarheid die zij besteelt, en kan zich daarom bij haren ondergang niet, gelijk vroeger, vertoonen.

Het Protestantisme, dat bij zijn ontstaan een overdreven spiritualisme was, riep door zijne geheel eenzijdige rigting, verschillende tegenstellingen hervoort; het was als de splitsing der menschelijke vermogens, die, in een hoogere eenheid niet meer zaamgevat, uit elkander vielen en ieder het eigenaardig uiterst

nastreefden. Buiten de Katholieke kerk, wier oneindig beginsel op alles toepasselijk is, die waarheid heeft voor het verstand, krachten voor den wil, goederen voor het hart, in welke God zich waarlijk vereenigd met den *mensch*, en van dit toppunt der schepping, de gansche natuur met het zoetst geweld overmeesterd; buiten deze kerk, konden de hervormers de volkomenheid, waarnaar de mensch immer streeft, niet in overeenstemming met elkander vinden. Ieder had eene andere behoefte van geest of hart te voldoen, nam eenen anderen kant van de waarheid voor de geheele waarheid op, en de kleuren waarin dat licht gebroken was, schreeuwden bij elke verhooging, waardoor men het licht terug zocht, des te ondragelijker tegen elkander. Luther, Zwingel en Calvin stelden, de een wat gevolglijker dan de ander, alles in eene goddelijke wetenschap: het was gelooven; Muncer en Jan van Leiden volgden geene andere wet dan een van boven ingestort gevoel: het waren profeten; Servet, Arminius en de Socinianen verhieven zich op de eindige rede en natuur, die in de twee vorige rigtingen miskend waren: zij wilden slechts menschen zijn. Op deze wijs uit de te voren gegeven bestanddeelen der natuur al verder voortgaand, zou men eenige ordelijke verdeeling kunnen vinden voor de menigte van secten, die dan meer naar dezen, dan meer naar genen kant neigden; want schoon Muncer en Jan van Leiden met hunnen verblinden aanhang eenen bloedigen dood vonden, naderhand zochten Kwakers, Hernhutters en andere gevoelige secten, op eene zachtere wijze aan de behoefte van het hart te voldoen. Dit teeder Piëtisme, dat zoo duidelijk toonde wat men verloren had, kwam

telkens op bij scheuring en verval; het was het dwaallichtje boven het moeras, dat weer uit- en weer aanging.

Doch er is nog eene andere verdeeling, niet door splitsing en zijdelingsche uitwijking, maar uit voorwaartsgaande beweging geboren; zij komt ter waardering van een tijdperk, waarbij minder soortverdeeling dan gang en vordering gezocht wordt, voornamelijk in aanmerking; zij is, wijl de wereld niet kan achteruitgaan, onherstelbaar en doodelijk, geene scheuring maar ontbinding; en eene zoodanige is in het Protestantisme begonnen. Het heeft zijne leerwijze of methode zoo lang voortgezet, zijn grondbegrip zoo gevolglijk ontwikkeld, dat de tegenstrijdigheid die het altijd in onrust hield, niet meer in gevolgen maar onmiddellijk staat uitgedrukt; het verwerpt, onder verwijting en gejammer der bedrogenen, den Christus en den Bijbel, volstrekt den zelfmoord der dwaling en den vloek door de kerkvergadering van Trente uitgesproken.

Deze geschiedenis des doods zullen wij het best begrijpen, door een oogenblik den gang des levens na te gaan, de Katholieke kerk te betrachten, het rijk der hemelen, waar de natuur zich als verlost en in dien staat van verheffing vertoont, dat zij slechts op Christus, haren bruidegom, wacht, om met Hem in goddelijke heerlijkheid te verschijnen.

De gang en orde van dit leven, is hoogst eenvoudig; het is de drievoudige orde van magt, waarheid en goedheid, die zich, in weerwil van zonde en bederf, in iederen kring van bestaan, en bijzonder in de maatschappij, doet gelden. De maatschappij heeft altijd en overal eene magt die gezag voert en bestuurt, eene wet

of waarheid die zij toepast, en goederen waarvan zij zich onderhoudt en bestaat; en altijd wordt de cirkel des levens daar zoo rondgeloopen, dat de magt de wet handhaaft, ten einde het goed te behouden of te vermeeren, van hetwelk zij wederkeerig kracht verkrijgt om op nieuw met hetzelfde doel de wet ter toepassing te brengen. Die orde heerscht dan ook in de kerk van Christus of het Godsrijk; maar verheerlijkt, vergoddelijkt, van oneindigheid gedragen en doordrongen. Dáár is eene magt van Jesus gezonden, gelijk Hij gezonden is van den Vader, dáár eene onfeilbare waarheid, door den H. Geest geleerd, die er blijft in eeuwigheid, dáár een oneindig goed; de wateren des eeuwigen levens, de Sacramenten, God zelf, die zich ten spijs geeft aan de zielen; dáár ook heeft de verleende magt, geene andere bedoeling in het leeren en handhaven der goddelijke waarheid, dan dit oneindig goed te behouden, zich door de Sacramenten voor te planten, zich zelve en allen met Christus te bekleeden en te voeden, om op nieuw door Hem en met Hem de waarheid met onfeilbaarheid te leeren. Dat hier eene veel hoogere eenheid heerscht, Christus de eigenlijke magt of de weg, de wet of de waarheid, het goed of het leven is, door Hem, in Hem en om Hem de kerk leeft, daardoor Vader, Zoon en H. Geest er hunne woonplaats komen nemen, de orde zich in geheim verliest, zulks is onnoodig, schoon genoegelijk te bemerken. Wij moeten ons meer naar den kant wenden, waar de stralen des geheims uit elkander schieten, de werking der kerk zich verwinnend over de wereld uitbreidt, de barenskracht van hare magt, hare ééne en alles omvattende waarheid, hare liefde

sterker dan de dood, de verlossing voortzetten en de menschheid volmaken.

Gelijk dan iedere maatschappij in haren grooten levensomloop, weer andere cirkels bevat, waarin zij zich verdeelt om zich uit te breiden, en al meer en meer in haar tevens toenemende eenheid op te nemen; gelijk degenen die besturen, onophoudelijk van het middenpunt des gezags uitgaan en daartoe terugkeeren, de waarheid of wet naar hare eigene toepassing gestadig geraadpleegt wordt, om nieuwe toepassingen uit haar beginsel te bewerken, de bezeten goederen zelve het middel zijn om die te behouden of nog grootere te verkrijgen; zoo ziet men in de Katholieke kerk de hierarchie met haar hoofd en middenpunt in gestadige betrekking, waarheid en leering meer en meer bepaald uitgedrukt, en liefde door liefde verkregen en uitgebreid. Onophoudelijk trekt de kerk deze magtige kringen om het menschdom heen, ten einde het in zich op te nemen, en in de goddelijke eenheid te doen deelen. Voornamelijk in tijden van gevaar, die ook in andere maatschappijen de orde van bestuur doen zamentrekken, de wet spreken en het goed ten offer brengen, maar in welke zij toch eenmaal vergaan; in allerlei beproevingen, in vervolging en verdrukking, leven en zweven deze harmonien, ademhalingen van den mensch geworden God, en doen ten blijke dat zijne kerk niet kan vergaan, haar door lijden voortgaan naar de verheerlijking.

Wanneer de hierarchie wordt aangerand ontvangt de rots van Petrus onbewegelijk den schok, en het hoofd der kerk bevestigt zijne broeders. In duizenderlei omstandigheden, hebben zich de betrekkingen

die van dit middenpunt heen en wedergaan, levendig gemaakt en doen gelden, zijn daardoor steeds bepaaldelijker toegepast geworden, en zóó zeer hebben lotgevallen van de verschillendsten aard, in plaats van de eenheid te verbreken dezelve integendeel gevestigd, dat men er zich in bedrogen heeft, meenende, nu zij slechts duidelijker te lezen stond, dat zij zelve grooter was geworden. (1)

Even eenvoudig en gemakkelijk als het leven gaat het in de orde der waarheid of leering toe. Het is daar eene volkomen wetenschap, waarin de leerwijs niet alleen onophoudelijk op de vruchtbare waarheid wordt toegepast, maar waarin die leerwijs leerstuk zijnde, zelve door de waarheid, die in den geest leeft, wederkeerig wordt voortgebragt. Het is dus eene levende waarheid of wet, die door hare bestaande toepassing, waardoor zij wet is, het middel geeft om nog meer toegepast te worden. Gods genade staat het gezag bij om steeds te leeren, en de individuën om de leering te ontvangen; zoo is de waarheid gekend en wordt niet gezocht. Wanneer er dan eene dwaling ontstaat, zoekt de kerk niet buiten zich naar beslissing, maar haar eigen levenscirkel gaat om, zij leest, gelijk een geest in zijne eigen uitdrukkingen, zoo in hare eigen leeringen; keert diep in zich zelve, tot de oudheid terug, onderzoekt wat zij geleerd, den bijbel dien zij bewaard heeft, om van dit goddelijk bewustzijn weder uitgegaan, het onveranderlijk geloof uit te

(1) Voorheen maakte men de Pausen onbegrijpelijk boos, vervolgens onbegrijpelijk slim, thans, nu men zoo wijs is, dat men overal zoogenaamde waarheid en wet en geen individu meer ziet, krijgt de gansche wereld de schuld. *Maar dit is het laatste wat er kan gezegd worden.*

spreken en de dwaling te vloeken Alzoo wordt de waarheid, waarvoor de eeuw rijp is, wijl hij die vordert, bepaald en nadrukkelijk voorgehouden, de menschelijke geest, als met het verscherpte zwaard des woords doordrongen, en het steunpunt aangewezen, waarom de geschiedenis moet wentelen en vooruitgaan.

En verheft zich dan ook in het uur des gevaars de liefde niet die de kerk voor haren hemelschen bruidegom doet gloeijen? Keert zij niet tot Hem en vindt zij Hem niet in dezen nacht des lijdens? O het innigst van haar ingewanden ontroert, en de kinderen uit haar schoot gebaard, getuigen wat goddelijke omhelzing er plaats heeft: idealen van deugd worden verwezenlijkt! helden staan er op, weldoeners van het menschelijk geslacht! een H. Athanasius, Augustinus, Franciscus, Dominicus, een H. Ignatius van Loyola, en de vader der armen, Liguorio. Vol van eene vrije liefde, dronken van den geest des Heeren, openen zij profetenscholen, en vermenigvuldigen zich in stichtingen wier duurzaamheid en uitgestrekte werking die van koningrijken overtreffen. Zoo brengt liefde, liefde voort, blinkt, in de deugdoefening hetzelfde als in de leering en bestiering uit. Volkomenheid der eenheid, dat is bepaling in weerwil der oneindige menigvuldigheid. Christus liefde werkt en drukt zich uit in deze voorbeelden, die zich elk de deugd des Verlossers overeenkomstig de behoefte des tijds, ter navolging voorstellen, en door allerlei inrigtingen den weg der volkomenheid meer open en gemakkelijker maken.

Verrukkelijker schouwspel dan deze geschiedenis van het rijk Gods bestaat er op aarde niet! Wat is de na-

tuur, die om herstelling zucht, in vergelijking der oneindigheid werkende in menschelijke maatschappij? Gelijk het woord der openbaring zoo vol harmonie is, dat het ongeloof er zich in verwart, alzoo is deze waarachtige poezie zoo vol stelsel dat zij in geen stelsel volkomen is zaam te vatten, zoo vol orde dat het vrijheid en spel wordt, en de wijsheid, hun die buiten zijn, dwaasheid toeschijnt. Hier heeft de ware vereeniging van God en menschdom plaats, in welke de mensch niet verloren, niet ondergaat, maar de eenheid in onderscheiding leeft, en zijne persoonlijkheid zich integendeel verheft. Die kerk kan zeggen: ik leef niet meer, maar Christus leef in mij! en van eenen anderen kant; ik vervul in mijn ligchaam wat aan het lijden van Christus ontbreekt! Zij lijdt en sterft onophoudelijk met Hem, om met Hem onophoudelijk te verrijzen Het deed den H. Hilarius meer dan eens in vervoering uitroepen: «dit is eigen aan de kerk, dat «zij dan overwint, als men haar leed toebrengt, dan «begrepen wordt als men haar van dwaling beschul«digt, dan zich vestigt en toeneemt als men haar «verlaat!» (1)

Wanneer wij thans het oog op het Protestantismus terug slaan, bevinden wij ons op eene hoogte van waar wij deszelfs verwarringen van begin tot eind kunnen overzien. De Katholieke kerk die de natuur zuivert, en waarlijk verzoent, maakt haar door die vergoddelijking oneindig duidelijker; wij hebben de wetten, waardoor wij zagen, dat de geesten vereenigd worden en maatschappij uitmaken, slechts op

(1) De Trinitate.

het Protestantisme toe te passen, om aanstonds in te zien, dat het tot den toestand waarin het thans verkeert, onvermijdelijk geraken moest. De natuur brengt het ten onder; dezelfde wetten werken, maar ten verderf; in dezelfde cirkels ging de ontwikkeling voort, maar tot zoo lang als men tot de innige tegenstrijdigheid was terug gevoerd, en deze levendig gemaakt zijnde de scheiding te weeg bragt. Welk is de magt in het Protestantisme? eene vreemde; het moet dus, door onophoudelijk tot deze terug te wenden, ten laatste zijn eigen bestaan, en zelfstandigheid verliezen. Welk is daar de waarheid? eene tegenstrijdigheid, die grooter wordt in dezelfde evenredigheid, als de geest er zich in verdiept, en eindelijk wordt opgegeven. Welk goed eindelijk bezit het ter opwekking van krachten en leven? niet dan eene voorstelling of allegorie, zoo dat de mensch, niettegenstaande hij door het christendom ontwikkeld is, zich in het jodendom voelt terug geplaatst, en daarom, vol ernstig verlangen, hijgende naar de volkomen waarheid en oneindige *realiteit*, zijn eenigst goed, zoo lang rondzoekt tot hij onmagtig ter aarde zinkt.

De laatste vraag is, als de vorige bevattende, eigenlijk de eenige; wij zullen echter eerst ook de andere beschouwen.

Daar het Protestantisme bestond in een afgetrokken woord, dat wij menschen door overdraging der zinnelijke orde op de niet zinnelijke, denken en spreken; daar er ter regtvaardiging, waarbij God alleen werkzaam was, slechts te denken en niets te handelen viel; daar volgens dezelfde leer de onherstelbaar bedorven mensch, wiens zonden slechts *bedekt* werden, niet ter

vermiddellijking van genade tusschen God en andere menschen konde strekken; en desgelijks volgens de leerwijze ieder individu zich door lezing van een boek de alleen gevorderde wetenschap moest eigen maken; was, ingeval men zich niet wilde tegenspreken, prediking, gezag en alle magt, voor het Protestantisme eene volstrekte onmogelijkheid. Kon het dan zonder magt bestaan? Evenmin; de wet die wij gezien hebben, is geene toevalligheid, maar noodzakelijk, en de geschiedenis geeft op de vraag, welke magt het Protestantisme bezat, ons het volgend antwoord. Eenige vorsten van Duitschland stonden op tegen den Keizer, Nederland tegen zijnen Graaf, de adel van Frankrijk tegen zijn Koning, Zwitserland streed tegen Savoye, volstrekt in alle landen, werd gelijk Jurieu het reeds erkende, het Protestantisme ingevoerd door staatsgeweld en oorlogen die het veroorzaakte of bevorderde. In Engeland waar een gekroonde booswicht zich hoofd der kerk verklaarde, verkreeg het indringend Protestantisme die magt meer stelselmatig; in het overig Europa, schoon er tot heden toe geene algemeene aangenomene theorie bestaat, door den blinden drang der omstandigheden. De vorsten, zegt de lofredenaar der hervorming Villers, werden Bischoppen.

Ziedaar dan de godsdienst van geest en waarheid die overeenkomstig hare leer aangaande de verworpenheid der menschelijke natuur, het huwelijk als een burgerlijk contract beschouwde, en dus den staat, nog minder dan deze huisselijke maatschappij konde heiligen, door eene uiterlijke, zinnelijke, vreemde ja booze wereldmagt gevestigd.

Waarlijk het beginsel van ondergang lag hier niet

in eene nog teedere klem verscholen! Terwijl de Katholieke kerk, zelf een groot Sacrament zijnde, overeenkomstig deze hare natuur, alles om dus te spreken, sacramenteel kan maken, en nogtans de aardsche magt der vorsten, tot *instandhouding* van haar *geestelijk rijk* noch behoeft, noch in hetzelve dulden kan; leverde het Protestantisme van den eenen kant alle menschelijke krachten aan derzelver eigen inwonend bederf over, kon geene instelling hoegenaamd verheffen, godsdienstig maken, en er eene zegenende hand over uitstrekken, en moest van den anderen, bij gebrek van eenig middel om zich te verwerkelijken, tot dezelfde onherstelbare bedorven wereld, en de menschelijke vermogens die het zoo ver verworpen had gestadig zijne toevlugt nemen.

Schoon reeds bij Luthers leven, gelijk Planck zich uitdrukt, met eene spaarzaamheid die het tintelend maakt, «*de theorie* diens hervormers *eenigzins in de engte kwam,*» niet aanstonds konden de gevolgen dezer onmagt grootelijks ondervonden worden. Zoo lang de vorsten, voor het behoud van geroofde schatten, goederen en landen te strijden hadden, en nog gewikkeld bleven in de oorlogen, waarmede dit zonderbaar pinkstervuur in Europa was uitgebroken, handhaafden zij de symbolen die men op hun bevel of aanzoek overal maakte of vermaakte; ten minste ondersteunden zij eene der partijen, en vervolgden, niet zonder eigene bedoeling, de wederspannigen. De theocratien der oude wereld schenen te herleven. Maar de vrede kwam, en met denzelven ontwikkelden zich de groote krachten van het maatschappelijk leven: de kunst bloeide weder op, de zoo vrije wetenschap ging

op ontdekkingen uit, en handel en industrie namen meer en meer toe. Wat schijnbare vrienden, maar groote vijanden van het Protestantisme hebben wij daar opgenoemd! De kunst vooral, de kunst, die den *vergoddelijkten mensch* tot model heeft, hooge deugd in hem veronderstelt en beschrijft, hem met de geestenwereld, onder wier invloed zij hem plaatst, verbroedert, en door een betooverend spel, in de zinnen het genot zoekt der onmiddellijke waarheid! Het ware noodig geweest, maar het Protestantisme verloor den moed, om haar uit zijn afgetrokken republiek te verbannen. De wetenschap kwam op den gegeven indruk steeds dringender terug en voltooide den opstand *van den mensch* tegen eene godsdienst die hem verstoten en verlaten had. Dikwerf is het en wordt het nog ter eer der hervorming uitgebazuind, dat door haar het menschelijk verstand is vrij gemaakt, en de wetenschappen van de godsdienst gescheiden zijn; de dwaling heeft iets van eenen grooten boosdoener die trotsch gaat op zijne misdrijven; zeker, de hervorming heeft de wetenschap zoo wel als den staat, die onderscheiden en slechts *godsdienstig* maar geen *godsdienst* waren, geheel vrij, dat is ongodsdienstig gemaakt, maar van een' anderen kant, hen veel naauwer met zich vereenigd en *in godsdienst* veranderd. Het lag in den aard van het Protestantisme, en het was zeer ordenlijk dat het die wedervergelding onderging; want wat wij straks aangaande den staat gezegd hebben dat het dien na hem ontheiligd te hebben, tot steun moest nemen, geldt nog veel meer van de wetenschappen, aan welke de staat als de handeling aan de gedachte beantwoordt. Hoe zou het Protestantisme, na de eindige

natuur verworpen te hebben, met derzelver hoogste uitdrukkingen, want dit zijn de wetenschappen, zich aanstonds kunnen vereenigen? Het had geen beslissend gezag, hoe zou het die even forsch als zachtwerkende krachten, bij iedere overtreding binnen derzelver eigene grenzen kunnen terug wijzen? Het gaf dan de wetenschap prijs aan den menschelijken hoogmoed, en daar het, zelf slechts uitvinding zijnde der rede, die het, hoe lang er ook over getwist werd, nooit van de openbaring heeft kunnen onderscheiden, geen leven nog beweging had, noch zich *publiek* kon maken dan door de wetenschap, was het gedwongen dezelve ter hulp in te roepen en met haar zich te verderven.

Wijl op die wijs de protestantsche godsdienst eene ondergeschikte stelling verkreeg, ten overstaan van staat en wetenschap, bleek het spoedig dat in het Christendom, de theocratie niet mogelijk was. De mensch ging dan zijn eigen weg. Gelijk de Staten door het opkomend sijsteem van balans, zoo veel de natuur toeliet, in een individualisme uit elkander vielen, en 's menschen hoogste handelingen door deze wet der stof bestierd werden, even zoo ging het met de wetenschappen. Het valt niet te ontkennen dat zij, door ieder in zich het absoluut te stellen en te zoeken, snel en sterk moesten ontwikkelen; maar het is niet minder zeker, dat de stellige uitkomsten er niet aan beantwoordden en zij noodzakelijk eene aan de godsdienst vijandige rigting verkregen. Voornamelijk was dit het geval met de wetenschap der wetenschappen, de wijsbegeerte, die zoo lang zij met de Katholieke leer niet verzoend is, alle andere verzoening als hersenschimmig moet doen beschouwen. Zij was genoodzaakt om het

met de Katholieke godsdienst verloochend oneindig ideaal, God *zelf*, (1) die zich slechts *geven* kan, door eindige menschelijke krachten te zoeken. Van de verschillende wegen die zij insloeg, werd eindelijk die het meest gevolgd welke op het materialisme uitliep; de weinigen, die met miskenning van het individu, alles in het gezag stelden, konden geene school stichten, en het idealisme van Cartesius liep met Spinosa ten einde. Deze gang der wetenschap, (wat wij in onze tweede beschouwing gemakkelijker zullen inzien), was geheel overeenkomstig aan de omstandigheden, en zoo wel gevolg van de algemeene nederhelling, als eene hooge oorzaak, die dezelve op hare beurt bevorderde. Het individualisme was er meer onmiddelijk mede verbonden; de twijfel en zelfsverachting, door ontkenning en in tweespalt over de bovenzinnelijke waarheid verspreid, moest er toe nooopen; de voortgang der physische kennissen, waarover men zoo verwondert was er toe geleiden; de letteren, die niet anders spraken dan van Grieken en Romeinen, deden er aan denken; de democratie, door het Protestantisme in alle levensbetrekkingen gebragt, alsmede de koophandel en industrie, aan de tijdelijke en door de godsdienst verlaten orde ten doel geworden, en door bijkomende oorzaken, als het koloniseren, bovenmate bevorderd, konden er den geest reeds in verplaatsen: en wanneer men in het algemeen nagaat, wat ontzettende omwenteling er in de zestiende eeuw plaats had; hoe de Katholieke kerk, die alles met godsdienstig gevoel doordron-

(1) Hier wordt niet gesproken van God, in zoo ver Hij met de rede bewezen wordt. Dit is voor den mensch niet genoeg; de rede wil uit de rede uit.

gen, overal corporatie bewerkt en zelfs aan de ambachtslieden in de gilden een gewijd charter geschonken had, alom was teruggeweken of teruggedrongen; en zulks niet alleen in protestantsche, maar naar evenredigheid der algemeen werkende oorzaken en gevolgen der hervorming, ook in Katholieke landen; en hoe daarvoor geene godsdienst kan in de plaats treden, die slechts in eene individuele gedachte bestond, die vol was van ontkenning, die volstrekt niets in zich konde opnemen, en die daardoor alleen, dat zij het bovennatuurlijk één (1) uit het huwelijk nam, bewees de menschheid te verwerpen; alsdan verschijnt het Deïsme en Materialisme der vorige eeuw, als eene geweldige terugwerking tegen het zoo valsche supernaturalisme van Luther en Calvin, als een nederstorten der losgelaten maatschappij in het stof; als eene wanhoopkreet dier stoffelijke natuur, bestemd om met de kinderen Gods verheerlijkt te worden; als een allerkrachtigst bewijs, dat eene godsdienst, die den door zinnelijke woorden denkenden mensch, niet door middel der zinnen boven de zinnen kan verheffen, ook diegene niet is, welke de *mensch*-geworden God gebood aan alle volken te verkondigen.

In het praktisch handeldrijvend rijke Engeland, waar tevens de Puriteinen de strekking van het Protestantisme diep hadden doen gevoelen, werden Deïsme en Materialisme eigenaardig geboren. Zij waren echter,

(1) De onverbreekbaarheid van den huwelijksband kan de rede als *beter* niet als verpligtend bewijzen, wijl zij als eindig, met het *goede* te vrede is. Het christendom integendeel, wijl het eene orde is waarin God *zelf* zich mededeelt eischt volmaaktheid, past overal het oneindig op het eindige toe, en *idealiseert* dus. Wie het betrachten wil zal in de leer der kerk over het huwelijk een bewijs harer waarheid vinden.

gelijk zoo even bemerkt is, grootendeels door eene uiterste terugwerking en tegenoverstelling aan de zoogenaamde geest en waarheid ontstaan, en moesten dus, schoon door gansch Europa verspreid, op een bedorven Katholiek land het meeste vatten. Frankrijk, waar het Protestantisme grooten, hoewel gewijzigden invloed had, waar het Idealisme van Calvin in Cartesianisme, in de *pur amour* van Fénélon, het sterkste echter in het Jansenisme gewerkt had, een land dat van zwakke en slechte vorsten geregeerd en onderdrukt, vol weelde en klassieke kunst was, nam deze dwalingen niet alleen gretig over; maar dat oud Christelijk koningrijk, dat, nog anders praktisch dan Engeland, geen handel maar handeling had, paste het toe en vorderde weldra, door de kracht zijner wapenen, dat de vorsten en gouvernementen, die deze beginselen hadden toegejuicht, zijn voorbeeld zouden volgen. De hierop volgende geschiedenis, die in den levensloop van Napoleon wordt zaamgevat, ligt nog te versch in het geheugen, om er bij stil te staan. Slechts de hoofdzaak moet worden opgemerkt, dat er in de zotte dagen van *vrijheid, gelijkheid* en *broederschap*, eene groote omwenteling plaats had, de godsdienst en staatsmagt zich van elkander scheidden, en deze omwenteling, wat wel niet anders kon, door de groote mogendheden met meer orde werd voortgezet. De Protestantsche theocratie, hetzij door nieuwe instellingen, hetzij door den heerschenden geest, was voor altijd vernietigd.

Van toen af werkte de staatsmagt, die altijd ten nadeele gestrekt had, bepaaldelijk ten ondergang van het Protestantisme; wij zien het wraakgerigt der geschiedenis zich voltrekken.

De staat heeft als zoodanig geene stellige godsdienst meer, of wordt, waar dit niet als beginsel geldt, van de daarmede verbonden denkbeelden doordrongen. Op straffe van te vergaan moet hij, welke ook de bijzondere gevoelens der gouvernementspersonen zijn, naar den aard zijner instellingen en den voortgaanden tijd handelen. En welke is in het bijzonder de volkomenheid die men thans in het lands bestuur nastreeft? Van zich met alles te bemoeijen, alles te regelen en naar het heimelijk heerschend begrip om te vormen. Tegen zulk een absoluut staatsbegrip is alleen de Katholieke kerk bij magte het staande te houden; de Aartsbisschop van Keulen is er het roemrijk voorbeeld van. «Hoe veel kracht!» roept een Protestantsch schrijver uit, (1) «Zijn zij (de Katholieken) «niet als één man opgestaan?.... Denkt hiervan wat «gij wilt, maar zelfs die strenge ambtenaren, gewoon «de Protestantsche geestelijkheid als een willenloos «werktuig te behandelen, moesten, schoon zij er wel «niet vooruitkwamen, met een gevoel van achting «erkennen dat hunne scherpzinnigheid, hun steeds «vaardig commando-woord, tegen zulke instellingen «niet geheel en al voldoende waren.»

Het Protestantisme is er niet alleen niet tegen bestand, maar de staatsmagt is het zwaartepunt waarom het drijft; het moet dat zoo moeizaam gouvernement, dat *niet-godsdienstig* zijnde, zoodra het zich met de godsdienst inlaat, *ongodsdienstig* handelt, om de onontbeerlijke ondersteuning vragen en gestadig inroepen. Het is genoodzaakt van deszelfs hulp van akademien,

(1) Gfrörer, Geschichte des Urchristenthums.

geleerde genootschappen, allerlei inrigtingen, gebruik te maken, zoo het niet in ontallijke huisselijke secten wil versnipperd worden; maar deze inrigtingen liggen buiten den eigenlijken godsdienstigen kring; men kan die met zekeren vijandigen zin tegen de Katholieke kerk bezielen, niet dezelve overmeesteren, niet op stellige wijze ten zijnen voordeele doen werken; zij staan onder den algemeenen maatschappelijken invloed, de tijdgeest voert ze meê. Langs dien weg is het Protestantisme, terwijl het tot zijn eigen vernedering, nog altijd de platte waarheid in den mond voert, dat geene menschelijke inzettingen met de godsdienst behooren verward te worden, geheel afhankelijk en overmeesterd geworden van inzettingen en denkwijzen, zoo volstrekt stellig, en op de blinde daadzaak gegrond, zoo onverschillig voor de waarheid, zoo menschelijk als er nooit te voren bestaan hebben. Was het voorheen eene nationale godsdienst, thans is het eene constitutionele. Gelijk de constitutie belijdt hare *praktische* waarheid en orde niet volkomen bezitten, maar te zoeken, zoo is het een systeem van overgang geworden, en belijdt de eigenlijke waarheid niet te bezitten, maar te zoeken. Gelijk de constitutie haren koning beschouwt als een mathematisch punt dat goed noch kwaad doet, en slechts tot *regel* dient van het gansch systeem, zoo beschouwt het God als een absoluut dat *regulatif*, niet *constitutif* is, dat heerscht en niet *werkelijk bestuurt*, en daarom zijne waarheid nimmer aan den menschelijken geest zóó mededeelt, dat zij *norm* wordt, maar alleen de zich verbeterende vormen, die Hem nooit bereiken, laat ronddrijven. Het heeft de grondgedachte der constitutie, dat ieder-

een in het godsdienstige vrij is, door zijne kerkbesturen, die alle bepaalde geloofsbelijdenissen verwerpen, als eigenlijke leer gehandhaafd. Wie ziet niet, dat wat in eene staatsregeling (die slechts praktische toepassing) is, en in stellig gegeven omstandigheden zeer billijk en regtvaardig kan zijn, zoo dit voor de waarheid zelve der christen godsdienst genomen wordt, eene groote ongerijmdheid is? Dat ieder kan denken wat hij wil, wordt dáárdoor opperste stellige wet der waarheid, en geene belijdenis te hebben, is juist de belijdenis met plegtigheid afgelegd. Dit bederf is diep; het vordert uitlegging der alom verspreide leeringen.

In onze tweede beschouwing, over de ontwikkeling der Protestantsche leer, zullen wij die, in zoo ver het ons onderwerp raakt, trachten te geven.

(Het vervolg hierna.)

WAT IS WAARHEID?

Joannes XVIII : 38.

Met grooter ernst dan Pilatus mag men in onze eeuw wel vragen: *Wat is waarheid?*

God is in zich en in zijne openbaringen aan de menschen de eeuwige, volledige, alles omvattende, en onveranderlijke waarheid. De vader, die zijn eenigen zoon op aarde zond, is *waarachtig ;* (1) — die Zoon, die het volmaakte beeld, (2) en *levend afdruksel van zijns vaders zelfstandigheid is;* (3) het Woord, dat vleesch geworden is, om getuigenis der waarheid aan de menschen te geven, *dat vol van genade en waarheid is;* en alzoo het rijk der waarheid op aarde gesticht heeft; — de H. Geest, die *de Geest der waarheid* is, die bestemd is, om ons alle waarheid te leeren: die Vader, die Zoon, die H. Geest; de drieëenige God kan niet onverschillig zijn omtrent de waarheid, die Hij geopenbaard heeft; het kan Hem niet om 't even zijn, of die wordt aangenomen, of verworpen, verminkt of met onverschilligheid behandeld. Het is toch *in de waarheid* zoo wel als *in de liefde*, dat *de genade, barmhartigheid en vrede van God den Vader, en van Christus Jesus den Zoon des Vaders* (4) door Joannes ons wordt toegebeden.

De mensch, naar Gods beeld geschapen, geroepen om met God eeuwig te leven, moet dus ook de waarheid beminnen, omhelzen, in haar licht wandelen,

(1) Joës VII: 28.
(2) Die het beeld van den onzigtbaren God is. Col. I: 15.
(3) Hebr. I: 3. (4) 2 Joës III.

voor haar strijden, zelfs lijden, en des noods sterven: hij moet aan de waarheid getrouw zijn, en deze getrouwheid is de voorwaarde onzer eeuwige belooning. In dien zin zegt Jesus: *ik ben de weg, de waarheid en het leven*. Het is door Hem, den Koning der *waarheid*, dat wij als langs een zekeren *weg* tot het *leven* ingaan. (1)

De waarheid te leeren kennen, de waarheid te beminnen en te bezitten is dan de voornaamste pligt, en het hoogste belang van den mensch in zijne vreemdelingschap op aarde, wijl daarvan zijne vereeniging met den Koning der waarheid, met diens eeuwigen Vader, en met den Geest, die alle waarheid leert, afhangt. Die buiten de waarheid is, is derhalve buiten den drieëenigen God in tijd en eeuwigheid.

Ik meen dat in deze gedachten, die zeer uitgebreid zouden kunnen worden, genoegzaam is aangeduid, hoe noodzakelijk de waarheid is voor ons tegenwoordig en toekomend leven.

Wij herhalen dan de voor onze eeuw zoo noodzakelijke vraag: *wat is waarheid?*

Waarheid in hare uitwendige voorstelling, in be-

(1) Dit beginsel is zoo algemeen, dat het zelfs opgesloten ligt in het Protestantsch gevoelen, dat het geloof *alleen* genoegzaam is ter zaligheid. Dat geloof onderstelt immers waarheid; want wie zou het geloof aan de leugen of dwaling als middel ter zaligheid durven voordragen. Maar ook hiernit volgt, dat men bepaalde waarheden tot grondslag van zijn geloof moet hebben; want als men het voorwerp des geloofs te veel generaliseert (*sit venia verbo*), b. v., *Ik geloof in God — in Christus*, dan verstaat men daaronder alles wat men verkiest, of niets; dan is het eene uitdrukking *of* zonder beteekenis, zonder bepaalde waarheid; *of* het geeft aanleiding tot vele verklaringen, die, zonder regter van geschillen, die onzekerheid en die verwarring voortbrengen, welke wij in onze dagen, bij de Protestanten in het algemeen aantreffen: — Ofschoon ook zij bij het aannemen en bij de verkondiging van hunne grondstelling dat het geloof alleen genoegzaam ter zaligheid is, van de onderstelling uitgaan, dat het een geloof is aan waarheid.

trekking tot den mensch, kan genoemd worden de zekere overeenstemming van een mondeling of schriftelijk verhaal met een woord dat gesproken, met eene daad die verrigt, of met eene zaak die gebeurd is; — Overeenstemming der voorstelling met het voorgestelde, hetzij eene *leer*, hetzij een *feit*. — Hieruit volgt, dat met betrekking tot God en godsdienst, er dogmatische waarheden en historische waarheden zijn.

De eerste betreffen of alleenlijk het geloof, dat is de onderwerping van ons verstand aan Gods openbaring, zoo als die der geheimen van de *H. Drieëenheid*, *menschwording* van Gods Zoon enz., of bevatten te gelijk godsdienstige en zedelijke pligten, zoo als de *geboden*, *genade-middelen* enz., of het zijn historische waarheden, die met betrekking tot de godsdienst, en dus als voorwerpen des geloofs, de vermelding bevatten der handelwijze van God met den mensch, of het gehouden gedrag van den mensch jegens God; zoo als de schepping, de zondeval, de zondvloed, Gods bestuur in Israël, de verlossing door het lijden en sterven van den Zoon Gods in de menschelijke natuur, zijne hemelvaart, verbreiding zijner leer door zijne Apostelen en volgende bedienaars, de dwaling, scheuring en afval van de door Hem gestichte kerk enz.

De gewigtige vraag, na de overtuiging dat alles voor den mensch van het bezit der waarheid afhangt, is: Hoe zal men tot de zekere kennis der waarheid geraken? Alvorens tot de beantwoording dezer vraag over te gaan, is het noodig ééne algemeene opmerking te maken, die aan alle waarheid, onder welke benaming ook, eigen is. Zij is deze: DE WAARHEID IS ÉÉN, gelijk *God*, de eeuwige waarheid *één* is. Noch

verloop van eeuwen, noch beschouwing der menschen kunnen eene waarheid hare oorspronkelijkheid ontnemen. De verblindheid van 's menschen verstand, zijne hartstogten en bedorven neigingen, kunnen de waarheid voor een korter of langer tijd, even als de nevelen in den dampkring de zon, bedekken; doch zij heeft zulk eene eigendommelijke kracht, dat zij vroeg of laat door de nevelen van dwaling en valsche begrippen, even als de zon door de nevelen van den dampkring heen breekt. Van daar dat de ouden, om de kracht der waarheid in een zinnebeeld ten toon te spreiden, het beeld der waarheid voorstelden met eene zon in de regterhand, en een dadeltak in de linkerhand, daardoor aantoonende, hoe de waarheid door alles even als de zon door de dikste wolken heendringt, en onder geen last, hoe zwaar ook, even min als de dadelboom bezwijkt.

De waarheid moge dan door nevelen van onkunde of vooroordeel verduisterd, door dwingelanden verdrukt, door dwaal-leeraars verbasterd, of door verbanning of vermoording harer verkondigers in de verbreiding belemmerd of verhinderd worden; maar veranderen kan zij niet. Al wat daarom voor duizend en meer jaren waarheid was, is nog heden waarheid, en zal ten eeuwigen dage waarheid blijven.

Na deze voorafgaande opmerking herhalen wij de vraag: Hoe zal men tot de *zekere* kennis der geloofswaarheid geraken?

Door eigen onderzoek? Doch behalve dat er gewoonlijk zoo vele zinnen als hoofden zijn, zoo is het ontegensprekelijk, dat het meerendeel der menschen daartoe noch verstand, noch lust of tijd heeft. Dus kan dat

het middel tot de kennis der waarheid niet zijn, ten ware men beweren wilde, dat de goddelijke openbaring niet voor de menschen in het algemeen, maar slechts voor eenige weinigen gegeven is, en dat die weinigen in hun onderzoek voor dwaling behoed worden.

Zullen misschien de geleerden hierin de ongeletterden voorlichten? Doch de volgelingen van Luther, en Calvyn, en Socinus, en Menno Simons, die aan de stichters hunner secten geene kunde ontzegd willen hebben, zullen niet durven beweren dat de geleerdheid hen tot de eenheid der waarheid in het geloof geleid heeft; welke nogtans het voornaamste kenteeken der waarheid is; derhalve kan de godsdienstige wetenschap, kan de geleerdheid ook al het zekere middel ter waarheids-kennis niet zijn; wijl alle die zoogenaamde gelcerde mannen, het over zeer gewigtige godsdienstige leerstukken zeer oneens waren; en de verschillende secten in het Protestantismus, sedert hare opkomst over ruim drie eeuwen, bevestigen nog huiden ten dage de onmogelijkheid, om uit den mond der geleerden de waarheid met eene zekerheid, die geen twijfel overlaat, te vernemen. (1)

Misschien *inspireert* (vergeef mij dit kunstwoord)

(1) Hoe zeer wij hierboven uit het Protestantsch beginsel: dat het *geloof* alleen genoeg is ter zaligheid, hebben afgeleid, dat zij ten minste een *geloof* onderstellen aan *waarheid;* zoo kunnen wij echter niet nalaten, hier op eene tegenstrijdigheid in hunne tegenwoordige denkwijze opmerkzaam te maken; namelijk dat zij niet één geloofspunt met zoodanige zekerheid aannemen, als of het ook niet zou kunnen zijn, dat het *geene* waarheid was. Niet alleen staaft de geschiedenis hunner kerk-leer door de afwisseling deze opmerking, maar ook drukken zich thans de geleerden, en hooggeleerden onder hen met die omzigtigheid uit, door de woorden: *naar mijn inzien*, *naar mijn begrip* enz. Inderdaad voorzigtig volgens hun beginsel wegens de veranderlijkheid der eenmaal beleden, en door hen naderhand weder verworpen of veranderde leerstukken. (Zie Bossuet, veranderingen van de Protestantsche kerken.)

de Geest aan elk in het bijzonder de waarheid, die noodzakelijke kennis der zaligheid?

Doch de leden van het Kwakers–genootschap zijn te gering in getal om te onderstellen dat zij alleen deze hemelsche weldaad boven alle christen–volken zouden genieten; zij uiten ook te zeer uiteenloopende gevoelens, om de noodzakelijke eenheid der waarheid te bezitten; en de Geest Gods, de eenige Geest der waarheid, zou dan met zich zelven in tegenspraak moeten zijn, zijn eigen beginsel, zijn eigen wezen moeten verzaken. Dus ook deze onderstelling leidt niet tot de waarheid.

Is welligt de gemoedelijke lezing van den Bijbel genoegzaam voor elk waarheid-zoekend mensch, om dien schat met zekerheid te vinden? Ik zeg met zekerheid, die geen twijfel overlaat. Want kan er getwijfeld worden, of kan een ander naar zijn begrip eene andere verklaring aan een Bijbel–text geven, welke eene tegenovergestelde leer aanduidt, en die volgen, dan kan deze tweederlei, onderling strijdige leer in beide opzigten geene waarheid zijn; want de waarheid is slechts *één*.

Doch wie ziet daarenboven het onaanwendbare van dat middel — het bijbellezen — ter vinding der waarheid niet in?

1) Hoe vele millioenen menschen hebben in de achttien eeuwen van het Christendom (ik zwijg van zoo vele eeuwen vóór de komst van Christus), bij gebrek aan kennis van A B C geen deel kunnen nemen aan het lezen van den Bijbel?

2) Hoe vele eeuwen in de oude, en hoe vele jaren in de nieuwe wet zijn er niet voorbijgegaan, eer alles

geschreven was, wat wij van Godswege thans in schrift geopenbaard bezitten?

3) Hoe veel tijd is er daarenboven verloopen alvorens door de drukpers de lezing algemeen kon gemaakt worden?

4) Hoe zal de lust en de tijd om te lezen gevonden worden. Wanneer zouden tijd en lust den ambachtsman, den landman en zoo vele andere werklieden, die van den vroegen morgen tot den laten avond aan zwaren arbeid gebonden zijn, vergunnen de waarheid in den Bijbel te zoeken? Hoe zal eene vrouw, eene moeder, die den geheelen dag in hare huisselijke bezigheden, en zorg voor hare kinderen verdiept is; hoe zal een koopman, die elk uur van den dag bereid moet zijn anderen te spraak te staan, moet meten en wegen, boekhouden en rekenen, reizen en trekken: hoe zullen die allen den tijd vinden, om hunne geloofs-leer in den Bijbel op te sporen? Zal een soldaat op de wacht of in de brak; de matroos op de ra of in zijn hangmat de waarheid in den Bijbel kunnen navorschen? In één woord: zullen alle die menschen, geloovigen en ongeloovigen den tijd kunnen vinden, verstand en lust hebben om door eigen onderzoek in dat groote boek, waarin zoo veel duisters gevonden wordt, de waarheid ter zaligheid te vinden? Men moge aan de verspreiding van dat boek millioenen verspillen, het onder de Mamelukken, Chineezen en Hottentotten gratis gaan uitdeelen, en dan in opgesmukte berigten der zendelings-genootschappen, met ophef, van de uitbreiding des Christendoms melding maken; een weinig gezond oordeel doet elken gemoedelijken waarheids-minnaar de schouders op-

trekken over het armzalig geldverspillend middel, hetgeen het Protestantismus thans aangrijpt als een vereenigings-punt der vele in godsdienstige gevoelens zoo zeer uiteenloopende secten; doch waarmede men de oogen der eenvoudige massa's onder de Protestanten huiden ten dage verblindt.

5) Beroepen niet alle secten, waaronder er, die het omtrent hoogstbelangrijke punten zeer oneens zijn, zich op den Bijbel? Hoe kan deze dan zonder uitleggend gezag, zonder regter in geschillen, het eenige middel zijn, om de waarheid te kennen? De Bijbel heeft geene levende stem, om daarmede bij verdeeldheid van gevoelen zijner lezers zich zelven te verklaren. Hoe kan dan in alle deze verschillende, ja soms tegen elkander strijdende begrippen over sommige zinsneden des Bijbels de waarheid, die uit haar aard en natuur slechts één is, bestaan?

6) Maar er zijn nog andere zwarigheden, wanneer men zich met den Bijbel behelpen wil. Bevat dat boek *alle* waarheid? Is de *gansche* Openbaring daarin beschreven? De Geest der waarheid is ons *alle* waarheid komen leeren; dit is zeker: maar heeft hij *alle* waarheid doen beschrijven? Een bevestigend antwoord is nog nimmer door iemand bewezen, terwijl daarentegen de K. kerk, door eene zigtbare opvolging van den Koning der waarheid afstammende, leeringen, ja ook door Protestanten erkende waarheden toont, die niet in den Bijbel staan.

7) Doch de grootste zwarigheid bestaat voor de Protestanten hierin, om een ECHTEN Bijbel, die het onvervalschte woord Gods bevat, te vinden; om zonder OVERLEVERING te bewijzen, dat het boek, dat zij als

Bijbel beschouwen en verspreiden, de echte verzameling der goddelijke oorkonden bevat. — (In afwachting van dat bewijs der echtheid zullen wij de bewijzen tegen de echtheid der Protestantsche Bijbels opteekenen, en in het vervolg eens openlijk mededeelen.)

De slotsom van dit alles is, dat ook het Bijbel-lezen geen algemeen middel kan zijn ter verkrijging van de zekere kennis der waarheid.

Welke is dan te midden van zoo vele onzekere wegen, die de menschen bewandeld hebben om de waarheid te zoeken, de geruststellende weg voor de zekerheid der waarheid? Het mondeling onderwijs der Apostelen in de kerk van Christus, gewoonlijk genoemd: *de Apostelijke Overlevering.*

In navolging en op bevel van hunnen Meester hebben de Apostelen zijne wet en leer mondelings onderwezen, en slechts door toevallige omstandigheden hebben sommigen hunner iets geschreven; het mondelijk onderwijs was van het begin der kerk het algemeene en doelmatigste middel ter verbreiding der goddelijke waarheden en wetten. Het is door Apostolische mannen en kerkvaders der vroegste eeuwen des Christendoms in hunne schriften aangeprezen; in alle kerkvergaderingen de grondslag geweest hunner nasporingen over betwijfelde of bestreden geloofspunten. Van de kerkvergadering van Nicea af tot die van Trente toe, was altoos de vraag en het onderzoek: *welk is omtrent de betwiste punten, het geloof der Apostelen en hunner opvolgers.* En hetgene dan bevonden werd door de gansche oudheid van de tijden der Apostelen af als ware Katholieke leer verkondigd te zijn, en geloofd te worden, dat namen zij met den H. Augustinus aan: *waarheid*

te zijn. Daar naar werden de twijfelingen omtrent den zin van de duistere plaatsen der H. Schrift opgelost, en men hield zich aan hetgene *overal, altoos,* en van *allen* geloofd is, want dat is volgens *Vincentius van Lerins,* het eigentlijke kenmerk van het Katholicismus.

Het geschreven woord van God, dat heilige en onschatbare boek, was, is, en zal altoos blijven eene verzameling van waarheden door God aan den mensch geopenbaard; maar niet van *alle* waarheden, wijl het schrijven van dat boek niet ten doel had eene volledige verzameling te leveren, en het lezen van Gods geschreven woord het algemeene middel ter onderwijzing niet geweest is, noch zijn kon. Derhalve moet de mondelinge overlevering aanvullen, wat aan den Bijbel uit hoofde zijner onvolledigheid, duisterheid, en ongeschiktheid als bruikbaar middel voor de groote menigte, ontbrak. (1)

Ziedaar eenige gedachten over de geloofswaarheid, hare belangrijkheid voor 'smenschen geluk, en over de middelen, om haar met zekerheid te leeren kennen, Hieruit blijkt, dat niet het thans bij de Protestanten algemeen aangenomen middel — *de Bijbellezing* — de zekere weg tot de kennis der waarheid is; maar dat de Katholieke kerk, door raadpleging van Gods woord, en tevens van de leer der Apostelen, en van de schriften der leeraars, die hen in de reeks der eeuwen zijn opgevolgd, den zekeren onfeilbaren weg volgt, die tot de kennis der waarheid leidt!

(1) Zie de verhandelingen van den Eerw. Hoog-Gel. Heer J. M. Schrant, thans hoogleeraar aan de Universiteit te Leyden. Men leze dat werkje, dat zich door beknoptheid, duidelijkheid en rijkheid van bewijzen zeer aanprijst, en een der *Evangelische* mannen beproeve de wederlegging.

De historische waarheden, met betrekking tot geloof en godsdienst, laten zich hoofdzakelijk in twee soorten verdeelen; de Bijbel-geschiedenis en kerkelijke geschiedenis. De waarheid der eerstgenoemde moet opgespoord worden langs denzelfden weg als de leerstellige en zedekundige waarheden. De opsporing der kerkelijke historische waarheden geschiedt door de vergelijking der tijdgenootelijke schrijvers, die zich het minst door vooringenomenheid of vooroordeelen hebben laten leiden, en dus door hunne onpartijdigheid het meest geloof verdienen; want zoodra genoemde gebreken in een geschiedschrijver ontdekt worden, verdient hij weinig of geen geloof bij gebrek aan WAARHEIDS-LIEFDE.

EENE WAARHEIDSLIEFDE

DER PROTESTANTEN IN HET VOORDRAGEN DER STUKKEN, BETREKKING HEBBENDE OP DE KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

De hooggeleerde heeren N. C. Kist en H. J. Royaards, hoogleeraars in de godgeleerdheid te Leyden en te Utrecht, geven sedert eenige jaren een vervolgwerk uit, waaraan zij den naam gegeven hebben van ARCHIEF *voor* KERKELIJKE GESCHIEDENIS, *inzonderheid voor* NEDERLAND. Het is eene verzameling van eigen opstellen over godsdienstige onderwerpen, van gedenkstukken uit de kerkelijke geschiedenis of ook wel van andere merkwaardigheden.

In het X^e^ deel van dat *Archief* vond de hoogl. Kist goed te plaatsen een Latijnsch stuk, overgenomen uit een Hoogduitsch Tijdschrift van Baron C. DIRCKINCK-HOLMFELD (Neue Serie, zweiter Jahrgang, erster Band, zweiter Heft, Hamburg 1839. s. 98—108), dragende den titel: ALLOCUTIO *Reverendissimi Generalis Societatis Jesu, venerabilis* JOHANNIS PROTHAMI.

> Qua in collegio secreto admonentur Fratres et Praepositi ordinis Sacratissimi ad praeparandam celebrationem triumphalem festi saecularis tertii institutionis illius Ordinis, instantis V cal. Octobris MDCCCXXXIX et ad honorificandam sctss. Ignatii a Loyola memoriam.

De hooggeleerde Kist dat stuk geheel in het Latijn mededeelende, schrijft in eene voorrede, dat hij het *onder andere echte en gewigtige staatsstukken van onzen*

tijd, in het *Politisch Journal* van genoemden Baron D. H. gelezen heeft; en vermeldt aan het slot der *Allocutie*, dat zijn *gevoel van verbazing en verontwaardiging*, bij de lezing in hem opgewekt, *van lieverlede voor andere gewaarwordingen en overdenkingen heeft plaats gemaakt;* dat Z. H. G. is begonnen te twijfelen, te critiseren, en dat het vermoeden de overhand heeft behouden, dat het geen echt stuk, dat het ondergeschoven en valsch is. De mededeeling daarvan in een TIJDSCHRIFT, *opzettelijk aangelegd om gewigtige staatsstukken voor de wetenschap te bewaren*, kon in de schatting des hoogleeraars niet opwegen tegen menige bedenking, die met grond de echtheid van dat stuk deed betwijfelen. De zorg toch des vermoeden schrijvers, om iets dat men geheim wil houden, ook geheim te bewaren; de radbraking van den naam van pater Roothaan; de opgaaf van een verkeerd jaartal van het Jubilé; (1) het volstrekt stilzwijgen in latere *Heften* van datzelfde *Politisches Journal*, als ook in den *Ami de la Religion*, en het *Journal Pol. et Relig. de Liège;* de overdrevene en ergerlijke toon van het stuk; zelfs de latiniteit, (2) die niet zoo was als men kon onderstellen van een man, die de Latijnsche taal in de

(1) Het daar vermelde jaartal is 1839, moet zijn 1840.

(2) De professor wil (schoon hij hier twijfelt) echter, op het laatst, de taal en stijl van het valsche stuk *op verre na niet zoo plomp* genoemd hebben, *als zij aan sommigen zouden kunnen schijnen*. Dit bevreemdt ons minder na de lezing der *Recensie* in den *Gids*, 1840 n°. 3, van *Memoriam Heusdii cum discipulis recoluit N. C. Kist* enz., waar gezegd wordt, dat de *Latiniteit van Kist zoo weinig gevormd is naar de taal der goede schrijvers*. Een man die in 28 bladzijden druks, zoo dikwijls tegen de latiniteit zondigt, kon het barbaarsch Latijn van dat knoeistuk wel onder zijne bescherming nemen. En wij vragen aan de geletterde wereld, of zoodanig man de bevoegde kunstregter zij, om uit taal of stijl de echtheid of onechtheid van stukken te beoordeelen.

school van een professor van Lennep met zoo veel lof had aangeleerd, waren zoo vele bedenkingen, die den hoogleeraar deden besluiten, om de *Allocutie* voor geene *Allocutie* van Pater ROOTHAAN te houden. (1)

Nu laat de professor zich de vraag doen: *Waartoe dan deze* ALLOCUTIE *opgenomen in eene verzameling, welker strekking is de geschiedenis alleen uit* ECHTE *bronnen te putten?*

Hier moeten wij het hooggeleerd antwoord van den professor letterlijk aan onze lezers mededeelen, om een staaltje te leveren van zonderlinge redenering van den Protestant, die steeds alles zockt op te disschen, wat de Katholieke kerk van eene hatelijke zijde kan doen voorkomen, al dragen de stukken, die hij aanvoert, ook de hoogste waarschijnlijkheid van valschheid. Zie en leer hoe de professor gelooft zich te verantwoorden: «Ik zou op deze vraag kunnen volstaan «met het antwoord, dat elk gepleegd letterkundig be«drog eene historische daadzaak is, waarvan de geschie«denis willens of onwillens wel genoodzaakt is kennis «te nemen, en dat vooral het onderhavige stuk, ook «deszelfs onechtheid aangenomen, niettemin als uitvloei«sel van den in onze dagen ontwaakten strijd, eene «belangrijke bijdrage is tot kennis van den geest, «die onzen tijd kenmerkt. — Doch ik mag verder gaan. «De *Allocutie* namelijk, al is zij verdicht, behelst niet-

(1) Als de professor het stuk met onpartijdigheid had gelezen, zou hij nog vele andere bemerkingen hebben kunnen maken tegen de echtheid. Zoo zijn de woorden *Allocutio*, Ordinis *Sacratissimi*, in den vermelden zin buiten gebruik, de verkeerde naam van *Urbanus*, als goedkeurder der orde, de zinsnede: Quem reveremur *Dei instar*; deze (die wij reeds op de twee eerste bladzijden aantreffen) en zoo vele andere bijzonderheden, als kenteekens der valschheid op te merken — hierin vergist zich geen Generaal eener orde; maar wel bevooroordeelde lezers. —

«temin waarheid, fijne, scherpgeteekende waarheid;
«zij ontdekt ons den geest, die de herleefde Jesui-
«ten-orde bezielt, de wenschen en de hoop, welke
«zij koestert, de middelen en wegen, langs welke zij
«haar doel tracht te bereiken en te verwezenlijken.»

Hier vraag ik nu op mijne beurt of de professor, als Z. H. Gel. vooraf verzekerd was geweest, zoo als naderhand, dat dit stuk een letterkundig bedrog was, het eene plaats in zijn *Archief* zou waardig gekeurd en zijn arbeid met een valsch stuk bevlekt hebben? In eene toestemmende onderstelling zou men eene fabriek van valsche stukken kunnen opzetten, waarin zoo wat lasteringen over de Leydsche en Utrechtsche universiteiten, het tijdverkwisten en geldverzamelen van professoren, zelfs van Theologische professoren, enz., worden uitgekraamd, dan waren de hoogleeraars Kist en Rooyaards *willens of onwillens wel genoodzaakt van die stukken, als historische daadzaken* in hun Archief *kennis te nemen.*

Doch hun stand in de maatschappij als geleerden, aan eene universiteit als hooggeleerden, bij hun kerkgenootschap als Godgeleerden, de waarheidsliefde, die men bij mannen, op zulk hoog standpunt geplaatst, mag verwachten; een openbaar geschrift, dat tot bewaarplaats van oorkonden zal verstrekken, zijn zoo vele overwegingen, die zouden doen onderstellen, dat een Kist zijne pen en papier niet zou geleend hebben ter plaatsing van een *onecht* stuk; ten zij men Z. H. Gel. in staat geloofde een valsch stuk te verspreiden, uit loutere lust om eene maatschappij van geleerde en godvruchtige mannen verdacht te maken en door laster ten toon te stellen voor de geheele wereld. Zelfs al

ondersteld men, dat een schrijver grieven meende te hebben tegen eene klasse van menschen, dan mag men hem nog niet slecht genoeg onderstellen, om die grieven te willen aantoonen uit een valsch stuk, door eene vijandige pen verdicht. En daarom moet het ons ten hoogste verwonderen, dat de Hooggel. Kist, bij zoo vele tegenbedenkingen bij hem opgekomen, of aan hem opgegeven vóór de plaatsing, zoo onvoorzigtig is geweest van zijn *Archief* bloot te stellen aan eene smet, die bij onechtbevinding, zonder regtzinnige herroeping, eene onuitwischbare schande voor hem en voor zijn werk zal zijn. Welligt had de H. G. man daarom zoo veel op met de *Allocutie*, moeder dier *historische daadzaak*, omdat hare waarschijnlijke gevolgen in zijn smaak vielen, en hij meende die te mogen mededeelen, *ook hare onechtheid aangenomen*. Wel nu, dit zij zoo. — Zonder toe te geven, laten wij die manier van zien in het midden. —

Anders is het, nu de professor zegt dat hij verder mag gaan en durft beweren, dat de ALLOCUTIE, *al is zij verdicht, niettemin waarheid, fijne, scherp geteekende waarheid behelst;* nu hij werkelijk eenen stap verder gaat, en ofschoon nader van de *quasi* echtheid ingelicht, betuigt daaraan geen geloof te kunnen slaan, en echter volhoudt, dat het *opgehangen portret sprekend gelijkend is;* (1) nu gaan wij ook verder en zeggen: die uitdrukkingen verraden, dat de professor, zoowel als de verdichter, gewoon leugen- en lasterschriften tegen de Societeit te lezen, in elk nieuw leugen en lasterschrift *fijn geteekende waarheid, een sprekend portret,* meent te ontdekken, even als de man met een galkleurigen bril, alle voorwerpen

(1) Nader berigt aangaande *de Allocutie*, Archief X^e^ deel, blz. 399.

als met gal vernist beschouwt en onderstelt. Neen, mijnheer de professor! die verdichte *Allocutie* ontdekt ons juist het tegendeel, *die ontdekt ons den geest van den herleefden* haat tegen de Jesuiten-orde; *de wenschen en de hoop* die hunne vijanden koesteren, en *de middelen en wegen langs welke* hunne lasteraars hun doel trachten te bereiken, ten einde door hoog opgedreven lasteringen van tijd tot tijd eenige smet op die Orde te doen kleven *(semper aliquid haeret)*. Foei professor! ja verfoeijelijk was reeds die aanmerking in de onderstelling dat het stuk verdicht was.

Dan nu het is uitgemaakt, dat het stuk, getiteld: *Allocutio*, geheel valsch en verzonnen is, dat van het begin tot het einde noch letter; noch zin, noch geest, eenige overeenkomst heeft met een echt stuk, dat door den Generaal der Societeit, de hoogw. pater Roothaan, in het laatst van het jaar 1839, ter herinnering aan de instelling der orde voor 300 jaren, aan de leden is rondgezonden; nu de hoogleeraar Kist een exemplaar van het echte stuk heeft onder het oog gehad, wat moeten wij nu verwachten van de opregtheid van den Letterkundige en van de *waarheidsliefde* van den Geschiedschrijver? Mogen wij niet verwachten dat de professor Kist de openbare aankondiging zijner overtuiging, wegens de valschheid der genoemde *Allocutie*, in een geschrift zal mededeelen, om èn den Baron Dirckinck-Holmfeld èn den heer Bodel Nyenhuis (die nog eene nadere aanvraag gedaan, en daarop een bevestigend berigt ontvangen had wegens de echtheid der *Allocutie*), (1) èn den mede-arbeider van het Archief, professor Royaards, èn zoo vele andere ge-

(1) Archief X^e^ deel, bladz. 398.

letterde lezers uit de onzekerheid te helpen, waarin zij door de twijfelingen van den hooggeleerden Kist gebragt zijn? (1)

Dit verwachten wij; want den hoogleeraar moet niets zoo zeer ter harte gaan als de zuiverheid van zijn *Archief* en de liefde voor de waarheid.

(1) Wij hadden de herroeping van die valsche *Allocutie* reeds in het XIIe deel des Archiefs verwacht; doch wij hebben te vergeefsch gezocht en de herroeping en eerherstelling der gelasterde maatschappij niet gevonden.

DE *EVANGELISCHE KERKBODE* GEEN PROFEET.

«Voor de Roomsche kerk kan geen ander alternatief «bestaan, dan *of* zich in den geest van de Jansenisten «te laten hervormen en reinigen, *of*, bij den voort-«gang der beschaving, in deze of eene volgende eeuw «te gronde te gaan.

Evang. Kerkbode, *blz.* 28.

«Simon, ik zeg u, gij zijt Petrus, en op deze steen-«rots zal ik mijne Kerk bouwen, en de poorten der «hel zullen tegen haar niet vermogen. Ik zal u de «sleutels van het Rijk der hemelen geven; en al wat «gij op de aarde zult gebonden hebben, zal ook in «den hemel gebonden zijn; en al wat gij op de aarde «zult ontbonden hebben, zal ook in den hemel ont-«bonden zijn. — Simon, weid mijne lammeren, weid «mijne schapen.» (1)

Zoo had de goddelijke Verlosser gesproken tot Petrus en hem gesteld als den grondslag zijner kerk, en hem bekleedt met het hoogste gezag en goddelijke volmagt, als opziener, bestuurder en algemeenen herder zijner lammeren en schapen, zijner geheele kudde, zijner kerk, die blijven zou tot het einde der eeuwen. Toen keerde de Zoon Gods weder naar den Vader, die Hem gezonden had; maar zoo als de Vader Hem gezonden had, zoo zond Hij zijne Apostelen, (2) om te leeren en te onderwijzen alle volken hetgeen Hij hun had geleerd, en Hij beloofde hun dat Hij met hen zou zijn tot het einde der wereld. (3) En Hij zond hen den H. Geest, (4) den Geest der waarheid, die hun alles

(1) Matth. XVI: 18. 19. Joann. XXI: 15. 16. 17.
(2) Joann. XX: 21. (3) Matth. XXVIII: 19. 20.
(4) Hand. XI.

zou herinneren, wat Hij hun gezegd had, (1) die door hen spreken (2) en met hen blijven zou tot in eeuwigheid. (3)

De Apostelen gingen dan henen over de geheele aarde en de afgelegenste volken hoorden hunne prediking; (4) en de Heer werkte met hen en bekrachtigde hunne woorden door de mirakelen, die er op volgden; (5) en allerwege vestigden zij die Kerk, van welke de Heer gezegd had: «Ik zal met u zijn tot het «einde der eeuwen en de poorten der hel zullen tegen «haar niet vermogen.»

En evenwel gingen de hellepoorten open, en de geesten van den afgrond zwoeren bij de duisternis, dat zij die Kerk verdelgen zouden, die overal hunne altaren omverwierp en hunne tempels in puin deed storten. Met het vuur hunner eeuwige folteringen bliezen zij de driften en hartstogten der volken aan, en de driften der afgodsdienaars werden als stormen, hunne hartstogten als razernijen; zij overdekten het aardrijk met brandstapels en bloed; — maar zij vermogten niets. Drie eeuwen waren getuigen van hunne magtelooze woede en de vierde eeuw zag hunne volslagen nederlaag en de zegepraal van die Kerk, van welke de Almagtige en Eeuwige had gezegd: «Ik zal «met u zijn» en «de poorten der hel zullen tegen haar «niet vermogen.»

De hel was verwonnen, maar niet ontmoedigd. Andermaal gingen hare poorten open en schrikbaar grijnzend hief de ketterij haar hoofd omhoog. De geest, die in de dagen des begins sprak: «Ik zal het wolken-

(1) Joann. XIV: 26. (2) Matth. X: 19. 20.
(3) Joann. XIV: 16. (4) Rom. X: 18. (5) Marc. XVI: 20.

«gevaarte bestijgen; ik zal mijnen troon plaatsen boven «de gestarnten des Almagtigen; ik zal gelijk zijn aan «den Allerhoogsten;» (1) die geest voer in Arius. Arius stond op om de Kerk van den Godmensch te verdelgen, maar hij vermogt het niet; datzelfde bestonden Nestorius en Eutyches, maar zij vermogten het niet; datzelfde bestonden anderen, ontelbaar als de geesten der hel, als de wolken die op een stormachtigen dag elkander voortdringen langs den donkeren hemel, maar ook deze allen vermogten het niet. Hunne namen worden niet meer herdacht, hunne leer was vergeten en nog stond op Petrus, de rots, die Kerk, van welke de Eeuwige en Almagtige had gezegd: «Ik zal met u zijn» en «de poorten der hel «zullen tegen haar niet vermogen.»

Wederom was de hel verslagen; zij zweeg, maar wanhoopte niet; zij liet de Kerk in stilte rusten; maar in die kalmte broedde zij het allergevaarlijkste kwaad. Wanneer de natuur den adem des winds houdt opgesloten in hare schatkamers en langdurige stilte laat heerschen op de aarde, dan stijgen van het aardrijk vergiftigende dampen omhoog, die de lucht met ziekte en pest bezwangeren; de lucht drukt loom en zwaar op de menschen neder en laat hare geeselen woeden onder de magtelooze stervelingen. Zoo kiemde het zaad der ondeugd in de rust der kerk en verspreidde zich de kanker des zedenbederfs onder leidsmannen en geloovigen. En zie! toen verhief zich een storm, zoo als er van den beginne af nog geen tegen de Kerk had gewoed, omdat van den beginne af het bederf nog niet zoo groot was geweest; een storm, die

(1) Is. XIV: 13, 14.

alles met verwoesting bedreigde; (1) maar met dien storm kwam het heil; het kaf werd uitgedreven van de tarwe, en de Kerk, gezuiverd van de besmetting, die haar met den ondergang scheen te dreigen, schitterde met vernieuwden hemelschen glans. Want de Almagtige en Eeuwige had van die Kerk gezegd: «Ik «zal met u zijn» en «de poorten der hel zullen tegen «haar niet vermogen.»

Doch de hoogmoed van hen, die den Heer haten, klimt altijd hooger. (2) De Vorst der duisternis, de geest van hoogmoed en valsche wijsheid, rigtte zijnen troon op de aarde en plantte zijnen standaard als een zegeteeken in het midden der heilige stad. Toen zag men hen, die den Heer haatten, zich beroemen op huunen hoogmoed. (3) Zij vernielden zijne heiligdommen met het vuur, zij wierpen de woonplaatsen van zijnen Naam ter aarde neder en allen spraken zij en hun hart: wij zullen de feestdagen en plegtigheden en tempels des Heeren verdelgen van het aanschijn der aarde. Toen was het een bange nood in de kerk.

(1) De hervorming dreigde en Staat en Kerk met vernietiging, door alle banden, zoowel van het burgerlijk als kerkelijk gezag, te verbreken; bewijs hiervan was al aanstonds de boeren-krijg; — van haar dagteekent de leer der individuele souvereiniteit in het godsdienstige en in het burgerlijke, met al hare verwarringen en bloedige gevolgen.

(2) De LXXIIIe Psalm, uit welken deze alinea bijna letterlijk is overgenomen, kan niet geheel verstaan worden van de eerste verwoesting van Jerusalem door de Babyloniërs, wijl het toen Israël niet ontbrak aan profeten en het *signa nostra non vidimus*, *jam non est Propheta* destijds niet bewaarheid werd; — ook niet van de tweede verwoesting door de Romeinen, dewijl het voorzegd was, dat deze eindeloos zou zijn en er dus geene hoop op redding en herstel, gelijk hier zoo krachtig wordt uitgedrukt, kon bestaan. — Doch men leze deze Psalm met aandacht en stelle zich den toestand der Kerk voor den geest in de laatste jaren van Pius VI en de eerste van Pius VII.

(3) *Ecrasez l'inf...*, was het wachtwoord der philosofen-partij.

«Waarom, o Heer! hebt Gij ons verstooten?» Zoo zuchteden de geloovigen, «waarom is uw toorn ontstoken «tegen de schapen uwer kudde? Wees toch uw volk «gedachtig, dat Gij vergaderd en van den beginne af «ten eigendom bezeten hebt. Gij hebt het vrijgekocht «met uw Bloed om U een erfdeel te zijn, als een Sion, «om in hetzelve te wonen. Helaas! wij zien de tee- «kenen des heils niet meer, zij zijn van onze heilig- «dommen afgerukt; er is geen opperpriester meer «onder ons en de Heer schijnt ons niet meer te ken- «nen. (1) Hoe lang dan, Heer! zult Gij uwe handen «niet opheffen, om den hoogmoed uwer vijanden te «vernietigen? Zullen zij uwen Naam lasteren tot het «einde toe?» — Maar zie, de Heer, die onze Koning is van alle tijden, heeft voor het aanschijn der aarde zijn volk verlost. Hij, die den dageraad schiep en de zon, die den zomer maakte en de lente, had niet voor altijd zijn arm volk vergeten noch prijs gegeven aan de wilde dieren; Hij voerde de legermagten naar de stad der eilanden en gaf eenen herder aan de schapen zijner weide, een opperpriester aan zijne Kerk; Hij verpletterde de koppen van den draak in het midden der wateren en gaf hem ten prooi aan de volken van Ethiopie. Zoo is de Heer zijn verbond gedachtig geweest; de verachtelijken der aarde hebben zich wel verrijkt met de aardsche schatten des heiligdoms, maar

(1) Paus Pius VI was in gevangenschap gestorven; de Kardinalen waren van elkander verspreid; geheel Italie was in de magt der Fransche legers; er scheen geene mogelijkheid tot eene Paus-verkiezing te bestaan. Het was toen, dat de Utrechtsche Hoogleeraar Heringa zegevierend uitriep: De Stoel van Petrus is vermolmd! Voorzigtiger voor zijn eigen roem zou de Hoogleeraar gehandeld hebben, met te zeggen: De Stoel van Petrus zal in deze *of eene volgende eeuw* vermolmen. Men wordt slechts langzaam wijs.

de Kerk des Heeren, ofschoon arm en beroofd van het tijdelijke, is niet beschaamd geworden, maar prijst en looft den Naam des Eeuwigen en Almagtigen, die van haar heeft gezegd: «Ik zal met u zijn tot het «einde der eeuwen» en «de poorten der hel zullen «tegen haar niet vermogen.»

Zoo heeft de Katholieke Kerk gezegevierd over de vervolgingen, gezegevierd over de eerste groote ketterijen, vaak ondersteund door al de magt van het Romeinsche keizerrijk; gezegevierd over het zedenbederf in haren eigen schoot; gezegevierd over de bloedige en tallooze ketterijen der drie laatste eeuwen; gezegevierd over den geweldigen aanval van het philosofismus in den jongsten tijd; altijd is zij blijven staan op de Kerk van Rome, de steenrots, op welke de Heer haar heeft gebouwd;

Zal nu de *Evangelische Kerkbode* haar omverwerpen?.....

Doch er is een alternatief, te weten:

De Katholieke Kerk kan zich in den geest van de Jansenisten laten hervormen en reinigen.

Laat ons de *Kerkbode* antwoorden naar zijne wijsheid en zeggen:

De *Kerkbode* had van de Jansenisten niet moeten spreken, omdat hij de Jansenisten niet kent en niet weet wat het Jansenismus is.

De *Kerkbode* doet het voorkomen alsof de Jansenisten, zoo wel als de Roomschen, behooren tot de Katholieke Kerk; en hierin dwaalt hij, want de Jansenisten zijn niet Katholiek.

De *Kerkbode*, in deze eerste dwaling de Jansenisten tegenover de Roomschen stellende, noemt deze laatsten

Pausgezinden, alsof de eersten niet Pausgezind waren; en dit is zijne tweede dwaling, want het Jansenismus is in deszelfs dogmatische uitspraken over den Paus, en in deszelfs regtstreeksche taal tot den Paus, even zoo Pausgezind als de Katholieke Kerk.

De Jansenisten zijn niet Katholiek, en *het Jansenismus doet belijdenis van Pausgezind te zijn.* Deze twee stellingen mogen schijnen elkander uit te sluiten; die tegenstrijdigheid laat ik voor rekening der Jansenisten zelve; ik heb slechts aan te toonen, dat beide die stellingen waar zijn, om daardoor te doen zien, dat eene hervorming der Katholieke Kerk in den geest der Jansenisten, in de mond van den *Kerkbode* onzin is.

I. DE JANSENISTEN ZIJN NIET KATHOLIEK.

Men moet aan de Katholieke Kerk het regt toestaan om te verklaren: wie tot hare gemeenschap behoort en wie niet. Het eigenaardige der Katholieke Kerk, het kenmerk van hare waarheid en de ziel van haar wezen is *eenheid.* Zij is geene verwarde, door en uit elkander loopende menigte; zij is eene afgemeten slagorde, eene scherp gesloten phalanx. Het is bij de Katholieke Kerk niet zoo als elders; geen Jood, geen Heiden, geen verloochenaar der Godheid van Christus, niemand die afwijkt van hare bepaalde en verklaarde leer of die zich niet onderwerpt aan haar gezag, kan zich haars ondanks als tot hare ledematen behoorende aan haar opdringen. Haar eerste beginsel, de grondslag van haar bestaan, het door haar gevorderde aannemen, voor waar houden en gelooven van alles wat zij, als door den bijstand van den H. Geest onfeilbaar zijnde, verklaart tot het goddelijk geloof te behooren;

gedoogt die opneming, die zamenmenging niet. De Katholieke Kerk is eene maatschappij van geloovigen, die, onder de gehoorzaamheid van het door Jesus Christus aan den Paus van Rome, als opvolger van den Apostel Petrus, verleende gezag, de *eene* en ware leer van Christus belijden. Voorzeker kan noch wil de Katholieke Kerk iemand dwingen, om zich met hare uitdrukkelijk bepaalde leer te vereenigen, of haar gezag te erkennen en zich aan hetzelve te onderwerpen, maar ook wie dit weigert, die heeft geen regt om zich in hare gemeenschap in te dringen. Derhalve: al wie niet met de Katholieke Kerk vereenigd is door de belijdenis van dezelfde leer, die is niet Katholiek; al wie zich niet onderwerpt aan het zigtbaar Hoofd der Katholieke Kerk, den Paus, die is niet Katholiek; en om deze beide redenen zijn dan ook de Jansenisten niet Katholiek.

(a) Omdat zij met de Katholieke Kerk niet vereenigd zijn door de belijdenis van dezelfde leer.

In het jaar 1650 hebben vijf en tachtig bisschoppen van Frankrijk de vijf volgende stellingen, getrokken uit het boek van JANSENIUS, genaamd *Augustinus*, aan het oordeel van den H. Stoel onderworpen.

1. Eenige geboden Gods zijn voor de regtvaardige menschen, schoon zij het willen en pogen, volgens de tegenwoordige krachten, die zij bezitten, onmogelijk te onderhouden; en hun ontbreekt ook de genade, door welke die onderhouding mogelijk zou worden.

2. In den staat der bedorven natuur wederstaat men nooit aan de inwendige genade.

3. Om in den staat der bedorven natuur loon of straf te verdienen, wordt in den mensch niet vereischt

eene vrijheid van noodzakelijkheid, maar de vrijheid van dwang is genoeg.

4. De half-Pelagianen stonden toe de noodzakelijkheid der voorkomende inwendige genade tot ieder werk, ook tot het beginsel des geloofs; en hierin waren zij ketters, dat zij beweerden, dat die genade zoodanig was, dat de menschelijke natuur aan haar kan wederstaan of gehoorzamen.

5. Het is half-Pelagiaansch te zeggen, dat Christus algemeen voor alle menschen gestorven is of zijn bloed vergoten heeft.

Het is waar, dat, volgens het gewoon beweren der Jansenisten, die vijf stellingen in zijn boek *Augustinus* niet te vinden zijn. Echter zullen zij niet loochenen, dat T. 3 l. 3 cap. 13 van dat werk te lezen staat: «Al deze (plaatsen) bewijzen dan ten duidelijkste, dat «in de geheele leer van den H. Augustinus (1) niets «zekerder en meer gegrond is, dan dat er eenige ge«boden zijn, die niet alleen voor ongeloovigen, ver«blinden en verharden, maar ook voor geloovige en «regtvaardige menschen, schoon zij het willen en po«gen, volgens de tegenwoordige krachten, die zij «bezitten, onmogelijk te onderhouden zijn, en dat hun «ook de genade ontbreekt, waardoor die onderhou«ding mogelijk zou worden;» hetgeen, zoo als men ziet, veel overeenkomst heeft met de eerste stelling; evenmin zullen zij ontkennen, dat Jansenius, T. 3. l. 3. c. 21, zegt: «Jesus is niet meer voor de zaligheid «dergenen, die niet zijn uitverkoren, dan voor de za«ligheid der duivels gestorven;» ook niet, dat hij de

(1) Jansenius beweerde de echte leer van den H. kerkvader Augustinus weder aan het licht gebragt te hebben.

leer, dat Christus voor allen gestorven is, eene uitvinding der half-Pelagianen noemt *(machina a Semi Pelagianis introducta);* hetwelk al weder niet veel verschilt van de vijfde stelling. De andere stellingen, schoon niet zoo letterlijk, zijn echter tastbaar in het werk voorhanden. Zoo b. v. zegt Jansenius (tweede stelling): «dat er geen vrije wil is, die de kracht of invloed der «genade op eenig werk beletten kan;» — «dat de «mensch niet kan wederstaan aan God, werkende «door de genade. (T. 3. l. 3.)» — Zoo ook zegt hij (derde stelling): «Geene noodzakelijkheid is te vreezen «voor de vrije werken van den wil, maar alleen ge«weld, dwang en noodzakelijkheid van dwang (T. 3. «l. 8. c. 19);» — «de noodzakelijkheid van dwang «alleen, niet de enkele noodzakelijkheid beneemt de «vrijheid (L. 6. c. 6. § ult.),» enz. enz.

De leer van Jansenius komt dus hierop neder: dat Christus niet voor alle menschen is gestorven; dat eenige geboden Gods door de regtvaardige menschen niet worden onderhouden, omdat God hun de genade niet geeft, door welke zij dezelve zouden kunnen onderhouden; dat de begeerlijkheid den mensch noodzaakt tot het kwaad of tot het goed; dat er in den mensch geen overblijfsel is van vrijen wil en hij dus niet kan kiezen tusschen goed en kwaad.

En dit is ook de leer der Jansenisten; want ondanks al hun voorwenden van het tegendeel, gaan zij voort, de een wat bedekter, de ander wat openlijker, dezelfde leer te belijden en te verdedigen. De abt van St. Cyran zegt: «dat het eene dwaling en ontwetend«heid is, zich te verbeelden, dat God alle menschen «wil zalig maken.» De geheele leer van Jansenius is

vervat in de beruchte stellingen van Quesnel, welke zij nog altijd verdedigen. Diezelfde leer vindt men in de geschriften van Nicole, Arnauld en andere schrijvers van den aanhang. Slechts een paar plaatsen tot bewijs. «Wanneer diegene, welke God in de groote «menigte heeft gelaten, niet zalig worden, dan is zulks «niet altijd omdat zij niet hebben gewild, maar om- «dat God hen niet zalig wilde maken. — God laat «hen over aan hunne begeerlijkheid en voorbeschikt «hen niet dan tot den eeuwigen dood. — Zonder «acht te geven op de verdiensten of zonden, heeft «God van alle eeuwigheid het volstrekte en krachtda- «dige besluit genomen, om eenigen van het geheel «der zonde af te scheiden en hun zijne genade en «glorie te geven, terwijl Hij de anderen verlaat en «voorbeschikt tot het helsche vuur. — Het is onbe- «twistbaar, dat God alle menschen niet wil zalig ma- «ken *(Miroir de la piété)*. — Wanneer de duivel het «vermogen had eenige genade aan de menschen te «geven, zou hij hun geene andere (dan de genoeg- «zame) geven, omdat zij het oogmerk, dat hij heeft, «om hen te verdoemen, zoo zeer begunstigt. — Zij «kan eene genade van verdoemenis genoemd worden «*(Arnauld Apol. de Jans.)*. — De noodige genade om «te gelooven en te bidden, is niet aan allen gegeven «*(Catech. de la Grace.)*. (1)

De leer der Katholieke Kerk daarentegen is: dat Christus voor de zaligheid van alle menschen gestorven is; dat door de verdiensten van zijnen dood aan alle menschen genoegzame genade wordt gegeven, om hunne

(1) Zie breedvoeriger S. van Vilsteren tegen P. H. Vlaming, T. I. bl. 32 en volg. T, 2. bl. 332 en volg.

zaligheid te bewerken, maar dat deze genade nutteloos kan worden gemaakt, door het wederstaan van 's menschen wil; dat de mensch eenen vrijen wil heeft om met de genade mede te werken en de geboden Gods te volbrengen, of aan de genade te wederstaan en te zondigen; dat ook die genade, op welke het goede werk volgt *(gratia efficax)*, den mensch geenerlei noodzakelijkheid of dwang oplegt en den vrijen wil niet vernietigt. (1)

De leer der Jansenisten is derhalve geheel en al strijdig met de leer der Katholieke Kerk; zij is door het gezag der Katholieke Kerk herhaalde malen veroordeeld en verworpen; — dus zijn de Jansenisten niet Katholiek.

(b) Omdat zij zich niet onderwerpen aan het gezag der Katholieke Kerk.

Paus URBANUS VIII doemde in het jaar 1642, in eene constitutie, welke begint met de woorden *In*

(1) Wie de leer der Katholicke Kerk bestrijden wil, behoort haar te kennen, en hiertoe bestaat goede gelegenheid, omdat die leer gisteren, heden en morgen dezelfde, onveranderlijk is. Daarvoor mag den *Ev. Kerkbode* aanbevolen worden: *Praelectiones theologicae, quas in collegio Romano P. S. habebat* JOANNIS PERRONE *e Societate Jesu*. De uitgaaf van Rome wordt, door den schrijver vermeerderd, te Leuven herdrukt en is met het 6e deel reeds bijna compleet. Om nuttelooze haarkloverijen voor te komen, bemerk ik hier, dat de leer: *door den dood van Christus wordt aan alle menschen genoegzame genade gegeven, om hunne zaligheid te bewerken*, niet in dien zin tot het dogma behoort, dat de excommunicatie tegen de verdedigers van de *propositio contradictoria* is uitgesproken, tenzij zij beweren, *dat aan de regtvaardigen* de genade ontbreekt, om alle geboden Gods te onderhouden, of dat Christus slechts voor de gepraedestineerden gestorven is. Waarheid intusschen is het, volgens de leer der Katholieke Kerk, dat Christus voor alle menschen gestorven is, en dat God wil, dat alle menschen zalig worden. Daar van daan ook, dat bijna alle Katholicke godgeleerden, zonder bedenking, als geopenbaarde leer verdedigen, hetgeen ik de Katholieke leer genoemd heb. Zie, behalve Perrone, ook Lieberman, *Instit. Theol.* Tom. IV. p. I. c. 2. *Observanda et Propos.* 2.

eminenti, het boek *Augustinus*, als bevattende en vernieuwende artikelen en gevoelens, die reeds door voorgaande constitutie's verworpen en veroordeeld waren; en verbood op straffe in de Bulle van den H. Pius V *ex omnibus afflictionibus* vervat, — zijnde deze straf de *excommunicatio ipso facto*, — van gezegd boek anders te gelooven, te leeren of te prediken.

Innocentius X veroordeelde de vijf bovengenoemde stellingen van Jansenius als kettersch, in eene constitutie beginnende *cum occasione*, — 1653. (1)

Alexander VII bekrachtigde de verklaring en uitspraak van Innocentius X, door een constitutie, beginnende *Ad sacram Beati Petri Sedem;* wordende de vijf stellingen, getrokken uit het boek van Jansenius en gedoemd in den zin door den schrijver verklaard, op nienw veroordeeld, en het boek zelf op nieuw gedoemd, 1656.

Dezelfde Paus gaf eene tweede constitutie, beginnende *Regiminis Apostolici*, in welke een formulier van afzwering der Jansenistische stellingen wordt voorgeschreven, — 1665.

Clemens XI bekrachtigde in eene constitutie, beginnende *Vineam Domini Sabaoth*, de constitutie van Innocentius X en Alexander VII, alsmede de bijzondere Breven van Clemens IX en Innocentius XII tot de zaak der Jansenisten betrekkelijk, — 1705. In deze Bulle wordt geboden, dat alle geloovige christenen met het hart zoowel als mondelijk den zin van

(1) De vijfde stelling is als *kettersch* veroordeeld in dien zin, als ware Christus voor de uitverkorenen alleen gestorven, en deze zin is de leer der Jansenisten. Overigens wete men, dat de gansche stelling, zoo als zij daar is liggende, veroordeeld is als valsch, *vermetel* en *ergerlijk*.

het boek van Jansenius moeten verwerpen en doemen, zoo als die in de vijf stellingen is gedoemd,.... zoodanig, dat allen die anders zullen gelooven, houden, prediken of onderwijzen, het zij mondeling of schriftelijk, als overtreders der gemelde Bullen zullen gehouden worden en als zoodanig vervallen in de straffen daarin voormeld.

Dezelfde Paus gaf eene constitutie, beginnende *Unigenitus Dei Filius*, in welke hij het boek van Quesnel: *Le nouveau Testament avec des reflections morales* en 101 stellingen daaruit getrokken, veroordeelde, — 1713.

Eindelijk in de Bulle *Pastoralis officii* weder door denzelfden Paus den 8n September 1718 uitgevaardigd, wordt tot alle geloovigen gezegd: «Wij erkennen geene, van wat staat, rang of hoedanigheid zij ook «zijn, al waren zij ook met de waardigheid van Bisschop, Aartsbisschop of Kardinaal bekleed, voor ware «kinderen van de Roomsch-Katholieke Kerk, die tot «nu toe hebben geweigerd of nog zullen weigeren, «onze constitutie *Unigenitus* met de verschuldigde gehoorzaamheid aan te nemen. Wij zullen hen niet «houden noch aanmerken als met ons en den H. Stoel «van Petrus gemeenschap te houden, zoo als zij valschelijk voorgeven, maar integendeel voor openbare «en hardnekkige weerspannelingen..... Insgelijk willen «wij, dat gij hen zult houden voor afgesneden van «onze liefde en van de Roomsch-Katholieke Kerk en «geene gemeenschap meer met hen zult hebben,» enz.

Deze onderscheidene pauselijke constitutie's, die door alle volgende Pausen bekrachtigd zijn, worden door de gansche Katholieke wereld als geloofsregel erkend; al de Bisschoppen der Kerk hebben dezelve, en bij-

zonder de Bullen *Cum occasione* van INNOCENTIUS X en *Unigenitus* van CLEMENS XI, als zoodanig aangenomen; (1) de Paus vereenigd met het door de geheele wereld verspreidde Episcopaat, de Kerk, aan welke de Heer de onfeilbaarheid heeft beloofd, heeft de leer der Jansenisten veroordeeld. Wie zich aan deze uitspraak niet onderwerpt, die is door de Kerk zelve uitdrukkelijk verklaard van hare gemeenschap afgesneden te zijn, die is dus niet Katholiek en derhalve zijn de Jansenisten niet Katholiek.

Hetgene tot hiertoe is aangetoond van de Jansenisten in het algemeen, betreft nog veel meer in het bijzonder de Jansenisten der zoogenaamde Utrechtsche Kerk (2) in ons vaderland. Niet alleen toch miskennen dezen het gezag van den Paus als oppersten regter in geschillen des geloofs, zij miskennen hem ook als het hoofd der hierarchie. — Nadat in het verloop van twee eeuwen sedert de invoering der hervorming hier te lande, de bisschoppelijke zetel van Utrecht geheel vervallen en de bisschoppelijke regten van die Kerk uitgestorven en verloren waren, kwam het den Jansenisten, die uit Frankrijk en Braband verdreven en herwaarts gevlugt, zich hier eenigen aanhang gemaakt hadden, in den zin, om, ter stijving van hunne secte, die zetel als uit de asch te doen verrijzen. Het gezag

(1) Slechts een twaalftal Fransche Bisschoppen bleef de dwaling hardnekkig aankleven en scheurde zich van de Kerk af.

(2) De *Ev. Kerkbode* spreekt in het nummer van 14 Januarij van eenen laatsten opvolger van Willibrord, op den Utrechtschen zetel, en van eenen onmiddellijken opvolger van dezen laatsten op denzelfden zetel, op eene wijze, daarenboven, die eene volslagen onkunde verraadt van de bisschoppelijke verhouding en opvolging in de Katholieke Kerk. Men behoorde toch de zaken eenigzins te kennen, wanneer men er van spreken wil.

van den Paus, als opperhoofd der Kerk, werd daarbij geheel en al miskend, of liever verguisd en moedwillig bespot. Het zou te breedvoerig wezen, hunne handelwijze jegens de onderscheidene Pausen bij hunne achtervolgende Bisschops-verkiezingen te vermelden, of de veelvuldige Breven van BENEDICTUS XIII, CLEMENS XII, BENEDICTUS XIV, CLEMENS XIII en volgende Pausen aan te halen, door welke al die verkiezingen en wijdingen als van geene waarde en heiligschennend verklaard werden en telkens aan alle geloovigen verboden werd hen als Aartsbisschoppen of Bisschoppen te erkennen of eenige gemeenschap met hen te houden. Als eene proeve en tevens tot een voldingend bewijs, dat de Jansenisten niet tot de Katholieke Kerk behooren, zij hier alleen gewaagd van de Breve van Paus BENEDICTUS XIII, den 6^{n} December 1725 aan de Katholieken der vereenigde provincien gerigt, in welke wordt verklaard: dat de verkiezing en wijding van Barchman tot Aartsbisschop van Utrecht van geene waarde en heiligschennend is, dat de Aartsbisschop zelf en al de geestelijken die tot de verkiezing en wijding hebben meêgewerkt, als ook al diegenen die hunnen aanhang volgen, van de gemeenschap der Kerk zijn afgesneden en als scheurmakers moeten gehouden worden. (1)

(1) Non solum electionem memorati Cornelii Jo. Barchman inanem et omnino nullam, ejusque consecrationem sacrilegam declaramus, rejicimus ad ditestamur; sedet ipsum Cornelium Joannem, et qui eum ementito canonicorum Ultrajectensium nomine elegerunt clerici, et qui sacrilegae consecrationi operam commodarunt, et quicumque iisdem adhaeserint, eorumque partes secuti opem, favorem, auxilium, aut consensum praebuerint, auctoritate Omnipotentis Dei excommunicamus et anathematizamus, atque ab Ecclesiae communione segregatos et prorsus schismaticos habendos et vitandos esse declaramus, edicimus et mandamus.

II, HET JANSENISMUS DOET BELIJDENIS VAN PAUSGEZIND TE ZIJN.

Het Jansenismus leert en belijdt, dat de eene, heilige, Katholieke en Apostolijke Kerk, door Christus gesticht, onfeilbaar in de leer des goddelijken geloofs; — dat het middelpunt van de eenheid der Katholieke Kerk is de Stoel van Petrus, door dezen Apostel te Rome gevestigd; — dat het nimmer geoorloofd is de eenheid met dezen Stoel te verbreken, en dat, zoo wie dit doet, een scheurmaker en een zondaar is. — Dat de goddelijke Verlosser, aan den Apostel Petrus de opperhoofdigheid boven de overige Apostelen heeft gegeven, om eene eenige Kerk en eenen eenigen Stoel daar te stellen; — dat de Bisschop van Rome, als opvolger van Petrus, dezelfde opperhoofdigheid boven de overige Bisschoppen geniet; — dat deze opperhoofdigheid van den Paus, als opvolger van Petrus, niet enkel eene opperhoofdigheid van eer is, maar ook van kerkelijke magt en gezag; — dat de Paus de eerste stedehouder van Christus op aarde is, wien de zorg voor de geheele Kerk is aanbevolen. — Dat de Kerk onfeilbaar is in alles wat het ligchaam der herders (de Paus, het middelpunt der eenheid, met de Bisschoppen) verspreid zijnde, voorhoudt te gelooven, rakende het geloof en de zeden, zoo wel als in eene algemeene kerkvergadering; en het Jansenismus doemt als kettersch de stelling: dat de Kerk niets met een onfeilbaar gezag voorstelt, dan hetgeen in eene algemeene kerkvergadering bepaald is geworden; of, dat zij, verspreid zijnde, het onfeilbaar gezag niet heeft, om rakende het geloof

en de zeden, onveranderlijke vonnissen over leerstukken te vellen.

Deze leer van het Jansenismus, zoo als hier is voorgesteld, is woordelijk bevat in de besluiten van dezelfs synodale vergadering gehouden te Utrecht in het jaar 1763.

In denzelfden geest spreekt die vergadering in hare voorafgaande *verklaring der leer* of geloofsbelijdenis, reeds in het jaar 1744 aan Paus Benedictus XIV opgezonden en in deze Synode vernieuwd. De vergadering verklaart, dat zij onderteekent de leer van Bossuet in zijne *Exposition* etc., welke aldus luidt: « Vermits Christus gewild heeft, dat zijne Kerk één « en in de eenheid bevestigd zoude wezen; heeft « Hij, om dezelve zamen te houden en te binden, « de opperhoofdigheid van den H. Petrus ingesteld. « Daarom erkennen wij dezelfde opperhoofdigheid in « de opvolgers van dien oppersten der Apostelen; aan « wien men derhalve dezelfde onderwerping, dezelfde « gehoorzaamheid verschuldigd is, welke de heilige « kerkvergaderingen en heilige Vaders de christenen « te allen tijde geleerd hebben. »

Zoo erkent ook dezelfde vergadering in den Synodalen brief aan Paus Clemens XIII, dat in den band der uiterlijke gemeenschap (van welke gemeenschap de Stoel van Petrus verklaard is het middelpunt te zijn, 2e Besluit nº. 2), alleen de behoudenis te vinden is.

Wat heeft men dan nu te denken van de woorden van den *Kerkbode*, aan het hoofd van dit stuk

vermeld? «*De Katholijke Kerk moet zich laten hervormen in den geest der Jansenisten.*» Maar vermits de Jansenisten niet Katholiek zijn, zou eene zoodanige hervorming eene vernietiging, een ondergang wezen; en dus komt de grootspraak van den *Kerkbode* hierop neder: «*De Katholijke Kerk moet te gronde gaan of zij zal in deze of eene volgende eeuw te gronde gaan*(?)» De Katholieke Kerk heeft met de Jansenisten niets meer gemeens dan met de Protestanten en de tallooze sekten; die zich onder dezen algemeenen naam vereenigen. Zij beschouwt hen allen, de eenen zoo wel als den anderen, met weemoed en droefenis, als dwalende kinderen, die zich van haren schoot hebben afgescheurd, die hare goddelijke leiding versmaden en hare hemelsche weldaden verachten.

En waarin dan toch zou die hervorming bestaan? Zal de Katholieke Kerk, hare troostende leer van de oneindige goedheid en grenzenlooze barmhartigheid des hemelschen Vaders, die leer, die zij van haren goddelijken Stichter ontvangen en achttien eeuwen lang beleden heeft, verwisselen voor eene leer, in welke diezelfde God als een onbarmhartig dwingeland wordt voorgesteld?

> God rukt d'onnoozelheid van 's moeders borsten af,
> En smakt ze in 't eeuwig vuur. O poel! O graf!
> Waar berg ik mij. (1)

Zekerlijk wij weten niet en niemand kan het weten, uit welke artikelen de geloofsbelijdenis van den *Kerkbode* bestaat; maar toch meenen wij te mogen veronderstellen, dat hij geen aanhanger is van dit wanhopige en godlasterlijke praedestinatie-stelsel, en dus ook

(1) J. van Vondel, Hekeldichten. Gruwel der verwoesting.

van zijne Evangelische liefde te mogen verwachten, dat hij zoodanige leer niet toewenscht aan de Katholieke Kerk.

Of zou de Katholieke Kerk zich in dien zin laten hervormen, dat zij, met de Jansenisten, in de Katholieke Kerk de onfeilbaarheid erkent, zonder zich aan hare uitspraken te onderwerpen? Zal de Katholieke Kerk, den Paus als hoofd der Katholieke Kerk erkennen, en niettemin met zijn gezag spotten? Welke verwarring, welke tegenstrijdigheid van woorden en gedachten! Eene hervorming der Katholieke Kerk in den geest der Jansenisten! bespottelijke onzin!

«*Maar anders zal zij te gronde gaan.*» — Neen! dat zal zij niet. Hoe, wanneer de storm heeft uitgebulderd, wanneer de golven, verbrijzeld onder het vruchteloos beuken der onwrikbare rots, van uitputting sterven en zwijgen, zullen dan de schuimvlokken, over de vlakte der wateren verspreid, zich verzamelen en de rots omver smijten! Zal de *Kerkbode*, die niet weet, althans niet zeggen kan; wat hij gelooft, die dus eene secte vertegenwoordigt zonder geloof, eene Kerk ten onder brengen, die sedert achttien eeuwen aan alle stormen het hoofd heeft geboden, die in het beginsel van hare eenheid, van hare onveranderlijkheid, en in de beloften van haren goddelijken Stichter den waarborg heeft van hare onvergankelijkheid? Waarlijk, zij heeft heviger aanvallen wederstaan dan die, welke de *Kerkbode* haar bereidt, en vreest dat leger niet, dat, zamengesteld uit tien onderscheidene elkander bestrijdende secten, geene eenheid heeft en daarom ook geene kracht hebben kan; en wanneer ook het Jansenismus en de Syna-

goge en de Koran en de Zend-Aresta en Confucius en Zoroaster en al wat immer de waarheid bestreed, dat bondsleger versterkten, dan nog zal de Kerk niet schrikken; want zij weet, dat de Almagtige en Eeuwige met haar is, dat zij zal blijven zoo lang als de waarheid, als God blijven zal, en dat zij alleen in den dag van het groote gerigt zal ophouden op de aarde, om eeuwig voort te leven in den Hemel.

J. G. Wennekendonk.

LAGER ONDERWIJS.

De lezers van ons tijdschrift verwachten zekerlijk, dat wij in dit nummer onze beschouwingen over het Besluit van den 2ª Januarij jl. zullen mededeelen. Wij willen die verwachting niet te leur stellen; wij verlangen zelfs het publiek te onderhouden over eene aangelegenheid van zoo veel gewigt als het lager onderwijs; maar, wij moeten het erkennen, niet zonder eenigen weerzin spreken wij over het Besluit van den 2ª Januarij. En waarom? Zie hier de rede. Hartelijk hadden wij gewenscht, de maatregelen over het lager onderwijs, die zoo lang te gemoet gezien werden, volmondig te kunnen prijzen, den Minister van Binnenlandsche Zaken wegens grondwettigen vrijheidszin te mogen geluk wenschen, en aan Z. M., onzen regtschapen Koning, een *onbegrensden* dank te kunnen aanbieden; doch wij moeten het met droefheid betuigen: dat geluk is ons niet te beurt gevallen. Zeggen wij openhartig, wat wij denken, wat wij gevoelen.

Toen wij het Besluit in de *Staats-Courant* van den 10ª Januarij lazen, wekte de indruk, dien de eerste zinsnede op ons maakte, een gevoel van blijdschap en dankbaarheid. Daar herkenden wij aanstonds den regtschapen Vorst, die de gegronde bezwaren zijner onderdanen erkennen en wegnemen wil; die het niet duldt, dat een deel hunner door anderen overheerscht, ja, in de teederste belangen gekrenkt wordt. Eere den Koning, die de gelijkheid van alle Nederlanders voor de Wet tracht te handhaven! Dank den beminden Vorst, wien het ernst is, ook den Katholieken hunne regten te laten wedervaren!

Bij het lezen der onderscheidene artikelen van het Besluit, was het ons onmogelijk niet op te merken, dat de verordende maatregelen, hoewel veel goeds bevattende, echter geenszins voldoende zijn, om alle gegronde bezwaren

weg te nemen; dat sommige daartoe misschien nutteloos zijn; dat zelfs die in art. 12 daarmede in strijd is. Doch toen wij de Circulaire van Z. Ex. den Minister van Binn. Zaken aan de Gedeputeerde Staten der provincien gelezen hadden, wisten wij ons de gebrekkige verhouding van de genomene maatregelen tot het aangekondigde doel te verklaren. 's Konings doel was, gelijk in de praemissen van het Besluit gezegd wordt, *de bezwaren weg te nemen, voor zoo veel zulks behoudens de bestaande wettelijke bepalingen kan geschieden;* maar de Minister had daarenboven het doel, om *van de grondbeginselen, volgens welke het lager onderwijs, gedurende vier en dertig jaren bestuurd is geworden,* NIET *af te wijken,* en om *bij de meerderheid dergenen, die hunne wenschen nopens het lager onderwijs aan het gouvernement hadden kenbaar gemaakt, en die door hetzelve waren geraadpleegd, geene groote bezorgdheid te verwekken.* Nu, het is zeker, dat deze bijbedoelingen het geheel bereiken van het groote doel verhinderen moesten, en dat zij Z. Ex., in het beramen van maatregelen, aan Zijne Majesteit tot het wegnemen der gegronde bezwaren voor te stellen, grootendeels moesten doen mislukken. Met een paar woorden willen wij dit aantoonen.

De Minister wilde niet afwijken van de grondbeginselen, volgens welke het onderwijs, gedurende vier en dertig jaren, is bestuurd geworden; en juist tegen sommige van die grondbeginselen waren bezwaren ingebragt. B. v. volgens die grondbeginselen moet het onderwijs, ook in de openbare gemengde scholen, de strekking hebben, *om de kinderen op te leiden tot alle christelijke deugden* (reglem. A. art. 22), terwijl tevens (art. 23) verboden wordt, hetzelve van eenig leerstellig godsdienstig onderwijs te doen verzeld gaan, welk verbod zich ook tot de bijzondere scholen uitstrekt. Nu heeft de ondervinding geleerd, dat het volgen der grondbeginselen, in deze artikelen vervat, een onchristelijk en anti-Katholiek onderwijs op de scholen ingevoerd heeft: daarom hadden de Katholieken en vele anderen tegen deze

beginselen bezwaren aangevoerd. Evenwel moeten, naar luid van des Ministers Circulaire, diezelfde beginselen nog gevolgd worden.

En wil men al dadelijk zien, waartoe dit leidt? Welaan. Zekerlijk om aan artikel 22 te voldoen schrijft de algemeene Schoolorde van 1806 voor, dat de schooltijden wekelijks of dagelijks met een gebed moeten aanvangen. Verbeelden wij ons nu eene school met Protestantsche, Joodsche en Katholieke kinderen: welk gebed zal daar geschieden? Geen christelijk, d. i. in den naam van Hem, die gezegd heeft: *Al wat gij den Vader in mijnen naam zult vragen, zal Hij u geven;* vooral geen Katholiek, dat begonnen en gesloten zou worden met een kruisteeken; een Joodsch gebed? dat kan toch ook niet. Welk gebed dan? Ik weet het niet. — Maar ziet daar, hoe, in een gevolg der grondbeginselen van 1806, door de schoolverordeningen zelve er uit afgeleid, de onhoudbaarheid dier grondbeginselen blijkt, en hoe de bezwaren, tegen het onderwijs ingebragt, niet kunnen weggenomen worden, als men van die beginselen niet wil afwijken.

Wij willen deze redenering over de grondbeginselen niet verder uitbreiden: het gezegde toont genoegzaam, dat, toen de Minister bij het doel, om aan de bezwaren te gemoet te komen, nog het doel voegde om de grondbeginselen van 1806 in stand te houden, Z. Ex. onmogelijk zulke maatregelen aan Z. M. kon voorstellen, als geschikt waren om Hoogstdeszelfs doel te bereiken. Maar, zal men misschien zeggen, «die beginselen zijn bij de Wet vastgesteld, en van de Wet kon men niet afwijken.» Doch men houde in het oog, dat de Reglementen geenszins de Wet zijn, en dat de boven aangehaalde beginselen niet in de Wet, maar in Reglement A. gevonden worden: de gansche Wet heeft geene syllabe over God of godsdienst. Meer andere beginselen, bij het Besluit van 2 Januarij ll. geëerbiedigd, schoon er bezwaren tegen geopperd waren, zijn niet in de Wet. Of is misschien het vergelijkend

examen, is de autorisatie, tot de aanstelling van een onderwijzer gevorderd, in de wet van 1806? Neen. Zelfs niet in de Reglementen: zij behooren tot de nalatenschap van den Franschen Keizer. Niettemin zijn beide zonder de minste wijziging in stand gehouden.

Dan dit moet niemand verwonderen. Want schoon noch vergelijkend examen, noch autorisatie in de beginselen van 1806 gegrond zij, staan zij echter in groot aanzien bij zekere lieden, die niet zullen nagelaten hebben *hunne wenschen nopens dezelve aan het gouvernement bekend te maken:* en wij weten, dat de Minister bevreesd was, bij de meerderheid dergenen, die dit gedaan hebben, bezorgdheid te verwekken. Maar wat maatregelen zou Z. Ex. dan toch voorgesteld hebben, indien de Katholieken, op raad van een paar hunner bladen, verzoekschriften aan den Koning geteekend hadden? Indien er te 's Hage een *petitieregen* gevallen was?.... Daar dit echter nergens anders om achterwege is gebleven, dan wijl de Kerkvoogden een adres aan Z. M. gezonden hadden, was het, dunkt ons, billijk geweest, dit adres te beschouwen als met zoo vele honderdduizenden van handteekeningen voorzien, als er ijverige Katholieken in het Rijk geteld worden. En waar is dan de meerderheid?.... Doch nog eene andere meerderheid was voor het behoud der beginsels van 1806, namelijk van degenen, welke het gouvernement geraadpleegd had. Maar Z Ex. van Binnenl. Zaken weet wel, dat het maken dezer meerderheid van hem afhing. Of doelt de Minister hier slechts op de Commissie, in November 1840 door Z. M. benoemd? Dan zou ons verlangen, om het rapport dier Commissie te kennen niet weinig aangroeijen. Intusschen houden wij ons verzekerd, dat deze meerderheid niet groot zal geweest zijn, ja wij meenen op goeden grond te kunnen twijfelen, of de meerderheid der gemelde Commissie het gave behoud der beginselen van 1806 verlangd heeft. Daarom veronderstellen wij liever, dat de Minister van eene meerderheid spreekt buiten die Com-

missie, en dan herhalen wij : het maken dezer meerderheid hing af van Zijne Excellentie.

Wij meenen nu genoegzaam aangetoond te hebben, waarom de maatregelen, bij het Besluit van 2 Januarij vastgesteld, niet genoegzaam zijn, noch zijn konden, tot het bereiken van het doel des edelen Konings — opheffing der bezwaren, voor zoover de Wet het toelaat. Gaarne echter erkennen wij, dat er een gewigtige stap op den weg van verbetering gedaan is, en wij danken er den Koning voor, wiens goed hart in de praemissen van het Besluit zoo zigtbaar is. Doch waarom moest de Minister, die weleer beter van zich deed hopen, nu in zijne Circulaire eene bekrompenheid aan den dag leggen, waardoor hij een dienaar blijkt te zijn van ja aangenomene, maar ingesmokkelde beginselen over een bijzonder onderwerp, in plaats van grootmoedig die beginselen aan de hoofdbeginselen van ons staatsregt, aan de beginselen der grondwet, te toetsen? Waarom is hij de dienaar eener meerderheid, die slechts meerderheid is, omdat hij het haar laat zijn? Dan wij willen hierover niet verder spreken, het zou ons op een terrein voeren, waar *de Katholiek*, die geen staatkundig tijdschrift is, niet verschijnen moet. Beschouwen wij liever meer in het bijzonder de maatregelen, welke de Minister gemeend heeft aan Z. M. te moeten voorstellen.

In art. 1 van het Besluit, keert men tot de beginselen der Wet van 1806 terug; men geeft daar aan de Gedeputeerde Staten der provincie weder, wat gemelde wet hun oorspronkelijk opgedragen had, maar dat hun door besluiten van Koning Willem I ontnomen was. Doch waarom is men ten aanzien der Geregtigden tot het verleenen der speciale aanstelling ook niet tot de beginselen der Wet teruggekeerd? De Wet erkent namelijk Geregtigden tot het verleenen der speciale admissie, dat is, der aanstelling van een onderwijzer; maar volgens koninklijke besluiten mogen zij van het hun bij de Wet toegekende regt geen gebruik

maken, dan nadat zij daartoe nog eene speciale magtiging van den Gouverneur of van den Minister verkregen hebben. Op die wijze gebeurt het soms, dat de Geregtigden gemagtigd worden tot het benoemen van iemand, dien zij niet hebben willen. (1) Wat wordt er dan van het regt, hun bij de WET gegeven?

Art. 2 getuigt van den opregten wil om de Katholieken in het schoolbeheer te doen deelen, en met vreugde erkennen wij, dat er, bij de bestaande wettelijke bepalingen, moeijelijk meer kon gedaan worden, om de provinciale commissien van onderwijs ook voor Katholieken toegankelijk te maken.

Art. 4 en 5 kunnen insgelijks zeer bevorderlijk zijn om het schoolopzigt van die stuitende eenzijdigheid, die men er thans in opmerkt, te bevrijden.

Een paar bemerkingen, die ons voorgekomen zijn, kunnen wij hier echter niet onderdrukken.

In ieder der drie geprezene artikels wordt het voorschrift om bij de keuzen en benoemingen op de godsdienstige verhouding der bevolking acht te slaan, gematigd, haast zouden wij zeggen, beperkt, door het wijzigende: *zoo veel mogelijk*. Indien nu zij, die dergelijke keuzen en benoemingen te doen hebben, waarlijk het *mogelijke* aanwenden om de gewenschte evenredigheid te herstellen, dan zal niemand zich in dit opzigt over hen beklagen kunnen; maar zijn zij niet dezelfde mannen, die de bestaande onevenredigheid ingevoerd, of in stand gehouden hebben? En mag men hunne geheele bekeering hopen? Daar zijn er voorzeker van welke men eene billijke handelwijze verwachten mag; daar zijn er die het Besluit van den 2ª Januarij reeds voorgekomen hebben. Zoo zijn b. v., in den loop van 1841, te Gouda, twee Katholieken tot leden der plaatselijke schoolcommissie benoemd, schoon men daar vroeger geen Katholiek tot die betrekking geroepen

(1) Men leze hierover: *Tweede Brief van F. J. van Vree aan den Hoogleeraar Siegenbeek*, blz. 96 en volg.

had. Maar zal men alom dit goede voorbeeld volgen? Zal dat *zoo veel mogelijk* in de praktijk niet dikwijls worden: *zoo veel ons goeddunkt?* of misschien: *zoo weinig mogelijk?* De tijd zal het leeren. Wij gelooven intusschen, dat het voorbeeld van het gouvernement zelf hier veel zal afdoen. Toont dit een vasten wil om het koninklijk besluit te doen uitvoeren, gaat dit vóór door het bijbenoemen van schoolopzieners, en door het aanstellen, waar het te pas komt, van zoogenaamde honoraire leden der prov. commissien, dan zullen schoolopzieners en plaatselijke besturen in hunnen kring ook wel eenige werkzaamheid aan den dag leggen.

Verder komt het ons voor, dat de weg der vacatures wat te lang is, om tot eene spoedige gelijkstelling in de plaatselijke schoolcommissien te geraken. In deze of gene stad, waar zoodanige commissie geen enkelen Katholiek onder hare leden telt, kunnen er jaren verloopen, eer er door vacature gelegenheid ontstaat, om er een in te brengen.

Art. 3 is verstandig. Mogt menig versleten schoolopziener daaruit aanleiding nemen om het ambt, dat hij niet waarnemen kan, neder te leggen. Misschien heeft het gouvernement middelen beraamd om de zoodanigen daartoe te brengen: dit zou als een blijk moeten aangezien worden van zijn opregten wil om het invoeren der gewenschte evenredigheid te bespoedigen.

Art. 6, schijnt ons van geen groot gewigt, hoewel wij erkennen, dat het eene billijke verordening bevat. Maar om welke rede houdt men de beperking, die het besluit van 27 Mei 1830 aan art. 12 der Wet gegeven heeft, in stand? De Wet vordert, tot de oprigting eener school, vergunning van het respectief Provinciaal- OF Gemeentebestuur; terwijl gemeld Besluit, in de gemeenten ten platten lande, behalve de toelating van het Gemeente-bestuur, ook nog het verlof van het Provinciaal-bestuur vordert, en dus in de Wet in de plaats van OF gelezen heeft EN. Waarom

houdt men ook het Besluit van 13 Augustus 1831 in stand, dat, — gegrond op het *niet wettig* gebruik, volgens welk, in iedere stad of gemeente, het getal der bijzondere scholen van de tweede klas *bepaald* is, — art. 12 der Wet, voor zoo ver het plaatselijke besturen betreft, bijna vruchteloos maakt? (1). Dan men heeft de gelegenheid, om het oprigten van scholen gemakkelijker te maken, niet willen gebruiken; men heeft voor meerdere vrijheid van het onderwijs volstrekt niets willen doen; men heeft de beperkingen, die boven en buiten, ja tegen de Wet van 1806 ingevoerd zijn, in wezen gelaten.

Art. 7 is niet kwaad; maar het laat den schoolopzieners, die er bij het vergelijkend examen *de stokjes naar weten te steken*, alle gelegenheid om de Katholieke candidaten op zijde te schuiven; van hen toch hangt het grootendeels af, welk candidaat de meeste bekwaamheid toont, en dus kunnen zij die voorwaarde: *nagenoeg gelijke bekwaamheden*, meestal onvervuld houden. Men zal zeggen, dat wij al te veel wantrouwen aan den dag leggen; doch tot antwoord zullen wij wijzen op de uitkomsten der vergelijkende examens, zoo als die zich tot heden getoond hebben.

Waarom wordt in art. 8 gesproken van *verkregene regten?* Wij zijn niet naauwkeurig genoeg van den aard dier vermelde regten ingelicht, om te durven zeggen, dat zij in geen geval bestaan kunnen; zoo zij rusten op een titel, die grondwettig nietig is, dan zijn het geen regten, maar aanmatigingen, en wij vreezen, dat dit veelal het geval zal zijn. Moeijelijk kan men den onderwijzerspost in eene *openbare* school met eene kerkelijke bediening vereenigen, en tevens in acht nemen hetgeen de Minister in zijne Circulaire zegt, dat *de met het openbaar onderwijs in verband staande betrekkingen door ieder Nederlander, zonder*

(1) Zie over de oprigting van scholen *Derde Brief van F. J. van Vree aan den Hoogleeraar Siegenbeek*, *bl.* 57; *Tweede Brief*, *bl.* 104.

onderscheid van godsdienst, moeten kunnen worden bekleed. Of kan een Katholiek koster en voorzanger zijn in eene Protestantsche Kerk?

Art. 9, hoewel met eene goede bedoeling vastgesteld, komt ons voor eenigzins bedenkelijk te zijn, ten ware men het zoo verstond, dat een Godshuis meer dan één school mag hebben. Ieder onderwijs- en opvoedkundige zal toch gereedelijk bevestigen, ten 1e dat een al te groot getal van kinderen in dezelfde school den bloei van het onderwijs verhindert; ten 2e dat de vermenging van arme kinderen met de weezen in dezelfde school aan de zeden dezer laatsten schadelijk moet zijn. Het is te betreuren, dat in eene eeuw en in een land, waar men zoo veel van beschaving der lagere klassen spreekt en er waarlijk ook veel voor doet, de maatregelen daartoe dikwijls zoo onbedacht genomen en zoo onhandig uitgevoerd worden. Mogt men echter, gelijk wij wenschen, het artikel verstaan in dien zin, dat Godshuizen meer dan één school kunnen hebben, dan juichen wij het van ganscher harte toe.

En nu art. 10, hetwelk, volgens de getuigenis van den Minister, *met zoo veel zorg gesteld is*, omdat *het punt, hetgeen er bij geregeld wordt, zoo vele moeijelijkheden opleverde?* Wat zullen wij er van zeggen? Wij erkennen, met den Minister, de moeijelijkheden van het punt, wij gelooven aan de zorg waarvan Z. E. spreekt; maar of de moeijelijkheden overwonnen zijn? dit durven wij niet verzekeren. Het schijnt, dat men bij het stellen van het artikel hoofdzakelijk op twee punten gelet heeft, namelijk: het weeren van boeken, die aanstootelijk zijn, en het behouden van genoegzame keuze van boeken voor ieder vak van onderwijs. Dit laatste wordt in het Besluit zelf voorgeschreven, en in de Circulaire nog nader aangedrongen. Zonderling, ja onbegrijpelijk is hierbij de veronderstelling, waarvan het schijnen kan dat de Minister uitgaat, als of namelijk, althans in sommige gevallen, een boek *aanstootelijk* en tevens *doelmatig* zou kunnen zijn. Wat

acht Z. E. hier *doelmatig?* Waarschijnlijk datgene, dat geschikt is om het doel der school te bereiken. En welk is nu dit doel? Voorzeker, in den geest van den Minister, is dit doel het onderwijs der kinderen *zonder aanstoot voor hunne godsdienst.* Nu trachte Z. E. *aanstootelijk* en *doelmatig* te doen rijmen! Nu trachte hij het weeren en behouden van aanstootelijke boeken overeen te brengen! Doch de Minister zal welligt zijne uitdrukkingen niet juist genoeg gekozen hebben; hij zal daardooor waarschijnlijk zijne hoop slechts willen te kennen geven, dat, *wanneer men geene meerdere zwarigheid in den weg legt, dan waartoe men zich in gemoede verpligt zal achten*, er steeds voor alle vakken van het onderwijs eene genoegzame keuze van goede en doelmatige boeken zal blijven bestaan.

Deze uitlegging van 's Ministers woorden komt ons des te aannemelijker voor, omdat anderzins de provinciale commissien van onderwijs bij magte zouden zijn, om een boek, dat door de kerkelijke overheid aanstootelijk verklaard en daarom reeds van de school verwijderd is, er op nieuw in te voeren. De Minister kan toch niet willen, dat het hoogste schoolgezag eener provincie de grootste onregtvaardigheid zou begaan, door de kinderen eener gezindheid te noodzaken, op school een boek te leeren, dat zij volgens hunne godsdienstige beginselen, bevestigd door eene verklaring van hunne kerkelijke opzigters, niet mogen leeren. Dat zoude voorwaar gewetensdwang zijn, de beginselen van vrijheid naar de Grondwet, omverwerpen, de tijden van vóór 95, toen ook de Katholieken de Heidelbergsche Catechismus leeren moesten, terug voeren. Zoo iets kan in het brein van den heer Schimmelpenninck niet opgekomen zijn; zoo iets zou tegen de bedoeling van Zijne Majesteit lijnregt inloopen. Wij nemen daarom ook de uitdrukking: *naar bevind van zake*, in de 6e en 8e alinea van art. 10, in dezen zin op: naar dat de commissie de verklaring der kerkelijke overheid *affirma-*

tief, of *negatief* zal bevinden; en wij kunnen het niet gelooven dat zij beteekenen zoude: naar dat het der commissie behagen zal. Er kan toch waarlijk geen sprake zijn, om de verklaring der kerkelijke overheid, die een geheel kerkelijke act is, aan de nadere beoordeeling en einduitspraak der schoolcommissie te onderwerpen: even goed zou men aan de kerkelijke overheid zeggen kunnen: «gij kent uw eigen geloof niet, maar wij schoolmannen, schoon grootendeels tot uwe Kerk niet behoorende, wij kennen het.» Evenmin kan er sprake zijn, om het geweten van kinderen en ouders geweld aan te doen en tot de beginselen van vóór 95 terug te keeren. Wij staan dus vast in onze meening. Opmerkelijk is het, en het kan tot bevestiging van onze opvatting dienen, dat de schoolopziener, volgens de 7e alinea, handelen moet, *achtervolgens* de verklaring der kerkelijke overheid. Dit doet ons min of meer vermoeden, dat in de 6e en 8e alinea, welligt door een schrijffout, *achtervolgens* verwisseld is in: *naar bevind van zake*. Zeker schijnt het ons, dat de laatste uitdrukking op beide plaatsen hetzelfde beteekent als de eerste. Jammer is het altijd, dat eene zoo stuitende dubbelzinnigheid het Besluit ontsiert, en aan min goedwilligen gelegenheid tot chicanes geeft.

In art. 11 is in den eersten regel waarschijnlijk de omschrijving der bedoelde lagere scholen, door vergissing, weggelaten, zoodat men zal moeten lezen: *bij de openbare en bij de bijzondere lagere scholen van de tweede klas*. Anders toch zouden ook de onderwijzers, in de scholen van Godshuizen en in andere bijzondere scholen van de eerste klas, niet alleen geen onderwijs kunnen geven, waarin iets leerstelligs is gemengd, maar zij zouden ook iedere uitdrukking moeten vermijden, die met een of ander godsdienstig gevoelen in strijd is. Dit kan al weder 's Ministers bedoeling, bij het voorstellen van art. 11, niet geweest zijn. De onderwijzers in bijzondere scholen van de eerste klas, zijn, en te regt, uitgezonderd van den

maatregel nopens de boeken ; zij moeten dus van het verbod in art. 11 ook uitgezonderd zijn: de grond van uitzondering in art. 10 geldt ook voor het geval van art. 11. Dit zullen wij hier nog bemerken, dat, indien misschien hier of daar nog Katholieken hunne kinderen naar de scholen van de maatschappij tot nut van 't algemeen zenden, zij wel mogen bedenken, dat deze scholen, bijzondere scholen van de eerste klas zijnde, hun de waarborgen, bij art. 10 en 11 vastgesteld, niet geven, en juist daardoor, bij de tegenwoordige omstandigheden, gevaarlijker worden.

Na over het negatieve gedeelte van art. 11 gesproken te hebben, moeten wij nog een woordje over het positieve zeggen.

Dat positieve gedeelte bevat niets meer en niets minder dan de aanwijzing van een lokaal, waar het godsdienstig onderwijs kan gegeven worden ; dat lokaal is geen ander dan de openbare school, wel te verstaan, buiten de schooltijden. En hieruit moet, volgens de Circulaire van den Minister, nu blijken, hoe grooten prijs het gouvernement er op stelt, dat aan de schoolkinderen, ieder naar de begrippen der Kerk waartoe zij behooren, *grondig* leerstellig godsdienstig onderwijs worde gegeven. Maar is er dan in ons, met kerken en kerkjes overdekt, land, gebrek aan lokalen tot het geven van godsdienstig onderwijs? Indien men der godsdienst geen anderen toegang tot de school wil vergunnen dan buiten den schooltijd, zoo verwachten wij er geringe vruchten van. Doch de ijver van den Minister voor het leerstellig godsdienstig onderwijs gaat verder; «de kerkelijke autoriteiten der verschillende gezindheden,» zegt Z. Exc., «zullen van gouvernementswege worden op-«gewekt en uitgenoodigd, om te zorgen, dat voor de «schoolkinderen de weg tot het ontvangen van bedoeld on-«derwijs, al meer en meer worde geopend.» Dat is inderdaad curieus! Hoogeerwaardige heeren, dit geldt u. Men schijnt te veronderstellen, dat het u aan opgewektheid ontbreekt,

om den weg tot het ontvangen van leerstellig godsdienstig onderwijs voor de jeugd van uw kerkgenootschap meer en meer te openen. Nu zal men trachten om u uit den slaap, waar gij in gevallen schijnt, weer op te wekken. Als gij dan tot den staat van waken weergekeerd zult zijn, moogt gij Z. Exc. van Binn. Zaken uwen dank wel betuigen voor zijne bezorgdheid! *O mon frère le sacristain!* zou Frederik de Groote gezegd hebben. Doch misschien moet dit onderwerp niet lagchend, maar ernstig behandeld worden. Als men op de woelingen van eene zekere partij onder de Protestanten hier te lande acht slaat, als men zich herinnert hetgeen van de handelingen der Hervormde Synode bekend is geworden, dan begint men te vreezen, dat de Minister hier welligt, zonder het te willen, onder den invloed eener partij is. Zoo zou die partij den voorgenomen en reeds aangevangen kruistogt tegen de «Pausselijke Kerk,» onder gouvernementsvanen verrigten; zij zou oprukken met den Minister Schimmelpenninck aan het hoofd! Hier meenen wij dat te pas komt: *videant Consules.* Wat heeft ons gouvernement met het leerstellig godsdienstig onderwijs te maken? Vrijheid laten, die vrijheid beschermen; verder moet het zich, naar onze wijze van zien, daar niet meê inlaten. Het aanwijzen van lokalen, zoo als in het Besluit geschiedt, mogte nog doorgaan; maar die synodico-ministeriele opwekking kunnen wij niet goed, en, in de tegenwoordige omstandigheden vooral, niet voorzigtig heeten.

Art. 12 eindelijk bevat eene beperking van het huisonderwijs, die wij niet gelukkig kunnen noemen. Want behalve dat er, in plaats van nadering tot vrijheid, een geest van inkrimpen in doorstraalt, schijnt het ons, dat men veeleer het getal van huisgezinnen dan van kinderen had moeten bepalen, onder bijvoeging, dat dit getal van huisgezinnen overschreden mogt worden, wanneer het noodig mogt zijn om een zeker getal van kinderen te kunnen vereenigen.

Nu hebben wij dan de onderscheidene artikels van het Besluit nagegaan, en, zoo wij meenen, ons oordeel, in den aanhef van dit opstel uitgesproken, voldoende geregtvaardigd. Voor meerdere vrijheid is niets gedaan, zoodat de bezwaren, tegen de talrijke beperkingen ingebragt, niet opgeheven zijn; het blijkt derhalve, dat het de bedoeling van het gouvernement niet was, *alle* bezwaren, schoon men hunne gegrondheid niet loochent, weg te nemen. Men heeft er dan ook vele, die geenszins uit de Wet ontspruiten, laten bestaan. Het spreekt van zelf, dat hierdoor de regtmatigheid dier bezwaren niet kan verminderd worden, en dat wij met alle regt naar het genot der grondwettige vrijheid blijven uitzien.

Niettegenstaande het ongenoegzame, dat wij hebben aangetoond, herhalen wij nogthans gaarne, hetgeen wij in den aanvang zeiden, dat het Besluit een stap op den weg van beterschap is en veel goeds bevat. Hoezeer wij naar het nog ontbrekende wenschen en ons regt daarop bij dezen reclameren, willen wij echter voor het goede, dat wij nu ontvangen, onze erkentelijkheid betuigen. Wij voegen er den wensch bij, dat de Katholieken, die geroepen mogten worden om eenig deel aan het schoolbeheer te nemen, dezen last met grootmoedigheid aanvaarden: zij zullen eene zware, maar des te verdienstelijker taak te vervullen hebben.

(Later komen wij op het Lager Onderwijs terug.)

BOEK-AANKONDIGING.

Oratio de Doctoris Catholici dignitate et officio, quam die 2ª mensis Augusti MDCCCXLI habuit Petrus Franc. Xav. de Ram, Rector Universit. Cath. in oppido Lovaniensi, quum virum eruditissimum Augustum Kempeneers... Sacrorum Canonum Doctorem more majorum renunciaret. Lovanii excudebant van Linthout et van den Zande.

De Tijdschriften hebben in den tijd ook bij ons de plegtige promotie van den heer Kempeneers tot doctor in het kerkelijk regt verhaald. Belangrijk mag die gebeurtenis genoemd worden niet slechts voor Belgie, maar ook voor de Katholieken van de omliggende landen. Want behalve dat zij de gedachtenis van de vroegere Leuvensche universiteit verlevendigt, eene universiteit waaraan de Katholieke godsdienst, inzonderheid ook in ons vaderland, zoo groote verpligtingen heeft, toont zij te gelijkertijd het krachtig herleven van de studie der kerkelijke wetenschap, en belooft daardoor aan de godsdienst luister in de toekomst. Vrij moge de heer Visscher c. s., te Utrecht, verkondigen, dat het Katholicisme, afgeleefd en uit de mode, voortaan slechts vallen kan; die stem, uit Leuven, is alleen genoeg om ons over zijne overmoedige uitspraak, de schouders te doen ophalen, en hem zelven deswegens eenigen twijfel te doen opvatten.

Het paste den hoogverdienstelijken rector der Leuvensche universiteit, deze plegtigheid met eene zijner waardige redevoering te verhoogen, en daarbij te spreken over *de waardigheid en den pligt* van den Katholieken doctor in de kerkelijke wetenschap.

Die *waardigheid* wordt aangewezen in de bron, waar zij uitsproot — de zamenwerking der geestelijke en wereldlijke oppermagt, om uitstekende geleerden met eer te omringen; in de plegtigheden en symbolische teekenen, waarmede de

doctorale waardigheid steeds werd toegekend; in de voorregten door Kerk en Staat aan die waardigheid verleend. Des doctors *pligt* wordt, op het voetspoor van Danes, als drievoudig beschouwd: hij moet zelf leeren om te kunnen onderwijzen; hij moet het toevertrouwde pand bewaren; hij moet een voorbeeld zijn der geloovigen. Deze drievoudige pligt wordt ontwikkeld, naar wat de Apostel Paulus over de pligten eens leeraars aan Timotheus en Titus geschreven heeft, en die ontwikkeling is zoodanig, dat zij de hoop, die men van de Katholieke universiteit reeds had opgevat, nog meer bevestigt. Ja, zóó zij de *Doctor S. Theol. et Jur. Can.*, zoo als de schets, die uit de trekken in de *Oratio* van den heer de Ram ontstaat, dan zal hij de *waardigheid*, hem verleend, verdienen, omdat hij den *pligt*, hem opgelegd, zal vervullen.

De redevoering wordt gevolgd door eenige belangrijke aanteekeningen, en door een *appendix*, bevattende eene opgave van hetgeen vereischt wordt om de graden van Baccalaureus, Licenciatus en Doctor in de godgeleerdheid en in het kerkelijk regt te verkrijgen, alsmede het ceremoniel der promotie.

Revue de Bruxelles, nouvelle serie. Tome I. Bruxelles et Louvain aux bureaux de la Revue.

Sedert omtrent vijf jaren, werd dit periodiek werk te Brussel uitgegeven, en bevatte menig opstel, dat uit het oogpunt van godsdienst, wetenschap, letteren en kunst, den hoogsten lof waardig was. Het had dan ook een niet onbeduidenden invloed in België, zoodat zijne directie aangespoord is geworden, om aan haren arbeid eene nieuwe vlugt te geven. Die verlangen mogt den gang der godsdienst, wetenschappen, letteren en kunst, bij onze naburen, bij te blijven, kan door middel der *Revue de Bruxelles* dit verlangen vervullen, en hij zal daarenboven over den staatkundigen toestand van het jonge koningrijk, belangrijke beschouwingen aantreffen. De echt Katholieke geest en de

voortreffelijke bekwaamheden van de schrijvers der *Revue*, behoeven onze aanprijzing niet. Voor Nederland teekent men in bij P. N. Verhoeven, te Uden.

CATHOLIJKE TRACTAATJES.

Wij mogen deze onderneming van den ijvervollen redacteur der *C. N. Stemmen* ruimschoots aanbevelen. Bij al de pogingen, die sedert lang aangewend worden, om onkatholieke geschriften en geschriftjes, ook onder onze geloofsgenooten van den middel- en lageren stand te verspreiden, is eene dergelijke onderneming niet slechts nuttig, men mag ze noodzakelijk noemen.

Maart 1842.

DE KATHOLIEK OVER ZICH ZELVEN.

Nadat de *Katholiek* tweemalen verschenen, en door vriend en vijand beoordeeld is geworden, schijnt het niet ten onpas, dat hij bij zijne derde verschijning een woordje over zich zelven en over zijn wedervaren zegt.

Toen hij zijn prospectus in de wereld gezonden had, bleek het spoedig, dat zijne onderneming door zijne geloofsgenooten werd goedgekeurd; want in weinige dagen was het getal van abonnementen aanmerkelijk grooter, dan hij had durven verwachten ooit te zullen verkrijgen. Wel had hij gehoopt, dat hij bijval zou vinden; de bereidwilligheid, waarmede geachte mannen, in alle oorden des rijks, hem hunne mede-arbeiding beloofden, en waarmede velen ook het openbaar maken hunner namen toelieten, had die hoop zelfs tot vertrouwen verheven; maar zijne hoop is ver overtroffen. Hetgeen hem vooral een gunstig teeken schijnt, is de gestadige vermeerdering van abonnementen na de verschijning van het eerste en tweede nummer: daaruit meent hij te mogen opmaken, dat het publiek niet slechts over de onderneming, maar ook over de uitvoering tevreden is.

De *Katholiek* weet echter, dat niet allen voldaan zijn, maar hij heeft zich ook nimmer met de hoop gevleid, dat hij allen zou kunnen voldoen. *Ne Jupiter quidem*

omnibus, zeiden de oudèn. (1) Het is met de wenschen van het lezend publiek, als met de wenschen der akkerlieden gelegen: de eene verlangt regen, wanneer de andere zonneschijn wil. Tot heden was, in de katholieke tijdschriften van ons land, eene *wetenschappelijke* behandeling der onderwerpen zeldzaam; de *Katholiek* onderneemt, volgens veler verlangen, tot aanvulling van deze leegte het zijne bij te dragen: dan, het grootere deel van het lezend publiek is niet op de hoogte om wetenschappelijk gestelde artikelen te vatten, en stelt daarom ook geen belang in de recensie van geleerde werken, vooral zoo zij in eene vreemde taal geschreven zijn; maar reeds in zijn prospectus heeft de *Katholiek* gezegd, *dat men zich niet altijd op eene streng wetenschappelijke en minder vrije behandeling moet verwachten.* Hij wil in ieder nummer ook lectuur leveren voor allen, die men onder de beschaafden mag rekenen, schoon zij geene geleerde opleiding genoten hebben. De talrijkheid der abonnementen heeft hem dit gemakkelijker gemaakt, omdat hij daardoor in staat gesteld is, in plaats van 3 à 4 nu 4 à 5 vellen druks te leveren. Zijn tweede nummer bevatte reeds ¾ vel meer dan hij in den prospectus had toegezegd. Dit zal dus eene zwarigheid, door sommigen geopperd, uit den weg ruimen.

Dan hoe meer vellen druks de *Katholiek* levert, hoe meer opstellen hij behoeft, hoe meer dus zijne Redactie van hare mede-arbeiders vergen moet. Daarin ziet hij echter geene groote zwarigheid, want hij weet, dat de achtbare mannen, die hem van den beginne af van hunne hersenvruchten hebben toegezegd, tegen deze

(1) Jupiter zelf kan allen niet voldoen.

vermeerdering van arbeid niet zullen opzien. Niettemin wenscht hij, dat nog anderen, wien het aan lust en bekwaamheid tot het vervaardigen van opstellen, in zijnen geest, niet ontbreekt, hem met hunne bijdragen mogen vereeren. Dat er namen van mede-arbeiders bekend gemaakt zijn, was niet om anderen voor hunne medewerking stilzwijgend te bedanken, maar om den Katholieken al dadelijk eenigen waarborg te geven, en om aan de gansche wereld te doen zien, dat het nieuwe Tijdschrift, op goeden grond, den naam van *Katholiek* had aangenomen. Er waren dan ook van den beginne af mede-arbeiders, wier namen niet genoemd zijn, en onder dezen ook leeken. De *Katholiek* wenscht er nog meer. Het is misschien goed bij dezen wensch tevens een anderen te voegen betrekkelijk zekere eigenschappen, die de *Katholiek* in de opstellen verlangt, dewijl sommigen daaromtrent overdrevene gedachten koesteren. Gegrondheid in het betoog, duidelijkheid en kracht in de voorstelling, zuiverheid in stijl en taal, bezadigdheid in het geheel, dit zijn eigenschappen, waaraan geen opstel gebrek mag lijden: oorspronkelijkheid van opvatting, hooge vlugt van gedachten, rijkdom van beelden, sierlijkheid van uitdrukking, wie dit met het voorgaande vereenigt, diens bijdragen zullen voorzeker boven andere welkom zijn, maar de *Katholiek* beschouwt deze laatste niet als noodzakelijke eigenschappen. Opstellen, die de waarheid en de pligten, behagelijk ingekleed, vooral door verbeelding en gevoel, in de ziel en in het gemoed brengen, zullen ook welkom zijn.

In zijn tweede nummer heeft de *Katholiek* eene proeve geleverd van gemotiveerde boek-aankondiging. Zijn

wensch is, daarmede voort te gaan, omdat hij daarin een geschikt hulpmiddel ziet tot bevordering der katholieke Nederlandsche litteratuur. Op deze wijze zal hij buitenlandsche werken, die het van belang is te lezen, bekend maken, en binnenlandsche, als zij het verdienen, helpen verspreiden. Wat de laatsten vooral betreft, de uitgevers, die de aankondiging van eenig werk verlangen en de motiven van den *Katholiek* niet vreezen, worden verzocht een exemplaar van hetgeen zij uitgeven, *franco* aan de Redactie te zenden, onder couvert van onzen drukker. Werken, die hun onderwerp wetenschappelijk behandelen, zal eene uitgebreidere recensie ten deel vallen. De *Katholiek* zal een oog houden op hetgeen de anti-katholieke drukpers levert; maar van hem te verlangen, dat hij alle schriften, die in Nederland tegen onze heilige godsdienst uitgegeven worden, vermeldt en toetst, dit ware het onmogelijke van hem vorderen: het getal dier schriften is *legio;* men behoeft de schatten van Croesus om ze aan te koopen, het geduld van Job om ze te lezen, en de zachtmoedigheid van den H. Franciscus van Sales om er zonder hartstogt over te spreken.

De *Katholiek* moet nog met een woord melding maken van zijne ontmoeting met onkatholieken. Met genoegen heeft hij ondervonden, dat onderscheidene Protestanten hem den toegang niet weigeren. Altijd was het hem onverklaarbaar geweest, hoe lieden wier spreuk is: *onderzoekt alles*, de Katholieke godsdienst niet onderzochten, en van haar niets wisten dan hetgene hare bestrijders er van gezegd hebben: nu hij echter bij velen toegang vindt, en gewaar wordt, dat ook andere schriften van Katholieken hier en daar

in Protestantsche handen komen, nu ontstaat bij hem de hoop, dat de lust om ook de Katholieke godsdienst te onderzoeken bij zijne onkatholieke landgenooten zal toenemen, en hij durft zich vleijen, iets te zullen bijdragen tot het verwerven van een billijker oordeel over zijne Kerk en hetgeen haar betreft. Voor 's hands verlangen wij van de Protestanten, dat zij onze voortbrengselen niet lezen in die gemoedsgesteltenis, welke doet zeggen: *kan er uit Nazareth iets goeds komen?* Deze en dergelijke tegeningenomenheden zijn geweldig hinderlijk aan eene onpartijdige beoordeeling: door haar misleid, ziet men de voorwerpen in een valsch licht, houdt men voor dwaling wat waarheid is, schrijft men de gebreken der behandeling aan de behandelde zaak toe, en keurt men in zijn bestrijder af hetgeen men in zijn verdediger zou toejuichen.

De *Katholiek* zal niet zeggen, dat hij van zulke tegeningenomenheid al te lijden gehad heeft; maar hij kan evenwel niet nalaten, van de openbare oordeelvellingen over zijn schrijven door Protestanten, hier iets te zeggen. Van de eerste ontmoeting met den *Kerkbode*, die (als men verwachten kon) vrij onvriendelijk was, wil hij thans niet gewagen; de tweede ontmoeting had plaats op.... *puinhopen*..... *Puinen storten over puinen*, had de *Katholiek*, van het Protestantisme sprekende, gezegd; en terwijl hij nog bezig is in de puinhoopen rond te wandelen en ze aan te toonen, komt de *Kerkbode* hem op zijde en roept hem toe: Uw wijzen op puinhoopen van het Protestantisme had mij verschrikt, thans moet ik er om glimlagchen; ziet gij die puinhoopen van het

Roomsch-Katholicisme wel? de H. Vader siddert er over, en de congregatie (welke?) ziet bevend rondom zich henen.» En hetgeen de *Kerkbode* de puinhoopen van het Roomsch-Katholiscisme noemde, waren inderdaad puinhoopen, ijzingwekkende puinhoopen, noch rookende van bloed, en gedeeltelijk nog krakende onder de vermorzelende voetstappen van den tijdgeest. Het waren puinhoopen van volken, die, omdat zij aan het Katholicisme niet getrouw bleven, zich den ondergang berokkend hebben; het waren puinhoopen, maar niet van het Katholicisme, hetwelk als zoodanig een rots is die geen puinhoopen kent, dan van hetgeen tegen haar zich verbrijzelt; het waren puinhoopen, waarover de H. Vader weent, gelijk de Stichter van het Katholicisme weleer over Jerusalem weende. Er waren nog andere puinhoopen: Wessenberg en Ellendorf en eenige trouwzuchtige priesters en de Hermesianen! Dat zijn puinhoopen, indien men neergestorte personen puinhoopen noemen mag, en hen niet veeleer gevallen bladeren noemen moet, die door eenigen storm zijn afgerukt. Maar wil men dat het puinhoopen zijn, het zijn geen puinhoopen van het Katholicisme, dat, ongeacht de dwalingen en wederspannigheid dier lieden, het toevertrouwde pand ongeschonden bewaart, en immer de in haar wezen onveranderde en onveranderlijke Kerk blijft. Welk van hare leerstukken heeft zij ooit laten vergaan? Welk gedeelte van hare wezenlijke constitutie heeft zij ooit zien neerstorten? Neen, er zijn geen puinhoopen van het Katholicisme. Maar de puinhoopen van het Protestantisme, toont de *Katholiek* ze niet aan? Of zijn het geen puinhoopen van het Protestantisme, al die verworpene formulieren van

eenigheid, al die verloochende belijdenissen, al die neêrgerukte leerstellingen? Zijn het geen puinhoopen, die verminkte overblijfselen van de Protestantsche leer, die aan den invloed van weer en wind en aan de houweelen en mokers eener onheilige kritiek overgeleverd, iederen dag van *vorm* veranderen, omdat ze iederen dag wat van hun wezen verliezen? *Puinen storten over puinen*, omdat het Protestantisme, als uitdrukking van het geloof aan geopenbaarde waarheden, of ten minste aan leerstellingen voor zoodanige gehouden, zich ontbindt, het tijdstip zijner volkomene oplossing nadert, en weldra, volgens een krachtig gezegde van Möhler, tot het verledene, tot de antiquiteiten zal behooren. Dat de *Kerkbode*, bij ernstig nadenken, daarom glimlagchen kan, perst den *Katholiek* een zucht af; wat het hem doet denken, zal hij thans niet zeggen: die den *Toestand van het Protestantisme* schreef, blijve in zijn geheel om zijne grondige kennis van het Protestantisme, tot in bijzonderheden, ook van het Protestantisme in ons vaderland, nader te toonen. De *Katholiek* spreekt uu slechts over zijne ontmoetingen.

Schoon de *Kerkbode* van den *Katholiek* «een ontzettend woord» had moeten hooren, heeft hij echter de getuigenis afgelegd, dat «het Tijdschrift de *Katholiek* zich, ten deele althans, door bezadigder toon kenmerkt, dan men *van die zijde* gewoon is te vernemen.» Deze getuigenis komt den *Katholiek* opmerkelijk voor in denzelfden mond, die de lieden *van die zijde* wel eens vijanden van Nederland en van Christus noemde, en hun, in waarlijk opgewonden taal, wel eens grondstellingen toeschreef, die zij zoo diep verfoeijen als

eenig christen ze verfoeijen kan. Wat nu de bezadigdheid betreft, die de *Kerkbode* den *Katholiek*, «ten deele althans,» toekent, zij is eene eigenschap, waarop de *Katholiek* hoogen prijs stelt, en van welke hij wenscht dat geen zijner opstellen ooit verstoken is; maar hij wenscht tevens de vrijheid te behouden, om, waar het te pas komt, met warmte en kracht te spreken, vooral wanneer hij zekere aanvallen moet afweren. Daarmede is, volgens hem, de bezadigdheid zeêr goed bestaanbaar, want hij begrijpt, dat er tusschen hartstogt en laauwheid nog iets in het midden ligt.

De *Tijdgenoot*, die een artikeltje aan den *Katholiek* gewijd heeft, spreekt over hem min of meer in den toon, welken een bejaard Professor wel eens neemt tegen over een jongen geleerde, die het waagt, in eenig geschrift, de zienswijze van den ouden geleerde niet in alles te volgen; zoo wat uit de hoogte velt hij zijn vonnis. Met vreugde heeft ZEd. uit den *Katholiek* gezien, dat *zucht naar Godgeleerde wetenschappen, even als in Duitschland, ook hier te lande bij de Roomsch Katholijke Geestelijken begint door te dringen*, en daaruit voorspelt zijne ZEd. zich wat goeds. Dat wil zeggen (zoo de *Katholiek* Nederduitsch verstaat): «tot nu toe waren de Roomsch-Katholijke Geestelijken niet slechts onkundig in de Godgeleerde wetenschappen, maar hun ontbrak zelfs de zucht naar die wetenschappen; doch thans *begint* die zucht bij hen door te dringen.» Uit naam der gansche Katholieke Geestelijkheid van Nederland, bijzonderlijk der Eerwaarde Heeren, welke als mede-arbeiders van *de Katholiek* die woorden voornamelijk aangaan, bedankt de *Katholiek* den *Tijdgenoot*

zeer vriendelijk en nederig voor dat compliment. Allen, en inzonderheid de heer van Vree, wien de *Tijdgenoot* van *een weinig beschaafd uitvallen* beschuldigt, kunnen er uit leeren, hoe men een ganschen stand van menschen eene grove beleediging kan toevoegen, zonder daardoor te *verbitteren*, zonder op te houden *woorden van liefde, vrede en eensgezindheid* te spreken, zonder aan de *beschaafdheid* te kort te doen. Wilde de *Katholiek* die les onthouden en goed bestuderen, de *Tijdgenoot* levert er nog al voorbeelden toe op, b. v. als hij zoo vaak van *welgezinden* en *kwalijkgezinden* spreekt, en als hij zegt: (in n°. I) «De grondslagen van het stelsel, hetwelk thans omtrent het lager onderwijs bestaat, moeten behouden worden. Niet onbezonnen heeft de toejuiching *der welgezinden* dat stelsel dertig jaren lang gevolgd;» en als hij ook elders, bij het bestrijden van andersdenkenden, zich en die het met hem houden, de *welgezinden* noemt; en als hij (bl. 80) het ter sprake, in schrift en onderhandeling brengen van het concordaat laat noemen: «*listige* hierarchie, *in plaats* van ware godsdienstigheid voortplanten,» en als hij zulke liefelijke benamingen bezigt, zoo als *factie, Belgiesch-gezindheid* enz. (1) Doch de *Katholiek* wil gelooven, dat de *Tijd-*

(1) Het is ons opmerkelijk voorgekomen, dat de *Tijdgenoot* juist in de schriften van den Eerw. heer van Vree, gebrek aan gematigdheid en beschaafdheid vinden wil: gematigdheid ontzeide hij hem reeds in zijn eerste nummer, op grond eener kleine noot, voorkomende in den 3n brief aan den hoogleeraar Siegenbeek, welke noot, voorwaardelijk gesteld en zeker niet onbeperkt te verstaan, door den *Tijdgenoot* in onvoorwaardelijken en onbeperkten zin opgenomen en toegerekend wordt. Waar bij den heer van Vree van een *weinig beschaafd uitvallen* beschuldigt, schrijft hij, waarschijnelijk bij vergissing, ZEerw. woorden toe, die deze gedeeltelijk niet geschreven heeft, maar de Eerw. heer Wennekendonk; let er niet op, dat het hier eene briefwisseling tusschen vrienden

genoot zelf het navolgen van deze zijne voorbeelden niet wenscht; en hij begrijpt ook, dat in een tijd als de onze, en bij de bewustheid van eigenwaarde en goede bedoelingen, die den *Tijdgenoot* voorzeker in den boezem woont, een polemisch schrijver zich ligtelijk wat harder uitdrukt dan hij meent.

Als schrijvers van een grondwettig Tijdschrift (grondwettig..... wat beteekent dat hier?) is de vreugde der Redacteurs van den *Tijdgenoot* over den *Katholiek* minder dan over zijn prospectus, vooral omdat het Besluit van 2 Januarij ll., als gelijkheid van regten in het godsdienstige beschermend, door den *Katholiek* geprezen wordt. De *Katholiek*, die de Grondwet niet gemaakt heeft, maar gemaakt vindt, wenscht eene loijale uitvoering der Grondwet, en daarmede kan hij de daadwerkelijke uitsluiting der Katholieken van het schoolbeheer, en grootendeels ook van het onderwijzersambt, uitsluiting die als *per fraudem legis* tot nu toe plaats had, niet overeenbrengen. Maatregelen, die deze *fraus legis* voorkomen en overigens, naar zijn inzien, geen voorschrift der Grondwet schenden, durft hij niet ongrondwettig verklaren. Hij kan zich thans daarover niet verder uitlaten, maar heeft het voornemen dit in het vervolg te doen. Verschilt hij van den *Tijdgenoot*, zoo volgt daaruit nog niet, dat hij een ongrondwettig Tijdschrift is, ja, dwaalde hij in zijne

geldt; schijnt te vergeten, dat de bedoeling van den *Katholiek* was, eene bijdrage te leveren om den indruk te doen beoordeelen, dien de *Kerkbode* op de Katholieken maakt. Indien de uitdrukkingen der heeren van Vree en Wennekendonk onbeschaafd waren (dat zij in ons oog niet zijn), dan volgde hier uit nog niets tegen den geest van gematigdheid des *Katholieks*. Overigens blijkt uit den brief van den heer van Vree, dat hij zijnen vriend, en, toen de brief gepubliceerd werd, al zijne geloofsgenooten tot gematigdheid wilde aanzetten.

opvatting, dan zou daaruit nog niets tegen zijne grondwetsgezindheid voortvloeijen.

Eindelijk moet de *Katholiek* nog iets zeggen over zijne ontmoeting met den *Gids*. Den schrijver der recensie van *de Archives etc. par Mr. Groen van Prinsterer* (n°. 3, zesde jaargang) heeft het, even als den *Kerkbode*, gehinderd, dat de *Katholiek* het Protestantisme vergeleken heeft bij puinen die over puinen storten; het heeft hem gehinderd, maar hij heeft er niet om geglimlacht. De *Katholiek* begrijpt en eerbiedigt den ernst, waarmede de Recensent zich uitlaat: overigens verwijst hij hem naar het boven hierover gezegde. Maar zonderling vindt hij het, dat de man, die den *Katholiek* zijn blik in de toekomst euvel schijnt te duiden, zelf zoo bepaaldelijk voorzegt. «De *Evangelische* Kerk zal de *Katholijke* niet geheel vernietigen;.... maar het *Pausdom* zal even weinig zijn oppermagtig gebied vestigen op de puinhoopen van het Protestantismus.» De voorzegging daargelaten, hadden wij gewenscht, dat de Recensent bij zijne tegenstelling van *Evangeliesche* en *Katholieke* Kerk gebleven was: *Pausdom* en *oppermagtig gebied* hebben eene zeer dubbelzinnige beteekenis in den mond van Protestanten.

Ten slotte deelt de *Katholiek* hier een uittreksel mede uit een schrijven van den Eerw. heer H. Peters Regent te Rolduc, door Z. Eerw. ook uit naam van vele andere Limburgsche geestelijken aan de Redacteurs van den *Katholiek* gezonden Het is eene bijdrage tot beoordeeling van den indruk, dien de onderneming van den *Katholiek* maakt.

«Het gevoel van welgevallen en belangstelling, dat het

ontwerp van een nieuw Katholijk maandschrift, onder uwe leiding, bij ons opwekte, was al te levendig dan dat wij het niet bij iedere gelegenheid zouden aan den dag leggen: immers in den huidigen toestand der Katholijke belangen is een zulk ondernemen niet alleen tijdig en nuttig, maar daarenboven noodzakelijk in den vollen zin des woords. Onze afgescheidene broeders hebben onlangs eene soort van kruistogt tegen ons afgekondigd, elkander opgeroepen; en de klaroen is reeds gestoken, en zij trekken bereids met gesloten gelederen op ons af: twintig duizend en nog meer zijn ze in getal, hoe was het mogelijk hen met tien duizend en nog minder af te wachten? En aan een vrede-verbond was niet eenmaal te denken! In dezen benaauwenden staat van zaken, springt gij moedig in de bres..... Dat heeft ons opgebeurd, onze hartelijke deelneming gaande gemaakt, en wij roepen u, met de spreuk des Limburgschen Kerkvoogds toe: Gaat voort, onder Gods genade! *Auspice Deo.*

«Vereerend rekenen wij het voorstel om met u te arbeiden. Al wat in ons vermogen is, zullen wij te werk stellen om u in uw heilig voornemen te doen slagen: uwe zaak is onze zaak, omdat zij de zaak is der K. Kerk in Nederland, ja der K. Kerk in 't algemeen. Op het oogenblik kunnen wij u echter, als schrijvers, nog niet veel beloven. Verbeeldt u eene te gronden Kerk, en aan haar hoofd een Herder, die, als de krachtigste hulpmiddelen, gebed en onvermoeide werkzaamheid verlangt: in zulken toestand schiet ons weinig tijd over om aan uwe uitnoodiging te voldoen. Maar die tijd kan niet altoos ontbreken. Onoverkomelijke beletsels zullen er tusschen beide moeten komen, of onze warme deelname, en gemoedelijke bereidwilligheid gaat tot daadzaak over.» (1)

Hiermede houdt de *Katholiek* op van over zich zelven te spreken, en noodigt zijne geëerde lezers tot hetgeen hij aanbiedt.

(1) In een volgend nummer komen wij op dezen belangrijken brief terug.

HET SCHRAPPINGSFEIT.

De *Evang. Kerkbode* is toch een lasterzuchtige bode! Hoe gaarne wij, Katholieken, in onze dwalende broeders, naar het gebod der liefde, niets anders zouden willen zien dan goede trouw en onschuldige afwijkingen, is het ons evenwel niet mogelijk over de *Kerkbode* zoo gunstig te denken. Hadde hij een bepaald en vast stelsel, wij zouden kunnen meenen, dat hij, zich slechts binnen deszelfs enge lijnen bewegende, te bekrompen van gezigt is, om wat daar buiten ligt waar te nemen, of door vooringenomenheid met hetzelve verblind (wat, helaas! het aandeel was van zoo vele geleerde mannen), van lieverlede geneigd is om al hetgeen er niet mede strookt, juist daarom reeds voor verwerpelijk te houden. Vond men zamenhang in zijne denkbeelden, bewijskracht in zijne redeneringen, hoezeer dan ook hier en daar al eens kwalijk gekozen of verkeerd uiteengezet, men zou niet weigeren hem die feilen, waaraan alle feilbare geest bloot staat, ten goede te houden met de gedachte: *aliquid humani passus est.* Straalde er, zelfs bij ontstentenis van dit alles, nog maar waarheidsliefde in zijne voortbrengselen door, zoo ware hij dragelijk en hadde hij aanspraak op eenige achting.

Maar nu mist de *Kerkbode* alle schaduw van systeem, ten zij het er een genoemd moge worden, wanneer men het zich tot taak stelt, dat van anderen te be-

strijden. Het blad, dat zijnen naam draagt, is een mengelmoes van de tegenstrijdigste gevoelens, die beurtelings verzwegen of verloochend worden, naarmate het zake is den «*gemeenschappelijken vijand*» aan te randen; zijn geschrijf zweemt naar eene letterwurmerij, waarbij alle vormen van een geregeld vertoog verwaarloosd worden, dikwerf zonder eenig ander gevolg, dan dat hij in het eind zich zelf niet meer verstaat, en moeite zoude hebben in sommige artikels, na veel pratens, den draad zijner denkbeelden terug te vinden; terwijl eindelijk zijne waarheidsliefde zoo groot is, dat hij niet alleen onophoudelijk de grofste leugens en lasteringen opdischt, maar ook van al die, waarop men hem op heeter daad betrapt en welke men hem met den vinger aangewezen heeft, tot dus verre nog geene heeft erkend noch teruggenomen. Dit blijft toch, dunkt mij, beneden alle besef — ik zeg niet van pligt, maar zelfs — van welgemanierdheid, en is des te misdadiger en verachtelijker, hoe meer de zaak, welke het geldt, van kieschen en teederen aard is. Of is het niets, meer dan een millioen vroedzame burgers in hunnen hartader te treffen, hunne godsdienst, het dierbaarste en heiligste wat zij op aarde kennen, te verguizen, hunne grondwettige regten te miskennen en te vertrappen, hen als vijanden van den Staat en gevaarlijke onruststokers af te schilderen en de blinde menigte door de bitterste beschuldigingen tegen hen op te ruijen?... En evenwel dit alles doet de *Kerkbode*, en hij doet het met zulke stelselmatige stijfzinnigheid, dat men geen ander bewijs zoude noodig hebben om zich te overtuigen, van welken geest zijne zending moet zijn uitgegaan.

Want men denke niet, dat het hem aan gezond verstand ontbreekt. Hoe zoude het gezond verstand ontbreken kunnen bij eene zamenwerking van mannen, die om hunnen stand en den roem hunner geleerdheid, onder de aanzienlijksten des Lands gerekend worden; waaronder een DES AMORIE VAN DER HOEVEN zich bevindt, die nog onlans den schoonen eertitel van: *Neêrlands groote redenaar* verworven en over de strekking van beelden zoo gezond en zoo helder gedacht heeft, dat hij, wilde hij slechts op de beelden der Katholieken toepassen, wat hij opwekkends en leerzaams van dat eens zeehelds gezegd heeft, in dit punt Katholiek zijn zoude! Neen, niet in het verstand zit de kwaal; zij kleeft in het harte; zij ontstemt den wil, die dan op zijne beurt het verstand uitlokt en beweegt om door verzinselen, hoedanig ook, te vergoelijken wat het hart kwaads begeert. De *Kerkbode* heeft een gezond verstand met een ziek hart..... Dat hebben al zijne lezers in al zijne nummers duidelijk kunnen opmerken; dat spreekt bij hem uit even zoo vele monden als hij letters vermoordt. Wij zullen de moeite doen van deze waarneming door een staaltje aan te toonen, waarbij de boosheid der bedoeling evenzeer in het oog zal springen als het blijkbaar zijn zal, hoe armzalig zij de redenering maakt.

Men weet, dat ten tijde dat nog geene wet der Kerk den geestelijke tot het echteloos leven verpligtte, het nogtans verboden was tot die waardigheid op te klimmen, wanneer men meer dan eens was getrouwd geweest. De Ap. PAULUS leert dit uitdrukkelijk, ten aanzien van de Bisschoppen en Diakens, als hij in zijnen eersten brief aan Tim. III. 2 en 12 gebiedt,

dat zij «*mannen van éène vrouw*» (*unius uxoris*) zijn zullen. Men weet ook, welk misbruik de Protestanten van deze woorden gemaakt hebben om te beweren, dat de wet des Celibaats er mede in strijd is; en voor zoo verre het in de bedoeling van den *Kerkbode* gelegen heeft, in zijn n°. I, 2e jaarg., dit misbruik te vernieuwen, laten wij hem hier onbeantwoord, dengene, die de wederlegging lezen wil, verwijzende naar *Bellarminus* te dier plaatse. Maar als de *Ev. Kerkbode* in hetzelfde nummer de kwade trouw heeft, van de Katholieken te doen voorkomen als hadden zij het Priester-celibaat zoeken te verdedigen, zelfs door vervalsching van de gewijde Schrift, dan meenen wij hem een teregtwijzend woord te moeten toespreken.

Hij deelt ons, uit een handschrift der onlangs ontdekte boekerij van *het oude Convent der Susteren te Wesop*, van gezegden tekst eene Nederduitsche vertaling mede, waarin het 2e vers aldus luidt: «Daer-«omme behoort den biscop onbegripelic (op wien geen «vat is, *onberispelijk*) te wesen, een wijs man, sober, «vroet,» enz.

«Een wijs man,» *zoo leest men*, zegt de *Bode, nu in het handschrift.* «*Maar er heeft blijkbaar meer en «iets geheel anders gestaan. De opengebleven ruimten, en «dat het zware papier dáár blijkbaar afgekrabt is, wijzen «dit duidelijk aan. Er heeft gestaan:* «Een*re* wij*fs* man*ne.*» *De zin en zamenhang intusschen is ongeschonden gebleven.* «*En men moge misschien aan des criticus eer-«lijkheid twijfelen, aan zijne schranderheid zal men dit «niet. Doch hoe maakt hij het nu met I Tim. III. 12! «Leelijk komt hier de aap uit den mouw. De vertaling «luidt overeenkomstig het voorgaande.*» De diaconen

«sellen een wijs manne wesen, die haren kinderen ende haren huse connen wel voerwesen. «*Duidelijk heeft «hier in het handschrift oorspronkelijk gestaan:* Eenre wijfs «mannen. *Doch de schrapper heeft hier zijne taak slechts «ten halve verrigt. Hij had meer moeten schrappen. Hij «had den wijzen man, zonder echte vrouw, geene kin- «deren moeten laten. Of vond hij in éène echte vrouw «welligt meer bezwaar dan in onechte kinderen?*» Zoo ver de *Bode*.

Wij hebben deze mededeeling in haar geheel afgeschreven, opdat het blijke hoe hij de kunst verstaat, om het vermakelijke en onderhoudende met het ernstige en bondige te vereenigen! Vraagt men welligt, wat dit alles nu beduiden en bewijzen moet, zoo vergunne men ons zulks een weinig toe te lichten. Men ziet, er is een oneerlijk stuk bedreven; een bijbeltekst is vervalscht en verminkt..... Nu, dat is slecht; maar door wien is het geschied? De *Bode* zegt het niet, maar geeft te verstaan, dat een Katholiek — misschien wel een Jesuit! — het gedaan heeft. Immers hij komt, na vermelding van het voorgevallene, tot deze gewigtige gevolgtrekking: «*Door zulke middelen poogde men, toen «het licht van Gods Woord begon door te breken, toch «het priester-celibaat te verdedigen.*»

Dan, met uw welnemen, waarheidlievende *Bode!* het zou van den Schrapper, wiens «*schranderheid,*» volgens u, door niemand zal betwijfeld worden, ware hij Katholiek, al een zeer onnoozele trek moeten geweest zijn, ter bereiking van zulk doel zoodanig middel te gebruiken; daar het hem toch niet onbekend zijn kon, dat de tekst, door hem in het handschrift vervalscht, in ontelbare andere handschriften en duizende

reeds gedrukte bijbels ongeschonden bewaard werd, en in even zoo vele boeken van Oudvaders en Schrift-verklaarders in zijne geheele zuiverheid te vinden was. Of meent gij, dat er eene propaganda van zulke schrappers bestaan hebbe, wier zending het was, al die arme boeken — eveneens als weleer uwe beeld-stormers onze beelden — te lijf te vallen, om aan I. Tim. III: 2 en 12 hunne celibaats woede te koelen; wier heiligschennige pogingen evenwel door het «*door-brekend licht van Gods Woord*» — gelukkig! — zich niet verder hebben kunnen uitstrekken dan tot een weerloos handschrift van de *Convents Susteren te Wesop?* Maar hoe het in dit geval dan nog gemaakt met onze aloude Vulgata, welke alle Katholieken als Gods Woord verpligt zijn te eerbiedigen, en waarin het *Unius uxoris virum*, ter eeuwiger gedachtenis, met ronde woorden te lezen staat.

Men begrijpt, dat er voor de veronderstelling, alsof een Katholiek zich aan het schrappingsfeit hadde schuldig gemaakt, niet veel gronds bestaat. Beter gaat het, eenen Protestant, misschien wel een «*Evangelische*,» voor den man te houden. Want vooreerst, ofschoon het handschrift gezegd wordt van den aanvang der XIV^{de} eeuw te dagteekenen; de vervalsching moet later geschied zijn, immers «*toen het licht van Gods Woord «begon door te breken.*» En nu ware het voor eenen door dat licht bestraalden Protestant gewis een zeer aardige en *schrandere* (hoewel niet *eerlijke*) vond, zoo'n stuk eens te wagen, om het daarna op rekening van de Katholieken te stellen, en dan aanleiding te nemen tot zulke schoone bemerkingen en kiesche vragen, als waarmede de *Bode* zich hierboven verlustigd heeft.

Dat ware wel voorbeeldeloos slecht! Maar door welke middelen zoekt men zijne geliefkoosde denkbeelden al niet te verdedigen! Het schrappen ten minste en het vervalschen behoort bij Protestanten te huis, die het in die kunst van oudsher verre gebragt hebben. De godzalige LUTHER, hun hooggeroemde leermeester, maakte het in zijne vertaling van den bijbel zóó bont, dat velen zijner geloofsbroeders zich er aan ergerden, en zelfs — volgens het getuigenis van den Lutherschen Predikant MATHESIUS (in de XIII^de^ predikatie van LUTHER p. 153. ad annum 1540.) — een zeker dominé die valsche vertaling openlijk op den preekstoel met de roede tuchtigde. Wijzen wij op een enkel voorbeeld, overigens genoeg bekend. In het III^de^ Hoofdd. 28ste ℣. van zijnen brief aan de *Romeinen*, drukt de Ap. PAULUS — tegen degenen, die, met voorbijzage van het geloof in — en van de genade van CHRISTUS, de regtvaardiging grondden in de werken der geschrevene of der natuurwet — zich uit in dezer voege: «*Wij houden, dat de mensch geregtvaardigd wordt door het geloof, zonder de werken der wet.*» Uit haat nu tegen de goede werken der Christenen, hier geenszins uitgesloten, vond LUTHER goed te vertalen: «*Dat de mensch geregtvaardigd wordt door het geloof* ALLEEN,» en alzoo op eigen gezag, door inlassching van een woord, dat noch in den Latijnschen, noch in den Griekschen tekst te vinden is, den ganschen zin van de woorden des Apostels te verdraaijen. Als zijne geloofsgenooten zich hierover verontrustten, antwoordde de man allerzedigst en zeer *Evangelisch*: «*Wanneer een Papist met u wegens het woord* ALLEEN «*vele woorden wisselen wil, zoo geef hem stout ten ant-*

woord: «*Dr.* Martin Luther *wil het zóó hebben,*» *en zeg:* «*Papist en ezel zijn één ding. Stat pro ratione voluntas,*» etc. (oper. germ. tom. 4 fol. 475. Witt.)

Zwingli, mede een der onvergetelijke hervormingsmannen, was even rekkelijk in het *Nieuwe Testament*, hetwelk hij in 1525 te *Zurich* bij Christoffel Froschover in het licht gaf; waarin hij onder anderen al de teksten van het H. Avondmaal des Heeren vervalscht heeft, en, in plaats van: «*Dit is mijn ligchaam,*» te lezen geeft: «*Dit beteekent mijn ligchaam.*» (Remund. lib. I. cap. 8. num. 3.)

Van de overzetting van Oecolampadius getuigt de Calvinist Bera, dat «*dezelve in vele zaken goddeloos is en teenemaal tegen de meening des H. Geestes aandruischt.*» (Joan. Dez. S. J. in reun. protest. p. 480.)

Men kan hetzelfde zeggen van de door Simon Budnaeus in 1572 te *Zaslau* in *Lithauwen* uitgegevene en van aantal andere vertalingen, wier valschheden door Protestanten zelve aangewezen en diensvolgens bijzonder geschikt zijn, om «*de zuivere bedoelingen van de eerwaardige Hoofden der Hervorming in het licht te stellen.* (Prosp. van de *Ev. Kerkbode.* p. 8.)

Wat wonder dus, dat een navolger van die waarheidlievende mannen het bestaan hadde, een handschrift te verminken, wat in de vreedzame boekzaal van een klooster begraven lag? Wat wonder nog, dat deze verminking eerst in onze verlichte eeuw, zoo wat bij of na de «*niet lang geledene*» ontdekking van de boekerij der *Susteren*, hadde plaats gehad? De *Kerkbode* toch vindt het nog «*blijkbaar, dat het zware papier afgekrabt is,*» en de dagelijksche ondervinding leert, dat het vervalschers-geslacht geenszins is uit-

gestorven. Hoe jammerlijk zijn onze schoonste werken, als van CHATEAUBRIAND, SYLVIO PELLICO en aantal anderen gehavend en geplunderd geworden, als zij het ongeluk hadden, in handen van Protestantsche vertalers te vallen? En wat is er soms geworden zelfs van onze beroemdste Oudvaders, Kerkleeraars en Godgeleerden, wanneer Protestanten op het denkbeeld gekomen zijn, uitgaven, uittreksels of overzettingen van dergelijke schriften te bezorgen?..... Dank zij den voortgang van het zoekend Protestantismus en het doorgebroken licht van Gods Woord! De wereld leest thans, in de voortbrengselen der vroegste tijden, wat toen nooit gedacht, veel minder gezegd is; en de schim van menig vader, die in de 4de of eene latere eeuw met het onwankelbaar geloof aan Eucharistie en overleveringen ten grave daalde, zweeft heden, naast die van LUTHER en CALVIJN, als een Protestant van echten stempel, in de boekenwereld der nieuwgezinden. Het schijnt, dat die taktiek erfelijk is in het Protestantismus en van Dominé op zijne kinderen of leerlingen wordt overgeplant; dermate, dat zelfs de Hoogleeraar DES AMORIE VAN DER HOEVEN, in der tijd hierop betrapt is. Daar zijn Hooggeleerde behoort tot de Redactie van den *Kerkbode*, die ons bovenstaand schrappingsfeit mededeelt, zal het geen kwaad kunnen, hier het geval te herinneren. Hij gaf in 1825 te *Delft* een werk in het licht, ten titel voerende: *Joannes Chrysostomus, voornamelijk beschouwd als een voorbeeld van kanselwelsprekendheid*, en beweert daarin niet slechts in algemeene bewoordingen, dat CHRYSOSTOMUS den Bijbel «*als de eenige «en voor allen geopende kenbron der christelijke leer»*

heeft aangeprezen; maar haalt daarenboven, ten bewijze, eenen tekst aan, waarin hij (bl. 117) den Heilige het volgende laat zeggen: «*Wanneer wij menschelijke leeringen volgden, zoudt gij u daarover met regt bekommeren. Maar daar wij de H. Schrift aannemen als den eenigen regel van ons geloof, en deze zoo eenvoudig als onfeilbaar is, kan het u niet moeijelijk vallen, het ware van het valsche te onderscheiden.*» Wie zou nu durven gelooven, dat er van deze woorden: ALS DEN EENIGEN REGEL VAN ONS GELOOF, bij CHRYSOSTOMUS geen letter te vinden is, en dat een man als VAN DER HOEVEN het van zich heeft kunnen verkrijgen, ze verraderlijk in den tekst in te lasschen?... DE MENTOR heeft dit vervalschingsstukje, met bijvoeging van den Griekschen en Latijnschen tekst, aan het licht gebragt in Januarij 1829, n°. 2, bl 25.

De heer J. J. VAN VOLLENHOVEN, thans Remonstrantsch leeraar te Zwammerdam, volgt in zijn *specimen theologicum de Cyrilli Hierosolymitani Catechesibus etc.* even waarheidlievend, ofschoon minder positief, het voorbeeld zijns meesters, en wil de wereld doen gelooven, dat de leer der *transsubstantiatie* te vergeefs bij den H. CYRILLUS gezocht wordt. Om het echter zoo ver te brengen, heeft hij — tenzij hij zich blind gezocht hebbe — al heel wat, dat voor de hand was, moeten wegschrappen, met name *Catech. myst.* IV. p. 294: «*Dit weet en houd ik voor allerzekerst, dat dit brood, zoo als het schijnt te zijn, ofschoon de smaak het gevoelt, geen brood is, maar het ligchaam van Christus.*» En nog p. 292. «*Daar nu Christus zelf het zóó bevestigt en van het brood zegt:* «dit is mijn ligchaam,» *wie zal dan nog durven twij-*

«*felen? En daar Dezelfde bevestigt en zegt:* «dit is «mijn bloed,» *wie twijfelt dan zeggende, dat het zijn «bloed niet is?*» En daarenboven p. 293. «*Zoo zullen wij «Christus dragen, wanneer zijn ligchaam en bloed aan «ons gegeven wordt.*» En eindelijk wederom p. 292. «*Te Cana in Gallilea heeft Hij vroeger door eigen «magt water in wijn veranderd; en is Hij dan niet ge- «loofwaardig, wanneer Hij wijn in zijn bloed veranderd?*» Dit alles heeft Dominé moeten verdonkeren, om zijne valsche stelling door te drijven; waarover hij dan ook, benevens over een paar andere feilen, in het *Godsd. Tijdschrift van 's Gravenhage*, 1 Deel, V^de^ Aflevering, waaruit deze aanhalingen genomen zijn, met vermelding van den oorspronkelijken tekst teregt gewezen is.

Het zij genoeg, om, bij het onbewezene, wie het handschrift van Wesop ter aangehaalder plaatse geschonden en bedorven hebbe, te doen zien, welke zware verdenking er op een Protestant moet kleven, als zijnde Protestanten niet ongewoon, om zulke middelen te gebruiken ter bereiking van hunne bedoelingen. Des ongeacht willen wij, ten gevalle van den *Ev. Kerkbode*, wel voor een oogenblik veronderstellen, dat een Katholiek de vermetele hand aan dat heiligdom geslagen hebbe, en dat hij het gedaan hebbe met de bedoeling, door den *Bode* aangewezen. Maar wat moet dan uit die veronderstelling volgen? Is er eenig verband tusschen dezelve en tusschen de stellige en algemeene conclusie, door den *Bode* er uit afgeleid? Kan het vermoedelijk vergrijp van een individu, dat even misdadig als bespottelijk zijn zoude, ten bewijze verstrekken, dat

MEN (dat is, in de taal van den *Bode*, *Paus*, *Jesuiten*, *Ultramontanen*, *Priesterpartij* enz.) zich van zulke middelen bediende, om het Priester-celibaat te verdedigen?..... En hadde het een blad, wat zich den naam van *Evangelisch* toeëigent, niet beter gevoegd, hier, om hulde aan de waarheid te brengen, ter eere der Katholieke Kerk te verklaren, dat zij, ondanks hare wet op het Celibaat, den meergenoemden tekst van den Ap. PAULUS, in al hare gewijde en ongewijde oorkonden, voor het oog der geheele wereld tot aan den huidigen dag *ongeschonden* bewaard heeft?..... Waarlijk het tegenovergestelde gedrag strekt den *Kerkbode* niet tot eer, en daar hij te veel geleerdheid vereenigt, om zoo onnoozel te kunnen redeneren, blijft ons niets anders overig, dan zijne kwaal elders te zoeken en tot het gevoelen te komen, wat wij reeds uitgesproken hebben, dat hij een gezond verstand bezit met een ziek hart!

G. K.

DE TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME.

Accidit tibi, quod imperitis aedificatoribus, quibus sua semper displicent, accidere solet, ut semper destruas, quod semper aedifices.
S. Hilarius.

(Vervolg.)

Wanneer wij de geschiedenis der dwalingen nagaan, die sedert Luther het godsdienstig gezag verwierp, elkander in Europa zijn opgevolgd, vertoonen zich daarin drie zeer onderscheiden tijdvakken. Het eerste, waarin de Protestantsche leer velerlei geestverwarring veroorzaakt en menigvuldig betwist wordt; het tweede, waarin eene aan hare zoogenaamde geest en waarheid geheel tegenovergestelde wijsbegeerte de overhand verkrijgt; het derde waarin de wijsbegeerte eene andere wending neemt, het Protestantisme voor haar eigen werk erkent, het in zich opneemt en voltooid.

Welke is hier de dialektiek der geschiedenis? Wat orde heerscht hier in den voortgang der dwaling en hoe moeten wij diensvolgens denken over dit laatste nog durende tijdvak, waarin het geroep over terugkeer tot het godsdienstige door bovengemelde verandering der wijsbegeerte grootendeels verklaard wordt.

Het antwoord is eer ingewikkeld dan moeijelijk. Herinneren wij ons aan die wet der natuur, die wij in de Katholieke Kerk bevestigd en vergoddelijkt zagen; dat eene wetenschap of leering zich gelijk ieder leven voortzet in eene cirkelbeweging en niet dan door ge-

durig terugkeeren tot haar beginsel hare ontwikkelingen verkrijgt. Wij zullen daaruit de omstandigheden leeren begrijpen, en met gevolglijk voort te gaan, ons aanstonds in dit doolhof der dwaling te regt bevinden.

De terugkeer eener leering tot haar beginsel bestaat voornamelijk hierin, dat de middelen, die ons met zekerheid doen kennen, en de methode of *leerwijze* uitmaken, op de eigenlijke *leer* of waarheid die gekend moet worden, en van welken zij zelven eene uitdrukking zijn, gestadig worden aangewend en toegepast, met dit gevolg dat er even gestadige ontwikkelingen ontstaan, die wederom terugwerkend de leerwijze scherper en tevens gemakkelijker maken, en aan de waarheid of leer tegelijk met meer klaarheid, grooter vruchtbaarheid geven. Het is als een huwelijk van leerwijze en leer, eene vereeniging van de kracht der zekerheid en de uitdrukking der waarheid, waardoor één leven wordt voortgebragt waarvan zij beiden weder doorstroomd worden.

Wat om die rede in de dwaling gebeurt, en hoe zij zich zelve vernietigt, is gereedelijk op te maken door de eenheid in tegenstrijdigheid te veranderen, en daarbij in het oog te houden dat de menschelijke geest deze laatste steeds tracht te overwinnen, en onvermoeid naar overeenstemming voortstreeft.

De *dwaalleer* zelve bevat eene tegenstrijdigheid, en daar men, met eene goede *leerwijs* te volgen, aldra uit die dwaling geraken zou, is het niet wel mogelijk in dezelve te volharden, zonder het volgen en invoeren eener nieuwe en *verkeerde leerwijs*, die alzoo eene tweede tegenstrijdigheid moet bevatten. Doch daar de dwaling, zich dus tot een geheel vormend,

niet te min eene tegenspraak is en blijft, en men juist door dat men meer eenheid in haar zocht in grooter tegenstrijdigheid vervalt, is het noodwendig dat de groote deelen van dit geheel nog het meeste in strijd zijn; en de leer en de leerwijze tegenover elkander eene uiterste en derde tegenstrijdigheid uitmaken.

Ziedaar voor de drievoudige overeenstemming der waarheid, drie tegenstrijdigheden in de plaats getreden, wier werking en tegenwerking in den menschelijken geest de geschiedenis der dwaling voortbrengen, en haar drie perioden van vernietiging doen doorloopen.

Het sterkst werkt daartoe eerst de eigenlijke leer, het grondbegrip, waarop de geest met al zijne krachten valt, en tot welks verdediging alleen de nieuwe leerwijs is aangenomen. Hier herkennen wij het eerstgenoemde tijdvak: eene eeuw na Luther verliep gedurende welke men onophoudelijk over het eigenlijke leerstuk in twist lag, en schoon men de individuele rede tot oppersten regter in geloofszaken verheven had, en voor zich zelven van die nieuwe leerwijs menigvuldig gebruik maakte, was men daaraan zoo weinig gedachtig, en de werking van het voorwerpelijk leerbegrip zoo overwegend, dat men elkander in den ban deed, uitschold, vloekte, ja soms deed ter dood brengen.

Op eene of andere wijze moest gebeuren wat altijd gebeurt: eindelijk doet in de dwaling zich de tegenstrijdigheid gelden die tusschen leer en leerwijze bestaat. Dulde de leer niet dat men van de leerwijs gebruik maakte, deze werkt op hare beurt terug,

wijst die leer van zich af, en zet op eene andere wijze het vernielingswerk door. Zoo kon volgens de Protestantsche leer de mensch volstrekt *niets*, en volgens de leerwijze kon hij *alles*. Immers te beweren dat een ieder uit den Bijbel alleen de waarheden des geloofs opmaken moet, is hem van maatschappij en geschiedenis onafhankelijk maken, en zijne rede voor onfeilbaar verklaren. Er begon daarom een tweede tijdvak, waarin het Protestantsche leerstuk meer en meer zijn gewigt verloor, en verbasterde door den invloed der zoo vrije rede, welke alleen oorzaak en doel der dingen meende te kunnen verklaren, en tot Deïsme oversloeg.

Doch hoe groot ook de tegenspraak worde, 's menschen geest, voor de oneindigheid geschapen, geeft het nimmer op, hij neemt zijn vlugt over dien afgrond heen, en worstelt tot zoo lang dat hij weder overeenstemming verkregen heeft. Is ook dit gebeurt? Het is in gang; van deze worsteling is onze eeuw getuige. De wijsbegeerte die, als ontwikkeling der Protestantsche leerwijs, en in tegenoverstelling aan het Protestantsche leerbegrip, den mensch tot *alles* gemaakt had, is tot dat leerbegrip teruggekeerd, en heeft het verlevendigd door het te ontwikkelen. In het Duitsch Idealisme is het *niet* der leer en het *alles* der leerwijs vereenigd, en het gansche stelsel met zich zelf in overeenstemming gebragt, door dat men de tegenstrijdigheid zelve voor het leven der waarheid verklaard heeft. *Hegel.*

Ieder dezer drie tijdvakken is dus uit eene tegenstrijdigheid van het Protestantisme geboren, is eene schijnbare overwinning der dwaling, maar inderdaad

een voortgang naar de vernietiging. Het laatste kenmerkt zich inzonderheid als zoodanig, niet alleen wijl het den cirkel der dwaling voltrekt, hare zegepraal en dus haar dood moet zijn, maar ook door zijnen met niets te vergelijken hoogmoed, zijne verstandsrazernij, die beproeft hoelang zij alles op de pijnbank harer kunstvormen zal kunnen uitrekken, en langzaam de schroeven voortdraait. Het moge lang, het moge kort duren, een eind zal er aan komen. De Indische afgod die met zijne menigte van armen de maatschappij tracht te omvatten, kan in Europa niet regeren, waar het christendom tot zulk een graad het menschelijk vermogen heeft ontwikkeld.

Al dadelijk zouden wij hier kunnen toonen, wat verwoestingen de heerschende wijsbegeerte, hetzij dan middelijk of onmiddelijk in het Protestantisme aanrigt; maar het begrip van den tegenwoordigen toestand hangt met dat van het verleden zamen; het deel kan zonder het geheel niet begrepen worden; nog eens moeten wij den slangenloop der dwaling volgen, en daar het meer om het begrijpen, dan om de overigens welbekende bijzonderheden te doen is, vooraf de drie tegenstrijdigheden bloot leggen, die niet zonder wijze bedoeling der Voorzienigheid, de geesten in zulk een onrust gezet hebben.

DE PROTESTANTSCHE LEER IS TEGENSTRIJDIG.

Het grondbegrip der dwaling, dat verschillende andere uitersten voortbragt, en van degenen die het verwerpen nog in zijne gevolgen wordt aangekleefd, betrof, als vroeger is gezegd, het praktische des christendoms; men verloochende daarin de *werkelijk-*

heid, 's menschen *wil* en de *Sacramenten*, om daarvoor slechts *gedachte* en *voorstelling* in de plaats te zetten. Het was zekere *denkheiligheid*, volgens welke de mensch regtvaardig was door gedachte alleen, en niet door liefde en wil, ofschoon 's menschen hoogste werkelijkheid en individualiteit in den wil bestaat. Terwijl namelijk de Katholieke Kerk leert, dat er eene met de goede natuur overeenstemmende schoon verhevener orde in de godsdienst heerscht; alzoo niemand den staat van regtvaardigheid verdienen kan, maar wanneer hij in dien staat hersteld is, om der zaligheid deelachtig te worden, met gods genade werken moet en werken kan, het geloof begin en wortel is der regtvaardigheid, en op dit bovennatuurlijk *denken* een bovennatuurlijk *doen* ter voltooijing moet volgen; beweerde het Protestantisme daartegen dat 's menschen regtvaardigheid door het geloof niet begonnen maar voltooid was, de handelingen of werken op dit denken niet als oorzaak ter zaligheid hoefden te volgen, zij slechts verschijnselen van dat geloof waren, en op zijn hoogst slechts ten bewijze van deszelfs bezit verstrekten.

De tegenstrijdigheid hier onmiddelijk uitgedrukt bestaat in het loochenen van de verdienste des regtvaardigen, en daarbij nogthans te beweren, dat men door het geloof zich Christus moet toeëigenen en regtvaardig zijn. Is de mensch in volstrekt geenen zin *oorzaak* van zijn heil, is het *loon* niet waarlijk loon, dan heeft hij in de orde des heils geene werking of wil, vervalt zijne persoonlijkheid en werkt God alleen; echter is het toestemmen van het verstand aan eene waarheid die het niet begrijpt, en die

van den mensch zoo veel vordert, eene ware heldendaad, die zonder groote wilskracht niet kan geoefend worden. Gelooven met een woord is geen gelooven, maar een denken van God zelven in ons, of er zijn voor den regtvaardigen verdienstelijke werken mogelijk.

Wat was dan eigenlijk het Protestantisme? Een praktisch Idealisme of Stoïcisme, waardoor het begrip dier hoogere eenheid, die in den herboren mensch bestaat, gezocht werd ten koste der levende en werkelijke onderscheiding, zoodat de wil met het verstand verward werd, en er in plaats eener levende eenheid eene afgetrokkene algemeenheid overbleef, waarin 's menschen persoonlijkheid verging. Het gnosticisme der eerste eeuwen, dat, gelijk zijn naam aanduidt, het al in wetenschap deed bestaan, werd eindelijk, volgens eenen gewonen loop der dwaling, op het praktische toegepast; de grondstelling dus van het Idealisme, dat de *werkelijkheid* of de zaak waarover wij denken één en hetzelfde is met onze *gedachte*, werd overgedragen op de godsdienstige pligtenleer, en met de Stoïcijnen gezegd: *deugd* is *wetenschap*, daardoor de werkelijkheid slechts in gedachte gesteld en vernietigd, en het *goede* in het *logische ware* veranderd werd.

Uit dit afgetrokken, logische ware, dat alleen overblijven kon na het verwerpen van leven en werking, werden dan, van den eenen wat beter of slechter dan van den ander, de gevolgtrekkingen spoedig gemaakt.

Er konden geene genaden vóór het geloof gegeven worden, en al de daden der ongeloovigen waren groote zonden, wijl het logische ware, waarin men de regtvaardigmaking stelde, absoluut is of niet is, en van het *neen* geen overgang bestaat tot het *ja*.

De zonde kon *bedekt*, maar niet eigenlijk vergeven en uitgewischt worden, wijl iets dat kwaad is, wel beter worden kan, maar het valsche, dat nu voor kwaad geld, zoo min het ware worden kan, als *neen* in *ja* veranderen.

Dagelijksche zonden konden niet genoegzaam erkend worden, en eene derde plaats van zuivering werd geloochend, wijl tusschen het ware en het valsche het ja en neen geen midden te denken is, en daarin geene graden bestaan, gelijk in het goede en kwade.

Eene daad van volkomen deugd was onmogelijk, wijl het ware slechts waar is omdat het waar is, en de logische *identiteit* geene werking of oorzaak is die een gewrocht of doel heeft. Met dit doellooze der waarheid in het oog, eischte men, gelijk alle Idealisten, van den mensch eene onafhankelijke goddelijke handeling, waarbij hij zich geene belooning ten doel stelde, noch zich zelve in het minste zocht. Zulks nu op geene wijze te doen, is onmogelijk. Iedere werking keert tot zich zelve terug, diensvolgens is alles in zoo verre doel als het oorzaak is, en heeft de mensch, van God afhankelijke oorzaak zijnde, zich zelve, op eene van God afhankelijke wijze, ten doel. (1) De deugd werd dus

(1) Nobis ipsis fruendum est in Deo, zegt de H. Augustinus de Trinitate. In hoe verre deze tweevoudigheid der bedoeling, waardoor wij God en ons geluk zoeken, in de bovennatuurlijke orde meer eenheid verkrijgt, is het gebeim der genade van den kant zijner voleinding beschouwd. Zeker is het dat die eenheid niet in de vernietiging van het een en het behoud van het ander bestaat, maar in de orde van beiden, en de schriftuur niet is overeen te brengen met de idealistische zelfsverloochening. Het is eene andere zelfsverloochening waardoor de Indiaan zich in de Ganges stort of onder de wielen werpt van zijnen godenwagen, en eene andere waardoor de Apostel der Indiën, Franciscus Xaverius, in de blijdschap van liefde en genade, en reeds dartelend op engelenwiek aan het zingen gaat: Mijn God ik bemin U, omdat Gij mijn koning zijt.

onmogelijk verklaard.

Er was eigenlijk maar ééne deugd: de ὀρθος λογος van Zeno, het *geloof*, en de goede werken waren daarvan de gebrekkige maar noodzakelijke verschijnselen: geen wonder! het Idealisme kent maar ééne waarheid: de logische *identiteit*, die zich, gelijk duidelijk is, nimmer zelve volkomen werkelijk kan maken, en echter eene werkelijkheid tegen zich over moet hebben, waarvan zij wordt afgetrokken. Gelijk dan in dit stelsel de werkelijkheid geene waarheid is, maar verschijnsel, hetwelk dient om die waarheid tot bewustzijn te brengen, zoo waren de goede werken, daar zij geen gewrocht voortbragten, dat is geen loon verdienden, eigenlijk geene werken, maar verschijnselen, dienstig om het geloof tot bewustzijn te brengen.

Niettemin, was als de Stoïsche wijze, de regtvaardige boven de wet, en de rede er van is klaar: als de mensch niet *werkt*, dus zoo goed als niet bestaat, God alleen handelt, de mensch geheel één is met de logische waarheid of identiteit, *almoeder der dingen*, alsdan kan hij geen kwaad doen; en Luther drukte het in zijn volkstaal krachtig uit, wanneer hij zeide, dat de zondedrek des regtvaardigen geen lucht had, en men er om lagchen moest, even als wanneer de kleine kinderen wat *gedaan* hadden. Niettemin werd Agricola, die het volhield veroordeeld; men zag de gevolgen.

Er waren nog andere zwarigheden: was het niet beter zich in den nacht der bespiegelingen te verliezen en niets te doen in plaats van te handelen, dat is te zondigen? De eerdienst wel is waar kon in beschouwing bestaan, men kon in de kerk slechts psal-

men zingen, preken over het woord, zwijgend zitten om eene zinnebeeldige tafel; maar in de maatschappij? in deze tijdelijke orde! hoe daar te doen?

De *eindige booze* wereld, hing van oorzaken en gewrochten aan een, er moest gehandeld worden! Luther had reeds geantwoord, dat dit geen eigenlijke deugd was, maar men om de goede orde handelen moest, en dus, gelijk de Stoïcijnen en naderhand Kant, daden aangenomen, die noch goed noch kwaad waren; doch de vraag liep steeds scherper naar het middenpunt, en werd eindelijk zoo gesteld, of men wel spelen of zich vermaken mogt? Niets immers streed meer tegen de doellooze identiteit. Indien het ongeoorloofd was zich zelven ten doel te hebben, en uit dien hoofde 's menschen handeling steeds met zonde bevlekt was, dan was het spel de grootste van alle zonden, wijl men daarin zich zelven tot het naaste, onmiddelijke doel heeft. Het was hier de eindige natuur in al hare kracht. Er ontstond dan eene scheuring, maar het meest gevolgd gevoelen, was het reeds vermelde, dat er middendingen bestonden, *adiaphora*, die noch goed noch kwaad waren. Hoe ongerijmd het zij, dat wat gedacht en gewild wordt, echter noch goed noch kwaad is, het was gevolglijk. De eindige werkelijkheid, met hare oorzaken en bedoelingen werd geloochend, daarom de gansche wereld en menschen-maatschappij buiten de godsdienst gesloten, en in zoo ver iets van dat eindige in de godsdienst was, hetzelve voor kwaad gehouden; doch buiten de godsdienst en *in zich zelve* beschouwd, was dat eindige geheel negatif, had geen bestaan, en kon zoo min als het *niet* goed of kwaad zijn.

Er was geene godsdienstige maatschappij der gees-

ten; alle gezag of magt waardoor den een van den ander afhing was weggenomen, en zelfs geene bede konden de heiligen voor ons doen. Men had namelijk geene werking overgelaten, dan die der oneindige waarheid, en eindige oorzaken of eenige vermiddelijking en levende zamenhang kon hierbij niet meer gedacht worden.

Men verdeelde gelijk de Stoïcijnen het menschdom in twee soorten, beide even stellig gepredestineerd, het een ter zaligheid, het ander ter verdoemenis, wijl het ja zonder het neen in de logica niet mogelijk is, en in dit ware en valsche geen werkelijk worden of voortgang denkbaar blijft, zoodat, gelijk Boehme het reeds dieper begreep, in ieder de hel of de hemel op aarde reeds voltooid was.

Het was de onbewegelijke wereld der Idealisten.

Men had eene wetenschap, waar nooit Paus aanspraak op heeft gemaakt; die zijner zaligheid, en en schoon dit minder gezegd werd, ook die zijner verdoemenis. Alles zeer gevolgelijk: het was de onbewegelijke waarheid die in het geloof zich zelve bewust werd. Iets dergelijks zag men bij de Stoïcijnen, die de toekomst met wetenschappelijke zekerheid meenden te kennen, en ziet men nog in de Duitsche Idealisten die de historie uit hun *ik* met noodzakelijkheid voortbrengen.

De Sacramenten waren slechts waarteekenen, *door* welke de genade niet *medegedeeld* werd, maar aangetoond; wijl *bepaalde* werkingen ontkend werden. Zij waren, even als 's menschen goede werken, slechts verschijnselen.

Eindelijk werd het ligchamelijke en zinnelijke zoo

veel doenlijk verworpen; immers de *ziel* kan wel een ligchaam aannemen, en de *levende* waarheid mensch worden, maar niet zoo eene afgetrokken algemeenheid; deze vergaat zoo dra zij zich in het zinnelijke individualiseert.

Het krachtigst en duidelijkst werd de aard van het Protestantisme uitgedrukt, door de eerdienst, laatste doel van alles, en waar bijgevolg, gelijk in iedere voltooijing, zich het gansche wezen te kennen geeft. In plaats van de eenige offeraar en offerande, van het levend Woord des Vaders, voerde men daar eene allegorische voorstelling, een afgetrokken algemeenheid in, en spijsde zich niet met leven, maar met gedachte.

Schoon de Protestantsche dwalingen, gelijk wij hebben aangetoond, uit de verloochening der eindige werking in de zedelijke orde, of des vrijen wils allen kunnen worden afgeleid, is daarmede niet gezegd dat Luther of Calvyn dit zelve alzoo begrepen hebben. De een week hier, de ander daar van het stelsel af. Men zou het willen vergelijken met de logica, wier wetten het eenvoudig gezond verstand volgt zonder ze te kennen; doch aan de dwaling is zekere blindheid eigen, waardoor zij van den eenen kant wankelender en van den anderen kant strakker en stouter voortgaat. Een dwaalbegrip, met hartstogtelijkheid omhelsd, geeft aan den geest, zijnen hoogmoed ten straf, de werking van het instinct, waardoor hij soms, wanneer het faalt, in de erbarmelijkste tegenspraak vervalt, soms met eene fijnheid onderscheidt, die de helderste rede moeite heeft te volgen. En dit is met eene gansche maatschappij nog meer dan met een

individu het geval. Intusschen is het zeggen van Luther, dat de bovennatuurlijke orde in strijd kon zijn met de rede, uiterst merkwaardig. Calvyn had geene poëzie genoeg in het hoofd, om aanstonds zoo diep te tasten. Inderdaad, was de eindige natuur zoo diep bedorven, dat zij, zelfs met Gods genade, geene zuivere deugd vatten en oefenen kon, dan moest ook de rede wel lijnregt strijden met de eigenlijke bovennatuurlijke waarheid; wijl de rede *uitdrukking* is van den mensch en zijne handelingen, maar niet zekere toegeworpen fakkel die wij in de hand boven alles uithouden. Zeer orthodox was dan de bewering van Daniel Hoffman, dat altijd juist anders om datgene waar was in de Theologie, wat valsch was voor de rede, en waar voor de rede wat valsch was voor de Theologie; kortom, de rede een werk des vleesches van satan was, en van alle akademien moest verbannen worden.

DE PROTESTANTSCHE LEERWIJZE WAS TEGENSTRIJDIG.

Zoodra Luther in de straks uitgelegde strekking begon te prediken, werd hij naar het kerkelijk gezag verwezen. Hij beloofde aanvankelijk onderwerping, maar bevestigde zich weldra in zijnen hoogmoed, en voerde, om zijne dwaling staande te houden, eene nieuwe leerwijs in, volgens welke de bijbel eenige kenbron was van goddelijke waarheid; uit welke bijgevolg ieder zijn geloof moest opmaken, daar hulp of tusschenkomst van den leugenachtigen mensch aanstonds dat levend water verontreinigen zou.

Hoe menigwerf is het ongerijmde aangetoond dier leerwijs, waarvan in de gansche wereld geen de minste analogie te vinden is! Kan de bijbel den bijbel be-

wijzen? Wanneer en door wie is de Kanon der boeken opgemaakt? Aan hoevelen wordt de weg der waarheid gesloten! Zullen allen, (daar toch vertalen zooveel als menschelijke overlevering is) met Anna Maria Schuurman de Oostersche talen leeren? Hoevele bijbelboeken bestaan niet meer in de oorspronkelijke taal! Kan ieder de ontzettende studien volbrengen, die er noodig zijn om den bijbel te verstaan? Bestaat de gansche zaak niet in een uitvlugt, en is een waar Protestant, die, zonder van iemand geleerd te worden, of eenigen maatschappelijken invloed te ondergaan, zijn godsdienstig gevoelen uit den bijbel heeft opgemaakt niet een hersenschimmig wezen? Is de oneenigheid, reeds uit deze gebrekkige toepassing geboren, niet een handtastelijk bewijs, dat dit de weg der waarheid niet is, en mag het anders heeten dan verstandonteerende woordenklap, als men dat twisten over alle leerstukken, zonder uitzondering, voor het leven der waarheid, losbandigheid voor vrijheid, toenemend ongeloof voor ontwikkeling uitgeeft? Deze en meer vragen die men zoude kunnen doen, toonen ieder op zich zelve dat de *leerwijs*, die het meest toepasselijk zoude moeten zijn, en overal en aan alle verstand en kennis der waarheid aanbrengen, volstrekt ontoepasselijk is. Het is nog minder dan eene juridische fictie, deze heeft nog eenige *stellige* kanten, maar dat iedereen uit den bijbel de waarheid moet vinden, is eene stelling slechts geschikt om te loochenen en te verwarren. Waarin is de eigenlijke rede, van ontoepasselijkheid gelegen? Welke de eerste tegenstrijdigheid, waaruit de overige volgen? Dat deze leerwijze een atomisme der geesten invoert. De waarheid is één

en vereent, terwijl het individualisme verdeelt; want de eenheid der waarheid, is geene doode afgetrokken gelijkheid aan zich zelve, of identiteit, waarheid is werkelijke eenheid, uitgesproken te worden is haar bestaan, maatschappij haar leven; en van daar komt het, dat niets op deze wereld zoo zeer het een van het andere afhangt, als de mensch van den mensch; eene vereeniging, die niet, gelijk de zoogenaamde geest en waarheid zou doen gelooven, daaruit voortkomt, dat wij ellendelingen zijn en ligchamen hebben, maar dat wij geesten zijn die de waarheid kennen. De booze hoogmoed, die Gode wil gelijk zijn, ziet slechts naar het eindige, dat er nog in is, naar het *afhankelijke*, naar de negative zijde, en let volstrekt niet op het stellige en positive, daarin gelegen, dat afhankelijkheid *geven* en *ontvangen* veronderstelt. Juist die maatschappelijkheid en vereeniging is onze adeldom, maakt ons volmaaktbaar, en geeft ons dat wonderbaar en ontzettend vermogen van elkander te leeren. Wanneer dus de oneindige waarheid, die één is met de *gave*, dat is de liefde, in de eindige geesten leeft, moet er een nog wel grooter geven en ontvangen plaats hebben, eene goddelijke magt worden meêgedeeld, eene liefde-kracht werken, die het gezag en de vrije onderwerping overeenstemmend verheft, de geesten niet vernietigt, maar hooger werking geeft, en de eindige rede, te gelijker tijd dat zij die van het oneindige zuiverder onderscheidt, eene zekerheid en eene klaarheid geeft, die zij door zich zelve alleen nimmer zoude gehad hebben. *Gaat en onderwijst alle volken!* welk een verheven woord! Geene slechts redelijke maar oneindige waarheid alleen kan alle volken

vereenen. Waarlijk Hij is God die zoo spreekt. Goddelijk de leer die Hij verkondigt, goddelijk de magt die Hij mededeelt, om die waarheid te behouden en te leeren.

Met die ééne, vereenigde waarheid kan het individualisme niet in betrekking komen; het kan er niet aan raken, en heeft; terwijl eene goede leerwijs, door de waarheid zelve die zij leert wordt uitgelegd, en naarmate zij op de waarheid wordt toegepast beter wordt; de geheel tegenovergestelden aard, dat het in de waarheid begin noch eind kan hebben, vernietigd is zoodra de waarheid gekend wordt, en daardoor in een zoeken bestaat om nimmer te vinden.

Hoe toch kan die leerwijze ontstaan? Hoe gekend worden? Want grooter tegenstrijdigheid kan wel niet gedacht worden, dan dat men van een ander leert; wat men volstrekt van een ander niet moet leeren. Slechts door die tegenstrijdigheid bestaat zij, gelijk de dwaling door de waarheid, die zij loochent, en het kwaad door het goed, waarin het worstelt; het is eene daadzaak dat de Protestantsche leeraars en onderwijzers leeren, dat men niet van menschen en dus ook van hen niet leeren moet, en daar juist dit van hen door de leerling wordt aangenomen, dat hij tegen de gansche orde der dingen in, aan niemands gods dienstige getuigenis geloof mag hechten, en zich van de geheele wereld moet afzonderen, geschied hier eene daad van onderwerping, zoo als de Katholieke Kerk van niemand vordert; zij loochent haar eigen gezag niet om het op te dringen, leert niet wat onnatuurlijk, maar wat bovennatuurlijk is.

Men neemt dan zijn toevlugt tot eene bovenna-

tuurlijke inspraak, die de bijbellezer ondervindt; maar dit neemt de aanstonds vermelde daadzaak niet weg, en, om vele andere bemerkingen niet te maken, doet de bovennatuurlijke orde weder in tegenstrijdigheid bestaan. Het zou niet eene met de natuur overeenstemmende bovennatuurlijke werking, maar op zijn minst een de natuurwet opheffend wonder zijn, dat de geest, die in zijne gedachte, de gedachte der maatschappij, ja der wereld leest, de waarheid beter zou leeren kennen, door zich van maatschappij en geschiedenis af te zonderen; doch daar dit wonder in de menigte der individuën moet plaats grijpen; is dit wonder, algemeene wet, en geen wonder meer; waardoor dan de bovennatuurlijke orde en wet strijdig en in vlakke tegenspraak is met de rede en de natuur.

Maar dat alles weder voorbij gezien, en het onmogelijke toegegeven; op wat wijze kan men zich het eind dezer leerwijs denken, die, toch als iedere leerwijs ten doel hebben moet, van ons in het bezit der waarheid te stellen? Is individualisme met zeker bezit van waarheid denkbaar? Men wijst altijd naar den bijbel; doch wat baat ons deze? Het is de vraag niet wat er in zekere boeken sta, maar wat in den menschelijken geest zij. (1) Is iemand

(1) L'écriture sainte est la règle de la foi; on doit croire ce que Dieu enseigne, et non ce que les hommes, qu'ils portent le nom de Pape ou de concile, nous enseignent. Chaque homme a le droit de lire et d'interpréter l'écriture sainte, selon les lumières de sa raison. *Personne n'a le droit de s'interposer entre l'écriture et lui.* Tels sont les principes de l'église Evangélique, et il semble qu'il n'y ait rien de plus simple ni de plus juste. Cependant l'interprétation d'un livre tel que l'écriture sainte, n'est pas une chose facile. Elle demande beaucoup de connaissances, d'intelligence et de travail. *L'essentiel n'est pas de dire: nous reconnaissons tout ce qui est dans*

reeds daardoor regtsgeleerd, dat hij een wetboek heeft gekocht, of bezit hij wetenschap omdat hij eene boekverzameling heeft geërfd? Ongetwijfeld niet. Daar de waarheid tot haar bestaan vordert, dat zij uitgesproken en geweten worde, bestaat zij slechts voor diegenen, die haar volgens de haar eigen voorwaarde in zijnen geest heeft opgenomen. Nu is eene der eigenschappen of voorwaarden der waarheid, dat zij hare noodzakelijkheid in evenredigheid van haar gewigt doe gevoelen. Met andere woorden: waarheid zonder evenredige zekerheid bestaat niet voor ons; dus wordt voor de christelijke of volkomen bovennatuurlijke waarheid, onfeilbaarheid gevorderd, de eenige aan haar evenredige zekerheid, zonder welke zij slechts een schoone droom zou zijn, en waarom ook de Protestanten den bijbel Gods onfeilbaar woord noemen, en bovennatuurlijke inspraak verlangen. Hieruit volgt dan verder, dat, óf God te vergeefs openbaart en de waarheid in den bijbel verholen blijft, óf de Protestanten, die niet als de Katholieke Kerk de waarheid maatschappelijk willen bezitten, allen individueel onfeilbaar zijn. Maar juist hier, waar zich het doel der

l'écriture sainte comme objet de croyance et de foi. L'essentiel est de savoir ce qui se trouve dans l'écriture. Il resulte de là qu'il n'est pas facile de parvenir à une sorte d'unité, ou même d'uniformité dans la réligion Evangélique. Chacun se fait sa réligion, ou du moins a le droit de se la faire. Chaque predicateur prêche ce qui forme sa conviction. La conviction repose sur ce qu'il trouve dans l'Evangile, et souvent il y voit de bonne foi, et il y trouve ce qu'il y cherche et ce qu'il veut y trouver. Voila ou en est venue et devoit en venir l'église Evangélique, du moment où elle à poussé la liberté à l'entrême. Ziedaar hoe de beroemde Ancellon een Protestant spreekt in zijne *Pensees sur l'homme* I, p. 46. Wat volgt op dezelfde bladzij? La réligion Protestante seroit inconséquente si elle vouloit subordonner les opinions particulières aux livres symboliques et aux confessions de foi. Eene overdreven vrijheid of de anarchie is dus de essentie van het rijk der geest en waarheid!

leerwijs moet voltrekken, en zij ten hoogste behoorde bevestigd te worden, slaat de waarheid, vereeniging der geesten, het individualisme met de kracht harer noodzakelijkheid terug. Onfeilbare kennis eener goddelijke waarheid en indfvidualisme zijn met geene mogelijkheid te vereenigen.

Om het aanstonds in te zien, behoeft men slechts te veronderstellen, dat iemand de goddelijke waarheid onfeilbaar kent. Wat moet er volgen?

Zoo wel als hij haar denken kan, kan hij haar uiterlijk aan anderen mededeelen, wijl wij met geene andere woorden denken dan waarmede wij spreken; en hoe ver is een denkende, naar Gods evenbeeld geschapen, met deszelfs genade bezielde geest, die onfeilbare waarheid kent, verheven boven een dood letterschrift, dat zich zelf niet kan verklaren. Hij kan die waarheid, naar behoefte van den hoorder door omzetting, vergelijking, zamenvatting, vereenvoudigen, ontwikkelen, verduidelijken. Doch dit aangenomen zijnde, is de bijbel de eenige kenbron der waarheid niet meer.

Hoe moet ten andere zulk een Apostel verlangen de waarheid die hij kent mede te deelen, en zich zelven het *wee* toeroepen, indien hij eene doolende wereld het Evangelie niet verkondigt! De rede vloeit uit, het hooge en goede vernuft, dat men genie heet, heeft behoefte tot zijne tijdgenooten te spreken, en in het algemeen is die behoefte tot mededeeling grooter naar mate de geest in het bezit is van meer waarheid, wier leven vereeniging en liefde is. Laf, bovendien, ijdel en week is de vervoering der kunst of de ijver der wetenschap in vergelijking der liefde Gods. Wat

stoppelvuur bij den brand dezer zon! Nogthans baat het altemaal niets. Paulus moet zwijgen; strenge pligt is het geen enkel woord in de zamenspraak te laten vloeijen, die ieder met den bijbel houdt.

Doch drijft het individualisme de waarheid nog niet verder terug? Men heeft de symbolen, waar door zekere leer als goddelijke algemeen geldende waarheid werd uitgesproken, verworpen; dit was gevolglijk; maar men kan daar niet bij blijven staan. Zoo min men iets als onfeilbaar mag en kan spreken en uitdrukken, zoo min kan en mag men dit als zoodanig bij zich zelven spreken en nadenken. Dezelfde rede bestaat. Onfeilbare bevestiging vordert onfeilbare ontkenning van het onmiddelijk daarmeê strijdige. Maar zoo doende zou de eene onfeilbare regter den anderen miskennen, en den grond van zekerheid wegnemen, waarop zijn eigen toestemming berust; en daar de oneindige waarheid zich niet kan tegenspreken, schiet er niet over dan de onfeilbaarheid en dus de goddelijke waarheid op te geven, geen geloof, maar gevoelen te hebben. Slechts gevoelen of twijfel, kan het ja en neen dulden, niet onfeilbaar gekende waarheid. Alzoo kan in het individualisme door den mensch de waarheid noch uitgesproken noch gedacht worden, en moeten, volgens eene meer gebruikte vergelijking de individuën wemelen om den bijbel, als insecten om een even doodelijk als aanlokkelijk licht.

DE LEER EN DE LEERWIJZE ZIJN MET ELKANDER IN STRIJD.

Zij hebben iets met elkander gemeens en overeenkomstigs, dat te gelijkertijd de grond is harer on-

derlinge tegenstrijdigheid ; hetgeen ons trouwens geen verwondering kan baren, wijl dit de innige aard is eener dwaling. Beide loochenen de werking en het leven. De leer kent slechts eene afgetrokken waarheid, en weet niets van vrijheid en liefde ; desgelijks duldt het individualisme geene maatschappij, die het leven en de werking is der waarheid, en erkent slechts een dood afgetrokken letterwoord, waardoor, zoo wel als het regtvaardigend geloof en de predestinatie, het individualisme, waarin de ontelbare monaden beurtelings óf de waarheid óf elkander afstooten, een systeem is van wanhoop en haat. Doch de werking die van beide geloochend wordt, is op eene andere wijs door de leerwijs weder erkend ; immers het zoeken naar waarheid is niet alleen in het algemeen eene groote werkzaamheid, maar gelijk zulks in het individualisme moet geschieden, is zij zoo groot, dat haar begrip naauwlijks is te vatten. Daarop komen dan al de tegenstrijdigheden neer, dat in de leerwijze werking erkend wordt, en niet in de leer.

Reeds daardoor, dat zij bestaat, is de leer in tegenspraak met de leerwijs. Eene leerbelijdenis, waarin *goddelijke* waarheid is uitgedrukt en met onfeilbaarheid uitgedrukt, want zonder deze bestaat zij niet, eischt prediking, veroordeeling, onderwerping, enz. Daarmede is het individualisme vernietigd Van het individualisme integendeel uitgaande, kan men Protestantsch leerstuk zoo wel als Protestantsche Kerk niet dan voor louter onzin houden. Bretscheinder (1) veroordeelt dan ook degenen, die het wezen der Protestantsche kerk in de leer der regt-

(1) Wat vraagt men thans in de Protestantsche godgeleerdheid ? Getrokken uit de *Algemeine Kirchenzeitung*. Jan. 1836.

vaardiging stellen, deels met regt, deels met onregt. Het regt, wijl de Protestantsche leer met de leerwijze strijdt, en hij volgens deze laatste zijn eigen vrijen dunk mag behouden. Met onregt; in zoo ver hij het individualisme alleen als beginsel van het Protestantisme stelt. Een leerwijze zonder leer, of omgekeerd eene leer zonder leerwijze is even ongerijmd als eene gedachte zonder voorwerp, of eene waarheid die niet gedacht wordt. Wil hij deze twee noodzakelijke beginselen in den bijbel stellen, dan wordt die weder het boek met zeven sloten, en staan wij allen in den nacht.

Grooter is nog de tegenstrijdigheid, als wij den inhoud der leer nagaan. De mensch vermag volstrekt niets in de orde des heils; hij is en blijft een leugenaar; ja, daar zijne werking ontkent wordt, en wat niet werkt, niet bestaat, kan men zeggen dat volgens die leer, de mensch zoo goed als geen bestaan heeft.

Volgens de leerwijs kan hij alles. Hij is een eenzame God, dewijl hij verheven wordt, boven de hoogste, buiten God, denkbare kracht, die namelijk welke eene maatschappij van geesten oefent. Geef hem een' bijbel, en, is hij zoo gelukkig van te kunnen lezen, dan kan hij alleen, wat de Katholieke Kerk of maatschappij voor zich vordert; de goddelijke waarheid met zekerheid kennen en spotten met de grijze wijsheid der eeuwen.

Volgens dezelfde leer is de mensch niet alleen onbekwaam om waarheid te zoeken, maar om die over te leveren.

Volgens de leerwijs wordt alle waarheid door bemiddeling van menschen verkregen, en slechts de eene

mensch verworpen, om den anderen zoo veel te blinder te volgen. De bijbel is toch door menschen geschreven, door menschen verzameld, door menschen overgeleverd, vertaald, gedrukt en goedgekeurd.

Volgens de leer en hare mathematische afgetrokkenheid, waardoor de menschelijke handeling en maatschappij geheel buiten de godsdienst gesloten wordt, staat de waarheid in geene betrekking met de geschiedenis.

Volgens de leerwijs moet de waarheid hoofdzakelijk uit eene geschiedenis geput worden; want in den bijbel, is zij geheel met de gebeurtenissen, de toevallige vormen, de wisselende menigvuldigheid der geschiedenis vermengd.

Volgens de leer, die de godsdienst slechts in gedachte doet bestaan, en de Sacramenten, in den zin der Katholieke Kerk genomen, verwerpt, kan niets wat uiterlijk en stoffelijk is drager of middel van genade zijn, en is er slechts eene *algemeene* werking van God.

Volgens de leerwijs is de bijbel veel meer dan een Sacrament, meer dan een kabalistisch tooverformulier, en houdt eene bovennatuurlijke wonderkracht in zich besloten. Calvyn en de oudere Protestanten die nog aan bovennatuurlijke waarheid en onfeilbaarheid geloofden, en echter geen goddelijk gezag erkennen wilden, waren wel genoodzaakt, om, gelijk zij deden te beweren, dat de bijbel door de werking van den H. Geest, die altijd met het woord vereenigd bleef, niet eene toevallige maar steeds zekere kracht had, welke ook buiten en zonder het gebruik bestond en aanwezig was. (1)

(1) Bauve noemt den bijbel een onbekende natuurkracht. Het Christendom eene rijksregeling.

Is het niet om te duizelen, wanneer men zoo aanhoudend de wisseling ziet schitteren, van wit en van zwart, van ja en van neen? Ten minste kan het geen verwondering baren, dat eene leer die het verstand in eenen nacht stortte door de waarheid in tegenspraak te stellen; die het hart verscheurde door te zeggen, er is geene deugd! die van niets wat menschelijk was wilde weten, en tegelijk den grondslag van alle orde omverhaalde, neen het kan niet verwonderen dat zulk een leer alles in verwarring bragt, en in eene aanhoudende spanning de geesten voortjoeg om de verloren zekere waarheid terug te zoeken. Zij had, ware zij niet valsch geweest, onbewegelijk moeten zijn. Wanneer het eindige en menschelijke dat alleen vooruitgaat, met vloek beladen en uitgestooten wordt, is er aan geene ontwikkeling te denken, wijl het oneindige onveranderlijk is. En hoe is vooral met het individualisme vooruitgang denkbaar? Indien ieder voor zich zelve moet zoeken, en de goddelijke waarheid, wat hij er van moog hebben ingezien, met zich in het graf nemen, om slechts een bijbel over te laten, dan kan er immers van geen vooruitgang sprake zijn. Slechts door overlevering maakt het menschdom een geheel uit, en is er, voor zoo ver dit daar mogelijk is, in het godsdienstige vooruitgang. Een van beiden; men moet of den mensch er buiten sluiten, en slechts den bijbel als kenbron van waarheid aannemen, en dan is het ongerijmd van ontwikkeling te reppen, wijl men daardoor zou erkennen van anderen aan te nemen, en 's menschen werking weder heiligen; of men moet, overlevering, verbetering en vooruitgang verlangen, en echter niet Katholiek willende worden

(wijl door den *Katholiek* alleen in een *bovennatuurlijk systeem* voortgang en geschiedenis erkend wordt), de bovennatuurlijke godsdienst-voorwerpen, en den bijbel met de heilige boeken, die men bij alle volken aantreft, gelijk stellen. Maar onophoudelijk van voortgang roepen, en den Paus verwijten, dat hij niet als Petrus rondwandelt, geene kerkvergaderingen en hare beslissingen eeren, daarbij niet de orthodoxe Protestantsche leer meer voor waar houden, en toch roepen: de bijbel! de bijbel! dat heeft geen zin. Neemt men de geschiedenis en de werking der eeuwen aan, dan voorzeker beteekent dat iets, is er nog iets anders dan de bijbel, dat 's menschen denk en handelwijze bepaalt. Die geschiedenis of handeling der maatschappij is tevens bovennatuurlijk, en zoo doende komt men door hetgeen noodzakelijk volgt, tot de Katholieke Kerk. Bestaat er integendeel geene bovennatuurlijke geschiedenis, geene goddelijke en menschelijke handeling; is dat alles slechts natuurlijk, en toch bron van kennis en waarheid, die ons den bijbel uitlegt, dan valt er aan geen eigenlijke bijbelopenbaring meer te denken, en verdienen de Rationalisten, die nog het bovennatuurlijke niet volstrekt verwerpen, door hunne kennissen en historische of kritische onderzoekingen eenige oplettendheid; maar op den eerbied, die men steeds voor een gevolgelijken denker heeft, kunnen zij geen aanspraak maken; dat is niet lezen, maar prentjes zoeken als de kinderen.....

(Het vervolg hierna.)

OVER HET KATHOLICISMUS IN FRANKRIJK.

UIT HET FRANSCH.

RANDT HET GELOOF NIET AAN!

RANDT HET GELOOF NIET AAN! — Onze eeuw is zeer diep gezonken. — De uitdroogende stellingen van het Egoïsmus hebben vele harten van hunne levensvochten beroofd; het Scepticismus heeft vele verstanden bemeesterd, en duizend handen arbeiden, om boven alle andere altaren het altaar van het gouden kalf te verheffen.

Welk een droevig schouwtooneel, toen de maatschappij zoo verre kwam. Men herinnerde zich wat zij was geweest, en men konde niet nalaten te betreuren wat zij geworden was.

De waarnemende mensch gelijkt den landbouwer, die na langdurige droogte zijne woning verlatende, eenen heuvel bekloutert, van welken hij het land kan overzien, en zich aldaar te binnen brengt, dat die, onder zijne voeten liggende, landerijen eens rijke oogsten droegen; dat de beemden, welke zich daarnevens uitstrekken, eens groenden en met bloemen prijkten; dat die beken, die nu naar holle wegen gelijken, eens heldere waterbronnen waren, waarin de zon zich spiegelde; dat het geboomte, welks loover nu verdord en geel daar nederhangt, eens in weelderig groen was uitgedost. Dan zegt hij tot zich zelven:

«Omdat de hemel verstaald is en geen dauw of vrucht-
«bare regendruppelen het aardrijk meer drenken,
«daarom hebben bederf en onvruchtbaarheid dermate
«onze velden omgekeerd.»

Wij, eenen waarnemenden blik op de wereld werpende, wij spraken met den landman en zeiden: «als zoovele koude, dorheid, onverschilligheid en «klankeloosheid ons omgeven, zoo komt dit hier «van daan, dat de hemelsche dauw, de godsdienstige «gezindheid, de maatschappij niet meer bevrucht en «verlevendigt.» En als wij zóó spraken, welde in onzen boezem een vreesselijk bitter gevoel op; want wij geloofden, dat in *Frankrijk* alle geloof was uitgestorven. Dan, wij bedrogen ons, en — wij roepen het luidkeels, met aandoening van blijdschap, — groot was ons zelfbedrog! Het Katholicismus wortelt nog diep in onzen grond, en kleeft nog vast in het Rijk van Clovis, Karel den Groote, Lodewijk IX en Lodewijk XIV. En om te bewijzen, dat het geloof van onze vaderen nog niet zóó geheel is uitgedoofd als wij meenden, heeft men slechts de woelingen en kuiperijen van zekere menschen gade te slaan. Dezen hadden gezegd: ziet gij wel, de wijnstok des Heeren groent niet meer; de tijd heeft hem verteert; hij draagt geene vruchten meer; wij gaan hem uitroeijen.

En zij wilden handen aan het werk slaan; — reeds hadden zij den arm naar ons erfdeel uitgestoken, om het omver te rukken en te vernietigen; — maar op dit gezigt ontvlamde onze ijver; wij verhieven ons gezamenlijk als één enkel man en riepen eenparig uit: randt het geloof niet aan! — Neen, randt het geloof, het Katholiek geloof niet aan! Daardoor was

Frankrijk groot onder alle natien; daardoor sneed het zwaard zijner strijdknechten scherp en zegerijk; daardoor waren zijne wetgevers regtvaardig; daardoor werden zijne schrijvers, beeldhouwers, schilders en bouwmeesters bezield; daardoor werden de magtigen beteugeld, de rijken tot milddadigheid aangedreven, de armen en ongelukkigen ondersteund en vertroost.

Ach! werp slechts een oog in het ronde. De menschelijke kwalen zijn talrijk; overweeg, bereken en overzie alle soorten van lijden en onheilen en ontdek mij nu eene wonde, waarvoor in *Frankrijk* geen balsem voorhanden zij, eene ramp; die aldaar niet verholpen worde; eene smart, waarvoor geene vertroosting zij. — Dank aan het geloof onzer vaderen! sedert vele eeuwen is onophoudelijk tusschen goed en kwaad een warme strijd gestreden, en daarbij heeft steeds de Katholieke barmhartigheid zich even luisterrijk als de zonde rampspoedig gekenschetst; elk kwaad, door deze berokkend, heeft gene door hare weldaden vergolden. Ik daag plegtig den gezworensten vijand van het Katholicismus uit, om in de erfenis onzer vaderen rond te wroeten; het is waar, hij zal vele gruwelen aantreffen; maar dat zijn hart hem niet ontzinke: hij zal geen kwaad vinden wat zonder hulpmiddel gebleven is; het Katholicismus heeft alles opgespoord en niets vergeten.

O gij, die *Frankrijk* doorkruist, ziet om u heenen zegt ons, door wien die prachtige toevlugtsoorden des onspoeds, die grootmoedige hospitalen, die heilinrigtingen voor kranken gesticht werden! Aan wien hebben lijden en armoede zulke woningen te danken, die eerder vorstelijke gebouwen schijnen? — Aan

Katholieken, aan mannen, die ons door het Katholicismus ter vereering worden voorgesteld. Ja, vaak, zeer vaak liet een Eremiet, die voor eigen onderhoud niets anders had dan de wortelen der aarde en het water der rotsfonteinen, aan de wereld een klooster na ter leeniging van zielesmarten of een ziekenhuis voor ligchaamskwalen. Zulk een, voor zich zelven zoo onverbiddelijk gestrenge man had zooveel meêdoogenheidsgevoel voor anderen! Geene hunner benoodigdheden werd door hem vergeten, geen ramp verwaarloosd.

Op andere tijden waren het Koningen, Vorsten, Bisschoppen, groote en magtige Heeren, Koninginnen, Princessen, treffelijke en vermogende Vrouwen, die, in weêrwil van hunne rijkdommen en hun aanzien, de behoefte en den druk des levens niet miskenden, en door de godsdienst werden bezield, om daarin te voorzien.

En wie herschiep die verpestende moerassen in vruchtbare landerijen? Wie heeft die dijken gelegd, die kanalen gegraven? — Godvruchtige Katholieken.

Wie verrijkte die prachtige boekzalen met duizende banden, met zoo kostbare handschriften? — Wederom Katholieke Monniken. — En als in en buiten de steden arme vrouwen en grijsaards verpleegd worden, aan wien hebben zij dan die Engelen in aardsche gedaante, die *Zusters van barmhartigheid* te danken, die hunne wonden verbinden, hunne zwakheid schragen, hunne pijnen verzachten? — Aan echt Katholieke gezindheid.

Wie heeft aan die behoeftige kinderen onderwijzers geschonken, om hen God te leeren kennen en dienen, hunne ouders te eeren, opdat zij lang leven op aarde,

hun vaderland te beminnen, hun naaste lief te hebben, en ijverig en ootmoedig te zijn? — Eene Katholieke ingeving, die, welke *de Broeders der christelijke leer*, *de Broeders Ignorantijnen* in het leven riep.

En als die teedere wichten, die bij den eersten aanblik van het levenslicht van hunne natuurlijke moeders verlaten worden, genademoeders vinden, welke hen in de kribbenzaal, in sneeuwwit linnen en warme wol, in zindelijke wiegen nedervlijen; van wien gewordt hun dan die teedere moederlijke verzorging? — Wederom van het Katholieke godsdienstgevoel.

En als onze in den krijg verminkte braven zich in een koninklijk veiligheidsoord verheugen mogen, waar zij zorgeloos hunnen ouden dag kunnen eindigen en de door hun veroverde vanen op de altaren zien wapperen, voor welke zij biddend nederknielen; wien brengt hun hart voor deze weldaad dan het offer der erkentelijkheid? — Eenen Katholieken Koning.

En wie heeft aan dienzelfden oever der Seine, waar zich die Dom verheft, in welke onze letterkenners en geleerden bijeenkomen, wie heeft daar den grondslag gelegd van het groote collegie der vier natien? — Een Vorst der Katholieke Kerk.

En als die Fransche naam zich wijd en zijd verspreid en tot aan gindsche zijde der zee geëerbiedigd wordt; als wilde volkeren hem leerden zegenen aan den voet van dat kruis, dat beschaaft en verlossing aanbrengt; moet men dit dan niet aan Katholieke zendelingen toeschrijven?

Hoe meer gij om u heenen ziet, hoe meer gij de geschiedenis van ons Land bestudeert, hoe meer gij onze vaderlandsche gedenkstukken bezoekt en de jaar-

boeken onzer provincien doorsnuffelt; hoe meermalen gij u in de oude steden ophoudt, het Land doorwandelt en oordeelkundig onze zeden gadeslaat; des te meer zult gij u overtuigen, dat het Katholicismus in de ziel van *Frankrijk* kleeft; het rust op al onze graven, bij de assche en het gebeente onzer vaderen.

Zinneloos zijn derhalve die lieden, die Luthers en Calvyns eeredienst tot ons willen overplanten. Op onzen bodem kan zulke plant niet kiemen; groeijen noch bloeijen kan hij in eene luchtstreek, welke geheel doortrokken is van Katholieke herinneringen en nog warm van den adem der heiligen. Laat hen deze moeite sparen; zelfs de eene of andere verbindtenis met Protestantsche Vorsten of Vorstinnen, kan den geest van het land niet omkeeren. Hiervan hebben wij nog nieuwlings het bewijs gezien; bij velen onzer broeders was de ijver verkoeld en verdoofd en zelfs het geloof scheen uitgestorven;..... maar het sluimerde slechts. Toen de adem van de aanhangers van het Protestantismus over ons henen trok, ontrukten wij ons aan onze slaperigheid en spraken tot ons zelve: «Wij willen de godsdienst onzer vaderen behouden! «Het kruis is een geheiligde standerd, dien wij nog «minder verlaten mogen dan de vanen onzer Konin«gen; zouden wij in het eind gaan vergeten, dat «de Katholieke godsdienst, die alleen tot aan Jesus «opklimt, zich eens over onze wiegen nederboog «om ons te zegenen? Zouden wij meineedig worden «tegen ons eerste gevoel bij onze eerste nadering tot «de H. Communie, wij die de ware Communie al«leen bezitten? Zouden wij niet meer in dien tem«pel gaan bidden, welken wij bij de lijkstatie onzer

«moeder in rouwgewaad gehuld zagen?..... Zouden «wij het teeken der opstanding van den vaderlijken «grafheuvel gaan wegnemen!.... «Dit kan niemand «willen, of die het gewild heeft, die heeft het vruchte- «loos gewild!»

En, groote God! indien het Katholieke geloof onder ons verdween; indien het, gelijk een engel, zijne vleugelen uitspreidde en naar andere gewesten vlood, die zich de liefde des hemels waardiger zouden toonen; door welke leer zouden wij dan na zijne verwijdering, door welke koude en doodsche sluimering zouden wij dan omgeven worden! Ik stel mij voor, dat, zoo het Protestantismus in ons midden verscheen, het eveneens als een vreemdeling zou optreden, die de taal niet verstaat van onze armen, gebrekkigen en ongelukkigen. Methodiesch en gevoelloos breekt het wel het stoffelijk brood, maar het heeft voor de moeder, met betraande oogen nerêgezegen nevens het stroo, waarop haar kind ligt te zieltogen, geene *Notre-Dame de pitié;* geene *Notre-Dame de bon secours,* geene *Notre-Dame des sept douleurs.* Het zegt haar niet: «arme moeder, uw goede engel staat aan uwe «zijde; hij telt de kloppingen van uw hart, uwe ver- «zuchtingen en uwe tranen; hij zal ze voor den troon «van den Algoede brengen, opdat gij geholpen en «getroost wordet.» — Neen, in de leer van het Protestantismus is zooveel aandoenelijks, zoo veel voor het harte niet; dáár is alles droog en zonder poësie!

Men heeft slechts op te merken, hoezeer deze dorheid zich in zijne werken openbaart. Waar zijn zijne Raphaëls, zijne Michel-Angelo's, zijne Dominichino's, zijn Salvator Rosa, zijn Murillo, zijn Poussin en

zijne Lesueux? De tempels, waarin het Protestantismus predikt en Paschen viert, zijn naakt, zonder pracht, en gelijken aan eene dorre gedachte. Wie dáár intreedt, wordt niet van de heiligheid Gods doordrongen en zal eerder meenen zijnen voet in eene gewone spreekzaal dan wel in een bedehuis te zetten. Dáár wordt u door geene beelden van heiligen toegeroepen, dat lijden de weg tot gelukzaligheid is; dáár nemen geene engelen uwe gebeden op hunne vlerken; dáár is geen zigtbare God om u aan te hooren en uwe wenschen te vervullen.

Het Protestantismus houdt zijne heiligdommen bijna altijd gesloten. Zóó is het in Roomsche landen niet. Hier staat het huis van God, als een gemeenschappelijk vaderhuis voor alle menschen, op ieder uur van den dag, voor allen open. Wie sterkte noodig heeft om den last des levens te torschen, kan die hier komen putten in de bronnen der levende wateren. Sta op met den opgang der zonne, en begeef u in onze kerken, vóor dat de daglooner zijn dagwerk begint; gij zult er vinden, die vroeg naar het misoffer gekomen zijn, om God te bidden, dat Hij hunnen arbeid zegene; want hun dagloon is het brood van hunne kinderen. En als de avondschemeringen zich nedervlijen, en met eenen valen sluijer het aardrijk overdekken, keer dan andermaal naar het huis des Heeren, en gij zult bij het flikkeren van de heilige lamp, die als een, aan het uitspansel des hemels ontzonken, gestarnte voor het tabernakel licht, het altaar nog van knielende mannen en vrouwen omzet vinden; zij bidden, want voor den christen is bidden eene verkwikking. — Bestijgt een priester den pre-

dikstoel om vaderlijke vermaningen uit te deelen, en een gemeenschappelijk lied te stemmen, zoo is dit voor arbeids- en landlieden, die den geheelen dag gewerkt hebben, eene vreugde te meer. Dáár, tegenover het kruisbeeld, nevens het beeld van Gods heilige Moeder, onder de vleugelen des engels, zijn zij, die eenvoudigen, waarover wij de schouders ophalen, gelukkiger dan wij.

Toen hun zware handenarbeid volbragt was, waren zij van vermoeidheid overmeesterd en als ter aarde nedergedrukt; maar nu, nadat zij gebeden en aan Jesus en Maria lof gezongen hebben, nu gevoelen zij die vermoeijenis en moedeloosheid niet meer, waaronder zij zoo even schier bezweken. Wanneer de wandelaar, na in de brandende zon vele uren te hebben afgelegd, eindelijk aan den stuivigen weg eene heldere bron ontmoet, zet hij zich onder het lommer van de wilgen en platanen, die dezelve beschaduwen, neder, droogt het voorhoofd af en verkwikt zich;..... en als hij zich wederom opheft, vindt hij zijne krachten gesterkt en vervolgt met verjongden ijver zijnen weg huiswaarts, waar vrouw en kinderen hem verbeiden..... Even zóó is het met den christen, als hij gebeden en uitgerust heeft onder de heilige gewelven des tempels. Dan vallen hem de druk des levens en de arbeid zoo zwaar niet meer. Men rande nu het oud-Katholiek geloof aan, niet verbreide over Frankrijk het Protestantismus, dat zich aldaar tot op een hoog standpunt heeft ingedrongen, en weldra zullen wij van die vertroostingen en verkwikkingen, die als een hemelsche dauw op ons nederdalen, verstoken zijn. Neen, wij her-

halen het, als Luthers en Calvyns leerstellingen de bovenhand verkrijgen, zal alles rondom ons verkoelen. De kerken zullen zonder kruis op hare torenspitsen, zonder beelden van heiligen in hare gevels, zonder op de buitenzijden der muren uitgehouwen engelen, als groote, onbewoonde en verlatene gebouwen aan den weg staan; schier eenwig zullen de grendels aan hare deuren hangen; alleen des Zondags zullen zij zich eenige stonden voor de godsdienstoefening openen; als echter de preek geëindigd is, zullen zij weder gesloten worden, om zich niet eerder dan na acht dagen andermaal te ontgrendelen. Gij dus, die lijdt; gij, die weent; gij, die behoefte gevoelt, om uwen geprangden boezem in den schoot van God te gaan uitstorten, wacht den Zondag af; dan alleen staat Luthers en Calvyns godshuis voor u open. Wilt gij op den werkdâg bidden, zoo doet het te huis..... Gij ziet het dus; de eeredienst der Protestanten gelijkt eenen vader met een bevrozen hart, eenen gestrengen man, die zich maar eenige gezette oogenblikken door zijne kinderen laat naderen..... O hoe geheel anders, hoe teeder, hoe liefderijk is daarentegen onze Katholieke godsdienst! Haar kan men met volle regt met eene moeder vergelijken, wier armen altijd voor hare lievelingen geopend zijn; die hun zonder ophouden van den vroegen morgen tot aan den laten avond toeroept: «O gij, die smarten torscht, «o gij, die tranen stort, o gij die heimelijk hartzeer «lijdt, komt hier, bij mij; ik ben er, ik ben er «altijd, om u te hooren en te vertroosten.»

Welke — wij vragen het alle helderdenkenden, alle teergevoeligen, alle gelukkigen der aarde en hen,

die zuchten in dit dal van tranen — welke goddelijke bekoorlijkheden vindt men niet in de heiligdommen der Katholieke Kerk? Om den mensch heilige vrolijkheden voor te bereiden, en hem het jaar niet als een dorren weg zonder schaduwen en bloemen te laten doorloopen, heeft zij hetzelve met feesten bestrooid..... Op de reis des levens zijn die heilige dagen als verfrisschingsplaatsen in de woestijn. Wel heeft ook het Protestantismus zijne jaarlijksche feesten, als: Kersmis, Paschen, Hemelvaart, de nederdaling van den H. Geest; maar van hoeveel plegtigs en hartverheffends in de uitwendige eeredienst heeft het Protestantismus die van ons genomene feesten onttakeld?

Het Protestantismus stelt zijnen roem in zijne rationaliteit..... Het verwijdert zich van onze dichterlijke gemoedsstemming; noch de pracht onzer altaren, noch de wierook, die voor onze tabernakelen brandt, noch onze omgangen door de velden, noch ons Sacramentsfeest op de met bloemen bestrooide straten, noch onze jammerklagten in de goede week, noch onze plegtigheden voor de overledenen kunnen het Protestantismus bekoren.

En nog eens; zijn de Zusters van liefde, die de arme kranken verplegen, uit de schoot van het Protestantismus geboren? Of de mededoogende Zusters, die de kleine weezen opnemen? Of de Broeders der christelijke leer, die voor de opvoeding der tengere jeugd zorgen? Of de genade-Broeders, die de gevangenen loskoopen? Of de Broeders van den H. Joannes de Deo, die zinneloozen en razenden bewaken? Of de gevangenis-Broeders, die met de veroordeelden het

schavot beklimmen? — O neen, geheel deze heilige schaar, al deze vereenigingen, om ongelukkigen te ondersteunen, smarten te leenigen, tranen af te droogen, zijn dochters van het Katholicismus. Als eens het Katholiek geloof in *Frankrijk* moet uitdooven, dan zal op denzelfden dag het onheil de overhand nemen en ons allen overstroomen. Want dit geloof was het, wat zich als eenen hechten dam opwierp tegen den vloed des bederfs en der vertwijfeling, en denzelven belette onze gezinnen binnen te dringen. De rots, waarop het zetelt, is een dijk tegen den stroom; zoo wij ons van die rots losscheuren, zullen wij verbrijzeld worden, niets zal ons kunnen redden..... Waar is de ark, die ons zal opnemen? Waar is de engel, die ons de hand zal reiken? Waar zal de duive zijn om ons den olijftak aan te brengen?

O! uit barmhartigheid voor ons Land, uit barmhartigheid voor onze kinderen, uit barmhartigheid voor ons zelven: LATEN WIJ TOCH ONS GELOOF NIET AANRANDEN!

G. K.

BOEK-AANKONDIGING.

Een woord over Kerk en Kerkhervorming, of, de Katholijke Kerk, gezuiverd van den blaam, haar aangewreven door den Predikant F. H. G. van Iterson, in zijne leerrede ter gedachtenis van de Kerkhervorming. Door den Pastoor en de Kapellanen der R K. Gemeente te Arnhem. — Te Arnhem bij J. G. Meijer, 1842, VIII en 110 bl.

Het was te voorzien, dat de 31 October des verleden jaars, juist op een Zondag invallende, menige aanranding van de K. Kerk zou doen plaats hebben; de Zondag toch gaf gelegenheid tot preken, en de 31e October herinnerde Luthers onderneming, welke men kerkhervorming genoemd heeft. Hoe

kon het anders, of het oude thema — de bedorvenheid der Kerk en haar herstel (?) door Luther — moest allerwege behandeld worden? Zekerlijk hebben toen de meeste Protestantsche kerken Nederlands weergalmd van smaadredenen tegen de K. Kerk, of het Pausdom, of het Papismus, en van lofredenen op Luther en zijn werk. Het was ook te voorzien, dat de algemeene storm van dien dag zich niet binnen de tempelwanden beperken zou, maar dat hier en daar een Protestantsch Leeraar, te vreden over den indruk door zijne invective op zijne *auditorium* te weeg gebragt, zou beproeven om, ware het mogelijk, dien indruk ook bij anderen op te wekken. Dit alles was te voorzien, omdat wij het 1817 gezien hebben, en omdat de hartstogtelijke vijandschap tegen de K. Kerk, in onze dagen, weer op nieuw losbarst. Eindelijk, het was te voorzien, dewijl op actie reactie volgt, dat men aan den kant der Katholieken niet stil zou blijven, maar met de wapenen in de vuist de bestormers zou afwachten en afslaan.

De titel van het geschrift, dat wij hier aankondigen, toont dat alles in werking. D^{s}. van Iterson hield op den 31^{n} October, te Arnhem, eene rede, naderhand door den druk verspreid, waarin hij de woorden van B. d. Uitg. XIII, 3, op de Hervorming toepast, en deze beschouwt als de verlossing uit eene Egijptische slavernij door de sterke hand Gods, namelijk: als eene verlossing, 1. uit de schroomelijkste onkunde; 2. uit het jammerlijkste bijgeloof; 3. uit den meest kwellenden gewetensdwang; 4. uit de nog altijd donkere en zorgvolle uitzigten in de eeuwigheid. Men begrijpt, ook zonder de predicatie van v. I. gelezen te hebben, wat hevige aanranding zij is van de K. Kerk.

En nu, om dien aanval af te weren, rijzen Pastoor en Kapellanen der K. Gemeente van Arnhem op, «dewijl zij zich «in de treurige noodzakelijkheid geplaatst zien, om hunne «stem tegen hunnen Protestantschen stadgenoot te verheffen. «Hij heeft hun den strijd aangekondigd; hij heeft de vaan «van godsdienststrijd ontrold; — hun staat het niet vrij «zich als lafhartigen te verbergen; de drukpersen zullen «hunne kanonnen, de woorden hunne zwaarden zijn..... «Echter bestuurt geene persoonlijke afgekeerdheid hunne «pen, zij bepalen zich alleen bij de zaak, en blijven den «persoon, wie hij ook zij, in Christus beminnen.» (Voorrede.)

Het geschrift heeft twee deelen. In het eerste wordt wat D^{s}. v. I. de Hervorming noemt, meer in het algemeen beschouwd, en getoond, dat het eigenlijk geene *hervorming*, maar eene scheuring dier eenheid is, welke Christus

in zijne Kerk gewild heeft. Dat Christus eenheid gewild en gevestigd heeft wordt aangewezen uit de geschiedenis a) van de stichting der Kerk door Christus zelven, inzonderheid uit zijn gebed, Joann. XVII; b) van de uitbreiding der Kerk door de Apostelen, inzonderheid uit hunne brieven; c) van de verbreiding der Kerk over de gansche aarde, door de Opvolgers der Apostelen, inzonderheid uit de getuigenissen der Kerkvaders. Daarop wordt getoond, dat het door Christus ingestelde middel tot bewaring der verlangde eenheid geen ander is dan het gezag. Dit betoog is reeds half voltooid door het voorgaande, maar wordt nu nog door de bijzonderheden der geschiedenis gestaafd. — Vraagt men nu wat Luther gedaan heeft? Hij stelde in plaats van het leerend gezag de afzonderlijke rede van iederen mensch, die uit den bijbel, als het woord Gods aangenomen, voor zich zelve een geloof moest opmaken. Dit was de scheuring; want het middel der eenheid weggenomen zijnde, kon de eenheid niet duren.

Na getoond te hebben wat de Hervorming eigenlijk was, t. w. *scheuring*, wijzen de Eerw. Schrijvers aan wat zij niet was, t. w. *hervorming*. Zij was geene verbetering van misbruiken in de oude Kerk, want hare hoofdbezigheid was het voeren van geschillen over de Leer, en in plaats van de zeden te verbeteren heeft zij ze slechter gemaakt. Dit wordt wederom in de geschiedenis, vooral in de levensgeschiedenis der voornaamste Hervormers aangewezen.

Hiermede is het eerste gedeelte voltooid. Het tweede bevat eene meer regtstreeksche wederlegging van Leerrede van v. I., waarbij de verdeeling dier rede gevolgd wordt. Het zal onnoodig zijn op te merken, dat door het gansche werkje heen verschillende toelichtingen der Katholieke leer en wederleggingen van tegenwerpingen verspreid liggen.

Uit dit verslag blijkt, dat de arbeid der Eerw. Schrijvers niet vluglig en oppervlakkig, maar bedaard en degelijk is. Wij wenschen hun geluk met de taak, die zij zich opgelegd en lofwaardig volbragt hebben. De bekwame kapellaan T. Brouwer, die het zijne tot dezen arbeid heeft bijgedragen, deele in die gelukwensching.

Indien wij op een werkje, dat zoo veel goeds bevat, aanmerkingen mogten maken, zouden wij wenschen, dat vooral het eerste deel, wat geleidelijker gang had, opdat de lezer met meer gemak zich het geheel duidelijk en juist zou kunnen voorstellen. Niet zonder eenige inspanning konden wij tot eene analyse geraken. Ook was het, dunkt ons, nuttig geweest, althans bij den aanvang van het tweede

gedeelte, eene beknopte schets te geven van het stuk, dat men ondernam te wederleggen. Slechts uit eene aanteekening, bl. 62, leert men den inhoud der Leerrede van v. I. eenigzins kennen, en eerst op bl. 105 verneemt men, dat hij Exod. XIII: 3 op de Kerkhervorming heeft toegepast. Taal en stijl laten nog wel iets te wenschen over, hetwelk, gedeeltelijk althans, aan de verwijdering der Schrijvers van de pers, waarop hun werk gedrukt is, zal te wijten zijn. Wij teekenden eenige onnaauwkeurige uitdrukkingen aan, b. v., bl. 14, wordt de gemeenschappelijke (onderlinge) liefde genoemd *het eerste aller geboden:* de liefde tot God is het eerste gebod, Matth. XXII: 38; aldaar hiet 's Heilands gebed na het avondmaal: *zijne laatste onderwijzing hier beneden*, juister vóór zijnen dood; bl. 20: «zoo zagen wij Christus, de Apostelen en de eerste Leeraren der Kerk beurtelings de eenheid der Kerk erkennen;» Christus erkende niet, maar beval en stichtte de eenheid der Kerk; bl. 30: «vele achtbare belijders... met likteekenen bedekt... sierden deze waardige opvolgers der Apostelen;» bl. 38: «Petrus..... *grondlegging* der Kerk,» enz. Doch die ligte gebreken nemen niets weg van den lof, dien wij aan dit werkje hebben toegezwaaid, en indien wij ze hebben aangeteekend, is het om het publiek te overtuigen, dat wij met oplettendheid gelezen en alzoo met kennis van zaken geprezen hebben.

Moge een tweede druk weldra noodig zijn!

Het Bisdom van Roermond en de Bisschop van Hirene, of verzameling van lofdichten enz., ter gelegenheid van de plegtige zalving van Z. D. Hoogwaardigheid J. A. Paredis, Apost. Admin. van Limburg, tot Bisschop van Hirene. — Ten voordeele der armen-scholen. — Te Roermond, ter drukkerij van de Wed. Welsch.

Onder bovenstaande titel is een bundel van keurige dichten verschenen, waarin niettegenstaande de eenheid van voorwerp, eene zeer bevallige afwisseling heerscht. Onderscheidene der geleverde stukken kunnen als voorbeelden voor dergelijke gelegenheidsdichten dienen. Het is niet zonder rede, dat men Bisschopswijdingen, in Nederland, bezingt, om daardoor het godsdienstig gevoel bij den tijdgenoot te verhoogen, en voor den nakomeling blijken te laten van den hoogen prijs, dien de Katholieken dezer oorden, ook in dezen tijd van onverschilligheid en dwaling, op hunne godsdienst stelden. Het werkje verdient dus om verschillende redenen, behalve nog om het weldadig gebruik van den opbrengst, onze aanbeveling.

April 1842.

DE GOEDE WERKEN.

La charité vivifie l'humanité refroidit.

De christelijke liefdadigheid levert schoone, de bloote menschlievendheid saplooze en wrange vruchten op.

De reeds achttien eeuwen oud geworden moederkerk, op de onwrikbare steenrots gebouwd, waarvan Christus de hoeksteen is, heeft gedurende al die eeuwen, onafgebroken, overal en te allen tijde, gekend, geleerd en ten uitvoer gebragt, het gebod der *goede werken*, reeds in het Oude Verbond voorgeschreven en beloond, en in het Nieuwe door Jesus Christus zelven, door zijne lessen en bevelen, hernieuwd en bekrachtigd, door zijne voorbeelden gestaafd, en, met de bedreiging van het eeuwig leven anderzins te zullen verliezen, tot eene noodzakelijkheid gemaakt.

Dit gebod hebben zijne leerlingen, zoo door hunne eigene daden als door hunne vermaningen, nageleefd en aanbevolen.

Gedurende vijftien eeuwen had de Kerk van Christus alomme, als zijnde de leer van onzen Heiland, verkondigd en verdedigd, dat de *goede werken* Gode behagelijk zijn, tot de genade der regtvaardigmaking voorbereiden, en, na de regtvaardigmaking, in God gedaan zijnde, door de verdiensten van Jesus Christus, onzen Verlosser, eeuwige vergelding van Hem zullen erlangen.

Het Protestantisme, allen last, allen dwang, alle versterving moede, heeft spoedig de VERDIENSTELIJKHEID *der goede werken*, als een bijgeloof, uit zijne geloofsbelijdenissen geschrapt; met te niet doening of verkrachting van de teksten der H. Schrift, welke haar daarstellen en bevestigen. De *goede werken* kunnen, volgens de Lutheranen enz., niet mede werken, om de vergiffenis onzer zonden te verkrijgen; zij kunnen ons bij God niet aangenaam maken; nimmer eene belooning verwerven.

Hun konde het gebod des Heeren niet onbekend zijn, hetwelk beval *de hand te openen voor den behoeftigen en den armen broeder* (Deut. 15: 11.). Zij hadden ook de verwenschingen gehoord, die Job zich zelven vermeende te moeten toevoegen, indien hij hadde *den armen geweigerd, hetgeen zij verzochten, de oogen der weduwe laten wachten, zijn brood alleen gegeten, zonder dat de wees daar ook van at, en den armen, die bij gebrek van kleeding verging of geen deksel had, hadde afgewezen* (Job 31: 16—22). Zij hadden de schoone raadgevingen van den ECCLESIASTICUS gelezen, die, met eene regt vaderlijke zorg, aanried, *den armen zijne aalmoes niet te onthouden; van den behoeftigen zijne oogen niet af te wenden; de hongerige ziel niet te versmaden; niet te vertoeven met te geven aan hem die in benaauwdheid is: omdat het gebed van die in bitterheid zijner ziele verwenscht, verhoord zal worden; den armen met goedertierendheid een zacht woord te geven; dengenen die ongelijk lijdt te redden uit de hand van den hoovaardigen; in het vonnissen, den weezen zich barmhartig te toonen als hun vader, en als een man voor hunne moeder te zijn,*

OPDAT MEN EEN ONDERDANIGE ZOON VAN DEN ALLERHOOGSTE ZIJ, DIE GROOTER BARMHARTIGHEID ZAL BEWIJZEN DAN EENE MOEDER. (Eccles. 4. 1—11.) De Hervormers hebben dan ook niet durven ontkennen, dat dit een en ander *als gebod* door God is voorgeschreven geworden.

Maar zij hebben die woorden Gods miskend, welke Hij hun, door den Profeet Isaias, met allen nadruk heeft toegevoegd: «*wascht u, reinigt u, neemt de boosheid uwer gedachten van voor mijne oogen weg, houdt op van kwaad te doen, leert goed doen, zoekt het regt, helpt den verdrukten, doet den weezen regt, beschermt de weduwe en* KOMT DAN, *berispt mij*..... AL WAREN UWE ZONDEN ALS SCHARLAKEN, ZIJ ZULLEN ZOO WIT WORDEN ALS SNEEUW; AL WAREN ZIJ ZOO ROOD ALS KARMOZIJN, ZIJ ZULLEN ZOO WIT WORDEN ALS WOL. (Isaïas 1: 16—18.) Zij telden voor niet den raad van Daniël, aan hen, in den persoon van Nabuchodonosor, gegeven: KOOP UWE ZONDEN AF *door aalmoezen en uwe ongeregtigheden met den armen barmhartigheid te doen; mogelijk zal hij uwe zonden vergeven.* (Daniël 5: 18—24). De Hervormers verzetteden zich stoutmoedig en onbezonnen tegen deze goddelijke leer; zij mogt voor hen niet gelden; als of de barmhartigheid van God voor hen verkleind, ja, verbeurd ware.

Wie zich intusschen de belooningen herinnert, door God aan Jób, *zijnen dienaar*, geschonken, én om zijn geduld, én om *zijne goede werken*, welke deze in H. 31: 16—22, zelf heeft aangegeven (Job 42: 8, 9, 10, 12); Wie zich de schoone woorden van den Engel Raphael, tot den ouden Tobias gerigt, te

binnen brengt, aan wien God, zoo wel aan hem als aan zijnen Zoon, zulke groote weldaden schonk, OM DAT hij *met tranen bad, de dooden begroef, zijn middagmaal verliet, de lijken bij den dag in zijn huis verborg en bij nacht begroef, terwijl de Engel zijn gebed den Heere opdroeg en hij* DAAROM GODE AANGENAAM WAS; *dewijl het gebed, met vasten en aalmoezen vereenigd, beter is dan schatten van goud op te sluiten; want* DE AALMOES BEVRIJDT VAN DEN DOOD, EN ZIJ IS HET DIE DE ZONDEN UITWISCHT EN BARMHARTIGHEID EN HET EEUWIG LEVEN DOET VINDEN (Tobias 12 : 6—13); Wie, onder de menigte van andere ligchamelijke en geestelijke belooningen, door God aan de uitoefening der goede werken, in het Oude Verbond, verleend, het gebeurde met de vrouw van Sarepta herleest, die, omdat zij voor Elias slechts water haalde en een klein broodje onder de assche bakte, van dien dag af aan, volgens des Heeren woord, noch haar meelvat zag ledig worden, noch de oliekruik verminderen (3e Boek der Koningen 17 : 8—16); Wie zeg ik, al dit, in Gods woord ter neder geschreven, zich herinnert of herleest, moet die niet verstomd staan, dat de Hervorming tot haar eigen ongeluk, ten spijt van troost en hoop, ook ten aanzien der leer van de *nuttigheid* en *verdienstelijkheid der goede werken*, welke God reeds op aarde zoo menigwerf beloonde, haar vernielingswerk voortzettende, eene Hervorming heeft daargesteld? en daarom alle deze schoone gebeurtenissen, al deze krachtige verklaringen, al deze uitdrukkelijke waarheden, al deze opbeurende verwachtingen voor zich heeft ontkracht òf uitgewischt òf ter zijde geschoven?

Te meerder moet deze verloochening treffen, dewijl men toch niet miskennen kan, dat ook in het Nieuwe Verbond het gebod van *goede werken* te doen is hernieuwd geworden. Vele Hervormers hebben zelve dit gebod niet durven ontkennen; en inderdaad, om het uitgedrukt te zien, lette men slechts op de krachtige woorden van onzen goddelijken Zaligmaker, die, na bevolen te hebben: «*gij zult den Heer uw n God liefhebben met geheel uw hart*» onmiddelijk er bijvoegde: «*en uwen naasten als u zelven*» (Luc. 10: 27) en elders: «*gelijk gij wilt dat de menschen u doen, doet hun ook desgelijks*» (Luc. 6: 31). Zelfs, «*bemint uwe vijanden,* DOET WEL *dengenen die u haten en bidt voor degenen die u vervolgen en belasteren* (Matth. 8: 44): in welke woorden, niet alleen het gevoel van toegenegenheid, maar al de daden, die er het bewijs van daarstellen: alle mogelijke weldaden, bijstand, goede raad, zachtmoedigheid, milddadigheid, inschikkelijkheid, vergiffenis der beleedigingen, de vrees zelve van te beleedigen of te bedroeven, begrepen zijn; dit toch wenschen wij ons zelven toe; en wordt ons iets van dien aard geweigerd, als dan beklagen wij ons deswegens. Wij zijn dus *op Gods bevel* het een en ander aan onzen naasten verschuldigd. *Op bevel* van Hem, die ons leerde bidden: *vergeef ons onze schulden gelijk wij vergeven onzen schuldenaren* (Matth. 6: 12), en die zoo uitdrukkelijk verklaard heeft, dat Hij «*een ieder naar zijne werken zal vergelden* (Matth. 16: 27).

Ook gaf onze goddelijke Verlosser en Zaligmaker zich zelven hierin tot voorbeeld; hij zeide: «*dat gij elkander liefhebbet en elkanderen beminnet, gelijk Ik*

u bemind heb» (Joh. 13 : 18—34); en hoe beminde God den mensch? Wat deed Hij gedurende zijn sterflijk leven? «Hij *erbarmde zich* over de menschen en genas hunne zieken (Matth. 14 : 14). Hij *had mededogen* met het volk, dat drie dagen gestadig bij Hem gebleven was schoon niet te eten hebbende, en Hij wilde hen niet nuchter laten gaan (Matth. 15 : 32). «Jesus, *medelijden hebbende*, raakte de oogen der blinden aan, en terstond zagen zij (Matth. 20: 34), en «*zich* over den melaatschen *erbarmende*, stak Hij zijne hand uit en raakte hem, zeggende: Ik wil, word gezuiverd; en als Hij dit gezegd had, verdween terstond zijne melaatschheid en hij werd gezuiverd (Marc. 1 : 41, 42); ook, eene groote menigte volgde Hem, omdat zij de teekenen zagen, die Hij over de zieken deed (Joh. 6 : 2); in een woord, «*Jesus trok al weldoende door het land* (Hand. 10 : 38). En voegen wij ten slotte hierbij, dat Hij voor ons, menschen, zich zelven ten offer gaf, dat Hij, om ons de waarheid te leeren en de deugd door zijne lessen en voorbeelden te onderwijzen, de menschelijke natuur aannam, en, om ons te verlossen en zalig te maken, den smartelijken kruisdood stierf.

Ook de Apostelen, getrouw aan deze leer, offerden zich voor het geluk en het welzijn des naasten op; zij gaven hun leven ten beste, terwijl zij hem niet alleen met geestelijke, maar ook met ligchamelijke weldaden overlaadden. Zoo, onder anderen, de H. Petrus, ziende eenen kreupele, zeide hem: «*Zilver en goud heb ik niet, maar hetgeen ik heb, dat geef ik u: in den naam van Jesus van Nazareth sta op en wandel, en hem bij de regterhand vattende, rigtte hem*

op, en terstond wierden zijne beenen en voeten gestijfd (Handel. 3: 6 en 7). En wie kent den H. Joannes niet als den waren Apostel der liefde? — Het gebod zelf van goede werken te moeten doen, kan dus niet worden ontkend. Dat deze echter *nuttig* en *verdienstelijk* zijn was ook hunner aller leer; dit schreef de Apostel Paulus aan die van Galaten: «*laat ons in het goed doen niet verslappen;* WANT *wij zullen, zoo wij niet bezwijken, te zijner tijde* MAAIJEN; DAAROM, *terwijl wij tijd hebben, zoo laat ons* GOED DOEN *aan alle menschen* (Gal. 6: 9—10); *houdt niet op van* WEL TE DOEN (2 Thess. 3: 13). En zulks op de belofte van onzen Goddelijken Zaligmaker, die ons stellig beloofd heeft, dat God de looner van alle liefdadige werken zijn zal, zelfs van *den minsten teug waters* in ZIJNEN NAAM gegeven (Matth. 10: 42).

Na al deze overwegingen, hadde het Protestantisme met het bestaan van het gebod ook de *nuttigheid*, de *verdienstelijkheid* der *goede werken* moeten erkennen, en zich zelven als slotsom behooren toe te voegen: »*ziet gij wel, dat de mensch* DOOR DE WERKEN GEREGTVAARDIGD *wordt en niet alleen door het geloof*» (Jac. 2: 24). Maar neen, juist het tegendeel nam hetzelve aan; men behoort wel, zoo als vele Hervormers onderwijzen, goede werken te doen, als moetende zijn een blijk van het geloof; maar zonder verwachting van eenige belooning, welke dan ook.

Grift intusschen u, Hervormden, voor altoos in het geheugen, die troostende en tevens verschrikkende woorden van den Zoon Gods, toen Hij nog op aarde verkeerde, maar die eenmaal op de wolken zal verschijnen, zitten zal op den zetel zijner

heerlijkheid en *zeggen tot degenen die aan zijne regterhand zijn:* «*Komt gezegenden mijns Vaders, bezit het Koningrijk, hetwelk van de grondlegging der wereld, voor u bereid is,* WANT *Ik heb honger gehad en gij hebt mij gespijsd; Ik heb dorst gehad, en gij hebt mij te drinken gegeven; Ik was een vreemdeling, en gij hebt mij geherbergd; Ik was naakt, en gij hebt mij gekleed; ziek en gij hebt mij bezocht; Ik was in de gevangenisse, en gij zijt tot mij gekomen.....* ZOO DIKMAALS ALS GIJ DIT AAN EEN VAN DEZE MINSTE BROEDEREN GEDAAN HEBT, ZOO HEBT GIJ HET MIJ GEDAAN.» *En tot degenen die aan zijne linkerhand zijn:* «*Gaat weg van mij, gij vervloekten, in het eeuwig vuur, hetwelk den duivel en zijnen engelen bereid is.* WANT *Ik ben hongerig geweest, en gij hebt mij niet te eten gegeven, Ik ben dorstig geweest, en gij hebt wij niet te drinken gegeven; Ik was een vreemdeling, en gij hebt mij niet geherbergd; Ik was naakt, en gij hebt mij niet gekleed; ziek, en in de gevangenisse, en gij hebt mij niet bezocht.....* ZOO LANGE GIJ DIT AAN EEN VAN DEZE MINSTEN NIET GEDAAN HEBT, ZOO HEBT GIJ HET MIJ OOK NIET GEDAAN, *en deze zullen in de eeuwige straffen gaan: en de regtvaardigen, in het eeuwig leven* (Matth. 15 : 31—46).

Deze verklaringen van den Zoon Gods, deze raadgevingen van den Zaligmaker der wereld, deze bedreigingen van onzen toekomstigen regter zijn door de Hervormers ontkend en miskend.

Zij vermeenden en vermeenen nog zich hier tegen te kunnen dekken, door miskenning van en schrapping uit de H. Schrift, ook door tusschenschrijving in dezelve, zij die steeds, met zoo veel ophef, voorgeven, *het geschreven woord (den bijbel)* ALLEEN *ten grondslage voor hunne leer-*

stellingen te *willen gelegd hebben* (*de Gids*, n°. 3, 1842, bl. 145). (1) Na deze systematische schrapping, (2) zich verzettende tegen de geopenbaarde waarheid, tegen Gods geschreven woord, tegen den Bijbel zelven, riepen zij, en roepen zij nog heden uit: weg met de nuttigheid der *goede werken;* weg met de verdiensten der christelijke liefdadigheid; weg met de belooning voor ligchamelijke en geestelijke werken van barmhartigheid; weg met al dat bijgeloof. God konde dit wel bevelen, maar niet in aanmerking nemen; wel gebieden, maar niet beloonen; edoch zij dienden er bij te voegen, God zal ons wel bestraffen, zoo wij geene

(1) *De Gids* had hierbij moeten voegen: met al de *interpretatien* reeds aan iederen jongeling door een hem voorgelegde Catechismus, door eenen Catechiseermeester of Dominé, of door zijne geloofsgenooten gegeven; zoo dat een Luthersche, een Sociniaan, een Anglikaan, een Calvinist, op deze wijze geleid en voorgelicht, in de H. Schrift vindt, hetgeen Luther, Socinus, de Anglikanen, Calvijn, er in gezien hebben. En het is juist daarom, dat Professor Siegenbeek onlangs zoo ernstig de oprigting van scholen voor Catechiseermeesters aanraadde. Het is waar, de Hoogleeraar wil, door dat middel, zijne geloofsgenooten tegen de Jesuitenorde, (welke naam hem eene verschrikkelijke angst aanjaagt, hem alle rust en kalmte beneemt, ja zelfs, hem belet al het zoo beredeneerd tegen zijne lasteringen geschrevene te onderzoeken, en daarna onpartijdig, onvooringenomen, christelijk te schrijven), tegen de Ultramontanen, tegen den K. uitbreidingsgeest wapenen; maar hij wil ook daardoor duizenden Protestanten uit het Heidendom trekken: want allen die hunne belijdenis niet gedaan hebben, volgens het onderrigt en de goedkeuring van den een of anderen, ofschoon over den bijbel zintwistenden Protestantschen leeraar, zijn, volgens den Professor, Heidenen. — Ziedaar het eigen onderzoek, ziedaar de inspiratie, zie daar de H. Schrift, de Bijbel alleen ten grondslage van het leerstellige!!!

(2) De Hervormers schamen zich immers niet de H. Schrift, de Kerkvaders, de schrijvers, zoodra zij deze vertalen te verminken (zie *Katholiek* bl. 159 en volg.), geheel valsche stukken voor echte uit te geven (zie ibid. bl. 96 enz.), valsche verhalen voor ware aan te geven (ibid. bl. 63); den Pausen in hunne Bullen bedriegelijk te laten verklaren, wat deze niet zeggen en zelfs het tegenovergestelde (zie de *Noord-Brabander* 2 April 1842), etc. Aan al dit BEDROG maakt vooral de *Evangelische Kerkbode* zich schuldig.

goede werken verrigten. Maar dan ook zijn de *goede werken* hoogst nuttig.

Het is waar, de Hervormers, ronddrijvende op de bolderige zee der menschelijke begrippen, zonder een vast anker te kunnen werpen, zijn te dezer zake, even als omtrent alle overige punten, zeer oneenig geweest; te midden echter van hunne opeenstapeling van tegenstrijdigheden, te midden van een, de hervorming door zich zelve reeds veroordeelend, conflict van leer en contraleer, te midden van dit uitgestrekt tooneel van verwarring en door elkander wemelende gevoelens, komen zij toch in zeker punt allen bijna overeen. Zien wij wat de voornaamsten hunner daaromtrent geleerd hebben, de voetstappen drukkende van hen, die zich vroeger van de moederkerk afscheurden en reeds lang, als even zoo vele takken, van den levenden boom afgekankerd, verdord en uitgedroogd, vergaan zijn; want de kern zonder sappen en levenloos zijnde, valt het omkleedsel spoedig af en blijft er een bloot verdord geraamte over, hetgeen ten zijnen tijde verdwijnt. (1)

Reeds leerde Simon, de toovenaar, dat de menschen door *zijne* genade zalig worden en niet door

(1) *De Gids* verzekert dat: «hetgeen bij het Protestantisme door «den tijd vervalt..... slechts menschelijk omkleedsel van die waar«heid is, welke hare krachten openbaart en zal blijven openbaren. (*De Gids*, n^e. 3, 1842, bl. 145). Bij anderen is al het verschil in godsdienstleer onder de Protestanten slechts *een toevallig aanhangsel* aan de één en onverdeeld blijvende waarheid!!! én dit aanhangsel mag vervallen (zie *Kerkbode* 4 Maart 1842).

De *Kerkbode* glimlacht over het in den *K.* bl. 1, 65, 165, aangegeven verval, hetwelk wij de ruïnen van het Protestantisme noemen: omdat het niet enkel individus, niet eenige Protestanten, maar het geheele Protestantendom (Siegenbeekiaansch gesproken) geldt. — Het zijn intusschen de natuurlijke ruïnen van den Babelschen torenbouw, in de zestiende eeuw ondernomen.

de *goede werken.* (1) In de vierde eeuw van het Christendom, hadden de Aëtianen en Eunomianen, die de Godheid van Jesus Christus verlaagden en, in strijd met andere Arianen, de leer van Arius onveranderd vast hielden, geleerd, dat *de goede werken tot de zaligheid niet noodzakelijk zijn; dat het geloof alleen voldoende is.*

De *Geesselaars*, aldus genaamd, omdat zij zich in het openbaar geesselden en aan deze geesseling meer kracht dan aan de H. Sacramenten tot vergiffenis der zonden toeschreven, die aan de H. Schrift weinig waarde hechtten, hernieuwden deze dwaling in de dertiende eeuw; ook in de 14e eeuw, de Beggards of Begharden, die waanden zoo volmaakt te kunnen worden, dat zij niet meer zondigen konden, en dus ook geene deugden meer behoefden uit te oefenen; en zoo vergoddelijkt, dat zij hun ligchaam in alles konden voldoen, zonder daardoor Gode te mishagen. Jan Hus, die alle zondaars buiten Gods Kerk sloot en dien ten gevolge zich tegen alle overheids personen verzette, en toch den Bijbel als eenig rigtsnoer wilde aangenomen hebben, leerde, in het begin der 15e eeuw, dat het *onverschillig* is *goede werken* te doen of niet: want de zaligmaking of verdoemenis hangt, volgens hem, van Gods voorbeschikking af.

Luther, die de Godsdienst wilde hervormen, en haar jammerlijk verminkte, hield in den jare 1520 staande, dat de werken der menschen, hoe heilig zij

(1) «Secundum ipsius gratiam salvari homines, sed non secundum «operas justas» (S. Iren. lib. 1, contr. Haereses, cap. 23, edit. Bened. tom. 1 pag. 100; alibi cap. 20. — Uit zulke zuivere bron welde de leer op, dat *het geloof, zonder de werken, ter zaligheid, genoegzaam zij!!*

ook schijnen, doodzonden zijn. Hij trok echter zijne leer weder in en hervormde deze zijne stelling, zeggende, dat al de werken der regtvaardigen doodzonden zouden zijn, zoo zij niet vreezen, dat deze het zijn, omdat zij alsdan de hoovaardigheid niet kunnen vermijden. De Anabaptisten (herdoopers), die eerst in de jaren van verstand doopten, ten einde de kinderen rekenschap van hun geloof zouden kunnen geven, en de reeds gedoopten, als dan herdoopten, hielden met alle Antinomianen of Anomianen (vijanden der wet van ἀντι *tegen* en νόμος *wet*), in de 16e eeuw, dezelfde leer; overigens, dat zij geene leeraars onder zich behoefden, dat zij zich tegen de wereldsche magten mogten verzetten, (1) ook hechtten zij veel aan droomen, inspraken en visioenen.

Daar echter deze leer den meer gemoedelijken Melanchton te ergerlijk voorkwam, veranderde hij, in de

(1) Ook *de Gids*, (n°. 3, 1842, bl. 146) zegt: «Kan en moet «men, wanneer men de Hervorming der 17e eeuw beoordeelt naar «hare uitwerkselen in het westen van Europa, niet erkennen, dat «zij daar niet slechts herstellende of veranderende, maar inderdaad «omverwerpende heeft gehandeld? Dat zij in die landen, ten ge«volge van den maatschappelijken toestand en de vrijheidszucht der «volken, zich heeft gekenmerkt zelfs als *radicaal*, *offensief* en *de«mocratisch*? Men leze hare geschiedenis in Zwitserland, Frankrijk, «Engeland, Schotland en de Nederlanden, en men zegge ons, of zij «niet tevens eene geschiedenis is van oproerige bewegingen en in «het oog vallende veranderingen in het staatsbestuur. En hoe kon «het anders? Men hield zich daar aan het formele beginsel, en «moest dus wel aanvallenderwijze te werk gaan tegen de, in de «dienst der Hierachie staande, aardsche magten, tot dat geest«en ziele-leven gezegenpraald hadden over aanmatiging en geweld. «In het oosten van Europa ging het anders. Luther en zijne volge«lingen, dat beginsel meer negatief toepassende, konden ten opzigte «van Rome meer verdedigenderwijze handelen, gelijk zij ook gedaan «hebben. Van hier intusschen ook dat mindere leven in hunne ge«schiedenis, bij dat leven, hetwelk de geschiedenis der meer «eigenlijke Hervormden aanbiedt door verdrukking en tegenstand, «ook bij afwijkingen, ten gevolge van ongeloof en dwaling.

Augsburgsche Confessie van 1530, de stelling van Luther, en verklaarde daarin, C. 20, dat «de verzoende «zondaars aan de wet van God gehoorzaamheid ver- «schuldigd zijn, dat die gehoorzaamheid, welke de «heiligen Hem bewijzen, Gode aangenaam is, niet, «omdat zij volmaakt is, maar om Jesus Christus wille «en omdat zij met God verzoend zijn; dat deze ge- «hoorzaamheid eene ware regtvaardigheid is, en dan «ook belooning verdient.»

Maar hij zegt niet, welke deze belooning zij. Men vindt hetzelfde in de Confessie van Straatsburg, of der *vier steden*, welke Confessie ook aan de Land-Standen *(Diète)* van Augsburg werd voorgesteld.

Waarschijnlijk veranderde Luther, voor eene tweede maal, van gevoelen; dewijl hij, in 1533, de geloofs- belijdenis der Bohemers (later ook *Hernhutters* genaamd, naar den *Hutberg*, in het Lautsnitz gelegen, waarbij zij hun moederhuis, de *Hût-der-Hern*, later *Hernhut*, door den invloed van den Graaf von Zinzendorf, in den jare 1722, hadden gebouwd,) goedkeurde. Deze Bohemers (ook wel *Moravische Broeders* genoemd), hadden grootendeels de Augsburgsche Confessie aan- genomen; doch met meerdere gestrengheid in hun leven, (welke zij als de vrucht van den H. Geest alleen beschouwden), en hadden in art. 7 hunner Confessie gezegd, dat men «de goede werken, welke «God gebiedt, doen moet, niet om de regtvaardig- «making, de zaligheid of de vergiffenis der zonden «te erlangen, maar om zijn geloof te toonen, om «zich met meer overvloed den ingang in het eeuwig «Koningrijk en eene grootere belooning te verkrijgen, «dewijl God dit beloofd heeft; dat de goede werken

«in het geloof gedaan, Gode aangenaam zijn en hunne «belooning hier op aarde en in het andere leven zul- «len bekomen.» Zij vermeden echter het woord van *verdiensten*, ofschoon zij den zin daarvan schijnen aan te nemen, terwijl zij zich in hunne leer op eene tastbare wijze tegenspreken.

De Saxische Confessie, aan het Concilie van Trente in 1551, na den dood van Luther, toegezonden, drukt zich als de Augsburgsche Confessie uit.

Maar in 1557, in de vergadering van Worms, veranderden de Lutherschen opnieuw hunne vroegere leer, en veroordeelden zij de stelling van Melanchton, welke zegde, dat de goede werken voor de zaligheid noodzakelijk zijn.

Calvyn, die de leerstellingen van Luther, — niet zonder eenige veranderingen, — tot een zeker geheel bragt, en uiterlijke vormen gaf aan de nieuwe leer; die te Geneve een consistorie oprigtte, met magt van te *censureren* en te *excommuniceren;* die, als hoofd van dit Consistorie, zich zulk eene despotische magt verwierf, dat hij zelf aanraadde, van hem geenen opvolger te geven; die, zoo als hij ook zelf,in zijn schrijven aan du Poët getuigt, Michiel Servet, als loochenende de H. Drievuldigheid, had laten verbranden, en Gentilis, Okin en Blandrat, omdat zij van zijne leer verschilden, had doen verbannen of *retracteren*, deze onderwees, dat de goede werken niets tot de zaligmaking toebrengen.

In de geloofsbelijdenis, welke de Fransche Calvinisten in 1561 aan Karel IX aanboden, zeggen zij, art 20: — «Wij gelooven, dat wij door het geloof «alleen aan de regtvaardigheid van Jesus Christus

«deelachtig worden;» art. 21, «dat dit geloof eene «genade en eene vrije gunst van God (donum gra- «tuitum) is,» art. 22. «Ofschoon God ons laat her- «boren worden en ons tot een heilig leven vormt «om ons volkomener te verlossen, belijden wij echter, «dat God onze goede werken, die wij door de hulp «van zijnen geest verrigten, niet in aanmerking neemt «om ons te regtvaardigen en ons te doen verdienen, «om in het getal der kinderen Gods gerangschikt te «worden.» Uit welke leer volgt, 1° dat het den zon- daar nutteloos zoude zijn, goede werken te doen, omdat God dezelve niet in aanmerking neemt: 2° dat God door zijnen geest ons aanzet, om goede wer- ken te doen, zonder dezelve ons toe te rekenen. En is dit zoo, hoe laat Hij ons dezelve verrigten, om ons volkomener te verlossen? — 3°, dat de goede werken, na de herboring gedaan, niet verdienstelijker zijn dan die welke men in den staat van zonde ver- rigt. Zijn hierin niet even zoo vele onmiskenbare dwa- lingen gelegen?

De Anglikaansche Confessie, in de Synode van Londen in 1562, opgemaakt, is niet redelijker. Men leest aldaar, art. 12, «ofschoon de goede werken, «die de vruchten van het geloof zijn en die de regt- «vaardigmaking volgen, onze zonden niet kunnen uit- «wisschen, en de geregtigheid van het oordeel Gods «niet kunnen doorstaan; zijn zij echter Gode aan- «genaam, worden zij in Jesus Christus aangenomen «en worden zij noodzakelijk uit een levendig en waar «geloof geboren.» art. 13 «wat de goede werken «aangaat, welke gedaan worden vóór dat men «de genade van Jesus Christus en de inblazing

«van den H. Geest ontvangen heeft, deze zijn Gode «niet aangenaam, dewijl zij uit het geloof in Jesus «Christus niet voortkomen, en zij verdienen de genade «niet bij betaamlijkheid (per congruitatem). In tegen- «deel, daar zij niet op die wijze gedaan zijn, waarop «God het wil en het gebiedt, twijfelen wij er niet «aan of het zijn zonden.»

Eindelijk werd in de Synode van Dordrecht, in 1618 en 1619, door de Hervormden gehouden, in de BELIJDENISSE DES GELOOFS DER GEREFORMEERDE KERCKEN IN NEDERLANT, OVERGESIEN IN DE NATIONALE SYNODE, art. 24 bepaald, dat «het onmogelick is, dat het hey- «lige geloove ledig zy in den mensche: aangesien wy «niet en spreken van een ydel geloove, maer vau «sulck een, hetwelck de Schrifture noemt, een ge- «loove, dat door de liefde werckt, dat de mensch «beweeght, om hem te oeffenen in de wercken, die «Godt in syn woordt geboden heeft. Welcke wercken «als sy voortkomen uyt den goeden wortel des ge- «loofs goet ende by Gode aengenaem syn. Overmits «sy door syne genade geheylight zyn; hier en tusschen «komen sy niet in reeckeninge om ons te rechtveer- «digen. Want het is door het geloove in Christum, «dat wy gerechtveerdight werden, oock eer wy goede «wercken doen: andersins en souden sy niet meer «konnen goet zyn, dan een vrucht des booms goet «zyn kan, voor dat den boom goet is. Soo doen wy «dan goede wercken maer niet om te verdienen, «(want wat souden wy verdienen:) ja, wy zyn in «Godt gehouden voor de goede wercken die wy doen, «ende niet Hy in ons: aangesien Hy het is die in «ons werckt het willen ende volbrengen, na syn

«welbehagen. Laet ons dan letten op hetgene dat er «geschreven staet, wanneer gy alles gedaen sult heb- «ben dat u geboden is, soo seght, wy zyn onnutte «knechten, wy hebben gedaen wat wy schuldigh wa- «ren. Hier en tusschen en willen wy niet loochenen «dat Godt de goede wercken beloont, maer het is door «syn genade, dat Hy syn gaven kroont. Voort al is «het dat wy goede wercken doen, soo en gronden «wy doch onse saligheyt niet daer op: want wy en «konnen geen werck doen, of het en is besmet door «ons vleesch ende oock strafwaerdigh, ende al kon- «den wij eenigh voortbrengen, soo is doch de ge- «dachtenisse van een sonde genoegh, dat hetzelve van «Godt soude verworpen werden.»

Zonder de menigte van dwalingen, in deze leer begrepen, op te noemen, en de duisterheden en tegenstrijdigheden van dezelve te doen uitkomen, zullen wij slechts doen opmerken, dat de Hervormers in die Synode, drie stellige godlasteringen onderteekend hebben; de eerste, dat God dengenen, die nog niet geregtvaardigd zijn, *werken* beveelt, die zonden zijn; de tweede, dat Hij werken beloont, welke echter strafwaardig zijn; de derde, dat God zich nog onze zonden herinnert, nadat Hij dezelve heeft vergeven.

De H. Schrift, Gods geschreven woord, de Bijbel, leert ons, op eene menigte van plaatsen, allerstelligst het tegendeel van alle deze bloot menschelijke formulieren; deze geeft ons meer hoop en troost en wakkert ons steeds, met blijdere vooruitzigten, tot goede werken aan.

Gelukkig heeft het Concilie van Trente, zich over dit punt met veel meerdere juistheid en naauwkeu-

righeid uitgedrukt en, in 16 kapittels, een helder en aangenaam licht verspreid over hetgeen men getracht had te verwarren (vide sess. 6, de justificatione); terwijl geene enkele stelling is daargesteld geworden, dan op duidelijke plaatsen der H. Schrift gesteund, en wel zoodanig als de Katholieke Kerk, sedert den tijd van J. C. en der Apostelen, onafgebroken, overal en te allen tijde, gekend, geleerd en ten uitvoer heeft gebragt.

Om dit laatste te bewijzen, hebben wij slechts de groote keten der H. Kerkvaders en andere geschiedschrijvers na te gaan. Hier zouden wij hen allen kunnen aanhalen, alle tijdboeken kunnen openslaan. Allen zouden getuigenis geven van de leer der Kerk en van de zoo voorbeeldige christelijke liefdadigheid, welke in alle eeuwen de christenen onderscheidde en hen helden der christelijke liefde maakte.

Reeds in den *Pastor* van Hermas, die een leerling van den H. Paulus zelven geweest is, lezen wij: «onthoud u niet van de *goede werken;* maar «doe dezelve. Zie hier de goede werken, welke gij «moet verrigten, opdat gij zalig moogt worden. Het «eerste van allen is het geloof; de vrees des Hee«ren, de liefde, de eensgezindheid, de regtvaardig«heid, de waarheid, het geduld, de zuiverheid..... «De volgende zijn de weduwen bij te staan, de weezen «en armen niet te versmaden, en de dienaren Gods «uit hunne behoeften te verlossen, gastvrij te zijn.... «vreedzaam te zijn..... de lasteringen te verdragen.... «de afgevallenen van het geloof niet te verguizen.... «de zondaren te berispen, de schuldenaren niet te «verdrukken enz..... leef in deze geboden en wijk van

«dezelve niet af. *Want zoo gij al deze geboden zult «zijn naargekomen, zult gij Gode leven* (lib. 2, mandatum VIII).

De H. Ignatius, Bisschop van Antiochien, en Martelaar in den jare 107, leerling van den H. Joannes den Apostel, moedigde in zijnen brief tot Hero, diaken der Kerk van Antiochien, gerigt, hem ernstig aan, om al de geboden Gods naauwkeurig te onderhouden, en trad in al de bijzonderheden van het christelijk leven; hij somde al de *goede werken* als even zoo vele verpligtingen op, en beval hem de behoeftigen niet te verwaarloozen; maar hen rijkelijk behulpzaam te zijn; en hij voegde er bij: *want door aalmoezen en het geloof worden de zonden gezuiverd* (Epist. genuin. S. Ignatii, ad Heronem Diac. Eccl. Antioch.)

De H. Justinus, na verklaard te hebben, dat God belooft heeft *de goede werken te beloonen*, zegt: de christen, «komt de weezen en weduwen te hulp en «hen, die door ziekte of andere redenen behoeftig «zijn, ook welke zich in de ketenen bevinden of «vreemdeling zijn; in een woord, Hij neemt de zorg «van alle noodlijdenden op zich. (Just. Apol. 2, p. 79 et 83).

Juist daarom legde een H. Clemens, die in de eerste dagen des Christendoms leefde, deze verklaring af: «Wij kennen velen onzer die zich zelve in de kluis-«ters hebben laten sluiten, om diegenen te bevrijden, «welke er mede beladen waren; velen hebben zich «als slaven verkocht en hebben het loon hunner vrij-«heid gebruikt, om de armen te voeden» (Epist. 1, n°. 7 en 65).

Hoe velen hebben zelfs den dood getart, om den

martelaren hulp aan te brengen? Ook gedurende de pest, welke het Romeinsche Keizerrijk in 252 verwoestte, en hetzelve tien jaren teisterde, zag men de christenen alle mogelijke hulp niet alleen aan hunne geloofsgenooten toebrengen, maar ook aan de Heidenen, terwijl deze hunne zieken verlieten. (Eusebius Hist. Eccl. L. 7, c. 22).

Juliaan moest zelf bekennen, dat de christenen niet alleen hunne armen, maar ook die der Heidenen onderhielden. (Brief 49 aan Arsacius. Ook Epist. 62).

De H. Joannes Chrysostomus getuigt, dat deze liefdadigheid het meeste tot bekeering der Heidenen heeft toegbragt. (Praef. in Epist. ad Phil.).

Gedurende de zwarte pest, welke in 1348 heerschte, en in eene menigte andere oogenblikken van dien aard, zag men de Religieusen, de Monniken en andere christenen de heldenmoedige voorbeelden, waarvan een H. Cyprianus reeds gewaagde, hernieuwen en Bisschoppen de sieraden en heilige vaten der kerken verkoopen, ten einde de behoeftigen te gemoet te kunnen komen.

Hier zoude ik nog kunnen doen spreken den H. Clemens van Alexandrie (Paedag: lib. 2, C. 12), den H. Cyprianus (lib. de Opere et Eleemosynis, p. 237), Tertulianus, (lib. 4, contra Marcion, cap. 16), Lactantius (de falsâ religione, lib. 6, cap. 13), H. Athanasius (quaest. 89), H. Cyrillus van Jerusalem (Catech. 3, de Baptismo, p. 44), H. Gregorius van Nyssa (orat. de Benef. tom. 2, p. 238—42. Orat. 5, orat. de pauperibus amandis), H. Basilius (in Psalm 14; de avaritiâ. In ditescentes), H. Grego-

rius Naz (orat 16; orat 19), H. Ambrosius (de Eliâ et jejunio, cap. 20; de nabut. 6, 7; de Tob. c. 16; in cap. 3 Eccl.; de offic. lib. 1, cap. 11; de doctrinâ fidei, cap. 30; de off. lib. 2, cap. 15), H. Chrysostomus (Hom. de Eleemosyna, t. 3, p. 256—9; Exp. in Psalm 4, tom 5, p. 514; Hom. 66, al. 67; in Matth. tom. 7, pag. 657—9); H. Hieronymus (epist. 150), H. Augustinus (de fide, spe et carit. c. 72), H. Gregorius (Moral. lib. 12, cap. 23), H. Bernardus (Serm 2, de Verbis Domini in Coenâ; tom. 2, col. 632), en eene menigte anderen. Gij zoudt bij hen allen de leer der Katholieke Kerk hervinden, allen eenparig dezelfde leer staande zien houden, verkondigen, en zich allen op de H. Schrift zien beroepen.

Van daar dan ook die bestendige, die algemeene, die vurige godsdienstige ijver van onze vrome voorvaderen, door alle tijden heen, om niet alleen op te rigten, maar zelfs persoonlijk werkzaam te zijn, in de menigvuldige gestichten tot hulp van zieken; in de toevlugtsoorden van bejaarden en ongeneesbaren; in de huizen voor vondelingen, voor weezen, voor gebrekkigen en voor krankzinnigen; in de verblijfplaatsen voor reizigers; in de kweekscholen voor bemiddelde en arme kinderen, voor de blinden en doofstommen; in de werkplaatsen, de armen-scholen, enz.; van daar de broederschappen tot ondersteuning der armen, der gevangenen en ter dood veroordeelden, zelfs ter bevrijding van slaven, enz.; van daar al die rijke giften en gemaakte fondatien, tot instandhouding van al deze goede werken, en zulks alles *om Gode te behagen* en *om Godes wille.*

Van daar dan ook, dat vele geestelijke orden den naam van *christelijke liefdadigheid* hebben aangenomen. Zoo als die van mannen, ten behoeve der zieken, in 1520 door den H. Joannes de Deo, en van vrouwen, ook voor kranken, door den H. Vincentius a Paula opgerigt, enz.

Sedert de invoering van het alvermogend Protestantsch idee van geloof in Christus, toen met de openbaring onbestaanbare veronderstellingen werden gemaakt, toen alles naar eene grootere volmaaktheid zoude streven, zag men een nieuw tijdperk, eene nieuwe geschiedenis geboren worden; door den bejammerlijken invloed van het Protestantendom, door den vernielenden storm der 16de eeuw, zag men eene reeks dier inrigtingen vallen, de roofzucht der vorsten zich met het erfdeel der armen verrijken, en menigen volgeling van de nieuwe leer Gods vloek op zich laden, door den behoeftigen hunne hulp, hunne troost, hunne steun te ontvreemden.

Het is wel waar, ook de hervormers geven aalmoezen, zij bezitten inrigtingen voor behoeftigen, weezen, grijsaards en kranken; maar het is uit bloote noodzakelijkheid, uit huishoudkundige inzigten, uit eigen gemak, somtijds ook uit menschen-liefde, dat dezelve door hen worden daargesteld; doch het kan moeijelijk uit godsdienstig beginsel zijn, daar hunne godsdienstleer hen weinig hiertoe aanmoedigt, veeleer voor dezelve verkoelt en ontmoedigt; en helpen eenigen hunner aan dusdanige *goede werken*, om God en voor God, het geschiedt uit dat innig gevoel, hetwelk hun nog bezielt, *niet tegenstaande* hunne leer, die in het Christendom niet dan verflaauwing in *goede werken* kan

te weeg brengen; niet tegenstaande de leer van de hunnen, doen zij dikwijls wat de Christelijke leer en wat hun hart hun voorschrijft, en alzoo veroordeelen zij door hunne eigene daden hunne eigene godsdienstleer; meest allen doen voor de menschen, wat zij voor God niet meenen te moeten doen.

Geen wonder dan ook, dat de Hervormers zelve, inziende hoe verre zij gekomen waren, hunne afdwalingen bejammerden. Calvyn getuigde aan een vertrouwelijken vriend, dat, indien het hem weder te doen stonde, hij nooit de godsdienst zijner vaderen zoude verlaten. Luther zegde aan zijne Catharina van Bore, dat de schoone hemel voor hen niet zoude schitteren: want dat hij vreesde er uitgesloten te zullen zijn; maar dat de wagen reeds te diep in het slijk gezonken was, om terug te keeren. Melanchton drukt in verscheidene zijner geschriften zijne spijt uit, dat hij zich in dusdanige slavernij geworpen heeft, en hij verklaarde aan zijne moeder, op zijn sterfbed, dat men in de Katholieke godsdienst alleen de zekerheid vindt. Hendrik VIII, de daarsteller der Anglikaansche scheuring, was bedacht, bij zijn uiterste, om zich met de Katholieke Kerk te verzoenen, en hij gaf den geest met deze schrikkelijke woorden: *Omnia perdidimus (wij hebben alles verloren).*

Om nog beter het onderscheid tusschen de Katholieke en de Hervormde leer, in het punt *der goede werken* te doen uitkomen, zullen wij in een volgend artikel de menschlievende inrigtingen der Protestanten in oogenschouw nemen, en hen met de christelijk-liefdadige inrigtingen der Katholieken vergelijken en aantoonen, dat de christelijke liefdadigheid schoone,

en de menschenliefde saplooze en soms wrange vruchten voortbrengt: *que la charité vivifie et l'humanité refroidit.*

Dan zal namelijk uit de vruchten blijken, wat men van den boom te oordeelen hebbe; het zal blijken, dat, wie de *verdienstelijkheid der goede werken* loochent, naauwelijks in staat is, om inderdaad *goede werken* voort te brengen, terwijl hij, die deze *verdienstelijkheid* erkent, de *goede werken* tot eene anders ongekende volmaaktheid opvoert. Zoo veel verschilt de echt christelijke van de half christelijke liefde.

Dit vorenstaande was reeds afgedrukt, toen ons de *Evangelische Kerkbode* van 1 en 8 April in handen kwam. Na, in twee artikelen, de kunstmatige, *meer dan quadruple*, *vereeniging* van de *divergente* deelen der Protestanten *in legercorpsen* — zonder hoofden — *tegen over het breede leger der R. K.* bezongen, den afval der afgescheidenen betreurd en de verdediging van het grondwettig regt dezer laatsten, door de R. K. ondernomen, hevig te hebben gelaakt, bejammert men de onberekenbare gevolgen van de verwijdering der afgescheidenen uit het Bondgenootschap der *Evangelischen* (welk bondgenootschap de heer H P. Scholte, in het Tijdschrift *de Reformatie*, n°. 4, dezer dagen uitgekomen, bl. 221 en volg., op nieuw als onmogelijk verklaart, kunnende men zich niet vereenigen met menschen, die tijdelijk voordeel bejagen en hun aardsch goed niet over hebben ter bevordering van Gods Koningrijk, de bediening des Evangelies en der armen). Men bezigt harde verwijtingen, uitgezochte loftuigingen, dringende smeekingen, zelfs bedreigingen, om deze *Davidshelden*, deze vurige *Gedeonsbende* zich aan te sluiten, en eindigende met de solemnele verklaring, dat EENHEID *volkomen bestaan kan met* VERSCHEIDENHEID, stelt men als *treve* voor, dat het *genoeg is, zamen één te zijn* (!!!) dat is *van één gevoelen en één hart, tegen over de hoofdwalingen der R. K. Kerk;* overigens *één te wezen in de aankleving van het Protestantsch beginsel, dat is* 1°. *de H. Schrift als eenige en albepalende geloofsregel*, en 2°. *de regtvaardiging des zondaars uit het geloof*, ZONDER VERDIENSTELIJK WERK,.... *maar ook nevens deze eenheid zij menige verscheidenheid vrij, naar welke deze zijn Calvinistisch, gene zijn Lutersch, een derde zijn Doopsgezind of Remonstrantsch kleed vertoont; naar welke deze, volgens het oordeel des anderen, in spreken en schrijven* VAN DE H. SCHRIFT AFDWAALT, *of over of beneden regtzinnig is.* (bl. 54).

Zoo komt ook de *Kerkbode* datgene bevestigen wat wij omtrent de leer der Hervormers over de *goede werken* ter neder schreven.

DE PROTESTANTSCHE BISSCHOP
TE
JERUZALEM.

Het zenden van een' Anglikaanschen Bisschop naar Jeruzalem, zoude op zich zelf genomen, eene vrij onverschillige daadzaak mogen heten. Het zoude hoogstens te beschouwen zijn, als eene blaam te hebben uitgewischt, te regt op het Protestantisme geworpen, dat dit namelijk alleen nog geenen vertegenwoordiger had bij het heilig graf van onzen goddelijken Verlosser; dat daar waar Katholieken, Grieken, Armenianen en hunne sekten, ja Mahomedanen, voor de heilige geheimen die er voltrokken werden zich voelden ontgloeid, en er om strijd hunne eerdienst kwamen verrigten, het Protestantisme alleen koud en ongevoelig was gebleven. Dan die daad ging met omstandigheden gepaard, die haar niet als eene laat toegebragte hulde aan die voor altijd geheiligde en geheimzinnige plek, maar uit een geheel ander oogpunt moest doen beschouwen. De Anglikaansche en Evangelische godsdiensten bieden elkander in haar koninklijke vertegenwoordigers de zusterlijke hand; Engeland sluit een verbond met Pruissen om een' Bisschop te Jeruzalem te vestigen! Geen wonder dan dat een dusdanig vreemd verschijnsel in onze eeuw, aller oogen tot zich trok. Het ontbrak aan geene beschouwingen dezer politisch-godsdienstige verbindtenis. De *Revue des deux mondes* vooral, leverde een artikel over dit onderwerp, waarin al het gewigt en de diepe strekking dier gebeurtenis werd ontwikkeld. Het is dit artikel dat wij hier in zijn geheel laten volgen.

Hoe zeer wij gewenscht hadden het vroeger te kunnen opnemen, heeft dit belangrijk artikel toch door deze vertraging niets van deszelfs waarde verloren, daar het niet de reeds sedert eenigen tijd voltrokkene daad in

het Oosten, maar de voortdurende verbindtenis van het Protestantisme met al derzelver berekenbare gevolgen betreft. Men leze en oordeele. —

Terwijl Pruissens Koning onder het gebulder van Engelands geschut te Greenwich landde, bragt een Engelsch schip in de wateren van den Levant het zinnebeeld van veel grooter geluk, en een Anglikaansch Bisschop nam «in naam van Koningin Victoria (*by licence of the Queen*) «van Syrie, Chaldea, Egypte en Abyssinie» bezit, als behoorende onder zijne geestelijke magt.

Welke ook de strekking van die stoutmoedige daad in het Oosten moge zijn, zoo gelooven wij echter, dat in het Westen, in eene meer of min verwijderde toekomst, de grootste bedrijven van dat schouwspel zullen plaats grijpen, waarvan het eerste tooneel thans aan den Jordaanoever wordt gezien. Wenden wij dus voor eene wijle tijds onze oogen van die grijze oorden, en vestigen wij ze op het dierbare en oude Europa, waarvan ons eene zekere ontaarde vermoeijenis en eene soort van ondankbaar afschuwen van ons zelven schijnt afkeerig te maken. Ook is het Oosten hier slechts het veld ter proefneming, *anima vilis:* neen Jeruzalem of Constantinopel worden niet het meeste bedreigd; maar Rome, maar Weenen, ja de geheele wereld. De oude monarchie der Caesars laat zich in hare sluimering door die jonge en levendige mogendheid verstmooren, welke uit haren schoot is ontstaan: Pruissen schaart gaandeweg rondom zich alle bestanddeelen van het Duitsche rijk; het wendt zich tot alle drijfveeren van het menschelijk hart, tot het geloof en belang, het vormt de vereeniging der eeredienſten en de vereeniging der tolstelsels; van dag tot dag ontneemt het aan Oostenrijk de voogdij der Duitsche Staten, en werpt het op Italie en der Slaven landen.

Rome en alle volken, welke van zijnen zetel in het

geestelijke afhankelijk zijn, worden nog meer bedreigd. Het Protestantismus hervormt en trekt zich tot één punt te zamen. Het werd uit opstand en verdeeling geboren, en zie nu, hoe het zich op den grondslag van gezag en vereeniging herstelt. Eertijds had het tot beginsel de onderlinge onafhankelijkheid van een gemeenschappelijk hoofd, thans kruipt het langzamerhand tot een eenig middelpunt. De Anglikaansche Kerk stelt zich niet meer tevreden met het overstroomen van alle deelen der wereld, door hare zendelingen en bijbels; zij vestigt er geregelde Kerken, die uit haren schoot ontstaan en van hare opperhoofdigheid afhankelijk zijn, en de Koningin Victoria, als het Rome der middeleeuwen, teekent op de wereldkaart de uitgestrektheid van regtsgebied en verdeelt het heelal aan de gezanten van hare magt.

De nationale Kerk van Engeland heeft eene bijzondere plaats in de jaarboeken van den menschelijken geest. Protestantsch door haren oorsprong, Protestantsch door haren naam, is zij in wezenlijkheid de strengste, de onverzoenbaarste en de gewelddadigste instelling, welke het gezag ooit aan een volk heeft opgedrongen. Met dus nog aan de Anglikaansche Kerk den naam van Protestantsche te verleenen, moet men aan eene aanmatiging toegeven, welke tijd en gebruik hebben gewettigd, want men mag zeggen, dat zij met de hervorming niets anders gemeen heeft, dan dat zij van gelijke dagteekening is en zich van Rome heeft losgescheurt.

Ongetwijfeld werd de hervorming in Engeland even als in Duitschland, in naam en met de hulp der rede tot stand gebragt; maar van af dat de rede haar werk van verwoesting had voltooid, ontrukt het tijdelijk gezag haar het wapen der persoonlijke oordeelvelling, waarmede zij het Pausdom had bestreden. Het Koningschap, dat aan de voeten des troons een tot verzaking van godsdienst bereid episcopaat ontmoette, hield zich te vreden met het uitschudden der ordensgeestelijken, die meer onmiddelijk

van Rome afhankelijk waren, en terwijl het aan de niet-ordensgeestelijken hunne goederen en inrigting liet, vond het zijnen hechtsten grondslag in de beginselen van orde en de overleveringen van gezag, welke de overloopende Kerk medebragt. De geestelijke eenheid werd alzoo niet vernietigd, zij werd in de tijdelijke eenheid overgegoten en door haar ingezwolgen. Bij het verlaten van den moederlijken schoot van Rome, bragt de oude Kerk van Engeland de *hierarchie*, de tucht en al, wat de uitwendige en stoffelijke orde vormt, mede. Voor het verlies van de eenheid in den Paus, zocht zij die in den Koning; er had niets anders dan eene verwisseling van personen plaats, en de hervorming in Engeland was, om zoo te spreken, niets anders dan eene verandering van regerend huis *(revolution dynastique)*. Dus ontkwam in Engeland het beginsel van gezag aan de overstrooming der hervorming. Na den storm bevond zich de Kerk nog aanwezig met dezelfde instellingen, bijna zelfs met dezelfde lieden; niets was in de uitwendige gedaante van het gebouw veranderd, in de grondvesten hield het onweder nog aan en laat het zich nog heden ten dage hooren. Het was een der zonderlingste schouwspelen, welke de geschiedenis vertoont. De elementen zijn in hevige beweging, de onuitputtelijke waterbronnen des hemels loozen hare stroomen en bedelven de aarde; maar de ark der *hierarchie* drijft boven en vlot zegevierend op de wateren; en wanneer die groote verbijstering van den menschelijken geest eindelijk is bedaard, wanneer de vloed is gedaald, ontmoeten de verwonderde volken, wat zij verdelgd en in den eeuwigen afgrond verzwolgen waanden. Nooit werd er wreeder bespotting, nooit bloediger hoon aan de persoonlijke rede toegeworpen; zij had den mijter vergruisd en uit zijne asch herrees eene kroon.

Zoo was het in Duitschland niet. In dit ware vaderland der hervorming viel de oude Kerk geheel, als een grijze eik met al zijne takken. De eenheid van den geest

sleepte in haren val de eenheid van den vorm mede; de wanorde in de leer voerde de beroerte in de eeredienst met zich. Consistorien, Superintendenten, inspecteurs en predikanten vormden geene inrigting, die in regelmatigheid en tucht bij het Anglikaansch Episcopaat, van een enkel opperhoofd afhankelijk, kon vergeleken worden. In Engeland was met de gevestigde Kerk ook eene gevestigde godgeleerdheid. De negen en dertig artikelen, die men bij het ontvangen der wijding onderteekent, vormden een kerkelijk wetboek, dat veel strenger was dan de Symbolische boeken der Lutherschen of de Heidelbergsche catechismus der Gereformeerden. De onfeilbaarheid van den Paus werd door die des Konings vervangen. Het hoofd der Kerk (*the head of the church*) had volle magt over geweten en *liturgie*, over den aard en den vorm (*le fond et la forme*). Onophoudelijk klotsten de Protestantsche golven tegen de muren van het Anglikanismus, maar zonder bressen te maken; en wanneer de rede hare regten wilde oefenen, moest zij de gemeenschap verlaten en sekten vormen. Van hier ontstond het *dissent*, dat het ware Protestantismus van Engeland is.

In Duitschland daarentegen zegevierde in den boezem der Kerken de Protestantsche geest, dat is, de geest van onderzoek. Men kon zich aan alle losbandigheid en godgeleerde ongebondenheid overgeven zonder de kerkelijke gemeenschap te verlaten; gezonde leer was overal, zonder ergens te zijn; zonder toom, zonder band en zonder grondslag verdroeg zij zich met alle wijsgeerige stelsels, die afwisselend heerschten. Nu eens zien wij de leeraars knielen en het hoofd buigen voor het eenige altaar der rede en al, wat er in de godsdiensten en hare geschiedenis bovennatuurlijks is, verwerpen; oordeelkundigen van den bijbel zien wij daarvan eene doode letter maken, en de evangelien tot fabelen verklaren; het is de heerschappij der bedroevende ontleding (*analyse*) en der stijfzinnige kritiek.

Maar zie hoe het menschelijk hart, wiens stem zoo hatelijk was versmoord, zijne regten eischt; het verschijnt op het tooneel met het vermogende wapen der drift en verbant op zijne beurt, de onbezielde godgeleerdheid der ontleding; maar even als het bij alle terugwerking gaat, bestrijdt het eene buitensporigheid met eene andere; in plaats der losbandigheid van de rede, stelt het de losbandigheid van het gevoel, en de godsdienst ten prooi van dien nieuwen dwingeland, van het Rationalismus in het Piëtismus geworpen, dobbert meer dan ooit op de Oceaan van het niet.

Het is onmogelijk, of vroeg of laat moet de wanorde der geesten zich aan het werkend leven der volken mededeelen, en zich van hunne geschiedenis meester maken. Is Duitschland nog niet het tooneel van omwentelingen geweest, welke die der Franschen overtreft, zoo is daarvan de oorzaak alleen aan de zachtheid van zijne zeden en bespiegelende gewoonten toe te schrijven. Daar hebben in den kring der zuivere rede bandelooze wanorden plaats, welke, zoo zij tot daden overgingen, geen' steen van het maatschappelijk gebouw op den anderen zouden laten. Echter is het moeijelijk, dat volken, even als de wijsgeeren, lang een afgetrokken leven leiden, en de Fransche omwenteling heeft aan de wereld eene te plegtige les gegeven, dan dat de Koningen die vergeten en verwaarloozen kunnen. *Reges intelligite.* Van hier dat men in alle Protestantsche landen, zoodra de vrede aan de wereld was teruggegeven, het beginsel van terugwerken en zich te zamentrekken zag. Het Pruissische Koningschap, zijn erfwerk voortzettende, deed een' onmetelijken stap aan de staatkundige eenheid van Duitschland zetten, door de onderscheidene belijdenissen te vereenigen en ze in eene godsdienst te versmelten. Dit gemengde huwelijk kwam nu vijf en twintig jaren geleden bij koninklijk bevelschrift tot stand. Den 30 October 1817 vierde de Koning van Pruissen (Wilhelm III, vader van den tegen-

woordigen Koning), het eeuwfeest der hervorming door de Luthersche en Calvynsche Kerken, in eene Christelijke Evangelische Kerk te vereenigen, en in eene openbare plegtigheid, waarbij de Koning, het hof, de bezetting en de groote ligchamen van Staat tegenwoordig waren, vierden beide belijdenissen gemeenschappelijk eene dienst, waar het heilige brood door een' Luthersch predikant en de kelk door een' Gereformeerd predikant werden rondgedeeld.

Behalve eenige getrouwe Lutherschen, die zich door ballingschap en landverhuizing tegen deze inbreuk op de vrijheid der gewetens verklaarden, trad Pruissen zonder morren onder dit zoo veel na zich slee end juk. Thans nog zwijgen de Protestantsche belijdenissen, en echter de gemeenschap, die haar nu vijf en twintig jaren werd opgelegd, haalde bij lange niet bij den hoon, welken men haar in dit oogenblik doet ondergaan; want toen, met zich te vereenigen, bleven zij Duitsch, zij behielden hare nationaliteit, haar vaandel; thans berooft men haar van de nationaliteit en geeft haar de Engelsche kokarde. Wij zullen het aandeel zien, dat haar gelaten is in het gemeenschappelijk werk van Jeruzalems bisdom.

Het Pruissische hof had een' eersten stap tot de eenheid van leer gezet door de twee takken der Hervormde Kerk te vereenigen; het zettede een' anderen stap tot de eenheid van eeredienst, door het episcopaat in het Protestantismus in te voeren. Maar die instelling, dus geschapen en aan het licht gebragt door den koninklijken wil, deelde nog in het Protestantsch gebrek, het op zich zelven staan. Pruissens Koning wendde zich dus tot die der Hervormde Kerken, welke het beste de vormen der overlevering en der Bisschoppelijke erfenis had bewaard.

Hij gelastte, zegt men, den ridder von Bunsen, zijnen gezant te Londen, om aan den Aartsbisschop van Kantelberg, zijn verlangen mede te deelen, ten einde eene naauwere vereeniging tusschen de beide Kerken van Pruis-

sen en Engeland daar te stellen. Het middel, dat zich het natuurlijkst opdeed, was de invoering van een geregeld episcopaat in de Evangelische Kerk, even als in Engeland, maar die stap werd als te beslissend beschouwd, en men kwam op het denkbeeld eenen gemeenschappelijken Bisschop te wijden op een onzijdig gebied. De Anglikaansche Bisschoppen namen volgaarne de plannen van den Koning van Pruissen aan. De Metropolitaan, Aartsbisschop van Kantelberg, vergaderde onderscheidene zijner onderhoorige Bisschoppen in zijn paleis van Lambeth te Londen. Naar het schijnt, gaf de *primaat* van Engeland in die synode de hoop te kennen, dat deze eerste onderhandelingen de bekeering der Calvinisten en Lutherschen van het vaste land, tot de Anglikaansche eeredienst konden voorbereiden, en «eene wezenlijke eenheid van tucht zoowel als van leer tusschen de Anglikaansche Kerk en minder volmaakt ingerigte Protestantsche Kerken van Europa» aanbrengen.

Engeland nam het voorstel aan. In de korte zitting, welke op de jongste verkiezingen volgde, ging bij het Parlement eene bill voor de buitenlandsche Bisschoppen door (*foreign Bishops bill*), en Zondag den 7 November 1841 wijdde de Aartsbisschop van Kantelberg, bijgestaan door drie Bisschoppen, den eerwaardigen Michaël Salomon Alexander, een bekeerden Jood, *tot Bisschop van Engeland en Ierland te Jeruzalem*. Het regtsgebied van den Bisschop strekt zich uit over Syrie, Chaldea, Egypte en Abyssinie. Zijn inkomen bedraagt 1200 ponden sterling (*f* 14,400) in het jaar. De hoofdsom dezer rente wordt vertegenwoordigd door 15,000 ponden sterling (*f* 180,000) eene gift van den Koning van Pruissen, en eene gelijke som, welke in Engeland door vrijwillige giften zal worden bijeengebragt. De hoofdsom der *f* 14,400 rente zal op landen in Palestina worden gevestigd. Zoodanig is de stoffelijke inrigting van het nieuwe Bisdom; wij moeten nu ook zien, welk daarvan de geestelijke inrigting is.

«De onderhandelingen, welke dienden aangeknoopt te worden, zegt de Koning van Pruissen (*Preussische Staats-Zeitung*, 16 November 1841) hingen van de voorloopige vraag af, of Groot-Brittannie genegen was, om der onafhankelijkheid en nationale eer van de Duitsch-Evangelische Kerk regt te laten wedervaren, en die zaak in volle overeenstemming met Pruissen te behandelen, volgens de aangenomen grondstelling, dat de Evangelische Christenheid zich bij het Ottomannische bestuur onder de bescherming van Engeland en Pruissen als eene eenheid zou vertoonen en in alle voorregten eener wettelijke erkenning van dat bestuur zou deelen. De pogingen, tot de oplossing dier vraag aangewend, hadden het gelukkigste gevolg. Niet slechts toonde zich het Britsche bestuur, met ijvervolle goedwilligheid gereed, om zich met de zaak volgens de gestelde grondslagen bezig te houden, maar zelfs omhelsden de hoofden der Anglikaansche Kerk het voorstel met levendige belangstelling. Men vereenigde zich, in de overtuiging, dat de verscheidenheid van christelijke godsdienstige eeredienst, volgens talen en volken en volgens de bijzondere hoedanigheden en geschiedkundige gebeurtenissen van iedere natie, vooral in de Evangelische Kerk, door eene meer verhevene eenheid, door den Heer der Kerk wordt beheerscht, en dat in die eenheid, waarheen zich alle verscheidenheden, als tot haar middelpunt, wenden, de grondslag ligt der ware christelijke liefde. Met die overtuiging echter deelt zijne Majesteit te zeer de nationale godsdienstig-overeenstemmende gevoelens van gehechtheid, welke met den oorsprong der Augsburgsche Confessie en met de gedachtenis aan de geloofshelden der Duitsche Evangelische Kerk is verbonden, dan dat hij, hoe gering ook, den hechten gemeenschappelijken grondslag der Duitsche nationale Kerk zou kunnen benadeelen. Ten gevolge eener innige medewerking, in dien geest geleid, is er een nieuw Bisdom te Jeruzalem gevestigd, waar alle Evangelische Christenen, tegenover het Ottomannische bestuur, is het zake, de eenheid der Kerk voor te

stellen, een gemeenschappelijk middelpunt van vereeniging kunnen vinden, maar waar ook ter zelfder tijd, de Duitsche Protestanten de onafhankelijkheid hunner Kerk handhaven met betrekking tot hunne belijdenis en hunne bijzondere liturgie.»

Dit zegt de Koning van Pruissen, maar laat ons ook zien, wat hij niet zegt. Vooreerst dat de vereenigde Bisschop, tot wederopzeggens toe, onderworpen zal zijn aan den Aartsbisschop van Kantelberg, als aan zijnen metropolitaan; dat hij zijne regtsmagt, zoo veel mogelijk, zal oefenen in overeenstemming met de wetten, kerkregels en gebruiken der Kerk van Engeland, en dat, schoon hij voor de bijzondere behoeften van zijn Bisdom bijzondere verordeningen kan maken, hij zulks echter niet vermag te doen, zonder toestemming van zijnen metropolitaan.

De Duitsche geestelijkheid zal natuurlijk belast zijn met het bedienen der Duitsche gemeenten, maar die geestelijkheid moet gewijd worden volgens het ritueel der Engelsche Kerk. Die geestelijken zullen hunne godsdienstverrigtingen in de Duitsche taal houden, volgens zekere vormen van hunne nationale liturgie, echter moet die liturgie vooraf door den Bisschop, met toestemming van zijnen metropolitaan, bekrachtigd worden en het Sacrament of liever de plegtigheid der bevestiging moet door den Bisschop volgens Anglikaansche vorm worden bediend. Het is wel waar, dat de Duitsche predikanten, voor de wijding een getuigschrift van gehechtheid aan de Augsburgsche confessie moeten overleggen, maar de Koning van Pruissen vergeet te zeggen, dat zij ook de negen en dertig artikelen moeten onderteekenen, of met andere woorden gezegd, den eed van trouw aan het Engelsche Pausdom af leggen. *(Bishopric of the united church of England, Ireland and Jerusalem. London published by authority).*

«Zijne Majesteit, dus zegt de Koning van Pruissen verder, betaalt de helft der kosten van onderhoud uit zijne bijzondere fondsen en deelt daarvoor met de kroon van

Engeland in het regt van benoeming des Bisschops.» Nu is het wel waar, dat het regt tot benoeming bij beurte aan de beide kroonen zal behooren; maar wat de Koning van Pruissen niet zegt, is, dat de Aartsbisschop van Kantelberg een regt van volstrekt *veto* op de Pruissische benoemingen zal hebben.

Wij hebben genoeg gezegd om aan te toonen, welk leeuwendeel de Kerk van Engeland voor zich behoudt, en hoe het veranderd Protestantisme van Duitschland zich vernietigt en verliest in den schoot der Anglikaansche Kerk. Bijaldien de Duitsche Kerk eene boven haar verhevene geestelijke magt huldigde, moest men ten minste den geest van eenheid eerbiedigen, die haar daartoe had gebragt. Maar het is niet alleen aan eene andere Kerk, jegens welke zij den leenpligt vervult, het is aan eene tijdelijke mogendheid, aan een buitenlandsch vorst.

Het *primaatschap* van den Aartsbisschop van Kantelberg is niets anders dan een verdichtsel, de ware *primaat* is de Koningin Victoria.

Wij herinneren ons, dat, twee jaren geleden, toen men in het Engelsche Parlement de bill van vereeniging der Canadas onderzocht, zich in de kamer der Lords eene twist tusschen de Bisschoppen en het bestuur verhief. De *gevestigde* Kerk van Engeland betwistte aan de Presbyteriaansche Kerk van Schotland, die insgelijks *gevestigd* is, haar deel in de inkomsten der geestelijkheid, door haar den titel van *Protestantsche* te betwisten. Weet gij wel, wie belast werd met de uitspraak van dit raadsel? Het was de hoogste *burgerlijke* regtbank van het land, het waren de vijftien regters. De vijftien regters gaven aan de Schotsche Kerk een getuigschrift van Protestantismus, en hunne uitspraak maakte op eens een einde aan alle twist. Breng nu het tooneel in Frankrijk over, vooronderstel eene twist over regtzinnigheid in de leer en beroep u op het hof van cassatie en den procureur-generaal.

Dezelfde redenen, welke te weeg brengen, dat vreemde

godsdiensten geen geestelijk gezag in Engeland kunnen erkennen, zonder tevens een tijdelijk gezag te erkennen, zijn ook oorzaak, dat de Anglikaansche Kerk in het buitenland geene geregelde kerkelijke inrigting kan vestigen, zonder derzelver nationale onafhankelijkheid te kwetsen. Wij moeten het herhalen, elk nieuw lid van de Kerk van Engeland wordt, om zoo te spreken, een nieuw onderdaan van de Engelsche kroon. Wanneer de eeuwige grijsaard, die in het Vatikaan zijnen zetel heeft, Bisschoppen *in partibus infidelium* benoemt, dan strekt zijne daad zich alleen uit tot het geestelijk gebied; wanneer hij van de galerij van St. Pieter zijne bevende handen verheft, om ze allen geloovigen *(urbi et orbi)* op te leggen, dan wendt hij zich tot de wereld der vrije gewetens, die noch door zeeën, noch door stroomen, noch door bergen, noch door de verscheidenheid van wetten of talen wordt bepaald; hij ontrust de volken niet, wijl hij tot geen derzelven behoort en zijne aardsche zwakheid vormt zijne goddelijke kracht. In de Anglikaansche godsdienst integendeel, is de naam des Konings of der Koningin onafscheidelijk van dien van God. Dat deze godsdienst zoeke zich uit te breiden, het is haar regt; dat zij zendelingen afvaardigt en in alle deelen der wereld bekeerlingen maakt, het is haar regt; maar dat zij in vreemde en verbondene gewesten eene geregelde Kerk vestigt, welker eerste leerstuk is, nationaal te zijn en welke hare nationaliteit voor haar geloof stelt, is eene vrijheid, welke zij zich alleen in de Britsche kolonien kan veroorloven, en eene aanmatiging, waartegen Europa met regt kan protesteren, eene aanmatiging, die zoo veel te gevaarlijker is, daar zij bewerkstelligd wordt in de zedelijke orde en daardoor veel moeijelijker gevat, bewezen en bestreden wordt.

Het inzigt van Engeland, bij het vestigen van een bisdom te Jeruzalem is, zich de beschermer der Protestantsche Raya's te maken even als Frankrijk eertijds de beschermer der Katholieke Raya's was; langzamerhand aan Rusland

het beschermschap der Grieksche Kerk te ontnemen en eindelijk, een middelpunt van uitbreiding onder de Joden te vestigen. De Bisschoppen hebben, naar zij zeggen, gemeend, «dat het beschouwen van eene Kerk, die een rein geloof, de eenheid van geest en de band des vredes bezit, en in de heilige stad gevestigd is, natuurlijk de oogen der joodsche natie van geheel de wereld tot zich zou trekken, en, om zoo te spreken, de verspreide pogingen, om haar te bekeeren, tot één punt vereenigen. Daarenboven heeft de bekeering van eenige Joden tot voorwendsel voor de oprigting van het bisdom gediend en wij hebben reeds gezegd, dat de benoemde Bisschop een bekeerling uit de Joden is.

De bedoeling van Engeland, om in den Levant een Protestantsch beschermschap uit te oefenen, is overigens luide erkend, en wij moeten zeggen, dat, ingeval de Anglikaansche godsdienst geen geheel uitzondering makend staatkundig karakter had, wij niet zouden bevroeden, hoe en met welk regt de andere Europesche mogendheden Groot-Brittannie konden beletten, om voor zijne geloofsgenooten de voorregten te eischen, welke die mogendheden voor de hunnen hebben verkregen. De Latijnsche en de Grieksche Kerken zijn in den Levant op het veld van oude tractaten en van eene erkenning, welke onschatbare staatkundige regten bevat. De Grieksche Kerk staat voorts onder bescherming van Rusland, de Latijnsche onder bescherming van de Katholijke Europesche mogendheden. Alleen de Protestantsche Kerken missen eene wettelijke erkenning, en de mogendheden, welke haar vertegenwoordigen, eischen die thans voor haar. Wat wij met schroom beschouwen, is, dat de Anglikaansche godsdienst in het Oosten doordringt, gansch schitterende van de begoocheling, welke de nog versche en heillooze krijgsverrigtingen over haar vaderland hebben verspreid. Hoe kan men zonder smart de zegevierende woorden lezen, met welke hare organen dien nieuwen voortgang roemen. «Engeland, zeide een derzelve, is thans de naam, welke in den mond aller lieden van

alle landen en van alle kleuren ligt! Engeland geeft het voorbeeld aan de wereld; hoe zou het dan ook niet het voorbeeld ter bescherming der godsdienst van zijn volk geven, overal, waar zij is verspreid? Reeds doorliep eene wondervolle ontroering het Aziatisch werelddeel op de mare, dat het de christelijke godsdienst in den vorm zoude zien, onder welke dezelve door het volk wordt beleden, die de Aziaten als het bedrijvigste, ondernemendste, verstandigste en magtigste volk der aarde beschouwen. Voor de eerste maal ziet de Muzelman de christelijke godsdienst gezuiverd van alle bederf der Latijnsche en Grieksche Kerken, en vertegenwoordigd, niet door de nederige, domme en vervolgde Nestorianen; maar door de sterke en verstandige Engelschen, de meesters in alle kunsten, de onverwinnelijken in den krijg, de lieden, die in het uur van gevaar het Ottomannische rijk hebben gered.» Ziehier eene getuigenis, die minder verdacht is, wijl zij door eenen vreemden mond wordt gegeven en schitterender is, wijl zij voortvloeit van eene koninklijke tong: «Gedeeltelijke onderhandelingen met de Porte, zegt de Koning van Pruissen, boden geen vooruitzigt van gewenscht gevolg aan. De regtstreeksche betrekkingen van Pruissen met het Oosten zijn tot hiertoe nóg niet merkbaar voor het Turksche bestuur. De Porte kent Pruissen alleenlijk als groote Europesche mogendheid, welke in vereeniging met de andere mogendheden hare zekerheid heeft gewaarborgd. Zoo staat het met de betrekkingen tusschen Groot-Brittannie en de Porte niet. Door zijne marine en zijnen handel bezit Engeland in het Oosten een vermogenden invloed.»

Kan men zich na zulke gezegden nog verwonderen, dat Oostenrijk heeft *geprotesteerd*, dat Rusland, dat Frankrijk zelfs hebben *geprotesteerd!* Doch de oprigting van het Protestantsche Bisdom te Jeruzalem heeft nog eene andere tegenkanting ontmoet, die dat eigenaardigs heeft, dat zij uit den schoot van Engeland zelf is ontstaan en hiermede komen wij in eene andere orde van zaken.

Wanneer wij zeiden, dat in Engeland twisten over de leer buiten de Kerk waren ontstaan, zonder tot in dezelve door te dringen, spraken wij van het voorledene, want op dit oogenblik wordt in het hart van Engeland eene der grootste omwentelingen volvoerd, welke ooit in de wereld der denkbeelden is aanschouwd. Wij bedoelen de beweging, waarvan de Universiteit van Oxford het middelpunt is.

De Episcopale Kerk van Engeland is voortaan in twee takken verdeeld, de Protestantsche en de *Katholijke*-en-Apostolijke; de eerste, welke zijnen oorsprong alleenlijk bij de Hervorming stelt; de tweede, welke voorgeeft, regtstreeks van Jesus Christus en de Apostelen af te stammen, zonder dat de overlevering door de Hervorming is afgebroken; de een, welke zijne wettigheid van eene akte der wetgevende magt ontleent; de andere, welke de zijne van goddelijke instelling doet ontstaan. Deze tweede is alleenlijk Protestantsch, voor zoo veel zij de opperhoofdigheid van den Paus ontkent, maar zij stelt de Apostolische eenheid, iets dat zij zoo noemt, in de plaats van die der Roomsche. In hare oogen heeft de Kerk van Engeland het pand der overlevering bewaard; zij is de ware Katholieke Kerk, en het is de Roomsche Kerk, die zich van de Katholieke gemeenschap afscheidt door vrijwillig van de Kerk van Engeland verwijderd te blijven.

De grondleer dezer Kerk is de verzaking van het Protestantsche beginsel, het *negative* namelijk. Zij gevoelt, dat eene zaak op zulken grondslag te willen vestigen, op stuifzand bouwen is; dat het onmogelijk is, eene godsdienst op het leerstuk der *individuele* onfeilbaarheid en eene maatschappij op het beginsel van onophoudelijken opstand tegen het gezag te stichten. Daarom zoekt zij, te midden van het schokken der wereld, eenen steun in het *affirmative* en de overlevering. De grootste geesten, de meest verhevene harten, de doorluchtigste karakters van Groot-Brittannie hebben deel aan dit werk van wederopbouw. Millioenen oogen over de geheele Christenheid, staren stilzwijgend op Oxford.

Dáár is werking, leven, handeling; daar is het brandpunt en, als het ware, het godgeleerde hart der wereld, welks vurige kloppingen de weerklanken van alle harten, die door godsdienstige vraagstukken bewogen worden, zullen doen hooren.

Welnu het oogenblik, waarop zoo vele uitgelezen mannen, zulke bewonderenswaardige pogingen aanwenden, om hunne Kerk van het vergif te zuiveren, welk haar van haren oorsprong aankleeft, datzelfde oogenblik kiest die Kerk, om in het aanschijn der wereld, het Protestantsch overspel te voltooijen! De nieuwe school liet eene noodkreet hooren; zij werpt met afschuwen de besmetting van het verwoestend beginsel weg, en wanneer de Koning van Pruissen, zoo als men zegt, Oxford zal bezoeken, zal hij er meer dan een somber gelaat en meer dan een verbolgen oog ontmoeten.

Niet slechts wijl een Protestantsch Vorst daar deel aan heeft, zag de school van Oxford met leede oogen, de stichting van een Bisdom te Jeruzalem, maar ook wijl die oprigting in haar oog, eene overweldiging van regten is, die zij als geheiligd beschouwt. Daar zij zich, zoo als wij zeiden, ten doel heeft gesteld, om in de plaats der Roomsche eenheid, de Apostolische eenheid te stellen, is zij met ijver bezig, om de onderscheidene Kerken onderling te vereenigen, welke door overlevering het pand van het episcopaat hebben behouden. Onder dien titel is de Grieksche Kerk voor haar eene bondgenoot, eene zuster, van welke zij tijdelijk is afgescheiden, maar die zij hoopt, eenmaal in den schoot van het gemeenschappelijke gezin te brengen. Men mag er bijvoegen, dat de Oostersche Kerken meer ongeschonden en meer regelmatig, de erfenis van het episcopaat hebben bewaard, dan de Kerk van Engeland, te midden der woelingen van de Hervorming vermogt, en dat zij, om haren oorsprong, meer regtstreeks aan de Apostelen zijn verbonden. Een Anglikaansch Bisdom alzoo te Jeruzalem te stichten, waar zich reeds een regtgeloovig Grieksche Patriarch bevindt, was den krijg

op het gebied van eenen bondgenoot overplaatsen ; en nieuwe hinderpalen stellen aan eene eindelijke vereeniging der Kerken van den Levant en van het Westen.

De Anglikaansche Bisschoppen hebben gepoogd, die bekommeringen te doen bedaren en alle bedoeling, om zich onder de belijders der regtgeloovige Grieksche kerk, aanhangers te verwerven, ontkend. Om derhalve te bewijzen, dat zij geene inbreuk op de oudere regten van den Patriarch van Jeruzalem wilden maken, hebben zij den Bisschop Alexander niet gewijd onder titel «van Bisschop *van* Jeruzalem,» maar onder dien «van Bisschop van Engeland en Ierland *te* Jeruzalem.» Deze spitsvinnige onderscheiding, moet den Griekschen Patriarch overtuigen, dat de Anglikaansche Kerk, met dien volmaakten eerbied voor des naasten regten, welke haar altijd gekenmerkt heeft, in niets zijnen titel of zijne voorregten wil aanranden. Maar de Oostersche Kerk is reeds lang van de Kerk van Engeland gescheiden door verschillen, welke, zonder de eene of de andere aan scheuring pligtig te maken, echter de Anglikanen, die in Palestina gevestigd zijn, verhinderen om de Sacramenten van Grieksche Priesters te ontvangen. Engeland heeft dus geene andere bedoeling, dan eene voorloopige schikking voor de belangen zijner geloofsgenooten te maken, tot tijd en wijle dat de oorspronkelijke gemeenschap, tusschen de Kerken van het Oosten en Westen, zal zijn hersteld.

Om die reden, heeft de Engelsche *primaat* aan den nieuwen Bisschop, eenen brief van aanbeveling voor «de Prelaten en Bisschoppen der oude Apostolische Kerken van Syrie en omliggende streken» medegegeven. De Bisschop van Jeruzalem, wij meenen de Bisschop te Jeruzalem, heeft in last, «om zoo veel mogelijk betrekkingen van christelijke liefde met de andere Kerken, welke te Jeruzalem vertegenwoordigd worden en in het bijzonder met de regtgeloovige Grieksche Kerk, aan te knoopen en te onderhouden, vooral zorgende, ze te overtuigen, dat de

Kerk van Engeland ze in niets wil stooren, noch verdeelen, noch in hare zaken tusschen beide komen, maar dat zij uit christelijke liefde gezind is, haar alle diensten van vriendschap te bewijzen, welke haar geraden zal zijn, aan te nemen.» Wat kan er zachter, minder beleedigend en meer verbroederend zijn dan dit aankondigings-geschrift; maar wie weet of de Anglikaansche Kerk, wel altoos haren ijver zal kunnen betoomen, en of zij niet, met hare neiging om de Kerken van het Oosten aan zich te verpligten, aan dezelven niet alleen de diensten wil bewijzen, «welke haar geraden zullen zijn aan te nemen,» maar ook al wat aan dezelve geraden zal zijn, van de hand te wijzen?

Ten opzigte der Nestorianen en Jacobiten, heeft de nieuwe Bisschop in last, om zich te hunnen opzigte nog meer voorkomende te gedragen. Voorts zal er te Jeruzalem een collegie, onder bestuur van den Bisschop, zijn, bestemd om de bekeerde Joden en, zoo mogelijk, de Oostersche Christenen te onderwijzen. Maar «geen lidmaat van de regtgeloovige Grieksche geestelijkheid zal kunnen worden toegelaten, zonder uitdrukkelijke toestemming van zijne geestelijke overheden.»

Voor zoo veel de Muzelmannen aangaat, zal hunne godsdienst, zoo als men het verzekerd heeft, ongetwijfeld geëerbiedigd worden als godsdienst van staat, of wel, wijl elke poging, om van hen Christenen te maken, zou beschouwd worden als inbreuk op de regten, welke de Grieksche Kerk uitsluitend zou hebben, om hen te bekeeren.

Na dit alles zijn wij nieuwsgierig, te vernemen. waartoe men den nieuwen Bisschop wil doen dienen. Hij zal de regterhand tot de Grieksche Kerk, de linkerhand tot het Islamismus uitstrekken, den vredekus aan allen geven. Wat blijft hem dan nog over te doen? Luistert. — Men hoopt, zegt men, dat het tegenstrijdige tusschen het gedrag van den Engelschen primaat en dat van den Paus in den Levant, een gunstig gevoelen voor de Kerk van Engeland zal doen ontstaan. Terwijl dus Rome zijne overweldigingen op

de Oostersche Kerken uitbreidt, «zullen de twee groote Protestantsche mogendheden van Europa, in derzelver midden eene Kerk gevestigd hebben, welker Bisschop wel bepaaldelijk is belast, in geen opzigt op de geestelijke regten en vrijheden dier Kerken, de minste inbreuk te maken, maar zich alleen met hen te bemoeijen, over wie zij wettiglijk geen regtsgebied kunnen vorderen... en aan hare oogen, zonder drang tot aanneming, alleenlijk een *patroon* eener Kerk voor te stellen, die wezenlijk overeenstemt met de Schriftuur door hare leer, en Apostolisch is door hare tucht.»

Wel lazen wij in boeken, dat gezanten naar vreemde hoven het afbeeldsel hunner koninginnen gingen brengen, om echtgenooten voor dezelve te vinden; wij lazen geschiedenissen van vorsten en vorstinnen, die op de getuigenis van een afbeeldsel smoorlijk verliefd werden; maar wij wisten niet, dat zoo iets in gebruik bij de Kerken was. Hoe onnoozel waren wij dan, om ons over dien Bisschop te verontrusten! Neen het is een *patroon!* een afbeeldsel, eene *lithographie* van den Aartsbisschop van Kantelberg, die men te Jeruzalem ten toon hangt. Als deze proeve gelukt, zal de *primaat* ongetwijfeld vele exemplaren doen vervaardigen, om ze in het overige der wereld te verspreiden.

Maar dit alles is slechts boerterij. Neen, Engeland gaat niet naar het Oosten, om er met de armen over elkander te zitten. Wij, die de onzijdigheid der godsdiensten niet begrijpen, wij gispen de Engelsche Kerk over hare werkzaamheid niet, zij vervult haren pligt en toont ons den onzen. Dat de Katholieke volken hunnen standaard in den Levant weder verheffen, wanneer de Protestantsche volken den hunnen daar planten. Engeland doet beloften, welke het niet kan vervullen, wanneer het dat zal willen; het zal zoeken zich voort te planten bij de Grieken, zich voort te planten bij de Turken, zich voort te planten bij de Joden, bij de Katholieken, bij de Nestorianen, bij de Jaco-

biten, bij allen. Nog maar wenige jaren en het Oosten is voor de Latijnsche volken verloren!

Ja werd alleen het Oosten nog maar bedreigd! Maar het Westen! Maar wij!

Hoort gij de zegekreeten, die rondom ons in vreemde talen opgaan? Voor den voet van het gemeenschappelijk altaar en bij het volk, dat de mildste uitdrukking hunner onderlinge afkomst is. vernieuwen de Duitsche en Protestantsche volken hun verbond.

Ziedaar Luther, den gekroonden en ontaarden Luther, die den toekomstigen souverein van het grootste rijk der wereld over de doopvont houdt en bij deszelfs wieg de godsdienstige onafhankelijkheid van Duitschland verzaakt. Het Protestantismus draagt de smart van zijn ontstaan; door het ontbreken van den keten der overlevering, hangt het tusschen hemel en aarde, door alle winden geslingerd, en het valt in de armen der koningen. Waant echter niet, dat het gestorven is. De geestkracht, die het tot den opstand bezat, wendt het thans aan ten dienste van het gezag. Zoodanig is de kracht van eenheid en tucht, dat het Protestantismus, na drie eeuwen van schokken en woelingen, langzaam naar die van zijne Kerken zich keert, welke daarvan het pand heeft bewaard en in het Anglikaansch Pausschap uitloopt. De koningen wijken verschrikt voor de stormen, welke de geest der Hervorming zonder ophouden in de wereld doet brullen. Zij herinneren zich, dat Luther reeds twee koningshoofden deed vallen, en het bloedige spook van 1648 en van 1793, verheft zich aan hunne legerstede. De Koning van Pruissen heeft het paleis van *White-Hall* bezocht en dat verlaten hof, waar het standbeeld van Jacobus II, met den vinger het spoor van het schavot van zijnen overgrootvader toont; hij beschouwde er, als de groote René, dat «treurige marmer,» hij zag het vengster, waaruit de eerste koning-martelaar klom, om ter doodstraf te gaan, en de plaats, waar zonder verbleeken dat fiere en edele hoofd is gevallen, welks droefgeestigheid

door van Dijk vereeuwigd is. Er kan ook voor Duitschland een dag aanbreken, waarop de vrije wil de monarchie kan aantasten, zoo als hij er de geestelijke monarchie heeft vernield. Maar aan de Kerk van Engeland verbonden, aan dat stevige anker, dat in den oceaan ligt geworpen, zal het Protestantismus van het vasteland zijne krachten verzamelen, welke het verloor, door ze naar alle zijden daarhenen te werpen. Het Katholicismus staat thans aan den vreesselijksten kamp ten doel, welken het sedert de Hervorming had te verduren. Het heeft tegen zich over, niet meer het alleen staand, verdeeld, verbrokkeld Protestantismus, maar het Protestantismus, dat met rassche schreden naar de eenheid spoedt. Het uur zal slaan, dat plegtige uur, waarop het Anglikaansche Pausschap zich tegenover het Roomsche Pausschap zal verheffen, en waarop, wanneer men zoo spreken en, wat ondeelbaar is, scheiden kan, het menschelijke geweten, in tweeën verscheurd, bevend en buiten zich zelf, den strijd op leven of dood dier twee eenheden zal aanschouwen.

Aan het einde gekomen, zien wij met droefheid, dat wij naauwelijks den naam van Frankrijk hebben durven noemen. Ach! wat doen wij thans in de wereld? Waar is, in den koortsigen arbeid van onzen geest, de band, het middelpunt, het doel? Eene vijandige *theocratie*, neemt dagelijks aan onze zijden, onder onze oogen, in grootte toe. De onheil-voorspellende schaduwe zweefde boven onze hoofden door de lucht; in de eene hand droeg zij een bijbel, in de andere een zwaard. Beefden wij, toen zij daarhenen trok? Hebben wij gesidderd, toen haar adem over ons gelaat is gegaan? Alles vervormt, alles vereenigt, alles verbindt zich, alles bidt rondom ons; de wereld, die naauwelijks van de Fransche omwenteling is bekomen, tracht zich van de schokken te herstellen, welke wij haar hebben doen gevoelen, de volken zijn in verwachting van onbekende beroeringen en bereiden zich tot den grooten kamp der denkbeelden voor, en wij, o God, wij verscheuren ons

binnenste en gaan op de koningen, als op wilde beesten, los; wij vlugten het aanschijn onzer gelijken, wij werpen tusschen hen en ons, onbezielde bolwerken op en verblijven alleen op de aarde, op de puinhoopen onzer altaren en de ligchamen onzer vermoorde koningen gezeten.

(Naar het Fransch van de *Revue des deux mondes*.)

J. J. B.

TEREGTWIJZING AAN DEN HOOGLEERAAR DES AMORIE VAN DER HOEVEN, RAKENDE ZIJN «*ANTWOORD OP EENE AANKLAGT VAN DEN KATHOLIEK.*»

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
1 Mac. C. XV, v. 34.

Het moet voor den gemoedelijken Protestantschen lezer van den *Katholiek*, ongetwijfeld eene even bedroevende als verbazende teleurstelling geweest zijn, Sommiteiten zijner gezindte in den lande, aan wier uitspraken hij zoo argloos geloof hechtte, al dadelijk in de eerste afleveringen van dit Maandschrift in een zeer ongunstig licht te zien voorkomen; zijne Evangeliemannen van den *Kerkbode*, in het bijzonder zijnen *van der Hoeven*, zijnen *Kist* en *Royaards* — al die hooggeleerde orakels van het Nederlandsch Protestantismus — beurtelings óf van kreupele redenering en tegenspraak, óf van kwade trouw, óf van vervalsching, óf zelfs van logen overtuigd te vinden. Gewis heeft menig waarheidlievend lezer, getroffen door de ontdekking van zulk vergrijp door mannen, die hij hoogschatte, naauwelijks zijne verontwaardiging kunnen bedwingen en minstens besloten, om, getrouw aan zijn voorschrift van niet allen geest te gelooven, voortaan wat van die zijde komt, met eene voorzigtige behoedzaamheid, en niet zonder het aan de waarheid getoetst te hebben, aan te nemen. Gewis nog heeft

menig een, begaan met de eer van zijne godsdienst, in stilte gezucht en uitgeroepen: «helaas! Indien zelfs «de Meesters onder de onzen tot zulke middelen «hunne toevlugt nemen, om ons geloof te verde- «digen, dan moet het daarmede wel erbarmelijk ge- «steld zijn?».....

Deze gevolgtrekkingen zijn te natuurlijk en eenvoudig, om niet een iegelijk in het oog te loopen; en het liet zich dan ook verwachten, dat er onder de genoemde Meesters weldra een of ander zoude opstaan en de pen aangrijpen, om, zoo mogelijk, den kwaden indruk, er door te weeg gebragt, te keer te gaan en uit te wisschen. De Hoogleeraar *Des Amorie van der Hoeven* heeft gemeend, in een artikel onder den titel van: *antwoord op eene aanklagt van den Katholiek*, voorkomende in den *Ev. Kerkbode*, n°. 14, bl. 54 en volg., zulks te moeten beproeven, ten aanzien van hetgeen hem en zijnen leerling in *Het Schrappingsfeit* persoonlijk was ten laste gelegd. Moge het waar zijn, dat «*minder het beleedigd eergevoel dan «liefde tot de waarheid*» hem er toe bewogen heeft! —

Het gold niets minder dan eene, door hem gepleegde, inlassching van eenen geheelen regel in den tekst van den H. *Chrysosthomus*, waardoor die Kerkvader, die sedert een veertiental eeuwen in de rei der gelukzaligen het onvergankelijk loon geniet van zijne trouwe aangekleefdheid aan de Katholieke Kerk, in eens, wat het hoofdbeginsel aangaat, Protestant geslagen werd; eene *metamorphose* voorzeker, waarvan men in de Fabelen der Ouden te vergeefs het evenbeeld zou willen vinden, en te gewigtig, om ons niet aan te sporen tot een naarstig onderzoek

naar de gronden, waarop zij berust. — Men vergunne ons vooraf eene kleine aanmerking op de *opmerking*, waarmede de Hoogleeraar zegt te moeten beginnen. Als hij namelijk, omdat hij den Kerkvader niet uit een leerstellig oogpunt, maar als voorbeeld van ware welsprekendheid beschouwde, van deszelfs woorden eene «*vrije vertaling*» heeft willen geven, zullen wij toch wel mogen vorderen, dat die vrijheid, vooral in punten die de leer betreffen, niet ontaarde, in eene losbandigheid welke den schrijver laat zeggen, wat hij niet gezegd heeft; en als hij beweert, 's Vaders woorden, schoon vrij, «*daarom niet minder getrouw*» te hebben overgebragt, meenen wij bovendien te mogen eischen, dat hij bij die getrouw vertaalde woorden geene andere voege en op rekening des Schrijvers stelle, welke noch in diens pen noch in zijn begrip gelegen hebben, en veeleer openlijk tegen zijne gevoelens aandruisschen. Het gezond verstand des Hoogleeraars zal de billijkheid dezer voorwaarden niet ontkennen; zijn hart hopen wij te zullen doen toestemmen, dat hij ze overtreden heeft. Nu dan ter zake.

Het is reeds een voordeel, dat de Hoogleeraar gedrongen is te erkennen, dat de ingelaschte woorden: *als den eenigen regel van ons geloof*, door *Chrys.* niet geschreven zijn. Zie hier, hoe hij thans den betwisten tekst *letterlijk* denkt te vertalen: «*Als wij menschelijke leeringen volgden enz.; maar als wij zeggen* IN DE SCHRIFTEN TE GELOOVEN, *kan het u enz.*» Het moet zekerlijk iemand, die zóó aan vrijheid gewoon is, moeijelijk vallen *letterlijk* te wezen; anders zou de Prof. wel gezien hebben, dat hij nog niet naar de letter

vertaald heeft; ταῖς γραφαῖς is een derde naamval, die met *aan* en niet met *in* gemaakt wordt; het moet dus zijn: *aan de schriften te gelooven.* Wie het sterkere *in* wil, gebruikt bij het werkwoord πιστεύειν de praepos. εἰς of ἐς met den vierden naamval, waarvan de H. Schrift voorbeelden in menigte oplevert. (1) Hoe het ook zij, er is geen letter van het meergenoemd bijvoegsel te vinden, dat alzoo alleen aan de vrije vertaling, of liever aan de partijdige interpretatie des Professors zijne geboorte verschuldigd is. Het is curieus te zien, hoe hij dit stuk zoekt goed te maken, en het eene door *de kracht van het oorspronkelijke*, het andere door *het verband der rede* te ondersteunen. Volgens hem zal het aan elk, die Grieksch verstaat, terstond blijken, dat men, wil men *de kracht van het oorspronkelijke uitdrukken*, vertalen moet: «*als wij de H. Schrift erkennen als den regel van ons geloof.*» Dit is toch wat stout gesproken, en vorderde, in eenen tekst van een zoo hoog belang, ten minste eenige toelichting, al ware het dan slechts uit *liefde tot de waarheid* gedaan, om diegenen te onderrigten, die in het Grieksch minder ervaren zijn dan zijn Hooggeleerde. Wij voor ons, meenen, dat πιστεύειν niets anders beteekent dan: *gelooven*, *aan iets geloof slaan*, en vinden het in het Nieuwe Testament op ontelbare plaatsen in dien zin gebezigd. Als *Paulus* ons leert, dat de liefde niet wantrouwig is, maar alles *geloovig aanneemt*, dan

(1) Men leze slechts Joan. II: 35. ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα. Joan. VI: 35. εἰς ἐμὲ. 40. εἰς αὐτὸν. Joan IX: 35. εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. etc. Soms lezen wij ἐπὶ als: Act. Ap. XVI: 31. ἐπὶ τὸν Κύριον.

gebruikt bij het woord: πιστεύει. (1) Als *Paulus* zich te *Jerusalem* bij de leerlingen komt voegen, en dezen niet *gelooven* willen, dat de vervolger der Christenen te *Damascus* leerling geworden is, lezen wij: μὴ πιστεύοντες. (2) En zoo duizende meer. En wil men eene plaats, waar gezegd werkwoord, als in den vervalschten tekst, met eenen derden naamval voorkomt, zoo sla men Joan. II. 24 open, waar men zelfs het: «*Jesus vertrouwde zich niet aan hen*, door: οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς zal uitgedrukt vinden Dit zij genoeg, om aan te toonen, dat het oorspronkelijke den zin des Hoogleeraars niet vordert, maar van elk gelooven aan iets, zonder er eenen regel van geloof van te maken, kan gezegd worden. Doch, gesteld al eens, wat wij niet toegeven, dat de kracht des woords meer wilde, zoo hadde de Prof. zich nog moeten te vreden houden, met *Chrys.* de schriften te moeten erkennen als: *eenen* en niet als: *den* regel van ons geloof; in welk geval wij de uitdrukking, ofschoon niet in het woord zelf gelegen, toch overeenkomstig met de onveranderlijke gevoelens van den Heilige en met de bestendige leer der Katholieke Kerk zouden bevonden hebben. Maar hoe hier het gebruik van het bepalend en uitsluitend lidwoord goed te maken? — Wij zullen de vrijheid nemen, die mondvol Grieksch, waarover onze Prof. zoo ligtzinnig henenstapt, tot nadere toelichting voor eene Protestantsche magtspreuk te houden, en laten ons onzen *Chrysosthomus* niet voor zulken prijs ontnemen. *Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.*

Dan, laat ons verder gaan. De Prof. heeft ook nog

(1) I Cor. XIII : 7.
(2) Act. Apost. IX : 26.

zijne inlassching van het woord: *eenig*, te verdedigen en voert daartoe twee beweringen aan: de voorafgaande tegenstelling van menschelijke leeringen en het verband der rede. Ziehier zijne woorden: «*Wat aangaat het woord:* EENIG, *dat dit in het begrip van Chrijs. lag*, (1) *bewijst niet alleen de onmiddellijk voorafgaande tegenstelling van alle menschelijke begrippen en leeringen, maar het geheele verband der rede.*» Wat nu die *tegenstelling* betreft, wil die hier iets afdoen, dan hadde de Hoogleeraar eerst moeten bewijzen, dat de Apostolieke overleveringen door den Kerkvader onder de *menschelijke leeringen en begrippen* gerekend worden. Immers, als het nu bevonden wordt, dat de Vader aan de Apostolische overleveringen een *goddelijk* gezag toekent; dan zal de redenering des Professors hierop neerkomen:

«*Chrys.* verwerpt alle *menschelijke* begrippen en leeringen; derhalve verwerpt hij ook de *goddelijke* overleveringen en houdt zich aan de Schriftuur alleen.» En zie, dat is voor eenen Hoogleeraar toch wat kreupel geredeneerd! Nogthans, het is niet anders. Indien de heer *V. D. H.*, die een liefhebber van *Chrijs.* is, de moeite doen wil van eens na te zien, wat de Kerkvader aanteekent op II. Thessal. II. 15, waar *Paulus* ons leerstuk over de overleveringen vast stelt, zal hij er deze merkwaardige en duidelijke woorden lezen: «*Hieruit blijkt het, dat* (*de Apostelen*) *niet alles bij brief, maar ook veel zonder schrift* (*overgeleverd hebben.*) *Doch* (beide), *het eene zoo wel als het andere, verdienen hetzelfde geloof* (letterlijk: *zijn gelijkelijk geloofwaardig.*) *Zoo dan laten wij de overlevering*

(2) Het lag dus niet in zijne woorden.

«der *Kerk voor geloofwaardig houden. Het is de over-*
«*levering; vraag niets meer.*» (1)

Maar er zijn nog onderscheidene andere plaatsen, die even onwederlegbaar hiervoor getuigen. Zoo zegt hij in zijne 26ste Homil. over I. Cor. XI: 2: «*Dus le-*
«*verde hij* (de Apostel) *hun toen ook veel zonder schrift*
«*over, wat hij ook elders op vele plaatsen doet blijken.*» (2) En eenige regels lager, om wederom te toonen, welken eerbied hij voor die overleveringen heeft: «*Wie*
«*geloovig en sterk is, gelijk het behoort, heeft noch*
«*reden, noch oorzaak voor hetgeen bevolen is noodig,*
«*maar de overlevering alleen is hem genoeg.*» (3) Zoo leert hij andermaal in de 3de Homil. in ep. II. Tim. nº. 1: «*Niet alleen schriftelijk, gaf hij* (Paulus) *aan*
«*den leerling* (Timoth.) *op, wat gedaan moest worden;*
«*maar ook mondelings; iets wat hij zelf op vele andere*
«*plaatsen doet blijken, zeggende: hetzij door woord,*
«*hetzij bij brief, als van ons gezonden; maar wel*
«*vooral doet hij het hier. Laten wij derhalve niet*
«*denken, dat er in de leer iets ontbreekt; want hij*
«*heeft hem veel zonder schrift overgeleverd.*» (4) Zoo maakt hij eindelijk in de 4de Homil. in II. Tim. II: 1. 2. op deze woorden des Apostels: «*Gij dan,*

(1) Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι οὐ πάντα δι' ἐπιστολῆς Παρεδίδοσαν, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἀγράφως· Ὁμοιώς δὲ κἀκεῖνα, καὶ ταῦτὰ ἐστιν ἀξιόπιστα. Ὥστε καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησιάς ἀξιόπιστον ἡγώμεθα. Παράδοσις ἐστι, μηδὲν πλέον ζήτει.

(2) Ἆρα καὶ ἀγράφως πολλὰ παρεδίδου τότε, ὅ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ δηλοῖ.

(3) Ὁ μέν οὖν πιστὸς, ὡς χρὴ, καὶ ἐῤῥώμένος οὐδὲ δεῖται λόγου οὐδὲ αἰτίας, ὑπὲρ ὧν ἐπιταχθῇ, ἀλλ' ἀρκεῖται τῇ παραδόσει μόνῃ.

(4) πολλὰ γὰρ αὐτῷ καὶ ἀγράφως παρέδωκεν.

«*mijn zoon*..... *wat gij van mij gehoord hebt door vele* «*getuigen, beveel dat aan getrouwe menschen,* enz.» de volgende aanmerking: «WAT GIJ GEHOORD HEBT; «*en niet: wat* GIJ HEBT BIJEENGEZOCHT; (1) *want het* «*geloof is uit het gehoor; het gehoor echter door het* «*woord Gods.*»

Wat dunkt u nu van dit alles, heer Professor? Zou de Kerkvader wel aldus gesproken hebben, indien hij, wat gij zoo wederregtelijk beweerd hebt, de H. Schrift als den *eenigen* regel van zijn geloof hadde aangenomen? Zoude hij dan de overlevering wel zóó nadrukkelijk in geloofwaardigheid met den Bijbel hebben durven gelijk stellen? Zoude hij wel zóó stellig geleerd hebben, dat den goedgeloovigen de overlevering *alleen genoeg is* voor hetgeen is voorgeschreven? Zoude hij eindelijk ter zake van geloof wel zóó bepaaldelijk naar *het hooren* verwezen hebben, en hadde hij ons dan niet veeleer moeten verwijzen naar uw *bijeenzoeken* in den Bijbel?.... Mij dunkt, bij het voor oogen hebben van zulke sterke plaatsen, zult gij u toch wel een weinigje schamen, van uwen held, dien gij als een voorbeeld van welsprekendheid hebt willen afschetsen, tot zulk een voorbeeld van tegenspraak met zich zelven gemaakt te hebben; en, misschien nog gevoeliger verlegen over uwe mislukte proeve, om dat stuk te vergoelijken, thans ten minste uw zoogenaamd bewijs, uit die *tegenstelling van alle menschelijke begrippen en leeringen* ontleend, wel willen terugnemen.

Maar *het verband dan?* O ja, Hoogleeraar, het verband niet waar? Mogt gij, na al wat u reeds

(1) Ἃ ἤκουσας, οὐχ ἃ ζυνεζήτησας.

ontzonken is, dáár nog een plegtanker kunnen vinden! Jammer voor u, het is u niet gunstig, en het weinige, wat gij er van aanhaalt, verwierf u buiten twijfel eene beruchte plaats in het *Schrappingsfeit*, indien gij daar nog gemist wierdt..... Treden wij in eenige bijzonderheden. Oplettendheid! want er wordt eene nieuwe poging gedaan, om aan het begrip van onzen Kerkleeraar het, nooit door hem gedacht, veel minder uitgesproken, woord: *eenig* op te dringen, en het moet nu blijken uit «*het geheele verband der rede.*» — Maar het bewijs? — «*Dat toch de bedoeling des Kerkvaders..... geene andere «is,.... blijkt uit den zamenhang* (het verband) *zoo «klaar als de dag,*» bl. 55. Heerlijke Logica!.... De Prof. zou nog wel «*Gaarne al wat de Kerkvader ver«der met klem van redenen zegt, mededeelen, zoo «plaatsgebrek het niet verhinderde,*» ibid. Ach! hadde hij de laatste dertig regelen van zijn antwoord, ten bewijze van zijn goedig en liefderijk hart, dan maar gespaard, en ons liever wat meer uiteengezet van die *klemmende redenen*, waaruit zijne bewering «*zelfs «den minst geoefenden blijken zou;*» welke weldaad zou dat niet geweest zijn, om de achterhaling van de waarheid te vergemakkelijken!.... Edoch, wij moeten ons tevreden houden met hetgeen gegeven wordt; en dat zijn toch eenige brokken. Overwegen wij slechts, of zij doen blijken, «*dat* Curys. *zijne hoorders, bij «twijfeling over het regt verstand der H. Schrift, noch «naar de overlevering, noch naar het beslissend gezag «der Kerk, maar enkel en alleen naar den Bijbel ver«wijst.*» Wilden wij het verband een weinig hooger opzoeken, dan zouden wij dra een nieuw bewijs

voor de overleveringen vinden, als wij den Heilige van het besluit rakende het niet noodzakelijke der besnijdenis en het onthouden van sommige dingen, door de Apostelen uit de Kerkvergadering te *Jerusalem* naar *Antiochie schriftelijk* overgezonden, hooren zeggen, dat het even zoo goed *zonder schrift* (bij mondelijke overlevering) *had kunnen geschieden.* (1) Maar laten wij dit overstappen en het verband nagaan, waar de Hoogleeraar hetzelve begint. Homil. XXXIII in Act. Apost. Montf. vol. IX. pag. 258. sqq. — Daar komt een Heiden, die Christen wil worden, en vraagt, aan wien hij zich te houden hebbe, dewijl er onder de Christenen zooveel verdeeldheid is en ieder zegt, de waarheid aan zijne zijde te hebben. Wat doet nu *Chrys.?* Wat is de hoofdzakelijke inhoud van zijn antwoord: «Laat hij zich aan ons aansluiten, die ons «met geen praatjes ophouden, zoo als anderen, maar «in het zeker bezit der waarheid zijn, omdat wij die «uit de goddelijke schriften zelve geput hebben.» De Prof. ziet, dat wij de kracht der woorden geenszins verminderen; en zegge ons toch met eenigen grond, hoe die tegen de overleveringen getuigen moeten. Mag de Katholiek zich dan niet op de H. Schrift beroepen? Mag hij van deze of gene betwiste waarheid niet zeggen: ontken niet langer; het staat in den Bijbel? Het is waarlijk alsof de Bijbel alleen voor Protestanten uit den hemel is komen vallen, en dat goddelijk kleinood, dat zij van ons ontvangen hebben en van welks waarde zij, zonder onze overlevering, zich nooit de noodige zekerheid kunnen verschaffen, voor ons ontoegankelijk geworden is. Wij

(1) ἠδύνατο μὲν γὰρ καὶ χωρὶς γραμμάτων.

meenen, dat de Katholieke Kerk, met al haar geloof aan de overleveringen, ons dagelijks naar de H. Schrift verwijst; ofschoon zij, als eene waakzame Moeder, om hare kinderen tegen het bederf te bewaren, door wijze spaarzaamheid het misbruik, dat, vooral in onze dagen, er van gemaakt wordt, beteugelt; en hadde de Hoogleeraar zich willen overtuigen, hoezeer zij overigens het nuttige en stichtende van het Bijbellezen op prijs stelt, dan had hij daartoe wel orthodoxer schriften dan dat van *Leander van Esz.* kunnen raadplegen. Het beroep van *Chrys.* op de H. Schrift is dus zeer overeenkomstig met den geest en de uitdrukkelijke leer onzer Kerk, en wel verre van eenig bewijs tegen de overlevering te behelzen, bekrachtigt het veeleer dezelve, daar de, hierboven aangehaalde, getuigenissen ten voordeele der overleveringen juist daarom des te meer gezag hebben, wijl zij voortkomen uit den mond van eenen man, die, des ondanks, zulk groot voorstander des Bijbels geweest is. De onpartijdige waarheidsliefde vordert, dat men het gevoelen eens schrijvers niet beoordeele naar plaatsen, waar hij slechts een gedeelte van hetzelve heeft uitgesproken; maar dat men hem in zijn geheel naga en de teksten, die even duidelijk het andere gedeelte zijner begrippen bevatten, niet over het hoofd zie of verdonkere.

Indien de heer *V. D. H.* dit wat meer voor oogen gehouden had, zoude hij ook het beroep van *Chrys.* op het beslissend gezag der Kerk in het eigen verband der rede niet miskend hebben. Want nadat de Heilige gewaarschuwd heeft, dat men niet iederen ketter op zijn woord gelooven, maar, als redelijk mensch, zijn gezond

verstand gebruiken moet, gelijk men niet nalaat te doen in tijdelijke zaken; nadat hij heeft aangemerkt, dat velen de duidelijke waarheid niet zien, omdat zij dezelve niet ernstig zoeken; — zieke harten, die zich met uitvlugten behelpen en eenen bevooroordeelden geest medebrengen; — stelt hij zich zelven de volgende tegenwerping: «*Gij zult mij toevoegen: dit zeggen zij «van ons ook?*» En wat geeft hij ten antwoord? «*Hoe!*» roept hij met vurigheid uit, «*hebben wij ons dan van «de Kerk afgescheurd?*» (1) Waarom heeft de Prof. deze woorden verzwegen, daar hij toch de onmiddelijk volgende aanhaalt? Zou het zijn, omdat zij zijne valsche bewering logenstraffen, en den lezer zouden getoond hebben, dat de Vader zijne zekerheid, van het regt verstand der Schrift te hebben, in zijne vereeniging met de Kerk grondt?.... Want, wij vragen het, welken anderen gezonden zin zal men hier aan die woorden kunnen hechten? Ook de tegenstelling van de ketters, die feilbare en bedriegelijke menschen volgen, bewijst blijkbaar, dat hij ons verwijst naar het onfeilbaar gezag der Kerk..... 't Is waar, hij zegt, «*Wij worden niet naar menschen genoemd..... Wij heb-«ben geene leermeesters op aarde; dat zij verre! één' hebben wij, hem, die in de hemelen is.*» Maar hij voegt er bij: «*Zoo wij al naar iemand genoemd worden, dan «hebben wij toch geene ketterhoofden, maar* ONZE OVER-«STEN EN BESTIERDERS DER KERK.» (2) Waarom heeft de Prof. ook dezen zin achtergehouden? Is het waar-

(1) Πὼς; Μὴ γὰρ ἀπεσχίσμεθα τῆς Ἐκκλησιάς;
(2) Εἰ δὲ καὶ ἡμεῖς προσηγορίαν τινὸς ἔχομεν, ἀλλ' οὐ τοὺς τῆς αἱρέσεως ἄρξαντας· ἀλλὰ τούς προστάντας ἡμῶν καὶ κυβερνήσαντας τήν Ἐκκλησξίαν.

heidlievend, is het eerlijk eenen schrijver dermate te verminken en uit zijn verband te rukken?... Het behoeft geen betoog, dat de Kerkvader, wil men hem niet in tegenspraak brengen met zich zelven, slechts éénen hemelschen Meester erkent, gelijk de Katholieke Kerk te allen tijde gedaan heeft, en de Oversten der Kerk voor diens plaatsbekleeders op aarde houdt. In dien zin leert hij ons in fine Homil. LXXXVII in Joan. n°. 1., dat Petrus door den Zaligmaker *tot leermeester der geheele wereld* aangesteld is. (1) In dien zin is het ook, dat hij in de verklaring van den bekenden tekst van Matth. XVIII: 17, op *de Oversten der Kerk* wijst. (2) Maar wat blijft er dan van die koene bewering, dat *Chrys* «*niet verwijst naar het beslissend* «*gezag der Kerk?* Wat van die zoo hooggeroemde bewijskracht van «*het geheele verband der rede.*» (3)

Wij achten het niet ondienstig, tot beter verstand voor den Lezer, ten slotte hier geheel den tekst af te schrijven en aan zijn nadenken te onderwerpen.

«Het is niet mogelijk, dat hij, die zonder bevooroor-«deelden dunk toeluistert, niet overtuigd worde. Want «gelijker wijs zoo er een regel ware, waarnaar alles «moest geregeld worden, er niet veel navorschens «noodig zijn zou, *maar men den verkeerden metende* «*spoedig ontdekken zou;* zoo is het ook nu. Hoe komt het

(1) Τοῦτον... τῆς οἰκουμένης ἐχειρατόνησε διδάσκαλον.
(2) Εἰπὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τουτέστι, τοῖς προεδρευούσιν.
(3) Het valt niet te ontkennen, dat er in de werken van *Chrysosthomus* duistere plaatsen voorkomen, waarvan de Protestanten zich te allen tijde met eene soort van woede hebben meester gemaakt, om onze overleveringen te bestrijden. Onder de ouden heeft *Kemnitius* uitgemunt. De Hoogl. *V. D. H.* is niet gelukkig geweest in het kiezen van de zijnen. Als hij op het denkbeeld komen mogt, van de aanvallen zijner voorgangers te vernieuwen, zullen wij ons antwoord niet laten wachten.

«dan, dat zij niet zien? Het komt om vele redenen, «om bevooroordeelden dunk en menschelijke oorzaken. «Gij zult mij toevoegen: dat zeggen die van ons ook. «Hoe? hebben wij ons dan van de Kerk afgescheurd? «Hebben wij ketterhoofden? Worden wij naar menschen «genoemd? Hebben wij een opperhoofd zoo als deze «Marcion, gene Manichaeus, die Arius, een ander weder «een ander tot hoofd zijner sekte heeft? Zoo wij al naar «iemand genoemd worden, dan hebben wij toch gene «sektehoofden, maar onze Oversten en bestierders der «Kerk. Wij hebben geene leermeesters op de aarde; «dat zij verre! één' hebben wij; Hem, Die in de «hemelen is!! enz. Zoover de Heilige. Men vergelijke en oordeele.

De Prof. heeft een' aangeboren afkeer van alle twistgeschrijf..... Och! het vredelievend schaap uit den *Evangelischen* schaapstal van den Amsterdamschen *Bode!* Indien de man inderdaad zoo afkeerig van twisten is, waarom heeft hij dan den twistappel opgeworpen, met onzen *Chrys.* te vervalschen? Of zou de Protestant doen mogen wat hij wil en baldadig onze eigendommen mogen schenden, terwijl wij veroordeeld zijn zouden, om alles maar gedwee aan te zien en te verkroppen, opdat er geene twist geboren worde?.... Als het naakte Protestantismus zoo veel behoefte aan Oudvaders gevoelt, wel nu, het scheppe er, indien het kan; maar het late ons de onzen behouden! Het schende de kunstgewrochten der Onzen niet! Het heeft ons reeds genoeg geplunderd! —

Laat ons nu nog een woord zeggen over hetgeen de Hoogl. ten voordeele van den heer *J. J. van Vollenhoven* tegen *het Godsd. Tijdschr. te 's Gravenhage* en *den Ka-*

tholiek gedacht heeft in te brengen. Het liefst denkt zijn Hooggel. «*Dat de Redactie van het Godsd. Tijdschr.* «*ongelukkig dupe is geweest van den een of ander, die* «*er behagen in vond of er belang bij had, haar wat op* «*de mouw te spelden.*» Dit compliment is voor de *Boekzaal der geleerde wereld*, waaruit de Redactie aanleiding tot hare beoordeeling genomen had, zeer voorzigtig verklarende, dat zij van het *Specimen* slechts gelezen had, wat de *Boekzaal* er van mededeelt, en dus «*iederen* «*misslag, welke hierdoor mogt ontstaan, voor rekening* «*van hare schrijvers*» liet. (1) En wat den schrijver in den *Katholiek* aangaat, hij behoudt zich voor, om de mishandeling, door den Predikant den heiligen *Cyrillus* aangedaan, aan te toonen en te wraken in een afzonderlijk artikel waarin hij hoopt *zoo klaar als de dag* te zullen betoogen, dat de Predikant, benevens eenige andere leeringen, de in den *Katholiek* aangehaalde teksten gruwelijk heeft *verdonkerd*.

G. K.

(1) Zie het gemelde Tijdschrift 1ste dl. 5de aflev. bl. 382.

BOEK-AANKONDIGING.

Geest en strekking van het besluit aangaande het lager onderwijs, van den 2 Januarij 1842, met het motto : Αἰσχρὸν σιωπᾷν. Te Amsterdam, bij J. H. en G. van Heteren. 1842.

De schrijver van het brochuurtje, onder bovenstaanden titel, die eene algemeene afkeuring van het besluit van den 2 Januarij verwacht had, en die evenwel deze verwachting niet verwezenlijkt zag, maar die het schandelijk vond te zwijgen, barstte op den 2 Februarij los, gaf toen aan de drukpers over, hetgeen hij aanvankelijk voor het publiek niet bestemd had, namelijk, regelen die het uitvloeisel zijn van overtuiging, van diepen weemoed.

Dit alles vernemen wij uit het Voorberigt der brochure. Indien het inderdaad noodig is, dat er over het besluit van den 2 Januarij luide kreten aangeheven worden, dan wenschen wij Nederland geluk met het zwijgen, dat onzen schrijver aan het spreken hielp; want, waarlijk, hij heeft eene Stentorsstem; geen ander zou zoo hard geroepen hebben. Hoort maar eens:

«Weet gij het, Landgenooten! dat de Wet op het Lager Onderwijs, van den 3 April 1806, eene wet, welke gedurende *zes en dertig* jaren, de heilrijkste (?) uitwerkselen heeft gehad op de verlichting en beschaving van het Nederlandsche volk, eene wet, etc....; weet gij het, dat die wet in geest en strekking is verlamd; in hare bedoelingen gefnuikt; in hare uitwerkselen gestremd, door het Besluit van 2 Januarij 1842.

«En waarom zulks? Is het omdat deze wet hinderlijk was aan eene factie, welke bestaat in de Roomsch Catholijke gemeente, eene factie welke voorwendt die geheele

gezindheid te vertegenwoordigen, welke den nacht der middeleeuwen terugwenscht, om *(luistert!)* de heerschappij der geestelijkheid over ons, *(luistert!)* over *Europa*, *(luistert!)* over den geheelen aardbodem uit te breiden? — Eene heerschappij, die niet bestaan kan dan dáár, waar duisternis en onkunde heerschen, waar het licht gesteld wordt onder de korenmaat. — Zou de Regering, vervaard geworden door het geschreeuw dezer vijanden van licht en waarheid (*alias*: handlangers van den Vorst der duisternissen, van den Vader der leugen) zijn teruggedeinsd voor hunnen aanval, en, hun de overwinning gelaten hebben?»

IJsselijke gedachte! de vijanden van licht en waarheid zouden op de Nederlandsche Regering de overwinning behaald hebben! En die Regering zou in het Besluit van 2 Januarij hare nederlaag, en daarmeê den ondergang van licht en waarheid in ons Vaderland geteekend hebben!....

De *Tijdgenoot*, van dit brochuurtje verslag gevende, kent aan schrijver scherpzinnigheid toe; maar wij durven betwijfelen of het op grond zij van des schrijvers vermeende ontdekking, *dat het Besluit zijn oorsprong verschuldigd is aan den wensch eener factie; dat er zelfs geen oogenblik nadenken vereischt wordt om den ondergang van ons stelsel van onderwijs, in dit Besluit opgesloten te vinden.* Wat is toch dat stelsel van onderwijs, dat dreigt onder te gaan nu er bevolen is, dat ook Katholieken, naar evenredigheid, aan het schoolbeheer en onderwijs deel zullen nemen en dat geene godsdienstige gezindheid in de scholen zal gekwetst worden? Deze toch zijn de wezenlijke verordeningen van het Besluit. Is het waar, dat zulk bevel ons stelsel van onderwijs omverwerpt, dan moet het wel waar zijn, dat dit stelsel antikatholiek en onchristelijk, en bijgevolg ongrondwettig is. Indien ons onderwijsstelsel, uit zijnen aard, in het schoolbeheer geene Katholieken, inzonderheid geene Katholieke geestelijken kan dulden; indien

het geene Katholieke onderwijzers, nagenoeg in evenredigheid met de Katholieke bevolking, kan toelaten; indien het den blik der Katholieke geestelijkheid in zijne schoolboeken niet kan verdragen, dan, wij zeggen het luide, dan is dat stelsel vijandig aan de K. Kerk; dan mag de Regering, van welke dat stelsel geacht moet worden uit te gaan, hetzelve niet handhaven; want de Regering is, naar voorschrift der Grondwet, *verpligt* de K. Kerk in Nederland te *beschermen* (art. 189). Wij gaan verder. Indien ons onderwijs-stelsel inderdaad het Katholicisme niet kan verdragen, d. i., indien het in zijn raderwerk de Katholieken, omdat zij Katholieken zijn, geen plaats kan gunnen, zijn onderwijs, als Katholieken, er toezigt over zullen oefenen, essentieel veranderen moet; is het dan niet zeer verklaarbaar, dat de Katholieken zich tegen dat stelsel verzetten? Moet het, kan het dan eene *factie* zijn, die bezwaren ingebragt heeft? Een van beide: het stelsel is antikatholiek, of niet. Is het antikatholiek, dan mag men hen, die er bezwaren tegen ingebragt hebben, geene factie noemen; dan waren dezen in hun goed regt; dan moet het stelsel, als stelsel van de Regering, afgeschaft worden: is het niet antikatholiek, dan moet het in alle rangen van zijn beheer en in zijne scholen Katholieken kunnen toelaten, en zijne boeken moeten den blik van Katholieke geestelijken kunnen doorstaan. Men moet dus aannemen, dat ons onderwijs-stelsel door het Besluit van 2 Januarij niet zal óndergaan, of men moet bekennen dat het stelsel onkatholiek is.

Doch, zegt de schrijver (bl. 11), het zijn Katholieke geestelijken, die men in de Prov. Commissien van onderwijs brengen wil, en wel van die soort, die men kan leeren kennen uit de *Cath. Stemmen* en den *Noord-Brabander*. (1) En, volgens hem, kan met zulke lieden geen goed onder-

(1) De schrijver mogt er bijgevoegd hebben: en uit *de Katholiek*.

pen der kudde zullen verstrooid worden (Zach. XIII: 7): dit heeft men zich herinnert, en men gedraagt er zich naar. Katholieken, waakt! — Laten we tot onzen Schrijver terugkeeren.

Om geen Katholieke Geestelijken tot de Commissien van onderwijs te moeten toelaten, behoorde het Gouvernement niet langer Predikanten te benoemen (bl. 8). De man ziet er dus iets onbehoorlijks in, dat men onkatholieke Godsdienstleeraars benoemt en de Katholieke uitsluit: evenzeer zagen wij en zien wij er nog iets onbehoorlijks, iets onregtvaardigs, iets ongrondwettigs in, dat men tot nu toe *alle* Katholieken, in *alle* Provinciën behalve Noord-Braband, uit de Commissiën van onderwijs sloot; en als wij hier over klagende er bijvoegden, dat niet slechts bij uitsluiting Onkatholieken, maar ook bij voorkeur onkatholieke Godsdienstleeraars benoemd werden, zeiden wij dit om de onkatholieke strekking van het schoolbeheer des te beter in het oog te plaatsen. Doch onze Schrijver vergist zich, als hij bij het Gouvernement het voornemen veronderstelt om Katholieke Geestelijken tot Schoolopzieners te benoemen; althans de benoemingen die sedert het Besluit van 2 Januarij geschied zijn, hebben nog geen enkelen Priester in de Commissien van onderwijs gebragt, en, naar men zegt, zou er een wenk gegeven zijn om in de Commissien van Toevoorzigt, nu alom door de Schoolopzieners op te rigten, geene Geestelijken te benoemen. Wij zouden dus bij het Gouvernement veeleer het inzigt veronderstellen om voortaan alle Godsdienstleeraars van het schoolbeheer verwijderd te houden. Reeds onder Koning Lodewijk, zoo wij ons niet vergissen, was daartoe besloten; doch Vader Willem I. dacht er anders over. Wat ons betreft, wij achten dat er geene genoegzame redenen bestaan tot uitsluiting der geestelijkheid van welke gezindte ook; wij meenen dat eene zoodanige uitsluiting aanleiding kan geven tot wantrouwen,

en dat zij het Schoolbeheer van menig man, die een kundig en werkzaam medelid zou zijn, versteken zal.

Wij kunnen de gansche brochure niet nagaan en wederleggen: daartoe zouden wij een boek moeten schrijven. Om echter den geest en de strekking van dit geschrift, om de bedoelingen van zekere mannen met het onderwijs, nog nader te toonen, gaan wij nog het een en ander aanstippen.

Dat onze Schrijver geweldig tegen art. 10 — de nieuwe schoolboeken-censuur — uitvaart, behoeft niet gezegd te worden. Dat de bestaande censuur, door de Schoolopzieners geoefend, onchristelijke en antikatholieke boeken niet geweerd heeft, dat de Katholieken regt, volkomen regt hebben te eischen, dat hunnen kinderen op de scholen niets met hunne kerkleer strijdig ingeprent worde; dat zij het regt hebben hiervoor waarborgen te bezitten; dit alles schijnt de S. over het hoofd te zien. Maar hij vergeet niet, zijner wederpartij de hatelijkste bedoelingen toe te schrijven. Na eenige boeken opgegeven te hebben, die door Katholieken afgekeurd zijn, zegt hij (bl. 21): «En waarom? Zijn deze werkjes «strijdig met rede en godsdienst, met deugd en goede zeden? «Geenszins. (1) Doch zeer in strijd met de leer eener blinde, «onvoorwaardelijke, slaafsche onderwerping aan geestelijke «heerschappij en geweld. Daarvan komt niets in dezelve «voor. Zullen de Ultramontanen hun oogmerk bereiken, «dan moet het onderwijs één doel, één oogmerk hebben, «en dat is de kinderen der Catholijken, van de eerste jeugd «af aan, op te leiden tot onderdanen van het Priesterdom; «niet tot medeburgers maar tot vijanden en vervolgers van «andersdenkenden; niet tot zelfdenkende wezens, maar tot «bloote werktuigen in de hand der geestelijkheid.» Zie, dat heet krachtig schrijven! En het bewijs voor zulke beschuldigingen? O dat is gemakkelijk te leveren. «Dat deze de

(1) Veelzins, met de Katholieke godsdienst.

«bedoeling der Priesterpartij is, zal niemand betwijfelen die «bekend is met de gesteldheid van het onderwijs in het «naburig *België*.» (l. c.) Als de Katholieken hunne bezwaren tegen het lager onderwijs niet beter wisten aan te toonen, waarlijk zij zouden ze niet geuit hebben! Maar geen wonder, de Katholieken zijn dom, en zij meenen in hunne middeleeuwsche onwetendheid, dat beschuldigingen moeten bewezen worden. Hoe onnoozel! en dat in de negentiende eeuw!

Maar hoe moeten dan, volgens den S., de schoolboeken zijn? Hij zegt het ons bl. 31. «Waakzaamheid eindelijk, dat.... op *geene* scholen hoegenaamd, onchristelijke (onverdraagzame), antinationale boeken ingevoerd worden.» De *parenthesis* in dezen volzin is van den S., zoodat *onchristelijk* niets anders schijnt te moeten beduiden dan *onverdraagzaam*. En wat beteekent, in den mond van iemand als onze schrijver, *onverdraagzaam*? Zou men dat uit den toon van zijn geschriftje mogen opmaken?.... Een schoolboek moge dan anti-katholiek, vol gal tegen de Katholieke Geestelijkheid zijn, daarom zal de S. het niet onchristelijk noemen. Zoo kunnen dan, katholieke ouders, uwe kinderen op de scholen leeren, dat de Priesters, die hen den Katechismus onderwijzen, voor het meerendeel onwetende en onbeschaafde lieden zijn, die zamenspannen om hen tot werktuigen in hunne hand, tot slaven enz. te verlagen; op die wijze zal de school hun eene voorbereiding kunnen zijn tot het christelijk onderrigt! Waarlijk, de S. moge met het onderwijs-stelsel ingenomen zijn; maar of hij er de regte verdediger van is?.... Ik geloof althans niet, dat er een enkel Katholiek gevonden wordt, die den schrijver dezer brochure zijn kind ter onderwijs toevertrouwen zou.

Wij hebben ons met dit geschrift lauger opgehouden dan het verdiende; doch wij wenschten den Katholieken te toonen, met wat geest zekere voorstanders van ons zoo

hooggeroemd onderwijs-stelsel bezield zijn. Moet het stelsel zelf, dat zulken lieden zoo uitnemend bevalt, reeds daarom niet min of meer verdacht voorkomen? Tot afscheid aan den schrijver, die van Grieksch schijnt te houden: Χρὴ σιγᾷν, ἢ κρέισσονα σιγῆς λέγειν.

Proeve van antwoord op de vraag: Wat kan en moet de Protestantsche Kerk van Nederland in onze dagen doen, om de pogingen der zendelingen van het Hof van Rome tot hare afbreuk, met vrucht tegen te gaan? door MATTHIJS SIEGENBEEK, *te Leiden*, bij D. DU MORTIER EN ZOON, 1842.

De grijze Hoogleeraar Matthijs Siegenbeek, die, ongeacht zijne jaren, in het laatst van 1840, ter zake van het lager onderwijs in het strijdperk trad, toont op nieuw, dat hem de strijdlust nog niet vergaan is. En de vijand, tot wiens bestrijding hij het zijne wil bijdragen, is niet een vijand zonder moed en krachten, o neen; die vijand is het Hof van Rome met al zijne zendelingen in Nederland. Het is waar, dat de Professor den hoofdstrijd, dien hij aanraadt, door anderen wil doen strijden, door dapperen die nog gevormd moeten worden; maar men zou hem onregt doen, indien men niet erkende, dat hij zelf ook het zwaard trekt, dat hij het naar zijn beste vermogen hanteert, en dat wel tegen de Pauselijke grenadiers, tegen de Jesuiten. Velen zijn misschien van gedachte, dat zijn Hooggeleerde beter zou gedaan hebben, als hij op de kampplaats van 1840 had stand gehouden en zijne stellingen over het lager onderwijs blijven verdedigen; zij houden het er nu welligt voor, dat hij, door een geheel ander strijdperk te kiezen, stilzwijgend erkent, dat hij op het eerste geslagen is; maar wat daarvan zijn moge, zeker

is het, dat de Leidsche Hoogleeraar Matthijs Siegenbeek, het vechten nog niet moede is. Het geschrift, welks titel wij boven afschreven, levert er het bewijs van. Wij willen er nader kennis meê maken, om het wapenfeit van den kampioen te kunnen waarderen.

Het antwoord op de vraag, die de heer S. zich voorstelt, vinden wij bl. 15 der brochure. Wij zonden er eenigermate het bekende vers op kunnen toepassen.

Mutemus clypeos, Danaumque insignia nobis
Aptemus.

Aldus drukt hij zich uit: «Het krachtigste middel daartoe (tot wederstand aan de pogingen van Rome), leere de Protestantsche Kerk van hare hevigste en gevaarlijkste bestrijders, de Jesuiten, kennen. Waardoor toch was het, dat zij.... aan het Protestantendom het grootste nadeel toebragten? Het was omdat zij zich van het onderwijs, de godsdienstige vorming van het aankomend geslacht wisten meester te maken. Welnu, ditzelfde middel wende de Protestantsche Kerk tegen hen aan.» Zou de heer S. hier het geheim van het Nederlandsch onderwijsstelsel onvoorzigtig verraden hebben? Als oude lieden aan het keuvelen zijn, wordt het hun eigen wantrouwen soms door hunne praatlust overrast.... Inderdaad, de heer S. waarschuwt wel tegen de opvatting dat hij godsdienstig onderwijs op de scholen zou willen invoeren: dáár moet van God en zijne dienst niet anders dan in algemeene, tot het christendom voorbereidende uitdrukkingen gehandeld worden, onder anderen dewijl de kinderen veelal nog te jong zijn om de bijzondere leerstukken der christelijke godsdienst aan te leeren; maar men gelieve in het oog te houden, dat, zoodra er toegestaan wordt christelijk godsdienstig op de scholen te onderwijzen, de scholen zich aanstonds naar de verschillende gezindheden afzon-

deren moeten, omdat die verschillende gezindheden de christelijke godsdienst op zeer verschillende wijze verstaan. Dan waren dus de katholieke kinderen aan allen invloed der Protestantsche Kerk onttrokken. Indien derhalve de heer S. waarlijk wil, dat de Protestantsche Kerk zich van het onderwijs van het aankomend geslacht meester make, moet hij alle eigenlijk gezegd godsdienstig onderwijs op de scholen blijven verbieden, want hij moet blijven zeggen: «hetzelfde schoolgebouw vereenige leerlingen, wier ouders tot verschillende gezindheden behooren.» Hij moge er bijvoegen: «niets worde binnen hetzelve voorgedragen, hetwelk aan eenigen der ouders of voogden billijk reden tot ergernis zou kunnen geven;» hij blijft nog altijd meester om dat *billijke*, naar zijne wijze van zien te verklaren. En hoe zou hij dat verklaren? Men make dit op, onder anderen uit de *Bijlage* tot zijne brochure bl. 34, waar hij het aan het Seminarie te Kuilenburg ten kwade duidt, dat er de Hervorming (zoo als Luther, Calvijn enz. die ingevoerd hebben), voorgesteld werd als oorzaak van groote rampen. «Kan, vraagt hij, zonder regtstreeksche verzaking dier leer, over een man, als Willem I, een ander dan zeer ongunstig oordeel geveld worden?» en hij twijfelt, of, waar de Hervorming in zulk een licht wordt voorgesteld, wel die dankbare eerbied voor de gedachtenis van den ontsterfelijken grondlegger van den Nederlandschen Staat kan worden ingeprent, die, naar zijn inzien, elk opregt Nederlander behoort te bezielen (bl. 35). In de meening van den heer S. hangt dus de beoordeeling van Willem I (en om dezelfde rede van het daadrijkste vak onzer geschiedenis), wezenlijk af van de beoordeeling der Hervorming. Nu herinnere men zich, dat de vaderlandsche geschiedenis een der voornaamste vakken van onderwijs op de scholen moet uitmaken, men brenge die herinnering

bij de meening van den heer S. dat die Hervorming niet goed kan behandeld worden door een Katholiek, die de Hervorming als eene teelster van groote, inzonderheid godsdienstige rampen beschouwt, en dan zal men beginnen in te zien, hoe, in de gedachten van dien heer, de Protestantsche Kerk zich meester kan maken van het onderwijs van het aankomend geslacht, zonder dat er in het schoolgebouw iets voorgedragen wordt, hetwelk aan iemand *billijke* reden tot ergernis zou kunnen geven. Immers *onbillijk* zou het moeten zijn, zich er aan te ergeren, dat de Hervorming als *geene* teelster van rampen, en de vaderlandsche geschiedenis overeenkomstig die beschouwing der Hervorming voorgesteld wordt. Voegen wij hierbij dat ook de bijbelsche geschiedenis op de scholen moet onderwezen worden, dat onder het bestaande onderwijsstelsel deze zoowel als gene daar eene antikatholieke rigting genomen heeft, dat de onderwijzers voor negen tiende gedeelten, de schoolcommissien nagenoeg algemeen, en de schoolopzieners alle, op slechts vier na, tot de Protestantsche Kerk behooren, dat dit zoo is hoewel het, de Grondwet in het oog gehouden, zoo niet moest zijn; beschouwen wij dat alles in onderling verband; vergelijken wij daarmede de wanhoopskreet onder de spreuk *ἀισχρὸν σιωπᾷν*; dan rijst het vermoeden op, dat de heer S. inderdaad het geheim van het stelsel van onderwijs, in de boven aangehaalde woorden, aan den dag bragt. Mogte het niet zoo zijn!

Intusschen zullen wij bekennen, dat ZHG. in dit zijn werkje hoofdzakelijk voor heeft, een middel tot bevordering van het godsdienstig onderwijs onder de Hervormden voor te stellen en aan te prijzen. Wat dit middel is, heeft hij de goedheid eindelijk te zeggen op bl. 22 (de gansche brochure bevat, den titel en de bijlage die eigenlijk bij het onderwerp niet hoort, er afgerekend,

vijf en twintig bladzijden, en drie en een halve regel). Het middel bestaat in het oprigten van opzettelijke kweekscholen tot vorming van Katechiseermeesters. Hier is de heer S. op zijn eigen terrein, namelijk binnen de Protestantsche Kerk (*Kerk*? ja, één en ondeelbaar, zoo als hij eens gepreekt heeft!); wij willen hem thans daar niet volgen; wij willen hem niet vragen, hoe een onderwijs gelijk hij het wil, hetwelk in den onderwijzende zeker gezag veronderstelt, met het grondbeginsel: *de bijbel eenige regel van geloof en zeden*, overeen te brengen zij. Wij willen het hem niet al te lastig maken, en laten dus zijn voorstel met de aanprijzing ongemoeid: de Hervormden mogen zelve zien, of zoo iets hun passe. Maar als wij den strijd door anderen, waarmede de Hoogleeraar de Katholieken, in de toekomst, dreigt, niet opzettelijk beschouwen, zoo willen wij echter ons oog niet sluiten voor het gevecht dat hij zelf voert.

Reeds zeiden wij, dat hij inzonderheid de Jesuiten aanvalt. Tegen dezen schermt hij in de 14 eerste bladzijden van zijn geschrift. Daar geeft hij in het kort de geschiedenis van de opkomst, de uitbreiding, de vernietiging en de herstelling der Jesuiten-orde (bl. 1—6); vervolgens spreekt hij over het indringen van Leden der Orde in Nederland, en over het gevaar dat van hunnentwege Koning en Vaderland en der Protestantsche Kerk bedreigt (6—9); dan onderzoekt hij naar de middelen, eerst om ons van die gehate Jesuiten af te maken, door verbanning b. v. gelijk de edelaardige Autokraat aller Russen; maar dewijl dit niet gelukken kan, om dan ten minste het Nederlandsch Protestantendom tegen de aanvallen der Jesuiten te verdedigen (9—15). En hier zijn we, waar we het eerst begonnen waren.

Vraagt nu iemand of de heer S. in die 14 bladzijden iets nieuws zegt, iets althans dat niet alledaagsch is,

of ten minste op eene wijze die niet alledaagsch is; dan moeten wij vlak weg antwoorden: neen. De man zegt niets wat niet in alle mogelijke boeken en boekjes, die in zijnen geest over het onderwerp geschreven zijn, gezegd is, wat niet afgezaagd, ja versleten is, en (het spijt ons dat we er ook dit bij moeten voegen) wat niet bijna overal elders beter gezegd is. Dat oordeel is hard, maar het is naar waarheid: men leze het boekje, indien men er zijn geld aan besteden wil. Teemig, langdradig, waterig, voorzien met herhalingen en uitwijdingen, is het gansche geschrift: dat is de vervelende stijl, of hij bestaat niet!

Nog een paar aanmerkingen, en wij stappen van dit brochuurtje af.

Over het Seminarie van Kuilenburg sprekende (de schrijver schijnt het tegenwoordige met het vorige te verwarren), zegt hij bl. 8: «In hoe verre de vroeger ook door Roomschgezinde vorsten en volken zoo gevaarlijk geachte leerstellingen aldaar nog gepredikt worden, *valt moeijelijk met zekerheid te bepalen*; maar zoo veel mag men wel als zeker aannemen, dat de Ultramontaansche leer van de volstrekte oppermagt der Pausen over geestelijke en wereldlijke zaken, aldaar den leerlingen wordt ingescherpt.» De heer S. schijnt in twijfel geraakt over zijne vroegere beweringen ten aanzien van het Seminarie van Kuilenburg (zie 's mans Brief aan den heer Groen van Prinsterer), althans hij erkent, dat het moeijelijk valt met zekerheid te bepalen of de leer, die hij het vroeger toedichtte, er nog gepredikt wordt. Den grond, waarop zijn twijfel nog steunt, heeft hij misschien aangeduid bl. 33, waar hij aldus spreekt: «De bedoelde plaats (uit de Redevoering, door den heer van Vree achter zijnen eersten Brief aan den heer S. medegedeeld), welke, naar mijn oordeel, zijne vroegere verde-

diging (van het Seminarie te Kuilenburg) merkelijk verzwakken moet» enz. Hier volgt nu de aanhaling der plaats, waarin de Hervorming als moeder veler maatschappelijke en godsdienstige rampen aangeduid wordt. Wij begrijpen inderdaad niet, hoe de heer S. zeggen kan, dat de verdediging door den heer van Vree geleverd, door die plaats verzwakt wordt. Is er dan een noodzakelijk verband tusschen deze twee stellingen: *de Hervorming bragt tallooze rampen voort-* en- *de moord van Willem I was eene geoorlooſde en goede daad.* Wij zien dat verband niet, en het bestaat ook niet. Dus kan die plaats der verdediging niet hinderen. Nog een grond van twijfel geeft de heer S. op dezelfde bladzijde. Het boek namelijk, waaruit te K. de vaderlandsche geschiedenis geleerd werd, weet hij wel niet te berispen, maar de verklaring? Hoe was die? De heer van Vree heeft deze vraag voorzien, en er op geantwoord bl. 25, 35 en 37 van zijn eersten Brief. Dat de heer S. die herleze, en hij moet overtuigd worden. Maar nu wat die leer van de volstrekte oppermagt der Pausen over geestelijke en wereldlijke zaken aangaat, van waar haalt de S. het, dat die ooit te K. geleerd is? Altijd beschuldigen en nooit bewijzen! Of moet de aanhaling op bl. 9 uit den *Constitutionel des Pays-Bas* voor bewijs gelden? Dat de heer S. ons zegge, waar elders dan in den *Constitutionel* die voorgewende Brief van Pius VII te vinden zij; want hij zal toch den *Constitutionel* wel niet als een alles afdoenden getuige beschouwen. Tot dan toe, tot dat de echtheid van dien brief en de juistheid der aanhaling bewezen zullen zijn, storen we er ons niet aan; doch dat bewijzen zal wel achter blijven. Overigens verklaren wij, zulke oppermagt der Pausen, als de heer S. schijnt aan te duiden, niet te erkennen.

Op bl. 10 zegt de heer S. in eene aanteekening, dat

het in den 2n brief van den heer van Vree blijkbaar aangelegd is, om de dusgenaamde *afgescheidenen* te winnen. Wij gelooven dat die uitdrukking onjuist is. De *afgescheidenen* en die zonder afgescheiden te zijn, de leer van Dordrecht aankleven, hadden vroeger dan de heer v. V. het lager onderwijs, zoo als het gegeven wordt, bestreden: zij behoefden dus niet gewonnen te worden. Wij doen dit opmerken, omdat men de stellingen, waarin de onderscheidene partijen zich bevinden, meer en meer begint te verwarren. — Maar in diezelfde aanteekening ontdekken wij iets, dat waarlijk verrassend is. Het blijkt daar namelijk, dat de schoolopziener, van welken op bl. 109—111 van genoemden 2n Brief gesproken wordt, niemand anders is dan de heer S. zelf. De heer v. V. had wel gedaan, den naam te verzwijgen; dat de man nu zich zelven ten toon stelt, gaat hem niet aan. Doch de heer S. beklaagt zich, als waré er gebrek aan goede trouw in de voorstelling der gebeurtenissen door den heer v. V., en Z. H. G. «deelt de ware toedragt der zaak, in eene *Bijlage*, mede.» Wij hebben die *Bijlage* gelezen en herlezen, maar het heeft onzen dunk over de gebeurtenis, door den heer v. V. medegedeeld, niet gewijzigd. Het onderscheid tusschen de beide verhalen, wat de daadzaken betreft, komt hierop neer: I. de heer v. V. zegt, dat de schoolopziener ondervraagd heeft «over het tijdvak der Hervorming hier te lande, over den opstand tegen Spanje, de bloedplakaten, Willem I (vooral over dezes moord) en ook over den dood van Oldenbarneveld;» de heer S. zegt, dat hij ter behandeling opgegeven heeft het tijdperk van den Spaanschen oorlog, dat hij zich de gedane vragen niet naauwkeurig meer herinnert, doch dat hij zeer wel weet, niets aanstootelijks, maar vooral het woord *Hervorming* niet uit zijn mond te hebben laten gaan. Hier zien wij alleen dit, dat de heer S., die over het behandelde tijdperk met den

heer v. V. overeenstemt, ontkent, iets *aanstootelijks* gevraagd of gezegd te hebben. Doch laten wij bemerken, dat de heer S. ons niet verklaart wat hij in dit geval voor *aanstootelijk* houdt (men herinnere zich het bovengezegde over *billijk*); dat hij niet naauwkeurig meer weet wat hij gevraagd heeft, en er dus op zijne getuigenis, over de hoedanigheid dier vragen iets af te dingen is, terwijl de berigtgever, van wien de Heer v. V. de zaak vernomen heeft, zich alles nog goed schijnt te herinneren; bemerken wij verder, dat de schoolopziener in *quaestie*, die niemand anders dan de heer S. is, volgens zijne eigene getuigenis (bl. 30) «het oogmerk had, om te weten, *in welken geest* het onderwijs der Vaderlandsche Historie, *bijzonder met betrekking* TOT HET TIJDPERK *van den Spaanschen oorlog*, werd voorgedragen,» en dat hij, «om zijn eigenlijk oogmerk niet aanstonds te verraden,» eene kleine krijgslist bezigde (bl. 31). Het tijdperk van den Spaanschen oorlog is het tijdperk van de Hervorming hier te lande; den geest, waarin de historie van dat tijd perk werd voorgedragen, wilde de heer S. leeren kennen; al wie nu den heer S. kent, oordeele wat vragen hij moet voorgesteld hebben. Laten wij nog bemerken hetgeen de heer S. ons verhaalt, dat «de heer Bisschop van Curium zich indertijd bij Z. Exc. den heer Minister van Binnenlandsche Zaken beklaagd heeft, als had de heer schoolopziener de kweekelingen van zijn Instituut over de hervorming onderhouden.» Hoe kan de Hw. Bisschop van Curium daartoe gekomen zijn, indien de heer S. niets aanstootelijks uit zijnen mond had laten gaan? Op bekomen verdraaid berigt, zegt de heer S. Maar hoe toch hebben de Leeraren van dat Instituut, allen onbesproken mannen, tot zulke lasterlijke verdraaijing kunnen besluiten? Meermalen reeds, volgens de getuigenis van den heer S. zelven, was hij in het Instituut geweest, en nog toont hij voldoening, zoo over

de wijze waarop hij telkens ontvangen werd als over de vorderingen der kweekelingen (bl. 30). Hoe kan men het dan uitleggen, dat die heeren in eens eene hatelijke beschuldiging tegen hem verzinnen en die tot voor den Minister doen komen? Waarlijk, de omstandigheden der gebeurtenis, nu door den heer S. medegedeeld, schijnen de waarheid van het verhaal des heeren v. V. te bevestigen. II. De heer v. V. zegt, dat de leerlingen op de voorgestelde vragen niets antwoordden; de heer S., dat hij op zijne eerste vragen een weinigbeduidend, en vervolgens volstrekt geen antwoord meer kreeg. III. Volgens den heer v. V. was er dat jaar geene klas, welke de geschiedenis van het tijdperk des Spaanschen oorlogs leerde; volgens den heer S., was er eene hoogere klas, die zich met dat tijdvak bezig hield. IV. De heer v. V. legt het niet antwoorden der leerlingen daardoor uit, dat zij niet goed konden antwoorden, de heer S. door het gehoorzamen der leerlingen aan een duidelijken wenk, door een der achter zijn rug en in het gezigt der leerlingen staande Leeraren. Het onderscheid tusschen de twee verhalen, onder 2, 3 en 4 opgegeven, is van geene beduidenis, gelijk ieder ziet, en kan geen invloed hebben op de beslissing der hoofdvraag: *Heeft de schoolopziener kiesch gehandeld?* In het verhaal van den heer v. V. verklaart zich alles zeer duidelijk, zelfs de omstandigheid, door den heer S. opgegeven, dat hij aanvankelijk eenig maar toch weinig beduidend antwoord kreeg. Die hoogere klas, gelijk de heer S. ze noemt, zal welligt 's jaars te voren dat deel der geschiedenis bestudeerd hebben, en deze of gene der leerlingen kon dus eenig gebrekkig antwoord geven, gaf het misschien met voordacht gebrekkig, omdat hij welligt meende, over hetgeen hij nu niet leerde ook niet te moeten ondervraagd worden; en de onwil door zulk onderdervragen veroorzaakt kan zeer wel oorzaak geweest zijn,

dat niemand vervolgens meer antwoordde. Wat hier van zij, gissing steehts is het, dat een Leeraar den jongelingen zwijgen geboden hebbe: de heer S. heeft het niet gezien, hij zelf zegt, dat die Leeraar achter zijn rug gestaan moet hebben Maar nu voor een oogenblik aangenomen, dat die gissing waarheid zij (men weet dat de heer S. ongelukkig in het gissen is), dan begrijpen wij niet waarom die leeraar zwijgen zou geboden hebben, als de heer schoolopziener niets aanstootelijks vroeg. Deze omstandigheid zou dus, zoo zij werkelijk plaats gehad hebbe, de eigenlijke beschuldiging tegen den heer S. nog nader staven. Verder verschil is er in de beide verhalen niet, tenzij wat toon en stijl betreft; zoodat het verhaal van den heer v. V. eer bevestigd dan wederlegd is.

En nu hebben wij dan den strijder in het gevecht beschouwd. Vraagt men ons oordeel over zijn wapenfeit, wij geven het met deze woorden van Virgilius:

> Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
> Conjecit. (1)

Koning Willem II. en de Evangelische Kerkbode; door J. de Breet, beëedigd translateur en huisonderwijzer te Arnhem. *Gedrukt voor rekening van den Autheur*, bij J. R. van Dieren, te Grave. 1842.

Koning Willem II. wil den Katholieken regt laten wedervaren; *de Ev. Kerbode* verzet zich daartegen, en vermeerdert dit onregt van zijn streven door het onregt der middelen die hij aanwendt; lof aan Koning Willem, verachting aan den *Kerkbode*: zoodanig is de inhoud van dit geschrift. Dat de Jesuiten ook hier ter sprake komen, doch meer naar waarheid dan in den *Kerkbode* en in het

(1) Aldus sprack d'oude man, en smeet, doch afghemat,
Gansch moedeloos een schicht. (*Vert. van Vondel.*)

brochuurtje van den Heer Siegenbeek, behoeft niet gezegd.

Er zijn in dit geschriftje opmerkingen, die *ad rem* zijn, gelijk men zegt. B. v. bl. 16. herinnert de S. den *Kerkbode*, dat er onder de Protestantsche Leeraars, ook hier te lande, nog al dikwijls gevonden zijn, aan welke vlek of rimpel te ontdekken was; « denk echter niet, zegt hij, dat wij, om die wolven in schaaps-kleederen, uwe geheele vergadering eene verzameling van roofdieren zullen noemen, zoo als gij gewoon zijt met de Jesuiten te doen. »

Een paar aanhalingen zullen toon en stijl van dit werkje doen kennen. Bl. 21. « Ja onder Koning Willem's beschermenden schepter zullen de Katholieken eindelijk tot het genot geraken van voorregten *(regten)*, die gij *(Kerkbode)*, zoo gaarne *uitsluitend* voor u, voor uwe aristocratische gunstelingen en vrienden zoudt wenschen te behouden. Zijn besluit van den 2den Januarij ll., hoeveel nog op sommige plaatsen te wenschen overlatende, strekt hun daarvan onder anderen ten waarborg. De knoop kon op eenmaal niet worden doorgehakt; hij zal zich door den tijd van zelven ontbinden, en de Katholieken zullen dien tijd niet trachten te bespoedigen door *woelingen*, door *geheime zamenzweringen*, door listige *kuiperijen*, door de toepassing der hatelijke sententie: *het doel heiligt de middelen*, waarvan zij even als alle regtschapen Jesuiten eenen diepen afkeer hebben, en waarvan gij zoo zigtbaar gebruik weet te maken, maar die onder geduldig wachten, onder bescheiden voordragen hunner belangen, onderwerping aan de bestaande wetten, vervulling hunner godsdienst en burgerpligten, eendragtig eindelijk in het goede, edele en schoone verbeiden, met het oog op Hem die gezegd heeft: *Ik zal met u zijn tot aan de voleinding der wereld; de poorten der hel zullen mijne Kerk niet overweldigen.*» Het is wel wat straf en wat stroef. —

Bl. 23 en 24 spreekt de S. over de bekende preek van D^{s}. van Iterson, «waarin ook (NB.) aan het slot, gewag wordt gemaakt van eene *geheime maatschappij* tot ondersteuning van Protestanten, zeker in gemengde huwelijken, ten einde der Katholieke geestelijkheid het overhalen tot geloofsverandering zooveel mogelijk te beletten. Dat zoodanige geheime maatschappij reeds lang bestaat is bekend, onder anderen aan schrijver dezes, die, in een gemengd huwelijk met eene Katholieke vrouw jaren vreedzaam geleefd hebbende, *meermalen ernstig is aangezocht geworden* om vrouw en vijf kinderen, alle Katholiek gedoopt, tot de omhelzing der gereformeerde Kerkleer over te halen, *onder belofte van bijzondere protectie*; aan welk voorstel hij echter, God dank! geen gevolg heeft gegeven, integendeel, uit redelijke overtuiging en na een langdurig, rijp onderzoek der waarheden, in 1840, eigenwillig, en zonder daartoe ooit eenige de minste aansporing van de zijde der Katholieke geestelijkheid te hebben ondervonden, de leer der Katholieke Kerk met hart én ziel heeft omhelsd.»

Met dit laatste wenschen wij den heer de Breet geluk, zoo als ook met zijn ijver voor de omhelsde waaarheid. Hij betrachte haar in liefde, want de waarheid met de liefde is sterk boven alle sterkte op deze aarde.

Hetgeen de S. nopens Jesuiten Collegies hier te lande zegt, is onnaauwkeurig. Alleen het voormalig seminarie van Kuilenburg werd door Jesuiten bestuurd; en wij weten niet, dat Z. Majesteit verlof heeft gegeven tot het openen van Jesuiten inrigtingen in Nederland.

De Middelaer, of Bijdragen ter bevordering van Tael, Onderwijs en Geschiedenis. Te Leuven, bij van Linthout en van den Zande. *Eerste jaargang* 1840—1841. *Tweede jaargang* n°. I—IV.

Daar de *Katholiek* in zijn prospectus reeds aankondigde,

dat hij aan de letteren niet vreemd zou blijven en op onderwijs en opvoeding bijzonder acht zou geven, mag hij geenszins verzuimen te spreken van het Leuvensch Tijdschrift *de Middelaer*, dat geacht kan worden de opinie der Katholieke Belgen, die Nederduitsch spreken, over Nederduitsche Taal- en Letterkunde, over opvoeding en Onderwijs, inzonderheid lager onderwijs, te vertegenwoordigen. Het is voor de Katholieken van Nederland hoogst belangrijk, de beweging gade te slaan, die met betrekking tot de genoemde aangelegenheden, zich bij hunne naburige geloofsgenooten, welke nog onlangs hunne landgenooten waren en steeds hunne taalgenooten zijn, geopenbaard heeft. Noch het onderwijs, noch de taal staat bij ons op die hoogte, dat wij van het ijverig pogen onzer naburen geen voordeel zouden kunnen trekken. En om hier van de taal alleen maar te spreken, het is zeker dat velen onzer taalgeleerden bij het maken der wetten, die wij zoo onnadenkend van hen aangenomen hebben, de Vlaamsche tongval al te zeer hebben verwaarloosd. Nu men in België zich beijvert om de al te lang misachte moedertaal weêr tot eere te brengen, nu men niet slechts hare gronden nadelft en de haar eigene wetten opspoort, maar daarbij, behalve ijver, ook kunde aan den dag legt, en oningenomenheid genoeg betoont om onze taalgeleerden te raadplegen en hunne verdiensten te erkennen; nu mogen wij, zelve nog geenszins buiten alle verwarring, dat pogen niet onopgemerkt laten, de reeds verkregene en nog verder te verkrijgen uitkomsten niet verwaarloozen. Wij moeten den arbeid der Belgen aanmoedigen, wij moeten er ons voordeel mede doen, wij moeten met hen gezamenlijk aan den verderen opbouw der gemeenschappelijke moedertaal werken; niemand zal ligtelijk kunnen zeggen hoe groot voordeel daaruit voor de uitbreiding van het rijk der waarheid en der wetenschap gelegen zij.

Indien dus de *Middelaer*, slechts in dit opzigt, verdiensten had, hoedanige hij inderdaad heeft, dan reeds zouden de Katholieke Nederlanders niet verzuimen mogen, zich met hem bekend te maken; maar de bijdragen die dat Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs levert, zijn van dien aard, dat wij het daarom alleen, bijzonder in dezen tijd en onder zulke omstandigheden, als waarin wij leven, ten sterkste aanbevelen. Niemand, die hierin belang stelt, zal den *Middelaer* ontevreden uit de hand leggen. Ook zal men er overtuigend in zien, dat de berigten over den toestand van het lager onderwijs in België, sedert 1830, die men door middel van dagbladen en vlugschriften verspreid heeft, zeer eenzijdig zijn. Om onze Nederlandsche lezers te overtuigen, dat de taal van den *Middelaer* ook door hen zeer goed kan gelezen worden, laten wij hier eene kleine proeve volgen.

«De zaek der spelling... zal verhandeld worden dan eens beschouwender dan wederom betrachtenderwijze; hier van den grond op, daer met toepassing of bepalingen; voor den eenen, te weten voor den philoloog zal men twisten, ja vitten wegens de echtheid van grondbeginsels, van oorkonden, van varianten en van al wat des al meer is; voor den anderen zal men zyn gevoelen zonder zooveel gepraet en omslag eenvoudig daarstellen. Hier dus de slotsom of het besluit, daer de rekening of de zoogenaemde praemissen en grondstellingen. Die de ingeschapenheid der tael benevens alle hare eigenschappen reeds kennen, zullen dezelve meer en meer met ons bevroeden en navorschen; die zooverre binnenwaerts zich in de tael niet willen inlaten, zullen zich met andere welgepaste verhandelingen gelieven te bevredigen en, zoo het hun lust, het philologisch blaedjen omkeeren.» *(Inleiding.)*

Ook eene kleine proeve van Vlaamsche dichtkunde, aan den *Middelaer* ontleend (n°. 3 tweede jaargang), zal hier

niet ten onpas zijn. De dichter, de heer K. J. Bogaerts, heeft blijkbaar ons Volkslied voor den geest gehad. Wij geven slechts eenige strophen.

MOED EN DEUGD.

(EEN LIED.)

My klopt het hert, my zwelt de borst,
Als de opgetogen held
Met eedlen drift den zang verheft
Ten spot van vreemd geweld;

Als 't luide slotrym dreunend klinkt,
Herhaeld voor 't Vaderland,
Herhaeld door 't jeugdig heldenheer
Wien 't hert door krygsvuer brandt.

Meer hevig klopt my nog het hert,
Nog meer zwelt my de borst.
Als 't Lied en deugd en godsdienst noemt
By Vaderland en Vorst.

'T is schoon, o ja! voor 't Vaderland
Te zwaeijen 't vlammend zwaerd,
Maer schooner, ja, maer goddelyk
Is Moed met Deugd gepaerd.

Zoo trok weleer naar 't heilig graf
Een schaer met Godfried voort;
Op ieders borst blonk Jesus kruis;
«God wil het,» was hun woord.

. . . . . .

En snevend drukten ze aen hun hert
De handvest van hun zwaerd,
Waer Jesus kruis de vorm van gaf;
'T was Moed met Deugd gepaerd.

Mei 1842.

DE TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME.

Accidit tibi, quod imperitis aedificatoribus, quibus sua semper displicent, accidere solet, ut semper destruas, quod semper aedifices.
S. Hilarius.

(Vervolg.)

Herhalen wij het dan zoo veel te luider, als men thans meer over vooruitgang en ontwikkeling spreekt; het Protestantisme zou onbewegelijk, zou stereotype hebben moeten zijn. Het duldde in de godsdienst niets eindigs en menschelijks, niets dus wat vooruitgaan en verbeteren kon; het erkende geene overlevering, zonder welke verbetering en vooruitgang niet kunnen gedacht worden, en de minste beweging moest voor hetzelve zoo doodelijk zijn, als voor een mathematisch figuur.

Het had echter beweging, het had voortgang, dat is, het ging hoe langer hoe meer ten onder, en naauwelijks was het geboren of datgene, waarin de katholieke leer, en alle mogelijke leer bestaat en leeft, *een voor waarheid in den geest opgenomen en overgeleverd begrip,* bragt verdeeling en vernietiging voort. Aanstonds deed zich dat, volgens den predikant Stuffke zoo slechte, (1) middel van bijbeluitlegging, de overlevering gelden. Niet als of men zich niet beriep op den Bijbel als eenige kenbron der goddelijke waarheid:

(1) *Verhandeling over de kerkelijke overlevering*, bladz. 440. Echter wordt bladz. 444 beweerd, dat zekere herstelling des oorspronkelijken christendoms zelfs zonder hulp des Bijbels denkbaar is. Hoe is dat overeen te brengen?

het individualisme kookte en bruischte, en een honderdkoppige draak liep Luther achterna; maar die vrije leerwijze, hoe veelvuldig gebruikt, werd slechts in zoo verre erkend, als ieder die voor zich zelven noodig had; men verklaarde de Schriftuur naar zijn goedvinden en stond dezelfde vrijheid aan anderen niet toe. De objective *leer* drong gedurende het eerste tijdvak der hervorming (1) de *leerwijze* terug; de begrippen, om welke men de Kerk verlaten had, behielden de overhand over de vrijheid, die men ter verdediging dier begrippen aan een elk had toegekend, en de individuele bijbeluitlegging bleek daardoor eer als uitvlugt aangegrepen, dan als beginsel gesteld te zijn; ten zij dan in zoo verre dit bijbellezen heimelijk verwant was met het Idealisme der leering, hetwelk, leven en werkelijkheid verwerpend, overal aasde op het afgetrokken woord. (2)

De nog kinderachtig opgevatte metaphysische leer, welke dwong de leerwijze geheel over het hoofd te zien, was ook oorzaak, dat de Bijbel, na eenige verminking te hebben ondergaan, verder ongeschonden bleef. Men bemoeide zich noch met zedeleer, noch met geschiedenis, verloor zich geheel in het afgetrokken leerstuk, zoodat, toen tegen het eind van dit tijdvak, Spener in zijne prediking op zedelijke verbetering aandrong, hij, naar getuigenis van Planck, iets geheel

(1) Zie Katholiek bl. 165 en volgg.

(2) Merkwaardig zijn in dit opzigt de woorden van Luther: «De »leer der Schriftuur is onze hemel, het gewone leven de aarde; in »dit leven is de zonde, de dwaling, de onzuiverheid, vergeefsche »arbeid en lijden; maar in de leer, dat is iets anders: zij is hei»lig, zuiver, klaar hemelsch, goddelijk: *het is dus de moeite niet* »*waard de leer en het leven te vergelijken; want een enkele let*»*ter der Schriftuur, ja een enkel punt, is van meer belang dan* »*hemel en aarde.*» Luther, D. VIII, 2660.

nieuws voor den dag bragt; en daar men, behalve die zucht voor het logische woord, waarvan wij zoo aanstonds spraken, alleen den Bijbel, waarin dit gedrukt stond, als een uiterlijk voorwerp zijner liefde over had, trad deze voor de Eucharistie in de plaats. (1) Men aanbad als het ware den letter: hij was, gelijk hij daar met zijne vocaalteekens stond, van God ingegeven. (2) De Bijbel, zeide Hollaz, is de schrijfstijl van God, daarin kunnen dus geene fouten of verkeerde spreekwijzen zijn.

Des te levendiger was de beweging in de eigenlijke leer. Het kon niet anders of de dwaling, voor waarheid in de geesten opgenomen, moest hen, volgens de in haar heerschende tegenstrijdigheid, verdeelen en tegen elkander over stellen; hetzij dat eenigen gevolglijk voortgaande, ook de overige waarheden wilden loochenen; hetzij, in de reeds aangenomen dwalingen, zich het tegenstrijdige meer onmiddellijk deed gevoelen. Zoo kwam er meer dan een tot de uiterste gevolgtrekkingen; maakte Osiander den regtvaardige, welke toch, als zelf werkeloos, geen waar bestaan kon hebben, bijkans tot één zelfstandig wezen met God; paste reeds Schwenkfeld de Protestantsche vergeestelijking op Christus toe, wiens menschheid hij niet van de Godheid onderscheidde; later leerden Weigel en Boehme het Pantheïsme. Doch deze gevolgtrekkingen waren te snel gemaakt, waren nog eerste pogingen, en konden er slechts weinigen medeslepen. Van meer in-

(1) De Katholiek bezit in de Eucharistie het oneindig *levend Woord* des Vaders, Jesus Christus; de Protestant, die alles in de afgetrokken gedachte zoekt, meent dat woord namelijk in den dooden letter des Bijbels te vinden.

(2) Volgens Gesenius werden deze teekens in de zevende eeuw na Christus ingevoerd.

vloed waren de tegenstrijdigheden, welke in het nog onbewerkte stelsel hard stonden uitgedrukt. Was er eene werkelijke geschiedenis, of eene levenlooze, onbewegelijke *praedestinatie?* Kon de mensch goed doen en had hij waarlijk een' wil, of was alle eindige werking ijdel en schijnbaar? Was in het avondmaal Christus werkelijk tegenwoordig, of werd Hij er alleen gedacht? En zoo Hij er tegenwoordig was, ging dan zijn werkelijk bestaand ligchaam niet in de alomtegenwoordigheid verloren? Over dergelijke vragen, welke slechts verschillende toepassingen waren dezer eenige vraag: is er slechts eene abstractie, of is er nog iets meer? werden de twisten met de gewone spitsvinnigheid van het Idealisme voortgezet; hoewel het niet altijd bij een redekunstig steekspel bleef, maar soms bloedig geweld de overwinning besliste. Twee burgeroorlogen zelfs ontstonden, toen de algemeene vraag over de *eindige werking* ook op het grondgebied der tijdelijke maatschappij geopperd werd; de boerenkrijg, waarbij ten minste vijftig duizend menschen omkwamen, en de burgeroorlog in Engeland, waarbij Karel I op een schavot het leven verloor. Dat tot deze treurige gebeurtenissen, vooral tot de laatste, nog andere omstandigheden hebben bijgedragen, wordt, zonder dat wij het aanmerken, wel herdacht; zij kwamen echter voornamelijk voort uit de Protestantsche leer, *dat God alleen en niet de mensch het goede werkt, de regtvaardige alzoo met Hem één en boven de wet verheven was,* (1) waaruit volgde dat kerk en staatsgezag als *eindige menschelijke werkingen*

(1) Ook Luther leerde dat de tien gehoden niet meer verpligtend waren, en men uit *absoluut* vrije liefde goede werken moest verrigten. Zuiver Idealisme!

moesten verworpen worden. Het was de Evangelische vrijheid!

Maar bragten het ja en het neen van het Protestantisme, welke thans zoo vreedzaam naast elkander staan of vriendelijk beurt verwisselen, gedurende de eerste eeuw verdeeling en splitsing te weeg, dezelfde gehechtheid aan eene voorwerpelijke leer of waarheid had, in zoo ver zij niet uit dat verdeelend dwaalbegrip, maar uit den geest voortkwam, ook een tegenovergesteld gevolg. Indien de dwaalleer uitéén sloeg, het verstand, dat er niettemin waarheid in zocht, wilde die verdeeling wegnemen en stellige overeenkomst verkrijgen. Men begreep te regt, dat als er goddelijke waarheid in den menschelijken geest was, zij zich volgens hare natuur als één en éénig moest openbaren, en verre was men nog af van te belijden, dat men volstrekt geene leering had en de waarheid in den Bijbel verborgen bleef. Het was de eeuw der formulieren, der symbolen en kerkelijke vergaderingen. Van den beginne af werden er menigvuldige bijeenkomsten gehouden, ten einde de vereischte eenheid te verkrijgen. In 1529 te Marburg, in 1536 te Wittemberg, in 1558 werd tot dat doel eene uitlegging der Augsburgsche belijdenis gemaakt; in 1570 en volgende jaren werden in Polen, ter vereeniging van Lutherschen en Calvinisten, verscheiden synoden gehouden; in 1577 deed de Keurvorst van Saksen de zoo befaamde vereenigings-formulieren der Lutherschen opstellen, in 1578 en wederom later zochten de Fransche Calvinisten zich met de Lutherschen te verbroederen. Zoo zeer werkte, bij het geloof aan eene stellige waarheid, de overtuiging van derzelver noodzakelijke eenheid, dat de bezadigsten

naar eene verzoening met de Katholieke Kerk verlangden; waartoe bijzonder Calixtus, een geacht geleerde, werkzaam was. Nog werden tot zoodanige vereeniging bijeenkomsten gehouden te Regensburg in 1601, te Neuburg in 1605, te Thorn in 1645, en op nieuw tusschen Lutherschen en Calvinisten te Cassel in 1661.

Wat baat vond men bij deze pogingen? Zij liepen meer dan vruchteloos, zij liepen tot grooter nadeel af; zij dienden om het onderscheid scherper af te teekenen, om nieuwe verwarringen te doen ontstaan, om moedeloosheid en onverschilligheid voor de waarheid aan te kweeken. Men veroordeelde zich zelven door dit loven en bieden met de leer, of door slechts schijnbaar en in dubbelzinnige woorden toe te geven, en deze gedurig afgesprongen pogingen ter vereeniging, waren daadzakelijke bewijzen, dat men de waarheid voor één en eenig erkende, en dat men haar niet bezat.

Maar de grootste en duidelijkste tegenspraak, waarin het Protestantisme, door het toenmaals in den geest heerschend leerbegrip verviel, was, dat het zich een leerstellig gezag aanmatigde, dat het in den ban deed en vervloekte en zelfs zijne autodofés had, na met zoo veel nadruk het gezag der Kerk verworpen en den Bijbel voor eenige kenbron verklaard te hebben. Krachtiger bewijs kon wel niet geleverd worden, dat het bezit van waarheid (niet als in een boek verscholen, maar, gelijk waarheid bezeten wordt, in den denkenden geest als stellig en zeker uitgesproken) met individualisme volstrekt onbestaanbaar is. Te vergeefs tracht men het gebeurde te ontkennen, of op allerlei wijs te vergoe-

lijken: het heeft niet hier of daar, maar overal, niet een oogenblik, maar eene eeuw lang plaats gehad; het Protestantisme is daarmede begonnen. «Ik Doctor Mar-«tinus Luther heb het gezegd, mijn wil gelde voor «rede,» was het zoo bekende woord van den vader der hervorming, die ieder, welke hem durfde tegen-spreken, in zijne razende volkstaal met drek en straat-steenen wierp, en zich zelven den naam gaf van Evan-gelist, terwijl hij een ander, ten bewijs van deszelfs zending, een mirakel durfde vragen. Calvyn had te Geneve eene Theocratische dwingelandij gesticht, liet dan dezen dan genen verbannen, en Servet levend verbranden, wijl hij een leerstuk niet aannam, dat thans van de Protestanten meer en meer geloochend wordt. In hoe vele synoden, in Hongarije bij voor-beeld, werden het Calvinisme en Lutheranisme beur-telings vervloekt en geloofsartikelen opgemaakt! Met wat strengheid maakte de Keurvorst van Saksen de kerkelijke beslissing van kracht, door welke tien an-dere sekten veroordeeld werden! Werd Hardenberg niet verbannen, terwijl hij de Evangelische vrijheid inriep? Crell niet ter zake van geloofsverschil ont-hoofd? En hoe vele gewelddadigheden meer zijn van verschillende kerkelijke uitspraken het gevolg geweest! Zoo werden, na de leerstellige beslissingen van Dor-drecht, meer dan tachtig Predikanten het land uit-gebannen, anderen naar Loevestein of in het rasphuis gebragt, en geldelijke belooningen aan de aanbrengers van bijeenkomsten der Remonstranten toegezegd. Het doet niets af, van menschelijke hartstogten te spreken; zeker moet men die in aanmerking nemen; en waarlijk wij doen zulks; want wilden wij op het Protestan-

tisme eene kwaadaardige satire schrijven, wij zouden dan van bovengemelde en andere daadzaken slechts het verhaal hebben over te nemen, dat men daarvan bij Protestantsche schrijvers, als Henke, Schröckh, Blanck en Menzel vindt; maar die hartstogten betreffen de toedragt der zaak, niet de zaak zelve. Deze was ongerijmd. De symbolische schriften waren kommerlijke misgeboorten, en het was met het gezond verstand den spot drijven, dat men, na alle gezag verworpen te hebben, geloof aan dezelve vorderde. Zich daar nu over te schamen, is geoorloofd, strekt zelfs tot eer; maar geenszins mag men dit alles, als ware het niet gebeurd, ter zijde stellen, en volhouden, dat het Protestantisme niet in deze bepaalde leer, maar slechts in vrije bijbeluitlegging bestond. Hadde het daar alleen in bestaan, dan had men zich, om de tegenstrijdigheid dier leer, niet in verschillende secten gesplitst, had men geene stellige overeenstemming gezocht, welke toch met zoodanige vrije uitlegging onbestaanbaar is, had men vooral elkander niet gevloekt en canons of geloofsregels opgesteld.

Bossuet, die de *veranderingen der Protestantsche kerken* in zijne gedachte had, die zelf in de pogingen tot vereeniging gemengd werd, die de omwenteling en koningsmoord, door de dwaalleer in Engeland voortgebragt, beleefd had, hij durfde den ondergang van het Protestantisme voorspellen. (1) Bedroog hij zich? Had hij dan niets gezien? Voorzeker hij zag iets; vele bekeeringen van vorsten en geleerden bewezen de belangrijkheid en het gewigt van het oogenblik; een omkeer zou plaats hebben; de eeuw van

(1) Oraison funèbre sur la Reine d'Angleterre.

het oude leerbegrip ging voorbij, en de leerwijze, de ingevoerde vrijheid der rede zou op hare beurt tegen het begrip opstaan en terugwerken.

Alzoo trad voor het *niet* der leer het *al* der leerwijze in de plaats; de mensch, die voor niets gegolden had, stond op, en deze geheele ontwikkeling kan in het algemeen eene menschelijke naturalistische genoemd worden. Zij had daarom ook nog meer invloed op de uitlegging des Bijbels, dan op de aan haar tegenovergestelde leer zelve, en deed de lezers in dat boek, behalve letters en vocaalteekens, iets vinden, waarvoor zij tot nog toe stik ziende blind waren geweest — de menschelijke natuur!

De eerste terugwerking, zoowel naar wetenschappelijke als geschiedkundige orde, was die van Piëtisme en Socinianisme. Het Piëtisme, zich steeds op hoogere ingeving beroepend, was uit zijnen aard vijandig aan het gezag der symbolen, in plaats van welker hartverdroogende leer het tevens vruchtbare toepassingen eischte op leven en zeden. Dikwerf deed het fanatisme nog op eene andere wijze aan het menschelijke vermogen meer waarde hechten; wanneer bij voorbeeld rondreizende profeten, door allerlei grillen, de godsdienst in veler oogen belagchelijk maakten. Denzelfden weg wees het Socinianisme eindelijk bepaalder aan, daar het den natuurlijken mensch, ten koste der bovennatuurlijke orde, verhief. Deze terugwerkingen waren intusschen nog van godsdienstigen aard, hadden, toen het Protestantsch begrip zijne afgetrokkenheid tot zekere volkomenheid had gebragt, slechts toegenomen en het overigens altijd vergezeld. Het waren de satelliten van de duistere planeet.

Veel verder, en geheel in zijn eigen naam, trad de mensch naar voren in de wetenschap. Schoon de stelling, dat de rede in tegenspraak kon zijn met de bovennatuurlijke waarheid, te uitsporig was, om ooit algemeen aangenomen te kunnen worden, zij lag in het Protestantisme, en het pleegde tegen de eindige orde, en al wat deze waars, schoons en goeds had, eene daad van vijandschap, die, zonder de bovengenoemde stelling, niet kon uitgelegd worden: het verwierp de maatschappij, de wetenschap en de kunst, sloot de geheele wereld uit hare eenzame godsdienst van beschouwing; en dat noemde men vrijheid! Te gelijk leerde het, dat men, om de hoogste waarheid te kennen, met eene geschiedenis van vijftien eeuwen niets te maken had, en dat iedereen haar zonder hulp van anderen kon verwerven en als zijn persoonlijk eigendom beschouwen. Wie nu zal de grootheid van den invloed kunnen bepalen, die moest worden uitgeoefend door stellingen als deze: Gij zijt geheel vrij! gij hebt uwe rede slechts te volgen! God spreekt in uwen geest! Was het niet noodzakelijk, dat de wetenschap, die zich toch tot een stelsel afronden en een laatst steunpunt zoeken moest, van deze zoogenaamde vrijheid gebruik maakte, en de oplossing der vraag in den mensch zocht? Moest men er niet volstrekt toe komen, den *natuurlijken* mensch, in weerwil zijner bedorvenheid, tot *model* te nemen, hem voor *goed* te houden en ons maatschappelijk bestaan, dat is alles, aan zijne vindingskracht toe te schrijven? Hoewel dan de zedeleer zich, overeenkomstig den aard van dit tijdvak, van het eigenlijke Dogma afscheidde, (1) de

(1) Calixtus wordt gewoonlijk genoemd als dit het eerst te hebben gedaan.

zoo veel invloed hebbende staat- en regtskundige wetenschappen moeiden zich met die zedeleer niet, en gingen van theorien uit, welke met de openbaring niet waren overeen te brengen. Eenige bijbelspreuken konden dit niet beletten; het Protestantisme had der godsdienst alle gezag over de wetenschap ontzegd; en daar men op den duur onmogelijk anders in het godsdienstige, anders in het wetenschappelijke, denken en aan twee verschillende werelden gelooven kan, werd de oud Protestantsche leer langzamerhand verbasterd door denkbeelden, aan eene zoogenaamde natuurlijke godsdienst ontleend.

Het meest droeg daartoe de wijsbegeerte bij. Als of er nog volstrekt niets geweten werd, opperde zij de stoutste vragen, en zocht door zich zelve alléén volkomen uitlegging der bestaande wereld te geven. Dit was reeds ingewikkeld de godsdienst verloochenen; maar was het niet vergefelijk, dat zij de van een gescheiden hemel en aarde weder zocht zaam te knoopen? Had het Protestantisme niet op alles ja en neen gezegd, en de rede eenzaam laten staan? Zeker bragt zij schooner en zamenhangender stelsels voort, dan Luther of Calvyn gedaan hadden, en de leeringen dezer laatsten door geen geestelijk gezag beschermd, konden haar geen weerstand bieden. Te vergeefs hief Voetius zulk een vervaarlijk geschrei aan, dat Cartesius, van wien onze dichters zingen, dat hij in Holland gedacht heeft, het veiligst vond in Zweden te gaan denken; (1) te vergeefs werden zijne aanhangers van het leeraars- of hoogleeraarsambt ontzet; de wijsbegeerte drong de theologie binnen, en Leib-

(1) Hallam, Literature of Europe.

nitz schreef aan eenen zijner geleerde vrienden, dat de twist, wat of de rede daarin vermogt, niet beslist was. De groote man had zelf te veel gedaan, om niet meer te hebben kunnen zeggen. Onder zijn opvolger Wolf begon het uitleggen en bewijzen eener enkel natuurlijke godsdienst, welke door het Protestantisme, dat de genadestaat beschouwt als essentieel of tot 's menschen wezen behoorend, volstrekt niet kan aangenomen worden. Weldra werd ook het eigenlijk leerstuk door de rede bewezen: Darjes meende van de H. Drievuldigheid een streng en noodzakelijk bewijs geleverd te hebben. Zelfs aan den Bijbel werd de beweging medegedeeld, en zoo ver het gevoelen, als of alles van God was ingegeven, reeds gewijzigd, dat Pfaff van eene vermenging van goddelijk en menschelijk begon te spreken, en Carpzow, die de geheele theologie beredeneerde, de goddelijke ingeving niet voor het natuurkundige of physieke deed gelden.

De hoogste opstand van den mensch begon eindelijk in Engeland. Daar had Baco al vroeg te veel aan de zinnen toegeschreven, breidden zich de Socinianen, elders in Europa, op kleine uitzonderingen na, niet geduld, van dag tot dag meer uit, hadden de herinneringen aan de woede van het Puritanisme, het fanatisme der profeten, die vergeefs beproefden om dooden te verwekken, en het onophoudelijk gezwerm der secten eenigen zin kunnen geven aan de woorden van Cherbury, dat hij door openbaring wist dat er geen openbaring bestond.

Het Deïsme en Materialisme, daar ontstaan en door de Franschen naar den smaak aangekleed, wordt gewoonlijk zeer oppervlakkig geheeten: wij zullen ook

in dit opzigt geene dwalingen verdedigen, die honderden Katholieke priesters den marteldood hebben doen sterven; maar men zou kunnen vragen of die *vrije rede*, die Lodewijk XVI op het schavot bragt, wel zoo veel oppervlakkiger was dan het zuiver Protestantisme of Puritanisme, dat Karel I het leven kostte? Het verwijt van oppervlakkigheid komt meestal daaruit voort, dat deze rigting van den geest geheel tegenovergesteld is aan het Idealisme, hetwelk dan ook in de schriften van Rousseau, Bayle, Bahrdt, Basedow en Reimarus, hoewel zij Protestanten waren, niet is te vinden. Door die tegenoverstelling werd alzoo minder vernietiging van het Protestantsch begrip, dan verbastering en afval van hetzelve geboren; het werd vergeten. Zekere algemeenheid der rede, waarin men zich met alle menschen meer vereend gevoelde, drong het nationaal Protestantisme op den achtergrond; en hoe zou men zich, bij eene sentimenteele romantische geheel op eigenbelang gebouwde zedeleer, welke toen op allerlei wijs verbreid werd, nog aan het ander uiterste, het Stoïcisme van Calvyn of Luther, herinneren.

Maar verschrikkelijk werkte deze menschelijke ontwikkeling op datgene, wat het Protestantisme, onbewust en tegen zijn beginsel, geschiedkundigs en menschelijks behouden had: op den Bijbel. Daarin kwam eindelijk *de mensch* te voorschijn; de Bijbel, men zag het, bestond door menschelijke bemiddeling, was vervat in menschelijke vormen, behelsde eene uitwendige menschelijke geschiedenis, die niettemin bovennatuurlijk was, met een woord, de Bijbel was Katholiek! Wat aan te vangen? Semler ging, gelijk

hij getuigde, zijne inspraak te rade, (1) en scheurde een aantal boeken den Bijbel uit. Het hield niet op met protesteren tegen dit nieuw ontdekt Katholicisme: Michaelis verwierp twee Evangelien, Eichhorn maakte alle vier tot gebrekkige afschriften van een Evangelie dat verloren was. Dus ging het voort, en dus moest het voortgaan, wijl het Protestantisme, dat geene eindige en tevens vergoddelijkte menschheid erkent, dien ten gevolge overal werkelijkheid, geschiedenis en menschelijke tusschenkomst moet verwerpen. De Bijbel werd ten laatste als een gewoon boek beschouwd door degenen, die in de onmogelijkheid om het goddelijke en menschelijke te vereenen, liever aan de rede dan aan de theologische tegenspraak geloofden, en zij legden het wonderbare, door accomodatie en meer aardige vonden, als geheel natuurlijk uit.

De leerwijs, die de rede van alle gezag onthief, had zich tegenover de leer geheel uitgedrukt; het individualisme had naturalisme ten gevolge gehad; de afstand van het Protestantsche begrip was oneindig!

Nous sommes broyés pour être mêlés! riep toen De Maistre, die geheel Europa *geïndividualiseerd* en door een geworpen zag; en zijne voorspelling, wier vervulling ieder hopen moet, was gegrond op de overtuiging, dat er een tijdperk was geëindigd. Zoo was het inderdaad; het individualisme kon, voor zoo ver het tegen de Protestantsche leer der regtvaardigmaking overstond, zich niet verder ontwikkelen, en de dwaling, die haren loop door uiterste tegenstellingen volbrengt, moest weder naar het oud leerbegrip terugkeeren. Niet dat de geschiedenis achteruit gaat; zij

(1) Freie untersuchung des canons.

moest dat begrip tevens *volmaken*, en daardoor leer en leerwijze, hoe verre gescheiden, eindelijk met elkander vereenigen. Hoe was dit mogelijk? Hoe kon men weer aan Augsburg en Dordrecht denken? Hoe den Bijbel op nieuw Protestantiseren, en den mensch en zijne geschiedenis, welke er toch zoo duidelijk in gevonden waren, weder tot geest en waarheid verheffen?

Het daartoe noodige was reeds gebeurd. Over Duitschland, dat, gelijk Herder ergens zegt, zoo lang Fransch sprak met Duitsche woorden, was de zon der wetenschap opgegaan, de sneeuw smolt op die Noordsche bergen der beschouwing, en een nieuwe stroom, zich mengend in dengenen, waardoor tot nog toe alles was medegesleept, voerde het Protestantisme tot zijn leerbegrip terug. Het zich verbreidend Idealisme, waarmede zich de geschiedenis nu andermaal omwendde, was een breeder opgevat, een verheerlijkt Protestantisme; daarin werd wat tot nog toe slechts van het praktische geleerd was, gevolgelijk doorgevoerd, en op den geheelen omvang van het godsdienstig stelsel toegepast. De Duitsche *Ikgod*, die nog regeert, en ons honderd godenjaren wil doen boeten, wist het *niet* der leer, die 's menschen wil en werking, en daardoor ingewikkeld zijn bestaan loochende, overeen te brengen met het *alles* der leerwijze, welke hem integendeel een de maatschappij te boven gaand vermogen toeschreef: de mensch verklaarde zich voor God; zoo was hij te gelijk alles en niets, had een oneindig bestaan, en bestond toch niet; godsdienstleer en wijsbegeerte waren één.

Voornamelijk van Kant ging deze verandering der algemeene denkwijze uit. Hij schijnt de Protestantsche

godsdienstleer, waarin hij was opgevoed, tot voorbeeld en doel genomen te hebben; zijn *praktisch vernuft*, de sluitsteen van zijn stelsel, is eene vertaling van het aldoend Protestantsch geloof, en ook hij verwart in dat onzinnig woord *denken* en *willen*. Het Protestantisme immers, maakte het verstand in plaats van lijdelijk en afhankelijk, hoogst werkzaam en vrij: ieder individu kon met de waarheid spelen, haar aannemen of verwerpen, ja, gelijk Luther zeer gevolglijk aan zijn beginsel beweerde, de gezonde rede kon met de waarheid in tegenspraak zijn. Daartegen was de wil niet werkzaam, maar zoo lijdelijk en onvrij, dat hij *noodzakelijk* en van Gods werking niet onderscheiden was. De eigenlijke waarheid, in het geloof, *door den wil* aangenomen, kon, wel beschouwd, niet anders zijn dan een denken van God in ons. Even zoo keerde dan Kant de orde ten onderste boven: ons denkvermogen is, volgens hem, zoo werkzaam, dat het *de waarheid maakt*, dat is, zijne vormen *geeft* aan de natuur, welke vormen te gelijk met zich zelve in tegenspraak en een ijdel spel van den geest zijn (antinomien amphibolien). In ons geweten integendeel vernemen wij de waarheid *onmiddellijk* (noumenon), daar hebben wij dus een *oneindig* vermogen; waarom dan ook de zekere kennis, niet op de rede maar op ons praktisch vermogen, op dat van te willen rust. Uit deze beginselen voortgaande, kwam hij verder tot dezelfde gevolgtrekkingen als Luther, leerde dat de deugd of heiligheid onmogelijk was, en er handelingen bestonden, die noch goed noch kwaad waren. Doch hij bleef hier niet bij staan, hij veranderde ook de groote waarheden des Christendoms in afgetrokken voorstellingen;

's menschen val was, zoowel als deszelfs herstel eene wet der eindige natuur; Adam en Christus waren persoonsverbeeldingen, en gelijk het avondmaal *figuren*. Met hem begon men alzoo te begrijpen, dat als men door *denken* zalig wordt, een *idee-Christus* genoeg was, en men dus den Christus, die gelijk de Katholieke Kerk iets historisch, menschelijks en zinnelijks had, als Materialisme moest verwerpen. De historie wist hij reeds uit den Bijbel te doen verdwijnen. «De «ware bijbeluitlegging, volgens Kant, is die, welke «niet (op empyrische historische wijs) verlangt te we«ten, wat zin de heilige schrijver met zijne woor»den mag verbonden hebben, maar wat leering het «vernuft, in zedelijk opzigt, (met betrekking tot het «ideaal) er onder kan verstaan. Het Christendom is «*het idee van de godsdienst*, dat in het algemeen op «vernuft gegrond, en in zoo ver natuurlijk zijn moet.» Alleen zulke uitleggingen des Bijbels zijn echt, wijl «alsdan God in ons, die door ons vernuft met ons «spreekt, zelf de uitlegger is.» (1)

Zoo veel geest en waarheid had men nog nooit gezien, en de vervoering was onbeschrijfelijk. Echter was het stelsel nog verre van volkomen te zijn. Met bewonderingswaardige geestkracht vatte Fichte het in zijn middenpunt op, toonde dat het *praktisch Ik* oneindig, en voortbrenger was van het *theoretische*, met andere woorden: gaf aan het stelsel eenheid, door de rede en al het eindige als produkt te beschouwen van den oneindigen, of van God niet verschil-

(1) Die streit der facultäten, bladz. 110, 62, 70. De Bijbel heeft dus voor Kant geene waarde, dan voor zoo ver hij kan geallegoriseerd worden. Men ziet dat er eindelijk wel een Straus komen moest, en hoe onregtvaardig het zij dezen alleen te beschuldigen.

lenden *wil*. De *Ik-god* stond naakt! Nu eerst ging men met meer orde voort. Schelling, wiens omvattend vernuft ook met natuurlijke kennissen verrijkt was, beschouwde het eenigzins op de wijze van Spinosa, en stelde de natuur tegen de gedachte over; tot dat Hegel, de kracht van Fichte en den rijkdom van Schelling vereenigend, in zijn zoogenaamd absoluut idealisme, het stelsel volkomen afwerkte. Het is eene reusachtige, even uitvoerige als omvattende *classificatie*, waarin alles doorzigtig schijnt, omdat alles in abstractie bestaat, alles schijnt te leven, wijl alles in tegenstrijdigheid is: het ja wordt door het neen, en het neen door het ja onophoudelijk verwonnen; het is een eeuwigdurend protesteren, waarin de tegenstrijdigheid als opperste wet gevolgd wordt. Wil men weten tot wat volkomenheid hier de geest en waarheid gebragt zijn? God zelf heeft zijn leven en *realiteit* verloren. De H. Drievuldigheid, zoo als de godsdienst die leerde, was de nog naïve, kinderlijke, *zinnelijke* opvatting; opdat de Zoon waarlijk van den Vader verschille, moet Hij stof en wereld worden; God is niet reëel of *werkelijk*, zoo Hij geen wereld wordt, en de wereld niet *waar* zoo zij geen God wordt. God en mensch namelijk is één; gelijk dus de mensch zich niet volkomen denkt, dan als God en in God, zoo denkt God zich niet volkomen, dan als mensch en in den mensch. In den mensch wordt hij eerst persoon. De menschwording en hare oeconomie wordt dan uitgelegd, als een bewust worden van God in de wereld, en van de wereld in God. De mensch, die waant iets te zijn, zondigt: hij is niet, God is, en hij, die dit begrijpt, is in Christus.

KEIZER JULIAAN DE AFVALLIGE.

Eene schets van dezen man kan, ook zonder juist nieuwe lichtstralen over zijnen afval van het Christendom en zijne kerkvervolging te verspreiden, aan velen tot eene aangename herhaling, aan eenigen ook wel tot eene leerzame lezing verstrekken, en aan allen, de Nederlanders vooral niet uitgezonderd, eene rijke stof tot nadenken aanbieden.

Juliaan, de zoon eens broeders van Constantijn den Groote, Julius Constantius genaamd en van Basilina, dochter van zekere Juliaan, was een dier weinige lievelingen der natuur, wier overschoone aanleg de zigtbaarste kenmerken draagt eener groote bestemming. Zijn scherp verstand kon tot op den bodem der wetenschappen doordringen; terwijl een getrouw geheugen alles bewaarde, wat zijn vlugge geest gemakkelijk en snel geleerd had. Deze uitmuntende aanleg ging gepaard met eenen vroegtijdigen en onvermoeiden toeleg, zoodat hij weldra niet alleen zijnen meesters ontwassen was, maar ook de uitstekendste wijsgeeren en geleerden van het toenmalige Griekenland evenaarde. Zijne rijke welsprekendheid was de spiegel van zijn schoon vernuft; levendigheid en tegenwoordigheid van geest kenschetsten zijne antwoorden. Zijn volgend leven toonde ook dat hij tot niets onbekwaam was, maar in alles een arend kon zijn: in weinigen tijd bekwaamde zich de, in de scholen opgevoede jongeling, in het zoo fijne als veelwielige raderwerk des staatsbestuurs; en men zag hem even vaardig, omzigtig en dapper te-

vens op het slagveld, als diepdenkend in het stille studeervertrek. Ziedaar Juliaan, zoo als Eutropius, Eutychius, Victorinus en Marcellinus hem kenden. Wat was dan de oorzaak, dat die zoo schoon aangelegde grond zoo vele distelen en doornen voortbragt? geene andere dan dat hij met geen goed zaad bezaaid, dat hij niet door zuiveren hemeldauw bevochtigd, dat hij niet door de zon der geregtigheid gekoesterd werd. Is dan Juliaans geest verwaarloosd? Neen, zoo men wil, maar hij is bedorven. Is zijn verstand niet door onderwijs ontwikkeld? O ja, het is ontwikkeld; maar door welk een onderwijs? en hoe? Is zijn vernuft niet verfraaid? Neen: want zijne kennis, hoe ook geprezen, was nooit eene ware. Nooit steunden zijne opvoeding en zijn genoten onderwijs op ware godsdienstleer. Nu had, gelijk ieder mensch, zoo ook Juliaan zijne zwakke zijde: een ijdel hart en eene weelderige, zich ligtelijk in droomerijen verdiepende en tot opgewondenheid vervoerende verbeeldingskracht, waaraan zich vroegtijdig de haat paarde. Maar bij gebrek aan ware godsdienstkennis, werden zijn verstand en hart nooit veredeld, nooit, in den waren zin des woords, gevormd en beschaafd. Trouwens, wat zijn geestvermogens, wat zijn kennissen, zoo gene niet door de godsdienst ontwikkeld en deze niet door de godsdienst voorgelicht worden? Wat anders dan een moordtuig in de hand van eenen Fieschi? De godsdienst is daar om den geheelen mensch tot zijne bestemming te brengen; zij en zij alleen kan den mensch leeren alles wat hij bezit en vermag, tot Gods verheerlijking, eigene zaligheid en die van anderen te doen strekken. Wat zal er dan van den mensch geworden, indien zijne

edelste krachten, datgene in hem, hetwelk hem tot mensch maakt, datgene, hetwelk hem tot zoo veel wonders in staat stelt, datgene, hetwelk hem in al zijne daden doet handelen, — indien zijn geest en zijn hart niet door de godsdienst, ik zeg door de ware godsdienst onderwezen, gevormd en dan nog voortdurend bestierd worden? Hij wordt, of liever hij is een ongodvreezende, zonder zin of ontzag voor de waarheid en den wil van God; een mensch zonder geloof en liefde. Juliaan stond hooger door aanleg, toeleg en levensverhoudenissen; zijn val was ook dieper. Anderen, ja de meesten, bepalen hunne ongodsdienstigheid bij onverschilligheid jegens waarheid of dwaling; maar overgroote geestvermogens dringen steeds tot het uiterste door. Juliaan werd afvallige, werd vervolger der ware godsdienst en Kerk.

Juliaan verloor reeds vroeg zijne moeder; maar in zijn zesde of hoogstens zevende jaar verbeidden hem nog grooter rampen. Reeds had het jaar 337 den Staat en de Kerk beroofd van Constantijn den Groote; toen het, kort na dezes dood, in een soldaten oproer, schier al de bloedverwanten des overledenen keizers zag ombrengen. Hoewel de eerste aanleggers van dezen moord zich in diep staatsgeheim verborgen hadden, vermoedde men echter vrij algemeen dat dezelve op aanstoking, althans met goedkeuring van keizer Constantius, eenen zoon van Constantijn, geschied was. Juliaan had in deze slagting onder anderen ook zijnen vader en oudsten broeder verloren; hij zelf zou met zijnen broeder Gallus insgelijks het offer der woede of staatslist geworden zijn, ware niet hij wegens zijne schadelooze kindschheid en zijn broeder wegens ge-

vaarlijke ziekte, gespaard gebleven. Constantius zou voor de opvoeding zijner beide ouderlooze neven zorg dragen; hij verzond hen beide, doch van elkander afgezonderd, in ballingschap naar Klein-Azie. Welk hart gevoelt geen medelijden met het zevenjarige kind, Juliaan, hetwelk in eene wereld, waarin het zouder magen of vrienden, maar aan zich zelf overgelaten is, door eenen uit heerschzucht afgunstigen voogd, aan het ongeluk en aan, wie weet hoe langdurige rampen te gemoet gestooten wordt? In deze verlatenheid vond Juliaan van niemand eenigen bijstand, dan van eenen slaaf, Mardonius genaamd, eene erfenis van zijne moeder. Nog lang herinnerde hij zich de goede diensten en trouw, welke deze slaaf hem bewees, zoowel als den ernst en de zedigheid, welke Mardonius hem trachtte in te prenten. Hij leerde hem namelijk de oogen nedergeslagen te houden, den schouwburg, althans gedurende zijne jeugd, te vermijden, de renbaan en andere soortgelijke vermaken te verachten, geen andere wegen, dan die naar de plaatsen van onderwijs te kennen, kracht en moed tegen zijne hartstogten aan te wenden en niet te wanen dat in dezer voldoening na te jagen, eenig geluk bestond. Inderdaad, schoone voorschriften. Juliaan geeft zich ook de getuigenis, dat hij tot het involgen eener zoo strenge zedeleer gestemd was; en waarlijk, zijn leven biedt veel dat hiermede overeenkomt aan. Wij zullen echter zien wat hij daarmede geworden is. Hoe gering toch is de indruk, welken zulke voorschriften op de jeugd, die ze maar naauwelijks begrijpt, maken kunnen, indien zij niet op eene grondige en genoegzaam uitvoerige godsdienstleer steunen? Slechts door een

naauwkeurig en in bijzonderheden tredend leerstellig-godsdienstig onderwijs worden en de waarheid, en het gewigt en de noodzakelijkheid der zedeleer begrepen en door den wil opgenomen; slechts als eene gevolgtrekking uit het leerstellige der godsdienst kan hare zedeleer worden voorgedragen; daar omgekeerd, zedeleer zonder leerstellig-godsdienstige waarheid voor den geleerde louter onzin, en voor de onkundige en ligtzinnige jeugd niets meer dan een vervelend en dus onvruchtbaar gepraat is; mogte al de uiterlijke houding er iets van overnemen, het hart neemt er geen deel aan. Maar, dat bij Juliaan deze leefregels niet door een behoorlijk onderwijs in het leerstellige der godsdienst onderschraagd werden, is eene onbetwijfelbare daadzaak. Reeds is het onzeker, of deze Mardonius, een Scyth van afkomst, Christen was; en Juliaan spreekt in zijn werk: *Misopogon*, over de opvoeding, welke hij van dezen slaaf genoot, in zulke bewoordingen, dat de schrijver, of gelijk men hem eervol genoemd vindt, de vader der kerkelijke jaarboeken, zich veroorlooft daaruit af te leiden, dat reeds door dezen eersten onderwijzer van Juliaan, het afgodendom en de afval van de christelijke godsdienst in zijn jeugdig gemoed geplant werden. (1) Tillemont noemt deze gevolgtrekking ongegrond; «ten minste,» zegt hij, «Juliaan zelf zegt het niet;» (2) maar datzelfde stilzwijgen van Juliaan pleit dan toch ook daarvoor, dat Mardonius hem nooit in de christelijke godsdienstleer onderwees: want ook hiervan is in de geschriften van Juliaan geen gewag gemaakt. Nogthans,

(1) *Baronius* ann. 337 n. 57.
(2) *Till. Hist, des Emp. Julien.* art. 2.

van elders daagt er een lichtstraal op over het godsdienstig onderrigt, aan Juliaan gegeven. Ammianus, Marcellinus namelijk, getuigt, dat Juliaan de kweekeling eens bisschops was. (1) Maar van welken bisschop? Van Eusebius, bisschop van Nicomedië, het hoofd der Arianen, dit is van eene secte, welke de eeuwige godheid des tweeden persoons in de H. Drieëenheid en bijgevolg ook de godheid van den historischen of in het vleesch verschenen Christus loochende. Ziedaar de godsdienstleer, indien deze goddeloosheid zoo genoemd mag worden, waarmede de jeugdige geest en het nog teedere hart van Juliaan doorweekt, verpest werden.

Veertien of vijftien jaren tellende, werd Juliaan, te gelijk met zijnen broeder Gallus, op bevel van keizer Constantius, naar Macellum, een slot in Cappadocië, vervoerd. Zij bevonden er zich in een waar lustverblijf, genoten er eene bediening naar hunnen staat; maar waren er steeds door lieden van het keizerlijk hof als door zoo vele bespieders omringd, zoodat Juliaan, die meer doorzigt had dan zijn broeder, maar al te zeer opmerkte, dat deze bekoorlijke woning niets anders dan eene gevangenis was. Hier werden zij in de letteren, maar vooral, wat des keizers hoofdzorg scheen te zijn, in de godsdienst onderwezen. Hoedanig echter dit onderwijs en de daaraan verbondene opleiding in de godsdienst was, kan men uit het volgende genoegzaam begrijpen. Constantius was de beschermer der Arianen en leende aan de voortplanting hunner ketterij al zijne keizerlijke magt. Het onderwijs, hetwelk, onder zijn opzigt, zijne neven

(1) Amm. Marcell. I. 22.

ontvingen, kan dus niet anders dan een Ariaansch geweest zijn. Daarenboven beoogde Constantius in de opleiding, welke hij zijne neven bezorgde, minder hun eigenlijk zielsgeluk, dan zijne eigene vermeende veiligheid. Hij wilde hen namelijk aan de godsdienst-oefeningen gewoon doen worden, om hen alzoo van lieverlede in den geestelijken stand te doen voeren, hun daardoor alle vooruitzigten op den troon te ontnemen en hen voor zich onschadelijk te maken. Men oefende hen in godsdienstige werken, als aalmoezen geven, vasten, het veelvuldig kerkbezoeken en dergelijken; men leerde hen de geestelijken en asketen eerbiedigen, de graven der martelaars vereeren, enz. Zij werden ook werkelijk in den geestelijken staat opgenomen: zij werden *Lectoren* en oefenden die bediening door openlijke voorlezingen uit de heilige boeken ook uit. Men verwondere zich echter niet, bij de gelijktijdige schrijvers, den H. Gregorius van Nazianze en Ammianus Marcellinus, te lezen, dat Juliaan dit slechts geveinsd volbragt, om onder dit masker zijne steeds toenemende neiging voor het heidendom en afkeer voor het christendom te verbergen.

Hier staat de nadenkende beoefenaar der geschiedenis stil en vraagt: wat is toch de oorzaak dat in eenen tijd, waarin er aan de slooping van het heidendom zoo sterk gewerkt werd en waarin de overgang tot het christendom, door den keizer krachtig begunstigd, zoo veelvuldig, ja algemeen was, de jeugdige Juliaan juist eene tegenovergestelde rigting inslaat? Een grondig antwoord op deze vraag staat met het tegenwoordig zoo veel besproken vraagpunt over het onderwijs en de daaraan verknochte opvoeding, in een eng verband

en is daarom niets minder dan onverschillig. Men telt meerdere oorzaken op, die in zamenwerking met elkander dit ongelukkig verschijnsel in Juliaan zouden te weeg gebragt hebben. De haat tegen Constantius, den vermoedelijken moordenaar zijner dierbaarsten op aarde, een haat die — daar hij nu door denzelfden Constantius ook zijne eigene jeugd gedwarsboomd, zijne vrijheid zich ontnomen, al zijne handelingen bespied zag — onophoudelijk voedsel kreeg en steeds toenam, zoude eindelijk aan Juliaan van alles wat Constantius beminde en voorstond, of hem toescheen te beminnen en voor te staan, en dus ook van het christendom afkeer ingeboezemd hebben; terwijl de gedwongene godsdienstoefeningen, waaraan hij zich, zijns ondanks, onderwerpen moest, hem van de godsdienst zelve zouden hebben afkeerig gemaakt. Daarenboven wil men, dat het wantrouwen jegens allen die hem te Macellum omringden, hem eenzaam en in zich zelven gekeerd maakte en eene onbeperkte speelruimte aan zijne verbeeldingskracht gaf; nu had hij, bij gebrek aan gezelschap, hetwelk den van verbeeldingskracht zoo weelderigen Juliaan eene behoefte was, zich reeds vroegtijdig bezig gehouden met de sterren, die hij voor levendige wezens aanzag; zijne droomende phantasie ontgloeide voor dezelve, en bijzonder voor de zon, die hij, als den glansrijken god *Helios*, boven alle anderen stelde, zijn dweepend gevoel; zoodat zij ten laatste zijne vrienden, zijne troosters werden, de eenigen van wie hij zich nog redding uit zijn ongeluk beloofde. Hierbij kwam de beoefening der Grieksche letterkunde: de tooverglanzen, waarmede de oude dichtkunde hare goden omstraalde, moesten den phan-

tasie- en gevoelvollen Juliaan al sterker opwinden; derzelver gedaante- en levensbeschrijvingen gaven aan zijne, tot hiertoe nog in het onbestemde voortdwalende verbeelding meer bepaalde, in juister vorm en gedaante voorgestelde voorwerpen; de idealen van heldenmoed, zielskracht, grootheid prikkelden zijne eerzucht. Zoo was dan Juliaan ten laatste geheel voor het heidendom gewonnen. (1) Ongetwijfeld hebben al deze oorzaken tot den afval van Juliaan het hare bijgedragen; maar is deze zaak reeds daarmede geheel uitgelegd? Mijns bedunkens, nog niet. Trouwens, men veronderstelt hier de vraag niet, waarom Juliaan bij voorkeur heiden en niet christen werd? maar waarom Juliaan, wien men aanneemt christen te zijn, tot het heidendom overging? Opdat nu de genoemde oorzaken in die mate op hem werkten, gelijk zij gewerkt hebben, moest hem toch reeds een geëvenredigd bederf aankleven; maar dat bederf zelf is nog niet uitgelegd. Inderdaad, hoe zal men begrijpen dat het christendom, die godsdienst van liefde, in het jeugdige hart van Juliaan den haat niet overwonnen, althans niet beteugeld heeft? Hoe kon de weerzin tegen opgedrongene godsdienstoefeningen hem doen afvallen van eene godsdienst, wier goddelijkheid en noodzakelijkheid tot het eeuwig leven hij geloofde? Wie of wat heeft hem over dien mateloozen afgrond tusschen den waren God en de valsche goden, wier nietigheid hij als christen kende, eene brug geworpen? Vragen, tot wier oplossing eene nog dieper liggende oorzaak moet opgedolven worden; maar wier beantwoording iederen

(1) Verg. Katerkamp, kerkel. gesch., bewerkt door J. G. Wennekendonk, II. 2e afl. § 125.

zaakkenner in de oogen valt door slechts te overdenken, welk onderwijs in de godsdienst Juliaan genoten heeft. Dit onderwijs was, gelijk reeds gezegd is, een Ariaansch, eene loochening der godheid van Christus. Laten wij het Arianendom, in zoo verre het hier te pas komt, beschouwen; laten wij de vernietigende gevolgen, welke de loochening der godheid van Christus zoo op de waarheid en instellingen der godsdienst, als op den mensch voortbrengt, uiteen zetten, en alles zal duidelijk worden.

Het Arianendom is heidensch in grondslag en gevolgtrekkingen. Het scheidt God af van de wereld, van den mensch, en laat alzoo den mensch, van zijnen God, de levensbron zijner ziel afgescheurd, in eenen waren geestelijken dood, hopeloos versmachten. De verlossing zelve, zoo als de Ariaansche grondbeginselen die doen opvatten, is niet in staat den mensch met God te vereenigen en hem het ware leven der ziel te verstrekken. Arius noemt namelijk God te waardig om met het eindige in onmiddelbare betrekking te komen; God (de Vader) kon dus niet zelf de wereld scheppen, maar behoefde en schiep hiertoe een middelwezen en nam dit als zoon aan. Van dit middelwezen nu, hetwelk blijkbaar een namaaksel van den demiurgos (wereldschepper of- bewerker) der Gnostiken is, maakte Arius den tweeden persoon der H. Drieeenheid; den logos, die derhalve, in zijne oogen, niet eeuwig, maar geschapen; niet van één wezen met den Vader; niet van natuur, maar slechts door aanneming, God en Zoon van God was. En — hetgeen het heidensch zuurdeeg in de Arianen nog duidelijker aantoont — aan dit geschapen maar vergood wezen,

bragten zij goddelijke eer en aanbidding toe. Ziedaar dan de Zoon Gods, de menschgewordene, de Christus, de Verlosser, de gekruiste, zoo als Juliaan dien leerde kennen. Maar als hoedanig doet zich volgens deze leer de verlossing met hare uitwerkselen op den mensch voor? Aan Christus wordt dan de eigenlijke, eenwige godheid ontzegd! Welnu, dan is ook zijn lijden en sterven niet van genoegzame verdiensten om de beleediging, een' oneindig God aangedaan, te herstellen; voor de zonde is dus niet voldaan en de mensch, die door de zonde innerlijk besmet is, daarvan niet innerlijk gezuiverd; de nog altijd met zonde besmette ziel is met God niet verzoend, niet bevriend. Hoe akelig is, in dit verfoeijelijk stelsel, de betrekking tusschen God en den mensch! Reeds gaapt er eene onoverkoombare kloof tusschen het Goddelijk Opperwezen en de wereld; God zelf kan over dezen afgrond den mensch niet naderen; maar hierbij komt tusschen beide nog eene verwijdering van andere natuur, — de onuitwischbare zonde! Christus niet God! maar dan is ook de mensch, wanneer hij door den doop in de Kerk opgenomen, een lidmaat van Christus wordt, niet met God vereenigd. Maar wat schenkt ons dan de verlossing? Niet de mededeeling eener inwendig op den mensch werkende, den mensch innerlijk, naar geest en hart hervormende, omwerkende, herscheppende zuivering en heiliging; maar de verlossingsvrucht is, ingevolge de loochening der godheid van Christus, niet meer dan een onderwijs en een voorbeeld, ons door Christus gegeven; een onderwijs en voorbeeld, hetwelk slechts tot ons verstand spreekt, hoogstens ons gevoel raakt, maar

nimmer die eigenlijke genade is, welke onmiddelbaar ook op 's menschen wil invloeit, dien opwekt en versterkt. Maar de godsdienst aldus begrepen, houdt op eene mededeeling van het leven der Godheid te zijn; inderdaad, deze leer voert noodzakelijk tot een van deze twee uitersten — en werkelijk zijn er beide, doch door verschillenden, uit afgeleid — of dat er ter zaligheid geen goede werken, geen deugdsbetrachting noodig is, of dat men alle geboden Gods, zonder bovennatuurlijke genade, door eigene wilskracht volbrengen kan. De laatste gevolgtrekking is echter het Arianendom nader bij en was aan Arius zelven niet vreemd. Is de belijder van zulk eene leer, hij, die de godheid van Christus loochent, een christen; of is de ongelukkige slechts een gedoopte heiden? Als kind van God kan hij zich niet erkennen. Hoe weinig dank gevoelt hij voor zulk eenen Verlosser! Hoe weinig liefde voor eenen God, met wien hij niet innerlijk, niet waarlijk bevriend is! Helaas! hij heeft bij de verlossing niets gewonnen dan een, den vleesche onbegrijpelijk onderwijs en onnavolgbaar voorbeeld; doch hij, die zelf, in zijn binnenste, niets bevoorregt of verbeterd en zonder bovennatuurlijke hulp is, hoe weinig opwekking en lust gevoelt hij om dat voorbeeld na te volgen. En wee hem! zoo hij het beproeft; een zeker mislukken stort hem in wanhoop. Christus niet God! De verlossing geene innerlijke heiliging! Het christendom geen kindschap Gods! Maar wat zijn dan de Sacramenten? Wat de godsdienstoefeningen? Wat anders dan slechts uiterlijke teekenen zonder genade en uitwendige pligtplegingen zonder ware liefde? De godsdienstigheid een veinzen, of, ten minsten,

een zelfbedrog voor het aanschijn des alwetenden Gods. (1)

Ziedaar de begrippen over de godsdienst, welke den geest en het hart van Juliaan moesten vormen; en dit dwaallicht, hetwelk den vorstelijken jongeling tot leidstar moest dienen, verspreidt over zijne sombere wegen naar het heidendom helderheid genoeg, opdat de nadenkende geschiedvorscher die in den nacht des verledenen terugvinde. Neen, zulk eene wereld van afgronden, waarin het Arianendom den mensch wegsleept, is niet de opgeruimde, liefdevolle en vertrouwelijke zielsverheffing tot God, waarmede het christendom ons troost, wanneer het den offerdood van den waarachtigen Zoon Gods op Golgotha aantoont, en daarboven, in den nu genadig geopenden hemel, den verzoenden God aanwijst, dewelke ons veroorlooft Hem Vader te noemen. Neen, de valsche godsdienstleer van Juliaan was niet het christendom van liefde en zelfverloochening; en het is verklaarbaar hoe de haat tegen Constantius in Juliaans borst onverminderd voortwoedde, hoe de bevolene godsdienstoefeningen hem walgden, hoe die godsdienst zelve hem afschuw baarde. Geen wonder, inderdaad, dat de, bij de oude dichters als zoo toegankelijk voorkomende goden, den dweepzieken Juliaan lieflelijker toelachten dan de God der

(1) Ouders en voogden! aan dergelijk geloofsgevaar, aan dergelijke verwaarloozing, of althans smakelooze en hartelooze godsdienstbeoefening zijn ook de kinderen, voor wier opvoeding gij eenmaal rekenschap voor den regtvaardigen God afleggen moet, in onze vaderlandsche scholen, ten minste blootgesteld. Ook daar wordt, in menig schoolboek, de godheid van Jesus Christus verduisterd, ja ingewikkeld geloochend. Thans echter heeft Z. M. onze geëerbiedigde Koning, in Hoogstdeszelfs besluit van 2 Januarij 1842, een middel willen geven om dezen zielekanker uit te roeijen. Pligtverzuim zoit nu zondiger, doemenswaardiger zijn. Waakt en staat vast.

Arianen, dewelke binnen de grenzen zijner eigene majesteit opgesloten, aan de wereld en hare inwoners vreemd bleef en der verbeeldingskracht onzes jongelings niets aanlokkelijks aanbood. Ook voor Christus kon hij met geen hooger geestdrift bezield zijn. Trouwens was de wording en vergoding van het schepsel hetwelk de Arianen den zoon en het woord Gods noemden, wel veel meer dan eene verfijnde mythologie? en welke reden kon Juliaan hebben om aan dit vergood schepsel, aan deszelfs menschwording en niets beteekenende verlossing, zoo als hij die namelijk beschouwen moest, eene hoogere waarde te hechten dan aan de halfgoden des heidendoms en aan derzelver zoo luisterrijk gedichte feiten? Men denke niet dat de wonderen en voorzeggingen van Christus Juliaans bewondering uitsluitend aan Hem boeiden; want hij beschouwde die, uit zijn Ariaansch oogpunt, niet als ter staving van des Verlossers ware en eeuwige godheid gedaan, en kende zoodanige teekenen ook aan de heidensche goden en wijsgeeren toe. Bij onze jeugd baart de flaauwe overtuiging of volslagene loochening der godheid van Christus, onverschilligheid in de godsdienst; bij Juliaan baarde die loochening, geheel natuurlijk, eene toenadering tot- ja verbroedering met- het heidendom; immers laten wij zien, welke meer stellige rigting tot het heidendom Juliaan van het Arianendom ontvangen had. De Ariaansche ketterij, van een heidensch grondbeginsel uitgaande, predikt een Christendom, hetwelk, grondig opgevat, als niets anders dan als eene secte van gedoopte heidenen mag beschouwd worden; het was eene ontaarding der christelijke leer tot een heidensch stelsel. Deze op-

vatting van het Arianendom wordt nog versterkt en verduidelijkt daardoor, dat het den Logos (den Zoon, het woord Gods), wiens eeuwige en waarachtige godheid het loochende, evenwel als God vereerde, en daardoor het veelgodendom en de afgoderij predikte. Eene gevolgtrekking, welke den vluggen geest van een Juliaan niet kan ontsnapt zijn, en waarvan hij zich bij zijn nader bekend worden met de goden der oude dichters, al meer en meer bewust moet zijn geworden. Behoeft men dan den sleutel tot de eerste oorzaak van Juliaans neiging voor het heidendom wel elders te zoeken? Stellen wij ons dien jongeling voor, met dien vluggen geest, dat ijdel hart, met die opgewondene verbeelding; wat zal zijn binnenste nog aan het voor hem van alle goddelijkheid ontbloote en smakelooze christendom boeijen? Wat zal hem terug houden van het heidendom, waarin zijne phantasie en ijdelheid zoo veel voldoening vinden? Stellen wij ons hem voor met dat gevoel van regtvaardigheid, hetwelk in zijn volgend leven niet zelden in hem doorstraalde, en dat, in den leeftijd, waarin wij hem thans beschouwen, door de onregtvaardige behandeling, welke hij van Constantius, den dwingeland zijner jeugd, onderging, tot zekere hoogte van geestdrift moest zijn gestegen; nogmaals, beschouwen wij hem met dat gevoel van regtvaardigheid en van verbittering tevens tegen Constantius en zijne handlangers, omringd van de liefdeloosheden en wreedheden, waarmede de Arianen, onder en door Constantius, hunne, in het oog van Juliaan, medechristenen, de Katholieken vervolgden; in het midden van het zwijgend, wijl hard, ja al te onmenschkundig hard, door Con-

stantius vervolgd heidendom; wat, meent men, moet hij gevoelen? Afschuw van de christenen en mede-lijden voor de heidenen. Is het na dit alles niet zeer verklaarbaar, hoe Juliaan, in de twistoefeningen te Macellum, met zijnen broeder Gallus, steeds bij voorkeur als verdediger van het heidendom optrad, onder voorwendsel (immers de vrees noodzaakte hem zijne ware stemming te verbergen), dat men zich in de zwakste zaak het beste oefenen kan?

Aldus gestemd vertrok Juliaan uit Macellum naar de openbare scholen. Constantius namelijk, verhief, in 351, Gallus tot Caesar, en gaf aan Juliaan, in wiens ijver voor de wetenschappen hij zich eene af-leiding van eerzuchtige plannen beloofde, het verlof om zijne studien te Constantinopel voort te zetten. Terwijl Juliaan zich hier met vlijt op de letteren toe-legde en zijne ijdelheid en droomzieke verbeelding niet weinig voedsel vonden in de allegorische uitleg-gingen der mythologie, en in de waarzeggerijen en geheimenissen der nieuw-platonische wijsgeeren, wier stroeve spitsvinnigheden tevens zijn oordeel en ver-stand vervalschten, wist hij zich, ingevolge de ver-maningen van Mardonius, zoo bescheiden te gedragen, dat men den jongeling, wiens hooge afkomst men vereerde, ook wegens zijn inborst, dewelke bij die van den gehaten Constantius zoo beminnelijk afstak, hoogachtte en reeds hartelijk, hoewel nog stilzwijgend tot den troonsopvolger des kinderloozen keizers ver-langde. Maar weldra werd deze volksgunst voor Ju-liaan, aan het Hof bekend, en een keizerlijk bevel verzond hem naar Nicomedie, of, des verkiezende, naar eene andere stad van Azie. Hier vond hij de

school van goddeloosheid en voltooide zijnen innerlijken afval tot het heidendom. Zijne vrijheid namelijk voerde hem in de gehoorzalen van wijsgeeren, welke, bijzonder Maximus uit Ephesen, niet alleen zijne verbeelding opwonden door hunne zoogenaamde wijsgeerige kunsten, maar vooral zijne eerzucht prikkelden door de voorspelling dat de goden hem op den keizertroon verheffen zouden. Juliaan beschouwde zich als tot hersteller der afgodendienst bestemd; zijn afval van het christendom was besloten. Des jongelings neiging tot het heidendom en schitterblikken in de toekomst, bleven echter den keizer Constantius geen geheim; Juliaan werd gewaarschuwd, schoor zich den philosofenbaard af, veinsde zich christen en hernam zelfs, in de kerk te Nicomedie, zijne bediening als Lector. Maar zijn toestand wordt bedenkelijker. Zijn broeder, de Caesar Gallus, was wegens zijne wreede regering, tegen het einde van 354, door Constantius onttroond en ter dood veroordeeld; Juliaan wordt als medepligtige beschuldigd en verdacht, en naar Milanen gevoerd. Zeven maanden lang was hij hier in gevaar van als offer der lastertaal in 's keizers achterdocht te vallen, toen een grondig onderzoek zijner zake, op aanvrage der keizerin Eusebia ondernomen, hem regtvaardigde en ingang deed vinden aan een tweede verzoek der keizerin, waardoor Juliaan het verlof bekwam van naar Athene te reizen. Hier trachtte hij zijne verstandhouding met de heidensche wijsgeeren en toovenaars, wier hoop hij was, te verbergen, door zich aan de algemeen geachte twee vrienden, de jeugdige letterbeoefenaars H. H. Gregorius van Nazianze en Bazilius, als derde aan te

sluiten en zich zelfs hunnen studiegenoot in de H. Schrift te huichelen; maar de scherpe, menschkundige blik van Gregorius drong door het schoone uiterlijk heen, waarmede Juliaans voorzigtigheid zijn binnenste omwolkte. «Mij beloofden (in dezen jongeling) «niets goeds,» zegt hij, «die onrustige hals, die «heen en weder bewogene, dikwijls opgetrokkene «schouders, dat dwalend en iets woedends uitstra- «lend oog, die onvaste, wankelende tred, die schimp- «uitademende neus, die bespottende lach in de ge- «laatstrekken, dat uitgelaten lagchen, dat zonder «reden toestemmen en ontkennen met het hoofd, die «wijfelende en onderbrokene spraak, die overijlende, «onverstandige vragen, die niets betere antwoorden, «welke door elkander liepen, niet zamen hingen en «ordeloos waren. Toen ik dit alles zag, heb ik reeds «destijds gezegd: welk onheil voedt het Romeinsche «rijk in zijn boezem.» (1)

Zijn verblijf te Athene was kort. Nog hetzelfde jaar (355) riep Constantius hem naar Milanen terug, om hem tot Caesar te verheffen. Maar hoe ver was hij niet reeds in de afgoderij verdiept! Juliaan beschrijft zelf zijnen toestand als troosteloos. Smeekend verhief hij zijne handen naar den burg van Minerva en bad haar, als eene genade, den dood af. Maar, zoo verzekert hij, Minerva heeft hem op eene andere wijze beveiligd: zij smeekte hem van Helios (den zonnegod) en van Silena (godin der maan) engelen tot zijne beschermers af. (2) Een dier beschermers was welligt die eene van Juliaans goden, welke, volgens Libanius, hem gebood het keizerlijk bevel onbevreesd te volgen. Hij

(1) Gregor. Naz. or. 4. (2) Jul. ad S. P. Q. Athen.

komt te Milanen, verwisselt den weder aangenomenen philosofen-baard en mantel voor een krijgsgewaad, prijkt op eene verhevenheid aan de regterzijde van Constantius, die hem onder de toejuichingen des legers den purperen Caesarsmantel omhangt, wordt zwager des keizers en vertrekt naar zijn wingewest, Gallie.

Reeds op zijne reis, bij zijne aankomst te Turin, overvalt hem, als een donderslag uit een wolkloozen hemel, de mare dat de Germanen de stad Keulen ingenomen hebben. Het krijgsgewaad is hem nog ongewoon en reeds moet hij ten strijde trekken; de eerste Caesarsdaad des letterbeoefenaars moet een oorlogsfeit zijn! Hij vermoedt dat Constantius hem tot Caesar over de Alpen gekozen heeft, slechts om hem ter slagtbank te leiden. Maar bemoedigd door het blijde en luisterrijke onthaal in Vienne, doch vooral door de waarzeggingen van een blind besje dat hij eenmaal de dienst der goden herstellen zal, maakt hij zich den wintertijd ten nutte, om zich te bekwamen tot soldaat en veldheer tevens; reeds in het begin des zomers van 356 staat hij, volgens getuigenis des krijgskundigen Ammianus Marcellinus, met al den moed eens jongelings en de kunde eens ouden veldheers aan de spits zijner troepen, en weldra prikkelen zijne, in het Romeinsche rijk sinds lang niet meer gekende laurieren, des keizers afgunst.

Als Caesar was Juliaan, binnen korten tijd, de lieveling der Galliërs. Zijn ernstig, matig, arbeidzaam, in een woord, waarlijk koninklijk gedrag, verdiende het. De spreuk des ouden Cato's gedachtig, dat hij, die zich veel met zijne tafel bekommert, ook veel de deugd verwaarloost, stelde zich de jonge Caesar, in

plaats der verschillende spijzen, welke hem door Constantius beschikt waren, te genieten, met gemeen soldaten-voedsel tevreden; en, dewijl hij ook daarvan weinig at, behoefde hij weinig slaaps, en nog te minder, aangezien hij zich daartoe slechts van een dekkleed en een dierenvel bediende. Reeds te middernacht was het voor Juliaan morgen; het overige van den nacht was werktijd: hij verdeelde dien tusschen regeringszaken en de studie, en bij het krieken van iederen dag, deed hij zelf de ronde bij de verschillende wachten. Even werkzaam waren zijne dagen. Had hij na de wapenoefening het zwaard afgegespt, dan trad hij ingetogen in zijn studeervertrek en bespiedde daar, met dat welgeoefend oog, de beroemdste veldheeren van den voortijd in hunne oorlogsfeiten, de grootste staatsmannen in hunne ingewikkelde levensbaan, toog hen te rade, overlegde met die meesters der krijgs- en staatkunde zijne te vormen plannen, zijn te houden gedrag, mat met hen zijne voetstappen af en leerde even spoedig krijgsoverste en overwinnaar als soldaat zijn. Doch ook vonden de wijsbegeerte, de welsprekendheid, zelfs de dichtkunde hare uren. Terwijl deze toeleg aan het leger in hem een dapper en kundig veldheer, aan Gallië een' bevrijder van de invallen der barbaren schonk, gaf zijne regtvaardigheid aan de beklaagde onschuld een onomkoopbaar regter, en noopte hem zijn hart om het zwaar belaste volk van de knevelarijen der beambten en harde opbrengsten te verlossen. De Galliërs noemden hem hunnen redder, hunnen vader. (1)

Dit edel gedrag berokkende hem benijders en vijan-

(1) Ammian. Marcell. L. 16.

den, die hem bij Constantius beschuldigden, of, hetgeen bij dezen achterdochtigen keizer nog verderfelijker voor Juliaan werkte, den verdienstelijken Caesar prezen. Constantius destijds (360) in oorlog met de Persen gewikkeld zijnde, beval, hetzij uit waren nood, hetzij om onder dit voorwendsel de strijdkrachten des gevreesden Juliaans te verzwakken, dat men de keur der Gallische benden tot hem dede oprukken, en beval dit op eene wijze, welke het eergevoel van Juliaan, die in deze zaak al te zeer miskend werd, onfeilbaar moest krenken. Maar de Bataafsche en andere hulptroepen, van deze zijde des Rijns, hadden zich bij de Romeinen in Gallië in soldij begeven, onder voorwaarde van niet over de Alpen gevoerd te worden; de Galliërs zagen nu hun land weder aan de invallen der Allemannen blootgesteld; de krijgers morden, omdat zij, als kwaaddoeners, tot het uiterste der aarde gevoerd werden, terwijl hunne dierbaarste panden den vijand ter prooi bleven; het misnoegen was algemeen en ten top gestegen. Juliaan echter vermaant hen tot onderwerping. Reeds zijn de troepen marschvaardig voor Parijs vergaderd; reeds hebben zij Juliaan den laatsten eergroet toegebragt; reeds heeft de beminde Caesar hun, in eene redevoering ter opwekking van tevredenheid en krijgslust, het laatste vaarwel toegesproken; als er tegen den avond een oproer uitbarst. De soldaten snellen te wapen, omsingelen het paleis, roepen Juliaan tot Augustus (keizer) uit en eischen hem buiten. Juliaan weêrstaat den geheelen nacht door; des anderen daags, nieuw oproer, nieuw geschreeuw; zij bedreigen hunnen gunsteling, zoo hij hunne keus versmade, met den dood. Juliaan moet

zich ten laatste overgeven. De soldaten verheffen hem op een schild en omslingeren zijn hoofd met eene gouden halsketen, in plaats eener kroon. De nieuw gekozene gaf aan Constantius een bescheiden berigt van het voorgevallene, maar de oorlog was onvermijdelijk. Vurig en krachtig greep Juliaan dien aan; zijne troepen volgden hem over de Alpen, weldra waren Italie en Illyrie onderworpen en gaven zich ook Macedonie en Griekenland aan hem over. Ook zal nu Constantius, door een gelukkig toeval van den koning der Persen, Sapor, ontslagen, den oorlog tegen zijnen mededinger met nadruk beginnen. Hij is reeds tegen hem opgerukt; maar sterft onder weg, en, onuitlegbare zinsverandering! krachtens zijn testament, is zijn vijand, Juliaan, de erfgenaam des troons (361).

(*Het vervolg hierna.*)

GESCHIEDKUNDIGE BLIK OP DEN TOESTAND DER KATHOLIEKE GODSDIENST IN NEDERLAND, SEDERT DE HERVORMING.

«Buiten tegenspraak is het aantal belijders van de «Roomsche Godsdienst in den loop des tijds in ons «Vaderland zeer toegenomen, en met regt mag dit «opmerkelijk genoemd worden, op eenen grond, waar «niet alleen de hervorming met zoovele opofferingen «gevestigd en het Protestantismus zoo ijverig verdedigd «werd, doch waar ook, nog geene halve eeuw geleden, «aan de Roomsche Kerk slechts bepaalde regten wer- «den toegekend.» Met deze woorden begon *de Evangelische Kerkbode* in zijn n°. 2 van dit jaar een *Geschiedkundig overzigt van de middelen door de Roomschen aangewend, om in ons Vaderland zich staande te houden en uit te breiden, van den aanvang der Republiek tot de abdicatie van Koning Willem I.*

Het *opmerkelijke*, dat de steller van dat Overzigt daarin vindt, is gewis aan niemand ontgaan, die slechts eenige bekendheid met de wisselingen der zaken, tusschen 1572 en 1840 voorgevallen, heeft; en, ten zij men daarin den vinger Gods beschouwt, is het zeker onverklaarbaar. Alleen de Kerk door Jesus gesticht, die de drie eerste eeuwen na hare vestiging onder voortdurende vervolgingen doorleefde en onafgebroken bestreden werd, kon, ook hier te lande, eene nu fellere, dan minder harde verdrukking uithouden en, in plaats van vernieling, daardoor wasdom bekomen. Ook op onzen vaderlandschen grond werd in den loop van ruim twee

eeuwen bewaarheid, dat het bloed der martelaren, de kwelling der Katholieken, het zaad der geloovigen was.

Had de steller van het *Overzigt* den wasdom der Katholieken hier te lande uit dit oogpunt beschouwd, hij zoude voorzeker niet zoo vele hatelijkheden in zoo weinige regelen opeengestapeld en liever getracht hebben, de bloedige bladzijden uit onze geschiedenis te scheuren, dan zijne Protestantsche landgenooten met wrok te vervullen en onze Katholieken voorouders op het smadelijkste voor te stellen. Zonder den steller op den voet te willen volgen en zijne onwaarheden telkens aan te wijzen, meenen wij, geregtigd te zijn, om ook vlugtige blikken in het voorledene te werpen. Het is onze schuld niet, wanneer dan de daden van Protestanten, die reeds lang vergeten zijn, wederom in het licht zullen worden gesteld en men zien zal, wat de Katholieken op den grond, waar men allen vrijheid van denken beloofde, hebben te lijden gehad. Wij zeggen niet: Katholieken, dit hebben uwe voorouders geleden; wreekt nu, terwijl gij sterker zijt, het hun berokkende leed; neen wij roepen hun toe: Dit alles verdroegen uwe vaderen en zij lieten het bij zuchten; zij baden voor hunne verdrukkers, gehoorzaamden aan hunne overheden, schoon die niet inschikkelijk waren en verbeidden met vurig verlangen den tijd, die voor u is aangebroken. Dankt dus God, die uwe banden heeft vernietigd en draagt zorg, dat gij zijne tuchtigende hand niet andermaal over uwen geboortegrond haalt. Zoo willen wij dat men onze regels leest en overweegt.

De Hervorming, die men liever Afschaffing en Verandering noemen moest, was door Luther en Calvinus

in Duitschland en Frankrijk begonnen, met het zwaard uitgebreid en had door gemak en hoop op tijdelijk voordeel veld gewonnen. Nederland, dat lang door binnenlandsche beroerten geschokt en door zijne ligging en handel met de genoemde landen in dagelijksch verkeer was, moest noodwendig aldra den invloed van die gebeurtenis ondervinden en nu, tot rust gekomen, het oog ligtelijk op die nieuwigheden slaan. De veelvuldige veranderingen van het regerende huis hadden noodzakelijk mindere aanhankelijkheid aan den tijdelijken vorst veroorzaakt en de waarde, aan vrijdommen en voorregten gehecht, deed alle maatregelen, door den regerenden persoon genomen, als inbreuk op vermeende of ware regten voorkomen. De gisting, hierdoor ontstaan, breidde zich hoe langer hoe meer uit en de strenge middelen, door het staatsbestuur tot beteugeling en demping van het voortkruipende kwaad aangewend, vermeerderden de ontevredenheid. Eigenbelang, dat eenigen verlies van eigendom of regten deed vreezen en anderen met de hoop van voordeel streelde, openbaarde zich van alle kanten en in alle standen, en het kan niet ontkend worden, dat dit, onder de leus van *vrijheid*, de beste bedoelingen verijdelde. Verbittering, uit de scherpe maatregelen der regering tot wering der nieuwe leer en van hare bloedige gevolgen, waarvan Duitschland destijds het tooneel was, geboren; gevoed door hen, die iets anders dan vrijheid beoogden, deed de handen in één slaan en zij, die naderhand de slagtoffers hunner eigene pogingen werden, leenden zich tot medehelpers, om hen, die later hunne verdrukkers en vervolgers werden, te verheffen. Gestreeld door de beloften, dat men niets

dan den belager der vrijheid bestreed, onder het vaan van den vorst, tegen wien men de wapenen rigtte, lieten velen der Katholieken zich verleiden, schoon een niet gering getal aan den opperheer getrouw bleef. Wel gingen de oogen der bedrogenen eindelijk open, maar te laat, — het was om te zien, dat zij, die godsdienst en vorst ontrouw werden, niet beter jegens landgenooten handelden.

Velen der magistraatspersonen, indachtig aan hunnen eed, wilden daarom niet mede stemmen in de pogingen tegen het nog gevestigde bestuur, maar vooral niet in de veranderingen, welke men in de godsdienst zocht te brengen. Om die reden was het, dat er den 25 Junij 1572 met de regering van Dordrecht werd bepaald: «Dat belangende het point van de Religie, «d'exercitie van de Catholycke Roomsche Religie soude «onderhouden worden, sonder eenighe verhinderinghe, «letsel, oft injurie.» Dezelfde bepalingen werden later met andere plaatsen gemaakt, die tot de strijders overgingen, als den 20 Februarij 1577 met Schoonhoven; den 22 Maart 1577 met Goes en het eiland Zuid-Beveland; den 17 April 1577 met de stad en jurisdictie van Tholen; den 9 October 1577 met de stad en provincie Utrecht; den 30 December 1577 met Heusden.

Niets werd intusschen gespaard, om den aanhang te vermeerderen en velen onder schoone beloften tot zich te trekken. Altijd was er intusschen de belofte bij, dat de voorvaderlijke godsdienst onaangeroerd zou blijven. Om ons hiervan te overtuigen, kan het volgende dienen:

«Sendtbrief van de Staten van Hollandt aan de

stadt van Amsterdam, ghedateert tot Delpht, den 17 December 1576.

«Eersame, wijse, voorsienighe Heeren. Wij en konnen niet dencken oft begrijpen de zwarigheden die ghij-lieden soudt moghen hebben oft maken, om met ons te verdraghen, ende u-selven met ons te vereenigen onder 't Gouvernement van sijne Princelijke Excellentie, als Stadthouder der landen van Hollandt, nademael wij u-lieden als onse mede-lidtmaet van deselve landen bij anderen onsen schrijven, versoecken ende vermaninghen voor desen, alle ghevoegelijckheydt, vrede ende vriendtschap hebben aengeboden, ende datter gheen redenen en sijn van eenighen twist oft onvrede tusschen ons, oft eenighe wapenen teghen malkanderen te voeren; de Spagniaerden houden wij voor onse ende den gemeynen landen vijanden, als nu doen alle andere Provincien met ons; ende gelijck wij wel vermeynen dat ghij-lieden deselve niet en houdt voor vrienden, noch dat ghij-lieden, oft iemant van den lande, hun-lieder partije langer wilt houden. In de Religie is wel waer, dat tusschen ons ende u-lieden eenighe diversiteyt ende onderscheydt magh zijn, maer en is gheen sake om daerom in de gemeyne sake van den lande, belanghende de Policye, vrijdom, gerechtigheyd ende wel-vaert van het ghemeyn Vaderlandt in oneenigheydt ende verscheyden te blijven; te min, soo wij altijt verklaert hebben, ende als-noch verklaren de wapenen om de Religie noyt aenghenomen te hebben, ende dat wij alsulcks die sake ghestelt hebben aen 't advys van de generale Staten van den lande, als 't blijckt bij 't gunt op den vrede-handel tot Breda van weghen syne Princelijke Excellentie ende

ons-lieden is ghepresenteert, ende in de Articulen van het Tractaet ende Verbondt tusschen den anderen Provincien ende ons, laetst ghemaeckt tot Gendt, ghenoegsaem is vermeldt ende verdraghen, sonder dat onse intentie is iemant in sijne conscientie, oft tot onse Religie te dwingen, 't welck verre van ons zij; soo dat wij niet en weten, wat interest oft zwarigheydt ghij-lieden dies aengaende voorder soudt moghen pretenderen oft voorwenden. Immers zijn wel te vreden u-lieden te laten de vrije dispositie op het stuck van de Religie in den uwen, sulcx ghij-lieden te rade vinden sult, oft tot gherustigheyt van uwer conscientie ende van uwer Ghemeynte dienen. Daer toe voor soo veel des, wat zij, men van deser zijden u-lieden oock wel gheven en accorderen sal, volkomen macht en authoriteyt, als wij oock niet en twijffelen, dat men u-lieden ende uwe Ghemeynte soude mogen gheven satisfactie, ende voldoen in alles, daer toe eenighe redenen moghten dienen, indien ghij-lieden niet van meyninge en soudt wesen u-selven van ons te dimembreren, maer met ons te vereenighen, tot voorderinge van des Vaderlandts ghemeynen beste, daer inne oock gheleghen is u-lieder eyghen, ende uwer Borgheren profijt, ende is 't eenigh middel om wederom te komen in fleur ende voorspoedt.»

«Gheschreven tot Delpht den 17 December 1576. Onder stont gheschreven: de Edelen ende Steden van Hollandt, representerende de Staten van den selven lande, u-lieden gheaffectioneerde ende toegedaan.» Lager stond: «Ter ordonnantie van de Staten, bij mij onderteeckent, C. de Rechtere.»

Gelijke pogingen waren ook bij de besturen van

andere steden gedaan en, zoo men toegaf, was het altijd onder voorwaarde, dat de Katholieke godsdienst vrij en ongemoeid zou blijven. De «satisfactie waerop «de stadt Haerlem haer begheven heeft onder 't Gou- «vernement van den Prince van Oragnien, geaccordeert «bij den gheseijden Prince, ende de Staten van Hol- «landt ende Zeelant den 22 Januarij 1577» bepaalde uitdrukkelijk: «dat de exercitie van de Catholycke «Roomsche Religie binnen de stadt Haerlem sal worden «onderhouden, soo wel onder de wereltlijcke als «gheestelijcke Religieusen, beyde Mans- ende Vrou- «persoonen die deselve begheren sullen, sonder eenighe «verhinderinghe, letsel oft injurie, ende datselve alsoo «nau ende strictelijck, dat een ordinantie sal ghemaeckt «worden ende onderhouden, dat de ghene die deselve «van de Roomsche Religie eenighe injurie, letsel oft «verhinderinghe sullen doen, sullen rigoreuselijk ge- «straft worden als turbateuren van den ghemeynen «vrede, sonder eenighe oogh-luyckinghe oft remissie, «enz.»

Niet voor den 8 Februarij 1578 trad Amsterdam tot der Staten zijde en bedong toen uitdrukkelijk, dat geene andere dan de Katholieke godsdienst binnen zijne veste zou geduld worden.

Zoo dacht en bedong men allerwege en het scheen, dat zelfs, toen men zich nader vereenigde, de Unie van Utrecht, den 23 Januarij 1579, geteekend, niet alleen aan die verdragen geen nadeel moest toebrengen, maar dezelve veeleer bekrachtigen. Het 13e artikel van dat verdrag toch bepaalde:

«Ende so veel 't poinct van de Religie aengaet, «sullen hem die van Hollandt ende Zeelant dragen

«naer haer lieder goetduncken, ende de andere Pro-
«vintien van deser Unie sullen hun mogen reguleren
«na inhout van de Religions Vrede bij de Ertz Her-
«toge Mathias..... met die van sijnen Rade bij advys
«van de Ghenerale Staten alrede gheconcipieert, ofte
«daerin generaelijck ofte particulierlijck ordre stellen
«als sij tot rust ende welvaert van de Provintien,
«Steden ende particuliere Leden van dien, ende
«conservatie van een yeghelijck Geestelijck ende We-
«reltlijck, zijn goet ende gerechticheit doenlijck vinden
«sullen, sonder dat hem hierinne bij eenighe andere
«Provintie eenigh hinder oft belet ghedaan sal mogen
«worden, mits dat een yeder particulier in sijn Religie
«vrij sal moghen blijven, en dat men niemant ter
«cause van de Religie sal mogen achterhalen ofte
«ondersoeken, volgende die voorsz. Pacificatie tot
«Gent gemaekt.» In het vijftiende artikel werd, na toezegging van onderhoud uit de kloostergoederen, aan hen, die hunne conventen of collegien «uyt «saeken van die Religie ofte andere redelijcke oor-«saeken» zouden verlaten, zelfs nog vergund, om zich in kloosters te begeven, schoon dezulken dan bij later verlaten geene aanspraak op gelijke alimentatie zouden kunnen maken. Voorts werd in datzelfde artikel toegestaan: Dat oock die geene, die jegens woor-«delijcken in die conventen ofte collegien sijn, ofte «komen sullen, vryheyt ende liberteyt van Religie, «ende oock van kleeren ende habyt hebben sullen.»

Duidelijker en plegtiger konde wel geene verzeke-ringen gegeven worden, dat men de Katholieke gods-dienst niet verbannen wilde, doch het leed niet lang, of dat alles was vergeten. Zelfs hadden de Katholieken

ruimschoots reden gehad, om die schoone woorden te betwijfelen en het gebeurde, om slechts een voorbeeld te noemen, te Amsterdam op den 26 Mei 1578, waarbij de regeringsleden en priesters met geweld op schepen zonder roer of mast geplaatst en aan het goed geluk overgelaten werden, kon hun leeren, wat de voorstanders der vrijheid en nieuwe leer, «siende, dat «de saeken hun medeliepen *en* te deser tijdt merkelijke «proeven van de menschelijke ongelatenheit in voor- «spoedt gaven,» zoo als Brand zegt, tegen hen zouden uitrigten. Het gebeurde te Haarlem den 6 Junij 1578; te Arnhem, Nijmegen en Goes in September 1578, bewaarheidt ons gezegde zoo zeer, dat Brand niet na- laten kan aan te merken: «'t Viel nu swaer te regeren. «Noch godtlijk, noch menschlijk recht, noch de noodt- «wendigheit der eendraght, liet verbondbreuk toe: en «wie se tegensprak of afwenden wilde, of van matig- «heit en bescheidenheit repte, wierdt voor een Papist, «of goedtgunner der Papisten, ja eindelijk voor een «falyvouwer, een huichelaer, en landtverrader uitge- «kreten. Selfs d'alleronbescheidenste krijters wierden «als de meeste ijveraars voor godtsdienst en vrijheit «gepresen.» Niettemin had men nog den schijn be- houden, zoo als zeker schrijver eener schets van de vaderlandsche geschiedenis zegt, alsof men niet tegen de Spanjaarden en tegen de verdrukking vocht. (1) Doch al spoedig werd ook dit masker afgeworpen en den 26 Julij 1581 verklaarden de Staten der Vereenigde Nederlanden Koning Philippus II vervallen van de re-

(1) Dat is, om duidelijker te spreken, dat men eigenlijk niet tegen den Koning, maar tegen de eigendunkelijke verdrukking in naam des Konings zich verweerde.

gering en ontsloegen eigenmagtig elk van den eed, hem te voren gedaan.

Deze stap werd weldra door andere gevolgd, en zij, «die altijt verklaert *hadden*, ende (in 1576) als-noch ver-«klaerden de wapenen om de Religie noyt aengenomen «te hebben,» vaardigden nu de scherpste en smaad-volste plakkaten tegen de voorvaderlijke godsdienst en hare belijders uit. Nu had men vergeten, hoe men te voren tegen de plakkaten, welke het prediken eener *nieuwe* leer verboden, geijverd had. Den 20 December 1581 werd door Prins Willem een plakkaat uitgegeven, hetwelk den 21 November 1584 hernieuwd werd, waarin het volgende bepaald was: «En alsoo oock niet «tegenstaende verscheyden voorgaande verboden en in-«terdictien, soo wel binnen de steden als ten platten «lande, in eenige kercken of andere particuliere huy-«sen, eenige toeloop of t'samenkomste van mans en «vrouwen wordt bevonden, omme te gebruycken eenige «Pausselijcke exercitien, als Missen, Prediken, Doopen «en andersints, waerdoor lightelijck eenige onrust en «oproer soude mogen rijsen, ende eenige heimelijcke «verstant met den vijandt gehouden, ende listige aen-«slagen souden mogen te wege gebraght worden, en «al waert de selve exercitien niet met groote t'samen-«komsten en geschieden, nochtans strecken soude niet «alleen tot schandale ende ergernisse van de gemeente, «maer oock tot nadeel van de gemeene saecke. Soo ist, «dat wij, omme alle swarigheden, die daer uyt insge-«lijcks zouden mogen rijsen, te voorkomen, alle sulcke «vergaderingen en t'samenkomsten wederomme wel «ernstelijck verboden hebben, en verbieden bij desen, «het zij heimelijck of openbaar, op de poene van hon-

«dert guldens t'elcken reyse te verbeuren, bij den genen «in wiens huysen bevonden sal worden sulcks gedaen «te wesen.» Insgelijks verbood men den 23 Junij 1587 «het gaen ter Bevaert, het houden van bijeenkomsten, «op poene voor elcken persoon van vier en twintig Ca- «rolus guldens,» terwijl men het houden van godsdienstige vergaderingen den 9 Maart 1589, den 1 Julij 1594 en 21 September 1600 op de straffen bij vorige plakkaten bepaald, ten strengste verbood. Ja men bepaalde zelfs den 13 September 1601, dat *vreemde Papen* met eene gevangenschap van zes maanden *op water en brood* zouden gestraft worden. — Wij zouden niet eindigen, wanneer wij al de Resolutien wilden opsommen, welke achtervolgens door de Staten van Holland en die der andere provincien werden genomen tegen hen, die men vroeger vrijheid van Godsdienst had toegezegd. Wij zwijgen ook van de smaadwoorden van *superstitieuse Godsdienst, Papisten, Afgodische Papisterije, stoutigheid der Pausgesinden*, enz, die dagelijks aan rustige burgers werden gegeven en men tot eeuwige gedachtenis der zake in Placaetboeken, Resolutien der Staten en andere van die soort, bijna op elke bladzijde lezen kan. Even min willen wij van de hun aangetijgde beschuldigingen van «heimelijck verstant te houden met den vijandt» gewagen, die telkens in de Plakkaten herhaald worden.

Ongeacht die plaats hebbende of gedreigde vervolgingen, bleven duizenden aan het voorvaderlijk geloof getrouw en zonder dat Rome *middelen van geweld of maatregelen eener listige staatkunde, in vereeniging met Spanje, of, meer op zich zelf staande, tot herkrijging van het oude gezag behoefde*, moest het, om zijne goddelijke zending te vervullen, voor de geestelijke belangen zijner

getrouwe kinderen waken en hen van herders voorzien, daar de hunne vermoord of gebannen, of helaas afgevallen waren. Zoo verdraagzaam was de Hervorming geweest, dat, toen Sasboldus Vosmeer omstreeks 1581 in het land kwam, hij van de duizende priesters naauwelijks vijf en twintig aantrof. Behalve Utrecht, Haarlem, Delft en Amsterdam was er geen dorp of stad, waar zich een enkele, zelfs ter schuil, bevond. Het was dus noodig, daar de oogst groot en er geene arbeiders waren, om ook vreemden in te roepen, waartoe Vosmeer, die ondertusschen tot Apostolischen Vicaris was benoemd, dan ook besloot.

De Aartshertog Albertus en zijne gemalin Isabella, dochter van Koning Philips, aan wie de heerschappij der Vereenigde Nederlanden was afgestaan, hadden, even min als hun vader, van de regering dezer landen afgezien en hierom droegen zij dan ook, volgens de overeenkomst tusschen Paus Paulus IV en Koning Philips in 1559 gemaakt, Vosmeer te Rome tot Aartsbisschop van Utrecht voor. Doch hoe wenschelijk de vervulling van dien zetel ook mogte zijn, men durfde er niet toe besluiten, dewijl men begreep, dat het niet oorbaar was, Vosmeer dien titel te verleenen en schoon hij in 1602 te Rome werd gewijd, was het niet tot Aartsbisschop van Utrecht, maar van Philippe in part. infidelium. Die inschikkelijkheid, zoo als men verzekert, voor het reeds gevestigde gezag der Staten, mogt hem echter tegen hunne vervolging niet vrijwaren, daar hij den 30 Mei 1602 ten lande uitgebannen en zijne goederen verbeurd verklaard werden. Hij stierf in ballingschap en toen men hem in Philippus Rooveen eenen opvolger als Vicaris had gegeven, werd ook deze met dezelfde straf bejegend.

Zoo was de verdraagzaamheid der eerste belijders van de Hervorming, maar zij vermogt niets op de trouwe Katholieken, die slechts als landverraders beschouwd en behandeld werden. Had men hunne grijze kerkgebouwen ten gebruike van eene vreemde eeredienst in bezit genomen, zij wisten, dat deze niet uitsluitend konden dienen om God te vereeren en vergaderden niet zonder gevaar in schuren en stallen; had men hunne priesters verbannen, anderen traden in derzelver plaats en trotseerden gevangenis en dood en wisten, dat men Gode meer dan menschen gehoorzamen moet; ja hun getal steeg spoedig zoo, dat men in 1614 omstreeks 170 in de Vereenigde Nederlanden telde en in 1622 reeds 56 gevestigde *nieuwe* vergaderplaatsen ter uitoefening der godsdienst waren daargesteld. Ook de Apostolische vicarissen verzuimden, ongeacht hun banvonnis, hunne schapen niet en wij vinden aangeteekend, dat Vosmeer zich in 1611 te 's Gravenhage heeft bevonden en Rooveen in 1651 te Utrecht door den dood overvallen is.

Wat deden intusschen de Katholieken? Keerden zij hunne vervolgers met geweld of riepen zij de hulp der Spanjaarden in, over verstandhouding met welke zij toen en ook nog beschuldigd worden? — Niets van dat alles. Zij verdroegen het hun aangedaan leed en de moord aan den pastoor van Kuilenburg, Andreas Kok te Utrecht in 1636 gepleegd en de gruwelijke verwonding van Martinus van de Velde, den 6 Maart 1639 te Middelburg bij Gouda, terwijl hij bezig was, de H. Offerande der Misse op te dragen, waren zelfs niet in staat, om hunne lijdzaamheid te doen wankelen. Onnoemelijke sommen, tot boeten hun afgeperst, werden

voldaan, zonder dat men hun van aanslagen tegen het staatsgezag, of zelfs van wederwraak bij eenige gelegenheid kon overtuigen. Zeker had hun daartoe in den loop des tijds de mogelijkheid niet ontbroken, daar men hun getal omstreeks 1650 tusschen de drie en viermaal honderdduizend berekende en het aantal priesters op 466 werd begroot.

Haat en het verlangen, om die hartstogt ook in anderen over te planten, of op te wekken, kunnen dus alleen in staat zijn, thans te verzekeren, *dat de Roomsche Kerk geweldige middelen zou hebben gebruikt tot hare instandhouding en uitbreiding, of dat zij van het begin der Hervorming in strijd met de belangen van den Staat* zou zijn geweest. Zoo iets moest men toen verzinnen en thans weder opdisschen, om de schande te ontgaan, welke de voorstanders der vrijheid van Godsdienst onvermijdelijk hadden op den hals gehaald, wanneer zij bekend hadden, de Katholieke Godsdienst en hare belijders als zoodanigen te willen vervolgen. Men heeft echter voorbeelden aangehaald en daartoe den moord door Balthazar Gerards aan Prins Willem I gepleegd en den mislukten aanslag van Pieter Panne tegen het leven van Prins Maurits gekozen. Dat deze, beide uitlanders, op aansporing van Roomschen en wel van een paar Jesuiten zouden gehandeld hebben, wordt wel door Protestantsche geschiedschrijvers gezegd; doch alleen volgens de getuigenis dier lieden op de pijnbank afgelegd, waar men de lijders zoo gemakkelijk kon doen zeggen, wat men verlangde te hooren. En blijft het nog wel geloofwaardig, dat die verklaring door Gerards zou zijn gedaan, wanneer men van den historieschrijver der Reformatie, Brand, verneemt, dat Gerard «syn' ver-

«diende straf met ongelooffelyke hartvochtigheit leedt.... «sonder eenig geluidt van weedom te slaan?»

Of en in hoeverre het gebruik maken van geweldige middelen door het overleveren van Nijmegen in 1685 bewezen wordt, laten wij aan het oordeel van iederen onbevooroordeelde over, nadat wij van Brand gehoord hebben: «dat men te Nieuwmegen volgens d'ordre der «Religions-vrede wat fierlyk een' kerk versocht had. «Doch als de graef van Nieuwenaer, stadthouder van «der Staeten wegen over Gelderlandt, vreesende voor «iet argers, de stadt met meer soldaten socht te ver-«sekeren, spanden se 't saemen, joegen de besetting ter «poort uit en gaven daerna de stadt aan Parma over.» Wij zien dus, dat de Katholieken daar op grond van bezworen verdragen iets vorderden, waarop zij billijke aanspraak hadden en dat hun onthouden was. Dat men te Nijmegen door vermeerdering van bezetting veeleer iets ergers te duchten had, blijkt genoegzaam uit hetgene door denzelfden graaf van Nieuwenaer in het volgende jaar te Utrecht werd verrigt.

Uit al het aangevoerde mogen wij dan met meer grond besluiten, dat het bestaan blijven der Katholieke Gods-dienst hier te lande, gedurende de eerste tachtig jaren na het invoeren der Hervorming, ongeacht alle vervol-gingen en pogingen, om haar te verbannen, als het werk Gods moet beschouwd worden, waaruit dan *voor den denkenden lezer vrij wat te leeren is.*

Hoedanig verder de toestand der Katholieken is ge-weest, zullen wij nader beschouwen.

J. J. B.

VERSCHEIDENHEDEN.

REDEKUNSTIGE VRAGEN.

Kan eene zaak iets, dat tot haar *wezen* behoort, of dat, gelijk de *Kerbode* zich uitdrukt, een *bestanddeel* van haar *wezen* uitmaakt, verliezen, en niettemin dezelfde zaak blijven? haar *wezen* behouden? De *Kerkbode* zegt van *ja!* (N°. 16, 2e. jaargang). Maar is dan een *bestanddeel* van het *wezen* eener zaak, niet noodzakelijk tot haar *bestaan*? Immers daarom zegt men *bestanddeel*, omdat de zaak uit die deelen *bestaat:* neem een bestanddeel weg, en de zaak is de zaak niet meer. Een voorbeeld ter opheldering. De mensch bestaat uit ziel en ligchaam, de vereeniging dezer twee bestanddeelen maakt den mensch uit. Verbreek die vereeniging (zoo als gebeurt door den dood) en *de mensch* is niet meer *de mensch:* dat, wat men onder het begrip van *mensch* verstaat — een wezen uit ziel en ligchaam bestaande — heeft opgehouden. Gindsch is de menschelijke *ziel*, hier is het menschelijk *ligchaam*; maar waar is *de mensch*? — Dat men zulke eerste beginselen van onontbeerlijke wetenschappen aan den *Kerkbode* herinneren moet! Ik ben er beschaamd over. — Maar is dan de *zonde* niet in de natuur des menschen gezeteld? En als de mensch de zonde aflegt, houdt hij dan op mensch te zijn? — Wel neen, *Kerkbode;* maar zult gij ons nu willen voorbeuzelen, dat de zonde een *bestanddeel* van de natuur des menschen is? De zonde zetelt in de natuur des menschen, zegt gij; maar eilieve! wat *is* de zonde? Wat is haar wezen? Is zij eene *zelfstandigheid?* En indien zij dit ware, is dan die zelfstandigheid een bestanddeel van het *wezen* des menschen?.. Of is de zonde eene *hoedanigheid?* En is dan *hoedanigheid* en *bestanddeel* hetzelfde? Maar indien die hoedanigheid, in haar wezen beschouwd, eens niets anders ware dan het afwezen van vereischte hoedanigheden? Dan zou men als bestanddeel

van de natuur des menschen moeten aanzien het NIET. O wijsbegeerte! O godgeleerdheid!

Hiermede is het eerste antwoord van den *Kerkbode* (t. a. p.) op de *Redekunstige vragen* van de *Katholiek* (N°. 1.) genoegzaam terug gewezen. Maar iets dat hij er bijvoegt, verdient opmerking: «Mogt *de Katholiek* vermeenen, dat «het wezen van het wezen, het één en het alles der Roomsch-«Katholieke Kerk zij, te beweren: «*slechts* wij zijn het volk ««van CHRISTUS; in onze kerk alleen, door onvoorwaar-«««delijke onderwerping onder het Roomsch beginsel, is ««zaligheid te vinden» — dan moeten wij, ongeacht de «mogelijke beschuldiging van onbillijkheid, verklaren, dat «wij niets hebben in te brengen tegen de vernietiging eener «zulke kerkpartij als zoodanig.» Met iemand, als de *Kerkbode*, moet men voorzigtig zijn: zijn *wezen van het wezen (!)*, zijn *één en alles*, zijn *onvoorwaardelijke onderwerping*, laat ik daar; doch dit zeg ik: het *wezen* der *Katholieke* Kerk is, DE *Kerk van Christus* te zijn. *De* Kerk; want Christus heeft er slechts ééne gesticht. Haar te willen noodzaken, zich niet meer als die ééne van Christus gestichte Kerk aan te zien, dat is, haar te willen noodzaken tot een zelfmoord. Bewijs haar dat zij *de Kerk van Christus* niet is; doch zeg niet: «blijf de Katholieke «Kerk; maar erken, dat gij niet de kerk van Christus zijt.» Het is even als of wij aan den *Kerkbode* zouden zeggen: «blijf de *Kerkbode;* maar erken, dat gij niet Protestansch «zijt.» Onze lezers gelieven te onthouden, dat de *Kerkbode* tegen de vernietiging van de Kerk (bij hem *Kerkpartij*), die zich als *de* Kerk van Christus aanziet, niets in te brengen heeft, dat wil zeggen: hij verlangt hare vernietiging.

En waarom niet? zegt hij; immers «al wat iets *onbillijks* «verlangt, moet daarvan aflaten; en zoo het dit ongelukkig «niet kan, zonder zijn bestaan prijs te geven, dan kan ook «geen goede geest het *als zoodanig* het bestaan gunnen.» Dit beamen wij; doch aan u, Mijne Heeren van den *Kerkbode*, zal het nu te bewijzen staan, dat de Katholieke Kerk

iets *onbillijks* van de Protestanten verlangt, door hunne bekeering te verlangen. Dit te bewijzen is uw pligt, omdat de Katholieke Kerk sedert vijftien eeuwen hare waardigheid als de Kerk van Christus bezeten had, toen uwe voorouders goedvonden tegen haar te protesteren en hare vernietiging te eischen. Zij, de grijze moederkerk, zij heeft regt, de kinderen, die zich tegen haar verzetteden, ter verantwoording op te vorderen; en daar gij nu verklaard hebt, dat gij hare vernietiging verlangt, zoo geven wij u uwe stellingen terug: a) *De misdadiger, die den dood des regters vraagt, eischt iets onbillijks;* b) *De regter, die den dood des misdadigers vraagt, eischt niets onbillijks.*

Hoewel gij, mijnheer de *Kerkbode*, in uw artikel, dat wij hier bestrijden, blijken geeft van weinig bedrevenheid in de logica, wenschen wij het er echter voor te houden, dat gij het niets afdoende van uw in *cursijf* gedrukt tweede antwoord zelf inziet. De vraag toch was niet, of de twee stellingen, in eene of andere willekeurige hypothese, maar of ze in het onderhavig geval, naast elkander bestaan kunnen. Uw antwoord (zeer duister uitgedrukt) raakt stellingen *in abstracto*, en niet de onze *in concreto*. En *hier*om, niet dáárom, was het te doen; immers de vragen waren geboren uit uw artikel, waarin gij gepoogd hadt; den *status quaestionis* tusschen de Katholieke Kerk en de Protestanten te bepalen. Maar dien *status quaestionis* hebt gij gansch uit het oog verloren.

Later heeft de Kerkbode, op zijne beurt, Redekunstige vragen aan den *Katholiek* voorgesteld: zij betreffen den zoogenaamden *circulus*. Wij verzoeken onze lezers wel te willen opmerken, dat onze vragen uit een artikel van den *Kerkbode* geboren waren, terwijl de zijne uit het honderd gegrepen zijn: hier zou dus de zinsnede, waarmede de *Kerkbode* zijn antwoord op onze vragen begint, misschien beter passen dan waar hij die geplaatst heeft De *Kerkbode* gelieve zich te herinneren deze woorden van onzen Prospectus: «Het is er ver af, dat men het plan zijner werkzaamheid

«van zulke bestrijders wil laten afhangen. De waarheid spreekt «het liefst van zich zelve ; en ook dan , als zij dwalingen «wederlegt, volgt zij hare eigene wetten.» Ook zoude het publiek, indien men zoo voortging over en weer te vragen, wel op de gedachte kunnen komen, dat de *Kerkbode* en de *Katholiek* , tot onderling vermaak , elkander raadselijes op geven. Overigens , indien de Redekunstige vrager in den *Kerkbode* bekend ware geweest met de theologische schriften der Katholieken , zoo zoude hij zijne vragen wel terug gehouden hebben ; want zij zijn veel malen beantwoord , onder anderen (om slechts nieuwere geleerden te noemen) door *Möhler*, in de verdediging zijner Symboliek tegen *Baur* en door *Wieseman* in zijne conferences etc. Daar echter de werken der Katholieken, helaas! zoo weinig bekend zijn onder de Protestanten, behouden wij ons voor , de vraag over den *circulus* in ons maandschrift bondig te behandelen.

Nog een woordje. De *Kerkbode* zegt in eene noot (2de jaargang, n°. 16): «Zonderling, ergerlijk, of hoe zullen wij het «heeten, verkiest de *Katholiek* den Bijbel, waaruit hij geene «teksten begeert, als *het groote boek* te omschrijven, *dat men «Gods Woord noemt!* Wij laten die uitdrukking geheel voor «rekening van den Auteur.» De Auteur houdt die uitdrukking gaarne voor zijne rekening: hij weet waarom hij zoo schreef. Maar geeft de *Kerkbode* blijk, dat hij *het eigenlijk geschilpunt tusschen de Katholieke Kerk en de Protestanten* goed kent, als hij die uitdrukking *zonderling* vindt? Zie, mijnheer, dat de Bijbel Gods Woord is , kunt *gij* niet bewijzen , en daarom haalt gij er te vergeefs teksten uit aan, als gij uwe zaak verdedigen wilt: dit wenschte de Auteur u te doen gevoelen, daardoor wilde hij u te kennen geven, waarom hij uit dat *groote boek* geene teksten *van u* begeert. Zie , mijnheer, de Bijbel, het Woord Gods, is een eigendom der Katholieke Kerk ; zij weet van wien en waartoe zij het ontvangen heeft: als Katholiek wil de Auteur u , die buiten zijt, het regt niet toekennen om er u op te beroepen.

CURIOSA.

Het Tijdschrift der Afgescheidenen, de *Reformatie*, heeft nu en dan artikels, die een Katholiek kan lezen als hij eens lagchen wil. In n°. 2 van dezen jaargang leest men er iets in over *Catholicismus en Protestantismus;* het Tijdschrift weert zich tegen beide met handen en voeten. De figuur die de Reformatie daarbij maakt is klugtig. b. v. «Het kan voor een opregt discipel van Christus weinig verschil maken, of de geestelijke magt, welke hem in de dienst van God wil binden, Rome of Paus heet, dan wel Haagsche synode of iets dergelijks.» Zijn er in de wereld menschen die in knellender banden liggen dan de onderteekenaars der Dordsche formulieren? formulieren door menschen gemaakt, die geen enkelen titel van gezag konden toonen. Onderwerpt de Katholiek zich aan het gezag, dan is het omdat het van God ingesteld is; maar de Dordsche Vaders, van waar hadden die hun gezag? Vondel heeft het ons gezegd, onder anderen in de *Weegschael*. Immers, Armijns zijde was zwaarder en

> Gommer zagh vast hier en gins,
> Tot zoo langh mijn heer de Prins
> Gommers zijd', die boven hingh,
> Trooste met zijn staele klingh.

De Bijbel zelf, dien zij lezen is een *Staten*-Bijbel. Wat de Haagsche synode betreft, deze heeft de banden wat losser gemaakt, en de *norm* in eene veranderbare *vorm* veranderd. En nu zegt de met handen en voeten, of liever nog, met geest en lijf aan Dord geklonken Reformatie tot Katholieken en Protestanten: «Altoos zal men stuiten op het gezag van menschen; de namen zijn alleen onderscheiden!!»

In hetzelfde artikel geeft de *Reformatie* hare prophecij

over den uitslag van den strijd tusschen Protestanten en Katholieken. Die voorzegging, in korte woorden uitgedrukt, is even zonderbaar van stijl als inhoud: «Naar Gods woord oordeelende, moet de geest van Rome het winnen, hoewel tot eigen verderf en ondergang.»

In n°. 3 geeft de *Reformatie* hare vrees te kennen, dat de Koning van Pruissen, met hoe goede bedoelingen ook bezield, gebruikt wordt als een werktuig ter medebereiding van eenen weg, welke het allerverschrikkelijkste einde voor het naamdragende Christendom hebben zal, namelijk, de openbaarwording van den mensch der zonde, den zoon des verderfs, den *eigenlijken* Antichrist. Die vrees komt der *Reformatie* aan uit 'sKonings reis naar Engeland en de oprigting van het bisdom te Jerusalem. Of dit zijner Pruissischen Majesteit bevallen zal?

BEKEERING DER HEIDENEN.

De *Gids*, n°. 11 des vorigen jaars, levert in zijne *Mengelingen* Proponenten-typen uit den tegenwoordigen tijd, Aert, Sicco, Ernst, en nog eenige voorafgaande schetsjens. Onder en na het lezen beklaagden wij de Protestantsche Kerken, en wij gevoelden medelijden met de Proponenten. Doch daarover wilden wij nu niet spreken, maar wij wilden den *Gids* hooren over de bekeering der Heidenen, waartoe het lot van Ernst de gelegenheid geeft.

Ernst bemint Anne; Ernst en Anne konden een gelukkig paar zijn; maar Ernst krijgt geene beroeping. Hij waagt zich wel aan het preken waar vacatures zijn; maar hij ziet zich teleurgesteld. Eindelijk wordt hij ergens hulp-prediker, en ontvangt, als zoodanig, zijne bezoldiging van den ouden Predikant; maar die bezoldiging schijnt niet toereikend om er op te huwen. Wat later las

zijn vriend eene huwelijks-aankondiging in de *Haarlemmer Courant;* hij was er pijnlijk over aangedaan; en toch.... het paar was niemand anders dan Ernst en Anne. En waarom trof het berigt hem dan? Dewijl hij onder de vermelding van *zijnen* naam het toevoegsel vond: «Predikant te *Passaroeang*, of *Kanoeghurdie*, of *Tjitlatap*, of hoe de plaats in de Oost-Indiën heeten mag!»

«O het is grootsch — het is meer, er is geene verhevener roeping denkbaar, dan Christus te prediken, waar de Heiden nog voor zijne afgoden nederknielt; het is den dienaar des Heilands waardig, de blijde boodschap te verkondigen aan alle volken, dienstbaren vrij te maken, verlorenen tot de zaligheid te brengen. Ik heb eerbied voor onze Katholieke geloofsbroeders, die het Kruis zoo den Heer nadragen; ik geloof, dat hunne leer er geschikter toe is dan de onze. Maar, hoe dit zij, wie zal Ernst tot deze taak in staat stellen, als hij een blik werpt op zijne Anne, die, met de handen in den schoot, moedeloos op de blaauwe golven staart, als de duinen onzer kust welligt voor altoos uit hare oogen zijn verdwenen; Anne die hij beluistert onder het zuchten:

«Lieve Moeder!»

«Maar wie zal Ernst tot die taak in staat stellen; Ernst, die haar de ontberingen van het scheepsleven, ja! geduldig ziet dragen, maar niet minder smartelijk gevoelen; en echter weet, dat haar nog bitterder plagen verbeiden, die al een' anderen hemel, die al eene andere aarde, die al een afzigtelijk menschenras in het verschiet aanschouwt, den vreemden tongslag al hoort, waarvan zij vruchteloos beproeven zal de klanken op te vangen!»

«Zie, ik ben geen voorstander van het celibaat: maar wilt gij bekeeren; wilt gij maaijers in de woestenij uitsturen; wilt gij oogsten waar de velden nog niet wit zijn; — wilt gij, in één woord, het kruis doen lichten bij natien, die nog in den nacht der barbaarschheid omwroeten;

verg van geene vrouw, dat zij het gloeijend zand van het pad op het gebergte, dat zij den killen dauw der vallei met u trotse; — verg het niet; — duld het niet! Laat uw hart niet aan het aardsche hangen, als ge Profeet wilt zijn van het hemelsche; offer u geheel op en niet ten deele. Meer nog! het zij keus, vrijwillige keus! — geen last, dien gij u getroost!» — Tot zoo verre de *Gids*.

Welk Katholiek die nadenkt, heeft onder het lezen het verschil van Katholicisme en Protestantisme, in betrekking tot God en den naaste, niet diep gevoeld? Ja, *Gids*, gij gelooft te regt, dat de Katholieke godsdienstleer geschikter is dan de uwe, om Christus-gezanten te vormen, die den Heere het Kruis nadragen. Maar van waar die meerdere geschiktheid? Van waar anders dan uit het levendiger geloof, uit de grootere hoop, uit de vurigere liefde? Mijn God is ook de God van dat afzigtelijker menschenras; mijn Verlosser is ook hun Verlosser; zal Hij door hen niet gekend en bemind worden, zal Zijn bloed voor hen te vergeefs gestroomd hebben, terwijl ik het werktuig in zijne hand kan zijn om hun de oneindige waarheid en de oneindige liefde te openbaren? Om dat bloed het doel, waarvoor het stroomde, te doen bereiken? — Mijn God is ook hun God, mijn Verlosser is ook hun Verlosser, en zij zullen Hem niet kennen en beminnen, zij zullen de vruchten der verlossing niet smaken, zij zullen hier een afzigtelijk menschenras blijven, en hierna!.... dit zullen zij, terwijl ik, onder God, hen misschien redden kan! Neen, dat zullen zij niet, neen, Heer, indien Gij uwen dienaar wilt zenden. *Uw naam worde geheiligd*, ook door hen; *uw rijk kome*, ook tot hen; dat ook hun *de schulden vergeven worden*. *Gij* hebt mij geschapen, *Gij* hebt mij verlost; ik offer mij op *voor uwe eer*: Gij hebt *hen* geschapen, Gij zijt voor *hen* gestorven; ik wil ook *voor hen* sterven. — Zoo denkt en handelt de Katholiek. En overvalt hem de verbeelding van

het gloeijend zand op de bergen, van den killen dauw in de valleijen; voelt hij daarbij, in oogenblikken van dorheid, een minderen gloed der liefde voor God en voor zijnen evenmensch, dan roept hij zich voor den geest die onbedriegelijke beloften van rijken loon in de eeuwigheid; dan schraagt het leerstuk van de verdienstelijkheid der goede werken zijne hoop, en de hoop doet op hare beurt al den vorigen gloed der liefde herleven. — Gij zegt: «verg van geene vrouw, dat zij zulk heldenpad bewandel.» Neen, wij vergen het van geene vrouw; maar onze maagden doen het ongevergd. Ook zij snellen naar het uiteinde der aarde; ook zij verlaten vrienden, verwanten, ouders, te huis, vaderland; en het is hare keus, vrijwillige keus? Wat zeg ik? Zij beschouwen 't als een geluk, dat zij elkander benijden zouden, indien in zulk liefdevol gemoed de nijd vatten kon. — Maar gaan die teedere wezens dan het reuzenwerk der Apostelen verrigten? — Zij zullen voorzeker tot de vergaderingen niet spreken, zij zullen niet onophoudelijk door bosschen en wildernissen kruisen om onbeschaafde volksstammen op te zoeken; maar zij zullen ongekenden troost, hemelsche artsenij aan kranke woestaards brengen; maar zij zullen de kinderen der lieden, die men helaas! gedwongen is *wilden* te noemen, bij zich verzamelen, hun godsdienst en daarmede beschaving inplanten, hun de deugden des Christendoms, ja de zachtaardigheid en vriendelijkheid, die haar zoo uitstekend eigen zijn, mededeelen; zij zullen in die verre oorden, onder die brandende zon, op die gloeijende rots, de zorg op zich nemen voor het onderwijzen, de opvoeding van de kinderen der Europeanen, welke of het wreede gebrek, of de dorst naar rijkdom, of de pligt jegens het vaderland daarheen heeft gevoerd. — Verg het van geene vrouw, zegt gij; en zie dan die Katholieke maagden, die haar stil verblijf verlaten, die het land doorsnellen om zich aan het Nieuwe Diep in te schepen; zie hoe zij, verre van de handen in *den* schoot te leggen, die

hemelwaarts heffen terwijl het stormt, hoe zij bij het slingeren van het schip, bij het kraken van touwen en masten, in het aangezigt des dreigenden doods, door hare kalmte de stoutste zeelieden verbazen; zie hoe zij bij het landen den grond kussen, waar zij, naar het schatten der wereld, in ballingschap, maar gelijk zij zeggen, in het midden van broeders en zusters zullen leven, want haar zijn alle menschen broeders en zusters; hoor hoe zij naauwelijks aangekomen, nieuwe hulpbenden van het moederland vragen, zonder dat het eens bij haar opkomt: zouden er wel zijn die ons volgen willen? Zoo zeker zijn zij van den geest harer medezusters in het moederland! Zoo weinig beschouwen *zij* hare daad als ongewoon! Goddelijke kracht der ware godsdienst, gij alleen kunt de zwakste der redelijke schepselen tot die hoogte verheffen! Eenige Kerk van Jesus, gij alleen hebt niet slechts alle heldendaden van ouderen en nieuweren tijd door den glans uwer kruishelden verdoofd, maar gij alleen biedt ook der verbaasde wereld het schouwspel aan, waarin de zwakkere kunne der sterkere op zijde streeft om helden-lauweren te plukken! *Infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia.* (1) Geluk, mijn vaderland, geluk, dat er in u nog een andere geest woont dan de koopmansgeest! Groot is uw roem door uwe vestiging in andere werelddeelen; trotsch moogt gij zijn op de heldenfeiten door uwe zonen daar verrigt; maar moogt ge u insgelijks verheffen op den geest die hen dreef? Moet gij niet soms bloozen, zelfs over hetgeen zij er gedaan hebben? De tijd van herstelling, de tijd van veredeling is nu gekomen. Een ander deel uwer kinderen, die gij toen als stiefkinderen behandeldet, verlangt u den roem te bezorgen, dien ge tot heden verwaarloosd hebt. O verhinder hen niet! Hebt gij ginds tot heden gesproken door de donders uwer kanonnen, door de zegekreeten uwer dapperen,

(1) God heeft het zwakke in de wereld gekozen om het sterke te beschamen. 1 Cor. I : 27.

spreek er thans ook eene vreedzamer taal. Duldt niet, dat de volken dier verwijderde oorden u slechts kennen als zeevaarder, krijgsheld, koopman, goudzamelaar; dwing hen dat zij u eeren als verlichter en beschaver. Nogmaals, verhinder uwe kinderen niet, die God ter eere en hunnen naaste ten heil zich willen opofferen; integendeel, laat hen vrij, ondersteun hen: roem zal er u voor geworden, en wel die roem, die u nog ontbreekt. Geloof niet langer, dat gij door het zenden van bijbels u dien roem verwerven kunt; milioenen schats zijn er aan verspild, en wat heeft het gebaat?.... Apostelen zijn er noodig, mannen *die zich geheel opofferen*, *niet ten deele;* mannen wier *keus het is*, *vrijwillige keus*, — *geen last*, *dien zij zich getroosten*. Mijn vaderland, gij hebt zonen en dochters, die bereid staan; gij hebt zonen en nu ook dochters, die reeds ter plaatse zijn; zie wat gij door hen doen kunt; en al wat uwe hand vindt om te doen, doe dat!

UITWERKSELEN VAN MISSIE-PREKEN.

Pronuntiabo mirabilia tua (Ps. 70, v. 17), (1) zoo dacht ik, toen ik de volgende merkwaardige bekeeringsgeschiedenis, mij door een hoogst geloofwaardige ooggetuige geschreven, gelezen had.

Kort geleden hebben de eerwaardige Paters van de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers (de Redemtoristen), in de gemeente B. (Bisdom van Straatsburg), eene missie gegeven, die zeventien dagen geduurd heeft. Te dier plaatse nu leefde een oude, verstokte zondaar, die, hetgeen helaas! dikwijls het geval is, de hoofdpersonaadje der gansche gemeente, en eigenaar was van een aanzienlijk logement. Jaarlijks ging hij slechts driemalen ter kerk, namelijk op de drie hooge feesten; doch dit strekte

(1) Ik zal uwe wonderheden verhalen.

hem tot weinig nut, daar noch de prediking van Gods woord, noch de godsdienstige plegtigheid indruk op hem maakte: hij was daarenboven, gelijk men begrijpen kan, een verklaarde vijand van zijn Pastoor. Nu de Missionarissen ter bekeeringen der zondaren in de parochie gekomen waren, dacht echter onze logementhouder zelfs niet van verre aan gemoedsverandering en betering zijns levens; hij had er zelfs op gevloekt, dat hij de missiepreken niet bijwonen, en dat hij niet biechten zou. Doch God had het anders beschikt.

Twee Protestantsche Leeraars uit den omtrek, die gaarne ook eens de Missionarissen wilden hooren, waren te dien einde te B. gekomen. Juist werd er toen van de goddelijkheid der biecht gesproken, en de beide Predikanten werden er zoo door getroffen, dat zij, vervolgens bij onzen logementhouder de maaltijd nemende, er niet van zwijgen konden. «Dat is, zeide een hunner tot den andere, dat is waarachtig het ware Evangelie van Jesus Christus; preekten wij zoo, dan zouden we gewis meer toehoorders hebben, en onze luidjes zouden beter zijn. De Missionarissen zijn waarlijk mannen Gods.» De logementhouder hoorde dit gesprek, en, zoo als hij later zelf aan de Missionarissen verhaalde, in zijn binnenste welden onwillekeurig de gedachten op: «Indien deze Protestanten zoo spreken en denken, dan heb ik, die Katholiek ben, groot ongelijk, dat ik mij niet bekeer.» Zoo gedacht, zoo gedaan! De genade werkte, hij kwam ter kerk en *biechtte*, verzocht den Eerw. Heer Pastoor om vergiffenis, en noodigde dezen met de Missionarissen en de overige aanwezige geestelijken in zijn huis. De vreugde tranen van vrouw en kinderen, de herhaalde openlijke schuldbekentenis van den vader waren het grootste genoegen van de maaltijd. Hij zelf bragt vervolgens, in eigen rijtuig, de voorheen zoo gehate dienaren des Heeren naar de plaats hunner verdere bestemming. *O diepte van de rijkdommen der wijsheid en wetenschap Gods!*

Hoe onbegrijpelijk zijn zijne oordeelen, en onnaspeurlijk zijne wegen! (*Der Katholik.* — I. Heft. — 1842.)

Eenige staaltjes van de uitgezochte kieschheid, vindingrijke geestigheid en wonderbare vruchtbaarheid in spiksplinternieuwe denkbeelden, van de *Reformatie: Tijdschrift* TER BEVORDERING VAN GODS KONINGRIJK IN NEDERLAND!

De *Katholiek* is een *Godlasteraar* en *Afgodendienaar.*

De Katholieke partij is de *beschermster van het bijgeloof.* — Het Katholicisme is *bijgeloof.*

De geheele toestel van den Katholiek (ons Maandschrift), *is voortgevloeid uit onbeschaamde overwelding van het erfdeel van Christus.*

De Pausgezinden verwerpen den bijbel.

De verderfelijke invloed van de Katholieke..... priesterheerschappij. — Huichelende priesters en monniken.

De gruwelen van Rome worden in den bijbel aangewezen, en deszelfs anti-christendom wordt er in ontdekt, en dáárom is het, dat Rome het lezen van den bijbel aan deszelfs leeken verbiedt.

De Jesuiten zijn schandvlekken der menschelijke maatschappij, en behooren zelfs, om *consequent* te handelen, *de allergevaarlijkste wezens voor de zedelijkheid en de veiligheid der maatschappijen te zijn.*

Willem I gevallen onder de moordende handen van een handlanger van het Pausdom.

Rome is een echt overspelige vrouw: de Babylonische hoer, vervuld met.... (op eene andere plaats *dronken van*) *het bloed der heiligen, beladen met bloedschulden.*

Het Pausdom omvattende eertijds met deszelfs goud- en bloeddorstige armen de volkeren der wereld; maar *het Pausdom, dat nu is, zal plaats maken voor den Antichrist, wiens* VOORLOOPER *het* SLECHTS *is:* want, hoort!

Gij allen, wien de *bevordering van Gods Koningrijk in Nederland* ter harte gaat, hoort!

Wanneer het woord: *Antichrist, verstaan wordt in den zin van 1 Joh. II:* 18, EN NU ZIJN VELE ANTICHRISTEN GEWORDEN; dàn, maar ook dàn alleen heeft de *Reformatie* er *niets tegen*, dat men, *zoo als vele tegen Rome protesterenden gedaan hebben, den Paus zelven voor den Antichrist aanziet;* en wel om deze allereenvoudigste reden: omdat *in dien zin alles, wat onder den christennaam niet met Christus vereenigd is, dien titel kan dragen. — Wanneer men echter aan dien bepaalden persoon denkt, door het profetische Woord des Nieuwen Testaments aangekondigd,* dan (hoort!) *Kan de Paus dien titel niet dragen;* niet zoo zeer, omdat dan de wereld, zoo wat omme de vijftig keeren méér dan twééhonderd maal, reeds had moeten vergaan, en toch niet vergaan is, maar (hoort toch goed toe!) Omdat *hij* (de Paus!) *zich toch niet voorstelt als de Christus, maar als zijn stedehouder: en* DUS (ziedaar eene overfijne *conclusie* uit niet minder fijne *praemissen!*) *Komt hem geen hooger titel in het rijk der boozen toe, dan die door....* (hoort, hoort! — hoort!)

Ja! door GREGORIUS I, *één der grootste Bisschoppen van Rome*, zelven een' Paus, *is aangewezen, namelijk:* VOORLOOPER VAN EEN ANTICHRIST. (1)

Na deze staaltjes te hebben voorgelegd, vertrouwen wij, dat het onzen lezers nog minder zal bevreemden, dat de *Katholiek* zich voor als nog niet zeer veel met de *Reformatie*

(1) De *Reformatie* kan zich echter de eer niet geven, van het eerst op dat *fijne* denkbeeld, op die *schrandere* redenering te zijn gekomen. *Calvijn* zelf was haar ook hierin voorgegaan; en *zij* schijnt als *volstandig discipel* haren *Meester* zelven in deze te hebben uitgeschreven. Zie *Calvijn's Inst. Christ. Rel., lib.* 4, *cap.* 7, § 4, *pag.* 434, *Geneve* 1568. Door het opgeven van deze plaats zou de *Reformatie* aan dit *bondige* argument, indien mogelijk! nog meer kracht hebben bijgezet. Wanneer nogthans iemand lust mogte gevoelen, om eens te zien, wat men nog tegen dat *bondige* zou kunnen inbrengen, dan sla *hij Bellarimus* open, *de Rom. Pontif.*, *lib.* 2, *cap.* 31. Dáár vindt hij het reeds vóór twee honderd jaren nog al tamelijk wel wederlegd.

denkt te bemoeijen. — Het is waarlijk al te zot! — Die tijden zijn te lang voorbij!

Treffende bemerkingen van eenige PROTESTANTSCHE *Godgeleerden in Engeland, welke wij aan* ZEKERE LIEDEN *ernstig ter overweging aanbevelen.*

«Het moet voor Ledematen der Roomsche Kerk eene «krachtige bevestiging in hun geloof wezen, te zien op «welk eene onverklaarbare wijze partijen van de uiteen«loopendste gevoelens zich vereenigen, om de hartstog«telijkste en uitzinnigste aanvallen op het gezag dier Kerk «te doen. Dáár, waar men naauwelijks ééne positive «leer zou kunnen vinden, welke de voorstanders dier «partijen eenstemmig belijden, rekenen zij het echter steeds «een genoegzamen band van overeenkomst, zich onderling «te kunnen vereenigen, om de hardst mogelijke benamin«gen toe te voegen aan dien Hoogepriester, welken, «om het minst te zeggen, geheel de Oudheid met een«parige stem voor den eersten Bisschop des Christendoms «verklaarde.»

(*The British Critic*, April 1842, pag. 266.)

BOEKAANKONDIGING.

Leer- en Gebedenkboek voor de beminnelijke jeugd, hetwelk volwassenen ook met vrucht zullen kunnen gebruiken, door P. AEGIDIUS JAÏS. Naar het Hoogduitsch, tweede druk. Te Deventer, bij J. W. Robijns. 1842.

Dit kleine boekje van den verstandigen vriend der jeugd, Aegidius Jaïs, verdient in menig opzigt aanbeveling. Het bevat onderrigtingen, die voor de jeugd allernuttigst, en gebeden, die soms vol zalving zijn. Soms echter is er wat

veel redenering in de gebeden, iets dat wij altijd zouden afkeuren, maar bovenal in een kindergebed. Daar het hier te lande niet gebruikelijk is, dat de geloovigen onder de H. Mis zingen, meenen wij dat de *Gezangen onder de H. dienst der Misse*, bl. 127 e. v., beter weggelaten waren; daarenboven is het gezang onder het *offertorium*, bl. 137, vrij duister, ook door eene fout in de interpunctie, en zou tot misbegrip kunnen leiden. Het biddend kindje op het plaatje, tegenover bl. 164, bevalt ons in het geheel niet. Wij wenschen aan dit boekje veel vertier; het kan onder kinderen, vooral van minder hoogen stand en in de dorpen, veel nut stichten.

Algemeene Fondslijst van Boeken, gedrukt bij J. J. ARKESTEYN EN ZOON, te 's Bosch. 1841.

De heeren Arkesteyn en Zoon hebben ons ter aankondiging bovenstaande Fondslijst gezonden, vergezeld van eene *Prijslijst der werkjes, ten gebruike op de R. C. Scholen.* Het inzigt kan niet zijn, van ons eene beoordeeling te vragen, betreffende al de werken en werkjes, op die lijsten aangeteekend, doch alleen om door vermelding de verspreiding der goede schriften, die er in groot getal op aangetroffen worden, te bevorderen. Hieraan voldoen wij gaarne, niet slechts om de heeren Arkesteyn en Zoon tot het uitgeven van nuttige werken aan te moedigen, maar ook om het publiek, inzonderheid Onderwijzers en allen die met schoolzorg belast zijn, eene verzameling van Nederduitsche boeken aan te wijzen, waaruit zij nuttige kiezen kunnen. De prijzen der meeste werken hebben eene belangrijke vermindering ondergaan en die der schoolwerkjes schijnen ons zeer redelijk gesteld.

Bij het doorlezen der Fondslijst hebben wij twee opmerkingen gemaakt, die wij niet voor ons zelven willen houden. De eerste, dat ver weg het grootste gedeelte der werken slechts *vertaling* is. Die zelfde opmerking maakten wij zoo dikwijls wij op eene boekenlijst de Nederduitsche

boeken nagingen, zoo dikwijls wij de opgave der bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ingekomen boeken doorliepen. Het is bedroevend en beschamend. Zijn wij dan geene natie?..... De tweede opmerking betreft de verlaging der prijzen, ook van werken die nog maar voor weinige jaren uitgegeven zijn. Dit zien wij mede dikwijls gebeuren, en het is een noodzakelijk gevolg van de hoogte, waarop de prijzen der boeken bij de uitgave gesteld worden. Konden de Uitgevers besluiten om de prijzen lager te bepalen, dan zouden zij om het meerdere debiet geen mindere winst genieten, de werken zouden meer verspreid worden en de eerste koopers en inteekenaars zouden zich later over de prijsvermindering niet te beklagen hebben. Wij berispen dus niet zoo zeer de tegenwoordige vermindering, als de vroegere hoogte van de prijzen der boeken.

Rituale Romanum contractum et abreviatum in usum Sacerdotum Missionum Hollandiae. Daventriae, *apud* J. W. ROBIJNS. 1841. *VIII et* 207 *pp. in* 24°.

Het Roomsche Ritueel, door Rovenius tot gemak der priesters van de Hollandsche Zending verkort, is menigmaal herdrukt. De nieuwe uitgave, die wij hier vermelden, is vrij wel en door het stevige papier goed voor het gebruik. Het ware echter nuttig geweest, eenige uitbreiding aan het werkje te geven en er bijv. het formulier bij het doopen van volwassenen in te lasschen, wijl men bij zulke gelegenheid verpligt is, het groote Ritueel te gebruiken, dat juist niet in elks handen is. — Met genoegen hebben wij gezien, dat voor dezen herdruk eene nieuwe goedkeuring is verzocht, iets, dat menigmaal bij het herdrukken van Liturgische en Katechetische werkjes verzuimd wordt.

Junij 1842.

DE TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME.

Accidit tibi, quod imperitis aedificatoribus, quibus sua semper displicent, accidere solet, ut semper destruas, quod semper aedifices.
S. Hilarius.

(Vervolg.)

Het Protestantisme, dat aldus door Duitschlands krachtigste vernuften bewerkt en gevolgelijk ontwikkeld, geheel in wetenschap overging, bleek daardoor zelf niet meer te zijn dan menschelijke uitvinding, en kwam tot zijne laatste ontkenning. Dat geloof, dat zonder de werken den mensch zalig maakte, was een verstand zonder wil, een geest zonder leven, en uit dit *abstract* geloof ontstond eindelijk een *abstracte* Christus en eene *abstracte* Drievuldigheid. Möhler zegt ergens, in zijn onsterfelijk werk over de Katholieke en Protestantsche geloofsbelijdenissen, dat de hervormers zelve, hadden zij hunne eigene dwaling begrepen, daarvoor zouden zijn terug geschrikt. Voorzeker kan men het Idealisme, waardoor zij eindelijk volkomen is uitgelegd, zonder huivering niet beschouwen. Welk een hoogmoedige satan rijst in die nevelen op! Het Materialisme, dat God loochende, en den mensch voor een dier verklaarde, was op verre na zoo afschuwelijk niet; het was meestal de drift die zoo sprak, en daarom spoedig haar woord terug haalde; dit daarentegen is ernstige, koele gedachte, die zich bewust blijft; de mensch verklaart zich hier niet voor een dier, maar voor

den oneindigen God! hij vindt geene stoffelijke wereld, geene tijdelijke maatschappij, geenen eindigen geest uit; maar, onvergelijkelijk hoogmoediger, meent hij de H. Drievuldigheid, de Menschwording, de orde der genade met al hare geheimen te baren uit zijnen geest! En zulk een Babel zou oprijzen en God niet nederdalen? Een tijdvak, waarin de dwaling tot dit uiterste komt, zou voor haar het laatste niet zijn? Moeijelijk is dit te gelooven. Men kan zich niet terug houden van de gedachte, dat er eene omkeer in de geschiedenis moet plaats hebben, wanneer het begrip of beginsel, dat den eigenlijken zin van den tijd uitmaakt, in eene schrikkelijke dwaling gelegen is; wanneer dit dwaalbegrip werkzaam is rondom de Katholieke Kerk, in tijden van algemeene ontevredenheid, van veelvuldige ontwikkeling en levendige mededeeling van gedachten en gevoelens; nog meer: wanneer het, met de afdwalingen der voorgaande eeuwen vergeleken, en volgens de orde, die de geschiedenis aanbiedt, opgevat, zich kenmerkt als de voltrekking van dien ordelijken loop, als de krisis der langdurige ziekte, als het laatste woord dat de dwaling kan uitspreken.

De tegenstrijdigheid immers, door welke het Protestantisme onophoudelijk werd voortgedreven, heeft eindelijk hare hoogste uitdrukking verkregen, en haar laatste gevecht begonnen. Hoe men te gelijk *alles en niets* kan zijn, is het groote vraagstuk van den tijd. Deze tegenstrijdigheid lag reeds in het oude *leerbegrip*, volgens hetwelk God alleen werkte: (1) want, daar

(1) Calvyn beweerde in tegenoverstelling van Luther, dat de mensch inderdaad werkte, doch dit was in strijd met zijne overige leer en voornamelijk met zijne *praedestinatie*.

hetgeen niet werkt ook niet wezenlijk bestaat, was dit even veel gezegd, als de mensch is niets en is God. Nog sterker heerschte zij in de *leerwijze*, welke, van den eenen kant, 's menschen geest vernietigde, wiens leven immers bestaat in het zeker uitspreken en overleveren der waarheid — en van den anderen kant, hem het goddelijk vermogen toekende, van zonder hulp der maatschappij de waarheid te vinden; maar diezelfde tegenstrijdigheid, gelijk zij thans is levendig geworden, is *uiterst*, wijl zij tusschen de *leer* en de *leerwijze* met al derzelver gevolgen bestaat. De grond namelijk van die *leer*, of derzelver voornaamste zijde, was dat de mensch volstrekt *niets* vermogt; hetwelk de rede was, waarom na veel twist en scheuring, deze ontkennende rigting, in de vereenigingsformulieren en te Dordrecht, de overhand behield. Integendeel was de voornaamste zijde der *leerwijze*, dat het individu *alles* vermogt; hetwelk, gevoegd bij de vrijheid, die men aan al het eindige en tijdelijke liet, Deïsme en Materialisme voortbragt. Dit ja en dit neen bijgevolg, zoo vlak tegen elkander overgesteld, niet op zich zelve, maar beide met hunne gevolgen, niet in eene kerkelijke vergadering betwist, maar met al de krachten welke zij, na zich gescheiden en ieder eene geschiedenis voortgebragt te hebben, in de maatschappij konden verkrijgen, zij snellen thans op elkander aan, en trachten, over den oneindigen afstand, die hen gescheiden hield, heen, tot één en hetzelfde te worden. De geheele *menschelijke* ontwikkeling van het vorige tijdvak heeft zich omgewend, wil *geest en waarheid* worden, en dringt op het Protestantisme aan, hetwelk den mensch niet erkent. De Democratie, individualisme

van den staat, wil eenen koning en de bestanddeelen der maatschappij erkennen, onder voorwaarde, dat zij in abstractien zullen veranderen; de kunst verliest zich in bespiegeling, zoekt geene hoogere oorzaken en geschiedenis voor te stellen, maar het huisselijke en individuele te veredelen, door het te veralgemeenen: het zijn typen, genres, wanhopige beschouwingen van het zwart en treurig Idealisme; de prosa is poezy geworden, en de poezy prosa, (1) wijl *denken* en *doen*, en dus de *lijdelijke* wetenschap met de *werkzame* liefde verward worden. In plaats van wezenlijke verbinding en societeit, heerscht overal, hetzij in de gedachte, hetzij in het leven, algemeenheid en associatie, die daarom ook in het burgerlijke, haar eigenlijk veld, bovenmate werkzaam is. Overal is het gedachte en overleg, meer dan handeling, is het kunst, is het eene razernij van wetenschap, en weerspiegelt zich datgene, wat in het Idealisme voltrokken wordt: *de vereeniging van het individualisme met het slechts afgetrokken ideaal.* Tegenover het Protestantisme, dat gezegd had: «uw heil «en uwe volmaking is niet in maar buiten u; gij en al «het eindige, gij zijt niets!» tegenover dat Protestantisme plaatst zich de mensch met zijne staatsmagt en geschiedenis, met zijne wetenschappen en kunsten, ja met de wereld die hij in zijnen geest omvat, en eischt van hetzelve, dat het hem, met alles wat om hem geschapen is, erkenne, in zich opneme, zich tot dat einde, met verwerping der vorige bekrompenheid, verwijde, en, op wat wijze dan ook, Katholicisme worde. Is het te verwonderen, dat de Evangelische Kerk door

(1) La poesie a passé dans la prose, zegt men; maar men moest er bijvoegen: et la prose dans la poesie.

«woelingen, schokken en spanning beroerd» wordt, en Luther en Calvyn herrijzen uit hunne graven? Op den slaap, waarin zij langzaam bedierven, is een schrikkelijk ontwaken gevolgd. Wij zien het Protestantisme, in verbijstering opgestaan, meer en meer tot bewustzijn komen, en de blikken slaan in zich zelve; het heeft een groot en omstandig gewetens-onderzoek begonnen: Wie toch ben ik? Welke is mijne oorsprong en geschiedenis? Welke zijn mijne belijdenissen? Wie is de Christus? Wat is de Bijbel? En welke plaats kan ik, dien ten gevolge, in de algemeene orde innemen? Dus vraagt het, door de geheel vrije wetenschap geweldig wakker geschud, zich zelven in duizende geschriften af; en op ieder dezer vragen gaat een nevel omhoog, dien de daarin tastende handen slechts verwarder doen dwarlen.

Er is, indien men zich wil gelijk blijven, maar een goed en grondig antwoord mogelijk. Men moet den weg, waarop alles tracht voort te dringen, zonder om te zien inslaan, en de vooruitgevlogen genien volgen. Wanneer de Christen, de vergoddelijkte mensch, hij, de maat der wetenschap, het model der kunst, niet meer is dan een Stoïcijn, dan een mensch, die zelf geen' wil, dus geene ziel heeft, en geen ligchaam hebben kan, alsdan moet, gelijk dit begrip-mensch, ook alles tot begrip gemaakt worden, tot een zinnebeeld, dat te gelijk is en niet is, en de wereld veranderen in eenen treurigen Psalm van nooit te vervullen verwachting. Hegel, en niemand beter dan Hegel, heeft dit antwoord gegeven. Voor hem, is het *zijn* en het *niet* een en hetzelfde, is de tegenstrijdigheid, welke gestadig er eene andere uit zich voortstoot, het eigenlijke leven der

dingen, en de drievoudige tegenspraak, die, gelijk wij zagen, aan het Protestantisme ten grond ligt, de opperste wet van al wat bestaat. *Driestrijdigheid* geeft hij voor *drievuldigheid* uit, en deze zijne ontkenning is zoo diep en gevolglijk, dat zijn stelsel hierdoor niet alleen een schaduwbeeld en bijna contrôle der waarheid wordt, maar, wijl inderdaad de gelijkenis met de H. Drievuldigheid, die in het Christendom overal moet heerschen, door 's menschen boosheid wordt vernietigd, verkrijgt het eene wel ongelukkige, doch eenigzins ware toepasselijkheid. Dieper kon niet gegraven worden! Met het leerbegrip was de vrije leerwijs volkomen vereend, en de Bijbel, hoe duidelijk de mensch en de geschiedenis daar ook in gevonden waren, kon op nieuw geprotestantiseerd, en weder tot geest en waarheid verheven worden. Volgens Strauss en de hedendaagsche Gnostieken, is de eigenlijke waarheid der schriftuur niet dan het eeuwig menschworden der Godheid, is de geschiedenis slechts schijn, want de *geest heeft geen historie!!* Christus daarom het individu, met wien dit dieper begrip ontstaat, hetwelk zich, volgens de noodzakelijke wet, het eerst in mythen en kinderlijke symbolen uitdrukt. Het nieuwe Testament is dus eene zinrijke allegorie. De Bijbel is figuur!

De heer Da Costa noemt deze uitleggingswijze een onzinnig stelsel, dat, «reeds besloten ligt in elke God-«geleerdheid, die op christelijk grondgebied objectieve «waarheid in subjectieve opvatting, prophecy vervullingen «in accomodatien van den mensch, *feiten* eindelijk in «*begrippen* verandert.» (1) Hoeveel meer zegt hier de heer Da Costa dan hij zeggen wil! Het godsdienstig ge-

(1) Voorlezingen.

voel, werkend als het genie, beurt hem als over zich zelven heen. Het grondgebied des Christendoms is dat der *realiteit;* dáár is geene prophetische schaduw, maar Christus ligchaam; dáár de waarheid zoo zeer *feit* of werkelijkheid, dat zij er het levende persoonlijke *Woord* zelf is, en zoo zeer *feit voor ons,* dat dit *Woord* de menschelijke natuur heeft aangenomen, opdat wij ons met Hem, gelijk met den eersten Adam, door middel van het vleesch zouden vereenigen. Op dit grondgebied heeft het Protestantisme de objectieve waarheid in subjectieve opvatting, het *Dit is* in het *Dit beteekent* veranderd, 's menschen volkomenheid niet in liefde, maar in geloof dat geene werken behoefde doen bestaan, en alzoo de zaligheid niet van *feiten* maar van *begrippen* alleen doen afhangen; de Kerk, dat zoo groote *feit*, die maatschappij zoo *levend* en *werkelijk*, dat zij ons baart in Jesus Christus, niet erkend als oorzaak, als de waarheid leerend, als de genade uitdeelend, bij gevolg, haar van haar leven en *werkelijkheid* beroofd, en in, men weet niet welk, *begrip* doen verdwijnen. Het Protestantisme is bij gevolg die Godgeleerdheid, waarin het onzinnige stelsel reeds besloten lag. De *figuurlijke* Bijbel van Strauss is volmaking van die geest en waarheid, welke geen geest en *realiteit*, geen geest en *leven*, geen *ziel*, maar begrip en abstracte allegorie beteekende. Daarom ook is het boek van Strauss eene zoo merkwaardige verschijning. Ware het slechts de inval van eenen dwaas, eene dier toevallige spoorloosheden van het fortuinlijk individualisme, waarin men op zijn goed geluk af, (1) naar de waarheid

(1) «Zonder wegwijzer,» zegt Eichhorn, «zonder leidsman, zonder «kaart en reisboek begon ik mijnen togt naar den heiligen tempel «der openbaring Gods, en liet mij aan mijn goed geluk over.» Wat was de uitkomst? — Eene fabel! zie zijn Urgeschichte.

zoekt, het zou de dwaasheid zulk eener leerwijs op nieuw bewijzen; maar die onzinnigheid is stelsel, is volmaking van de Protestantsche leer en leerwijze tevens, is de vrucht eener geschiedenis van drie eeuwen — dáárin ligt hare gewigtige beteekenis.

Schoon Strauss de eenige niet is, en er eene Gnostieke partij bestaat, die onderscheidene leerstoelen bezet houdt, en onlangs weder twee nieuwe tijdschriften heeft opgerigt, behoeft het wel niet gezegd te worden, dat deze zienswijze noch algemeen is, noch het immer worden kan. Wij zijn er ook geenszins op uit, om aan dit stelsel meer magt en invloed toe te schrijven, dan het inderdaad bezit; juist die onmogelijkheid, dat het algemeen worde, doet ons eene terugkeer tot de waarheid hopen. Het is minder voortbrengende oorzaak dan uiterst gevolg; maar om die rede ook krachtige uitdrukking, waarin wij den algemeenen toestand kunnen lezen. De hoogste uitgeslagen vlammen-spits is de geheele brand niet, niettemin zegt zij ons hoe groot en geweldig de brand reeds geworden zij: op die wijze moeten wij het Gnosticisme van Strauss en de zijnen altijd in het oog houden, en er ons in de verdere beoordeeling der omstandigheden door laten geleiden.

Het eerste wat ons in hetzelve treft, is die volbragte vereeniging en versmelting van Wetenschap en Protestantsche Godsdienstleer; en nu schouwe men met deze gedachte voor den geest slechts oppervlakkig in het rond, en zie, of niet overal het Protestantisme door eene bevriende, hetzelve beminnende wetenschap in alle zijne grondslagen wordt ondermijnd. De vrije rede welke door hetzelve is voortgebragt, betracht het als den adel harer oorsprong, omhelst het als hare beminde moeder, verkrijgt hierdoor zekere verheffing; en komt

het al niet tot eene zoo volkomen en gevolglijke vereeniging als in het Gnosticisme, van eenen anderen kant is deze middelmatigheid des te geschikter, om het steeds middelmatig algemeen mede te slepen.

Wat toch maakte het Protestantsch *grondbegrip* verleidelijk en ondersteunde het in het christelijk gemoed? Het was de diepe, hoewel verkeerd begrepen, hulde van den Goddelijken Verlosser. Bij het ingeworteld vooroordeel tegen de Katholieke Kerk, was de beschouwing van Christus, wiens eer men meende gewroken te hebben, als het ware, de groote gedachte, waar het Protestantisme van leefde. Men vond in dit oneindig ideaal onuitputbare stof van bewondering, en kwam telkens nederzitten aan den oever dier zee van bespiegeling, om er zwijgende den blik over te weiden. En hoe nu wordt dit uitzigt beneveld, dit geloof ondermijnd? Wordt die gezegende Verlosser op eene ruwe, platte wijze geloochend? Hij als een gewoon mensch beschouwd? Men zou inderdaad, indien men den historischen Christus behouden, en echter geene historische godsdienst (de Katholieke) wilde aannemen, wel het gevolglijkst denken, wanneer men tot Deïsme overging, en bij voorbeeld met Voltaire, Christus voor eenen Essener hield; maar dit zou minder ingang vinden. De ongeloovige wetenschap des tijds, is veel meer met het Protestansch begrip bevriend, er door gespiritualiseerd, tot zekere hoogte van idealisme doordrongen. Het rationalisme, welks menigvuldige stelsels reeds deszelfs middelmatigheid en halfheid verraden, zou, naar verschillende graden van spiritualisme die het bevat, kunnen verdeeld worden. Het is niet bloot redelijk, spotachtig, ligtzinnig, gelijk het ongeloof der vorige eeuw, toen de vrije rede zich

afzonderlijk ontwikkelde; het is ernstig, geleerd, gevoelig, mystisch, het kan dweepen, noemt Christus Goddelijk, roept niet *écrasez l'infame*, maar Heer! Heer! en het Protestantisme, dat met die leus hoort aankloppen, komt in alle haast opendoen. Wie daar nog in Christus gelooven en wat zij er van gelooven weet niemand.

Waardoor, ten tweede, beval zich de Protestantsche *leerwijs* aan? Door dat men zich op den Bijbel als op Gods eigen woord beriep, en zich zelven en anderen bedroog, met te zeggen, dat de Katholieken slechts het woord van menschen volgden. Eindelijk is men op de gedachte gebragt, dat de Bijbel zoo wel een menschelijk als een goddelijk woord is, en er dus, zoo het onfeilbaar wordt verondersteld, van het begin der wereld af, eene reeks van elkander volgende, onfeilbare verkondigers der waarheid moet bestaan hebben. Doch dit geleidde regt naar de Katholieke kerk, en kan niet aangenomen worden van Protestanten, die geene menschelijke werking in het godsdienstige, vooral geen onfeilbaar gezag erkennen. Is dan al wat in den Bijbel gezegd wordt nog voor waar te houden? Volgens Ullmann duldt de zoo ver gevorderde wetenschap dit niet meer: «Veel, dat «van het volk afkomstig, dat onvolkomen is, ja dat, «ten opzigte der bijzondere omstandigheden, zich zelven «tegenspreekt, is (in den Bijbel) niet te ontkennen, en «het was inderdaad niet alleen de overdreven kritiek «des ongeloofs, maar de onbevangen waarheidszin van «waarlijk Christelijke mannen, welke in de geschiede«nis van Jesus kindschheid en in vele punten zijner «latere levensgeschiedenis eenen invloed van fabelach«tig verhaal erkend heeft.» (1) Maar wat is dan eigenlijk

(1) Ullman, historisch oder mythisch., blz. 16. 1838.

Gods woord? Wat de Bijbel in den Bijbel? Fabel is immers Gods woord niet? Döderlein had de ingeving bepaald tot hetgeen betrekkelijk de godsdienst geschreven staat, Augusti tot de fundamentele artikelen, thans laat men dat liever in het onbepaalde, en spreekt van zeker goddelijk bewustzijn, dat toenmaals oorspronkelijker en zuiverder was. Zoo slaat men dan, in plaats van gevolglijk den Bijbel, òf als gewone historie, òf als mythologie te beschouwen, ook hier eenen voor het Protestantisme verleidelijken en verderfelijken middenweg in; en die leeraars en hoogleeraars, welke eenen zoo grooten menschelijken invloed erkennen, dat, bij hen, Petrus, Paulus en Joannes, elk een ander Evangelie schijnen te verkondigen, — die ieder Bijbelboek bijna behandelen als een antidiluviaansch beenbrok, waarom men een gedierte bouwt, die, om de echtheid van een boek, van eene plaats, of de zin dezer te bepalen, de geheele geschiedenis overhoop halen, alle menschelijke wetenschappen aanwenden, ja heidensche overleveringen volgen, diezelfde geleerden, het is wel ongerijmd! verwerpen de overlevering van vijftien eeuwen Christendom, willen dat dit bijbelschrift, hetwelk zij van alles afhankelijk maken, nogtans alles alleen beheerschen zal, en declameren onophoudelijk, dat Gods woord de eenige kenbron is der waarheid! De uitkomst beantwoordt volkomen aan deze dubbelzinnige handelwijze, en de goede gemeente, die Zondags met den Bijbel ter kerke gaat, meent nog altijd uit dit boek alleen te leeren.

Wat, ten derde, hield den Christus en den Bijbel, gelijk die in het Protestantisme begrepen werden, wat

leerbegrip en *leerwijze* bijéén? De symbolen. Hoe weinig zulks met de Protestantsche beginselen overeen kwam, deze leerstellige geschriften waren toch ontwikkelingen van het grondbegrip, aanwendingen der leerwijze, en om die rede noodzakelijk gevorderd. Want een begrip, dat zich op geene wijze ontwikkelt, is geen begrip, en eene leerwijze, die niet wordt aangewend, is volstrekt niet denkbaar. Dan de wetenschap heeft ook hier haren fakkel gezwaaid, en den laaijen brand doen ontstaan. Onderscheidene Protestantsche geleerden hebben de oorsprong dezer belijdenissen beschreven, derzelver verandering en tegenstrijdigheid doen inzien, en de daartoe noodige vergelijking voor een ieder gemakkelijk gemaakt. «De oud Protestantsche symbolen,» zegt *Baumgarten-Crusius*, «waren oorspronkelijk deels slechts «verdedigings — deels slechts politiek-Kerkelijke be«lijdenis-schriften, en kunnen dit alleen nog zijn; bo«vendien bezitten wij van de meesten niet eens de echte «stukken; de afschriften, zoo als zij zijn nagezien, wij«ken dikwijls in hoofdplaatsen van elkander af, en er «is volstrekt geen vast bepaald overeenstemmend geloof «in deze schriften.» (1) Wie nu, die zijn gezond verstand gebruiken wilde, kon daaraan blijven gelooven? Kon men zich langer aan deze bedroefde geschriften storen? nog nationale godsdiensten behouden, terwijl er over geschiedenis, wetenschappen en kunsten zoo grootsche denkbeelden verspreid werden? Deze denkbeelden, reuzen uit het Idealisme geboren, gingen en gaan nog onophoudelijk rond, om alles te verpletteren, wat het Protestantisme ooit gebouwd heeft.

Boven alles werd duidelijk, dat men, door aan de

(1) Zie *Hase* Hutt. redivir.

symbolische schriften beslissend gezag toe te schrijven, de Protestantsche leerwijze ten eenemaal verloochende, en, gelijk het tot eene spreekwijze geworden is, papieren Pausen gemaakt had. «Hiermede,» zegt Bretschneider, «was het *principium cognoscendi* of het hoog«ste gezag, in zaken van geloof, te eenemaal veran«derd.» «Het kan wel van de Protestanten niet geloo«chend worden, indien zij opregt willen zijn, dat men «zoo doende het Katholijk beginsel der middeneeuwen «tegen hetwelk toch de geheele Hervorming gerigt «was, wederom heeft aangenomen.» Was dit dan een afval? Dezelfde Protestantsche schrijver antwoordt: «De «groote vraag: *Wat leert de H. Schrift?* Was door «Luther, Melanchton, Zwinglius, Calvyn beantwoord «naar hun vermogen, en naar het standpunt, waarop «de wetenschappen der schrift-uitlegging toen ter tijd «stonden.» «Zij maakten er aanspraak op, dat hun «antwoord op deze vraag het ware zij, niet alleen voor «hunnen tijd, maar ook voor de volgende geslachten, «want zij hadden getrouw onderzocht, met behulp van «al de middelen, die hun ten dienst stonden.» «*Ook moes«ten zij zoodanig eene overtuiging hebben, wanneer zij «dat volkomen vertrouwen zouden bezitten, dat noodig «was voor hun groot ondernemen.*» (1) Zoo moesten dan de Hervormers hun eigen beginsel verloochenen om het te verbreiden! Kon de Protestansche godsdienst zich slechts door eene tegenspraak vestigen! Welk eene ongerijmdheid! De H. Geest sprak in verschillende talen, maar sprak Hij zich zelven tegen? Het gevolglijkst zou dus weder zijn den onzin, indien men er dan volstrekt bij blijven wil, in het

(1) Bretschneider, Wat vraagt enz.

heldhaftige te drijven, en de tegenstrijdigheden en veranderingen der Protestantsche leer niet door den H. Geest, maar door den *absoluten* geest uit te leggen; te beweren, dat ieder op zijn standpunt gelijk heeft: dat tot de waarheid eener leer de waarheid eener andere met haar strijdige gevorderd wordt, en, door deze gedurig loopende *momenten* of veranderingen van ja in neen, de Godheid eindelijk in den mensch tot bewustzijn komt, en alles in alles wordt. Ofschoon nu dit idealistisch begrip heimelijk werkt, en een syncretisme of ineensmelting onder de Protestanten heerschen doet, bij hetwelk dat van Calixtus in geene vergelijking komt; zoo ver gaat men evenwel niet. Gelijk ten opzigte van het geloof aan Christus en den Bijbel is aangemerkt; men blijft in zeker midden, hoedt zich voor uitersten, spreekt van eenheid in verscheidenheid, van vormen, ontwikkelingen, overgangen enz., verwerpt die belijdenissen, maar niet geheel en al: «zij waren uitdrukkin«gen van hetgeen men toenmaals geloofde, kunnen wel «niet als regel van geloof, maar van prediking dienen, «zijn geschikt om de eenheid te bewaren; alles komt «daarop aan, dat men in de ontwikkeling het beginsel «getrouw blijve.» Dunne waterdamp, gelijk men ziet, maar die onbegrijpelijk elastiek is.

Hoe voorzigtig almede de kerkbesturen van deze elasticiteit gebruik maken, en den wagen geleidelijk weten te doen voortgaan, daarvan zouden wij verscheiden voorbeelden kunnen aanhalen. (1) Wij hebben er een zeer merkwaardig in ons vaderland. Men heeft daar, om den symbolen hunne kracht te doen verliezen, in het formulier, dat den predikanten ter onderschrijving

(1) Men zie daarover *Hoenighaus* wanderungen.

wordt voorgelegd, eene zoo kleine verandering weten te maken, dat zij niet aanstonds bespeurd, en er lang over getwist werd, of het inderdaad wel eene verandering was; en nog onlangs heeft de synode, in haar antwoord aan den predikant Morees, te gelijk dat zij die verandering verdedigt, den Heidelbergschen Catechismus aangeprezen, en van Vader, Zoon en H. Geest gesproken. Is er eene geschikter opvoeding der menigte in het ongeloof uit te denken. Geene verraderlijke list kan hierbij halen; want het is geene list, men meent zeer billijk te handelen, gaat naar overtuiging te werk, en bewaart eene, in zeker opzigt, prijzenswaarde voorzigtigheid. Men heeft met de Hervormde gemeente het goede voor: dit juist maakt het zoo verderfelijk en onwederstaanbaar. In het kort: het Protestantisme wordt niet door eenen vijand, maar door zich zelve vernietigd.

De laatste verklaring van deze belijdenis, die geene belijdenis is, van dien Christus, die geen Christus is, dien Bijbel, die geen Bijbel is, zij wordt, gelijk wij zeiden, alleen in het Idealisme gevonden. Dit vereent het ja en het neen, en doet God en menschen in eenen nevel verdwijnen. Wat in deze leer stout weg gezegd wordt, dat zegt men ingewikkeld en ten halve van den Bijbel, den Christus en de symbolen. En geen wonder, slechts weinigen zijn in staat, om op dit dunne koordje der abstractie te voltigeren.

Hetzelfde idealistisch begrip, welk in het Gnosticisme tot zijne volkomenheid gebragt is, geeft ons eene tweede uitlegging der bestaande omstandigheden. Wij zeiden, dat daarin het *leerbegrip* en de *leerwijze* of de rede zich vereenigen; maar ditzelfde houdt nog iets anders

in: *het is de laatste tegenstrijdigheid van het stelsel, welke men daarin poogt te overwinnen*, en des te duidelijker gewaar wordt, naar mate men ter harer overwinning, ijveriger werkzaam is. Doch, daar zij, als de laatste, de vorige in zich sluit, worden ook deze dieper en gezamenlijk gevoeld, raken alle tegenstrijdigheden te gelijk in spel en slaan dezelve het gansche stelsel uit elkander. Zigtbaar wordt dit in de welbekende splitsing der theologie: er is eene *speculative theologie*, die van het idee afgaat, eene *Bijbel theologie* het naast uit de historische rigting der vorige eeuw geboren, en eene *theologie* die de *sijmbolen* tot steunpunt neemt. Dit zijn geen drie wijzen van beschouwing eener zelfde leer, maar het zijn drie elkander vernietigende partijen, de drie grondslagen die uit elkander vallen: het hooggespannen idee van den Christus, waardoor het grondbegrip ingang vond, de Bijbel waardoor de leerwijze zich aanbeval, en de symbolen die beiden te zamenhielden.

Zij staan vijandig tegen elkander over, en kunnen zich in deze afscheiding onmogelijk staande houden.

Iemand ga, zonder zelfs hoog te speculeren, van het Protestantsch idee uit, dat het er slechts op aan komt, Christus door het geloof te vatten, dat Hij ons zonder toedoen zaligt, en de mensch leugenachtig is en blijft. Kan, dien overeenkomstig, alles wat de Apostelen en Evangelisten zeggen, onfeilbaar waar zijn? Niet mogelijk! ook zij waren menschen. «Dat alleen..... wat «voortkwam uit hunne ziel, in zoo verre die door den «Geest was verlicht en geheiligd, kan dus voor onfeil«baar gehouden worden, niet datgene, wat veeleer «aan hunne overblijvende menschelijke zwakheid en

«bekrompenheid moet worden toegeschreven, of wat «produkt was, niet van den Geest der waarheid en hei- «ligheid, maar van den geest huns tijds en van de be- «grippen, die uit de Joodsche *theologie* en wetenschap «in het algemeen tot hen gekomen waren.» (1) Hier stapt men over op *geschiedkundigen* bodem, en dààr waar het Protestantisme volstrekt niet te huis is, niets vermag, dààr zal men nu over Apostelen en Evangelisten den meester spelen! Meer geest van waarheid en heiligheid hebben dan zij! Helaas! wat heeft men al niet tot Joodsche *theologie* gemaakt? Ook de Godheid van Christus is en wordt nog door velen uitgelegd als eene Joodsche voorstelling, ontleend aan de Oostersche wijsbegeerte, welke Gods gedachte, als ware zij die eens menschen, een *woord* noemde. (2) Alzoo wordt door het idee van den Christus de Bijbel teruggestooten en vernietigd, welke daardoor anders uitgelegd en begrepen, op zijne beurt het geloof aan Christus verliezen doet.

Een ander roept uit: ik houd mij aan den Bijbel; de Bijbel alleen is de grondslag van ons geloof! niets dan de Bijbel! Wat volgt er? Wijl hij het woord van Drievuldigheid in den Bijbel niet vindt, verwerpt hij dit, kant zich daardoor tegen het geheim in dit woord uitgedrukt, wil nog wel van Vader, Zoon en H. Geest spreken, maar in welke betrekking die Zoon tot den Vader staat, moet in het onbepaalde blijven; ja, of de H. Geest een persoon zij, kan niet beslist worden. Hier

(1) *Stuffke*, verhand. over de kerkelijke overlevering, blz. 391.

(2) *Bertholdt*, Christologia Iudoeorum. *Kant* legt het bijna even zoo uit: God stelde zich de *menschheid* ten doel, dat *denken of spreken bij zich zelven* van God over den mensch is het mensch geworden woord. *Religion innerhalb die grenzen d. vern.*

vergaat de bovennatuurlijke orde, daaarmede Jezus Godheid, en wordt op gezag des Bijbels, het idee van den Christus verworpen. Er volgt echter nog meer: met de Godheid van Christus gaat ook de vereeniging van God en menschen verloren, dus de bovennatuurlijke openbaring en bij gevolg weder de Bijbel, op welke alleen men alles wilde bouwen.

Hetzelfde spel wordt met de symbolen gedreven. Met regt kunnen degenen, die ze als verpligtende geloofsregels erkennen, hunne tegenpartij te gemoet voeren: «Weet dat de Heer geen God is van verwarring, «maar van orde, een genootschap dat zich zonder vast «beginsel bevindt, geene leerstellingen eens bezit, en «dus beneden alle andere secten gedaald is, kan nim- «mer de gemeente Gods zijn.» (1) «Wat blijft over, als «men de eenheid der leer wegneemt, dan een te zaam- «geloopen hoop, waarin een alle gemeenschap vernie- «tigende willekeur heerscht?» (2) Het is ons den Bijbel en Christus, deszelfs inhoud ontnemen; deze *bestaan niet voor ons*, zoo wij die niet in den geest kunnen opnemen, en ons geloof aan hen niet als goddelijke algemeen geldende waarheid uitspreken. Want «zeggen «dat eene geschrevene godsdienst alle uitleggingen toe- «laat dit is zeggen, dat zij geenen bepaalden zin heeft; «en zeggen, dat eene geschrevene godsdienst zich vol- «maken moet in het eeuw verloop en vooruitgaan met «den mensch, dit is zeggen, dat deze godsdienst niet «stellig van aard is, en dus den naam van godsdienst «niet verdient.» (3)

(1) *Doornweerd*, Een woord tot opwekking.

(2) *Hengstenberg*, Evang. Kirchenzeit, 1830, bij Hoenighaus, bladz. 77.

(3) *Ancillon*, Pensées I, blz. 47.

Doch met evenveel regt kunnen zij, die de symbolische schriften verwerpen, ten antwoord geven: juist gij zijt het, die den Christus verloochent, en ons aan *menschen* en *menschelijke* instellingen wilt onderwerpen. Hij alleen is de Heer! Gij zijt het, die het *Evangelie* verwerpt! Indien een ieder daarin door Goddelijke inspraak de waarheid leest, waartoe dan symbolen? «Die «eenheid (die gij zoekt) *moet* geloochend worden, of wij «houden op eene *Evangelische* Kerk te zijn, en zijn «weder eene *Luthersche* of *Calvinistische.*» (1) Wij behooren aan Christus en niet aan Luther of Calvyn; wij volgen den Bijbel en niet deze menschelijke leeringen. «Dat de Kerk historisch en onveranderlijk zij..... was dat «niet van oudsher de grondstelling der Roomsche Kerk? «En zulke stellingen schaamt men zich niet onder ons «uit te spreken!» (2) Zwijgt! nog eenmaal zwijgt! Gij stelt ons voor de Katholieken op de ellendigste wijze ten toon!

Welk eene afzigtelijke tweedragt! Wat diepe verscheuring des christelijken gemoeds! Het betreft hier geene toepassingen of nadere uitlegging der christelijke leer; het betreft de grondslagen van de godsdienst. Is er een God-mensch? Is er een Bijbel? Eene bekende waarheid of leer? met één woord: is er een Christendom of niet? Diep, tot in het hart, tot in zijne innigste levensbeginselen, wordt het Protestantisme aangegrepen; en het is de wetenschap die het doet. Zij eischt gevolgtrekking; zij eischt, als hoogste uitdrukking van al het geschapene, dat het Protestantisme dit in zich zal opnemen. Op die beide wijzen gaat het verloren; want de gevolgtrekking der tegenstrijdigheid is

(1) en (2) Darmst. allg. Kirchenzeitung bij Hoenighaus, blz. 79.

het *niet*, en wie, gelijk het Protestantisme leert, het geschapene en menschelijke verwerpt, hij verwerpt Jezus Christus, die voor ons is *mensch* geworden, en eene *ook menschelijk* godsdienst gesticht heeft.

Maar, zegt men, er bestaat terugwerking, het godsdienstig gevoel is wederom levendig geworden, het Protestantisme herstelt zich: neen het is worstelen met den dood: deze terugwerking zelve, is het bewijs van den naderenden ondergang, en voert ons tot onze derde en laatste bemerking over het begrip van den tijd.

De algemeene gebeurtenis, waarop men verwijst, zegt oneindig meer, dan eene menigte van aanhalingen uit schrijvers en geleerden. Wat van velen, van hooggeplaatsten, invloed hebbenden gezegd of geschreven wordt, moet zeker in eene godsdienst, die geen gezag heeft om iets tegen te spreken, wel eenmaal geschiedenis worden; doch wanneer het zulks worden zal blijft eene gissing; terwijl eene openbare gebeurtenis ons geen twijfel meer overlaat, dat zulke gevoelens eindelijk de kracht hebben verkregen, om tijden en omstandigheden te veranderen, en der zaak haren beslissenden loop te geven. Bijzonder is dit van toepassing op het Protestantisme, dat zich meer ontkennend dan stellig uitdrukt, en eigenlijk in eene individuele bespiegeling bestaat. Zoo dáár, in weerwil van deszelfs verscholen en veel verschillenden aard, iets openlijks en algemeens plaats heeft, is dit het duidelijk bewijs eener gaande zijnde omwenteling.

Welke is dan de groote beweging die wij bedoelen? Degene, welke in ons vaderland door de dusgenaamde Afgescheidenen meer en meer voltrokken wordt, die overal elders, naar omstandigheden gewijzigd, plaats

heeft, en in Engeland, zoo door den historischen zin des volks, als omdat het Protestantisme er uit Schisma geboren werd, eene voor de Katholieke Kerk zeer gunstige zijde heeft. Het is eene terugkeer tot het oude, die door een deel der Protestanten, in tegenoverstelling der overigen, welke den voortgang willen, ijverig gezocht wordt. Deze verdeeldheid is geheel verschillend van die splitsingen, die in den beginne, door het tegenstrijdige der *objective* leer, in de geesten werkzaam was, en hen in nationale godsdiensten deed uit één gaan; zij is ook niet gelijk aan den afval, die door de vrij verklaarde rede der leerwijze veroorzaakt werd; maar zij wordt uit beiden, uit leer en leerwijze vereenigd geboren. Wijl de leer, door de rede onderzocht en van haar doordrongen, zich ontwikkeld, zich als tegenspraak getoond, en uit zich zelve uitgewerkt heeft, zoodat men, òf in Arianisme en Deisme moet vervallen, òf de geheele wereld voor eene abstractie verklaren; dáárdoor ontstaat eindelijk eene verdeeling, als welke den ondergang eener leering kenmerkt. Eenigen, verschrikt van al hetgeen waar hunne godsdienst in bestond te zien verdwijnen en vergaan, zoeken dezelve in het verledene terug, terwijl de overigen den ingeslagen weg van verloochening blijven volgen. Het is eene poging om den levenscirkel te voltrekken, maar die bij het ontzinken der krachten de scheiding te weeg brengt.

Laten wij hier de grondgedachte herhalen, welke ons overal geleid heeft; eene leering leeft gelijk alle leven, zij keert onophoudelijk tot haar beginsel weder; en gelijk bij iedere levensverheffing het bloed driftiger omvloeit naar het hart, zoo ook wendt zij zich, wanneer zij wordt aangerand, naar hare oor-

sprong en den grond van haar bestaan met meer aandrang terug. Is die oorsprong zuiver, is dat beginsel waar, dan strekt iedere aanranding bij uitkomst haar ten voordeele, doet hare waarheid nog meer uitblinken en verjeugdigt hare krachten. Maar is dat beginsel valsch, dan werkt het onophoudelijk ten nadeele, en meer en meer raakt men, door de tegenstrijdigheid die het bevat, van hetzelve verwijderd. Eindelijk slaat het vreesselijk oogenblik, dat de levensvraag gesteld wordt: eene laatste poging gebeurt: stuipachtig, met «*woelingen, spanning en schokken*» grijpt men naar het oude beginsel terug! Helaas het ligt dood in het verledene! Daar klemt en klampt men zich dan aan vast, de scheiding voltrekt zich, en het leven vliegt als eene vlugtige droom in het ijdel der lucht. Zoo werd en wordt nog in het Protestantisme de Christus, de Bijbel en de oude leering verworpen; niet eensklaps, niet geweldig, niet uit eenen vijandigen zin, maar langzaam, maar vriendelijk, dikwerf bedektelijk, soms zonder dat men het weet; want het gebeurt uit kracht der leering zelve, wier innigste beginselen hier werkzaam zijn. Ten laatste ontwaart men aan alle kanten den gapenden afgrond: terug! terug! klinkt de kreet der eenvoudigen, en zij willen 1600, in welke eeuw de verschillende leeringen zich eenigzins gezet, en bepaald uitgesproken hadden, op nieuw in het leven roepen; ijdele poging! de wereld staat niet stil. Het waren leeringen van *dien* tijd, zij zijn dood, de rede heeft ze verworpen, zij hebben zich zelve vernietigd, en slechts gedachteloos kan men daaraan blijven hechten. Deze tegenstelling eenmaal begonnen, neemt gestadig toe; de eenen moeten meer en meer in den dooden vorm

verdroogen en verharden, de anderen ten laatste, met opgeving van alle orde en wet, uit één snellen en in hunne gedachten verdwijnen. Het bloed is uit het hart gestort, en nimmer keert het er in weer!

De *Kerkbode* heeft den schrijver van het opstel over den toestand van het Protestantisme, uitgemaakt voor een' *schijngeleerde*, voor iemand die *blijkbaar* en dus onbeschaamd *liegt*, die slechts uit is op *sophistisch clinquant* of *blinkende drogredenen*, enz.

Zijn dat nu bewijzen? Is zoo doende uitgelegd, hoe de Hervormde gemeente in Nederland de Pruissische godsdienst belijdt? Zijn dit toover-woorden, waardoor eensklaps zoo veel is als niet gezegd, wat toch zoo duidelijk gezegd is door de Hervormde Synode, dat, namelijk, de Evangelische Kerk van woelingen, spanning en schokken beroerd wordt, en er een groote overgang zal plaats hebben? Het was der moeite waardig, dat eens uit te leggen; een overgang in de christelijke geschiedenis beteekent zoo iets! De *Evangelische Kerkbode* had hier gelegenheid, om het Nederlandsch publiek eens een begrip te geven, der Evangelische Kerk, van derzelver leer, eenheid, afkomst, vooruitzigten, en wat dus meer zij.

In het algemeen heeft het bescheid, ons door den *Kerkbode* gegeven, niets dat iemand kan bevreemden: hetzelfde ontvangen, bij voorkomende gelegenheden, de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* en de *Noord-Brabander*, op welker zoo bondige vertoogen, zelden anders dan met betichtingen wordt geantwoord; en

nu, teekent zich de *Katholiek* niet met hetzelfde kruis? Gelijk het evenwel hier in het bijzonder luidt, kan dit bescheid, als men zich stelling èn aard van den *Kerkbode* te binnen roept, tot eene en andere vraag aanleiding geven.

Het is bekend, het Protestantisme heeft *altijd* bijzonder veel geleken op dien, aan Zwingel verschenen, *zeker iemand, die noch wit, noch zwart was;* edoch de verwarring, de duisternis, de twist en versnippering, waarin het eindelijk in onze dagen vervallen is, kan zich in geene voorstelling hoe nevelachtig laten zamenvatten; dat gaat eene transcendentale verbeeldingskracht te boven! en de, nu reeds oude, *Kerkbode*, die druk van den eenen kant naar den anderen loopt, om al dat gedruis in zijn trechter te vangen, maakt van tijd tot tijd de wonderlijkste figuren! Hij zou een zeer geschikt zegel of zinnebeeld voor zich vinden in eene dier Gnostische gemmen of gesteenten, op welke men menschen ziet afgebeeld, met puntige sperwerhoofden, met dikke slangenlijven en kwispelende visschenstaarten, met leeuwenbekken, daar een tor of spinnekop uit loopt, rondom bezaaid met zon, maan en sterren, bloempjes, rateltjes, halve woorden en ander Egyptisch toovertuig, waar deze eerste ketters hun mengsel van Christen- Jood- en Heidendom door trachtten te verzinnelijken.

Dat men, na zulk een moeijelijke taak op zich genomen te hebben, soms buiten adem staat, en het antwoord, dat de omstandigheden vorderen, niet vinden, noch geven kan, is wel zeer duidelijk, en in het geheel geene vraag.

Maar het is eene vraag, hoe toch iemand ter we-

reld beweren kan, wat de *Kerkbode* beweert, dat, als de een roept: twee maal twee is drie, en de ander: twee maal twee is vijf! en een derde: het is zes! en wederom een ander: het is zeven! en zoo tot in het ontelbare, zulks, wel beschouwd, niet anders zij, dan eenheid in verscheidenheid! kracht van geest! menigvuldigheid des zich ontwikkelenden levens!

Het is eene nog moeijelijker vraag, hoe geen schijnbaar, maar wezenlijk geleerden, hoe menschen van eenig karakter, zulk eenen rol willen op zich nemen, of er door omstandigheden toe kunnen gedwongen worden, daar men toch, bij de minste redenering, om zijn opzet vol te houden, moet vervallen in *drogredenen, blijkbare leugens en in den schijn van geene geleerdheid te bezitten.*

Dan, wie legt het uit? wie kan zeggen, hoe het kome, dat men, eenmaal die stelling hebbende, ingenomen, nog niet de beste zijde vertoont, ten einde het oog van het overige af te leiden? dat men na deze bonte liverei der dienstbaarheid te hebben uitgegeven voor de vrijheid en het bruiloftskleed van het Evangelie, nog aan iemand, wie hij ook zij, *leugen, schijngeleerdheid* en *drogredenen* durft ten last leggen? Dat is zich prijs geven, dat is niet alleen niet *geleerd*, maar *niet slim* zijn; het is volstrekte afwezigheid van gedachte.

De vorige vragen laten wij daar: op de laatste meenen wij eenig antwoord te moeten geven.

Wij hadden het treurig schouwspel der verwarring, waarin zich het Protestantisme meer en meer oplost, niet aan onze lezers willen vertoonen, zonder hen tevens te wijzen op den geest, die met zijne zwaaijende

fakkelen de menigte voor zich heenen drijft. Wij hadden alzoo van Luther gezegd, *dat hij de godsdienst gemaakt had tot het niet eener abstractie, het noodzakelijk verstand had vrij verklaard, en den vrijen wil noodzakelijk;* welk eene afschuwelijke verwarring! hoe monsterachtig scheel ziet dat alles door elkander heen! Het was daar wel het hoofd van den dwaalleeraar, dat uit de rookwolken opstak, zonder grijns, en met slangen er rondom! Is het te verwonderen, dat de *Kerkbode* duizelde? Te vergeefs beproefde hij zich aan de folianten zijner geleerdheid vast te houden; hij schreef eene plaats van Luther half uit, die, in haar geheel gelezen, juist het tegenovergestelde van hetgeen de afschrijver bedoelde te kennen geeft; meer kon hij niet: hij viel; ja hij viel, toen hij scheldwoorden voor bewijzen gaf, en in plaats van te toonen, hoe de zijnen nog aan den Godmensch en de H. Drievuldigheid gelooven, de Katholieke Kerk belasterde en haar aanbidding van Engelen en Heiligen verwijten dorst!

Zie daar ten minste eene der redenen, die den *Kerkbode* in deze verbijstering gestort hebben. Wij hadden den vinger midden op de wond gezet: hij moest wel schreeuwen. Zal het ons terughouden, om die wonde verder te behandelen? gansch niet; wij zullen ons opstel liever op eenen anderen tijd beëindigen, windsels en doeken wegscheuren en den zwarten kanker laten zien; wij zullen nu onze stellingen, een voor een en door elkander bewijzen. Zij bevatten de eigenlijke dwaling, die de geesten heeft vergiftigd, en de verloochening van Christus heeft voortgebragt. Meer en meer zal men begrijpen, dat het Protestantisme eene godsdienst is zonder liefde, dat deszelfs on-

zigtbaarheid geen *geest*, maar het *niet* is, en dat, om die rede alleen, de blijde feestelijke tempels des Christendoms door hetzelve veranderd zijn, in naakte gevangenissen, waarin de mensch, aan wien Christus zelf het leven niet hergeeft, slechts over zijnen onherstelbaren val kan peinzen en treuren!

KEIZER JULIAAN DE AFVALLIGE.

(*Vervolg en slot.*)

Juliaan is dan keizer, alleenheerscher! Hier ontsluit zich dan de gouden eeuw door Numa Pompilius beloofd aan het land, op welks troon een wijsgeer zetelt. De verdienstelijke Juliaan, hij die als Caesar de vader van Gallië was, zal de vader des geheelen Romeinschen rijks wezen. Helaas! neen. Keizer Juliaan is het onheil des rijks, zoo als de H. Gregorius van Nazianze, te Athene, in zijnen medeleerling Juliaan voorspelde. Juliaan was een verloochenaar des christendoms, een gezworen vijand van den gekruisten God-mensch. In Gallië huichelde hij christen te zijn en het Christendom zelf tegen de Arianen te beschermen; het was echter slechts gunstbejag: in het geheim aanbad hij de afgoden des heidendoms. Zijne eerste bezigheid na zijn nachtelijk ontwaken, was eene offerande aan Mercurius. Juliaan, die zich wijsgeer waande, was de speelbal des bijgeloofs; raadpleegde waarzeggers en wigchelaars. Hij zelf verhaalt dat hij, in den nacht, gedurende denwelken hij den aangeboden keizerstitel nog weigerde, zijne toevlugt tot Jupiter nam, hem aanbad en van hem een teeken verzocht. Hierop zou Jupiter hem inderdaad een teeken gegeven, moed ingesproken en bevolen hebben zich tegen den wil des legers niet te verzetten. (1) Ook verzekerde hij zijnen vertrouwelingen dat hem dienzelfden nacht de beschermgeest des

(1) Jul. ad Athen.

rijks verscheen en zeide: «Reeds lang, o Juliaan, zweef ik, in het verborgen, door uwe woning, met de hartelijkste begeerte van uwe waarde te verhoogen. Eenige malen ben ik, afgewezen, van u weggegaan. Indien ik ook nu, nu er zoo velen tot mijnen wensch toetreden, verstooten word, zal ik ter neêr geslagen vertrekken. Bewaar echter dit in het diepste uws harten, dat ik u niet lang zal bijblijven.» (1) Ziedaar de waarborgen waarop Juliaan zijne onderneming aanvaardde; maar alvorens tegen Constantius op te rukken, droeg hij der krijgsgodin, Bellona, een geheim zoenoffer op. De geleerde graaf van Stolberg meent dat het een menschenoffer was. Juliaans lofwaardig gedrag in Gallië was dus in zijn heidensch binnenste niet van hemelschen oorsprong en bovennatuurlijke zuiverheid en kracht; maar ten hoogste, het gevolg dier uitnemende inborst, welke ook de H. Augustinus in hem prijst — *egregiam indolem*. Nogtans, wat is de natuur, indien de genade haar niet voorkomt en ondersteunt? Een tuin, wel is waar van schoonen aanleg, maar die, hoezeer ook niet geheel onbearbeid gelaten, door allerlei onkruid misvormd is en geene vruchten des heils kan voortbrengen. Reeds in Gallië waren Juliaans goede hoedanigheden door den zwarten sluijer der huichelarij schandelijk overdekt; zijn hart was niet eenvoudig, niet waarlijk deugdzaam. Nog in 361 vierde hij, even voor zijnen togt tegen Constantius, te Vienne het feest van de verschijning des Heeren, en aanbad, zegt Ammianus Marcellinus den God der Christenen plegtig. Welligt nam hij ook een Judas-aandeel aan de H. Communie. Maar kort hierna, toen hij met zijn leger in Illyrië

(1) Ammiam. Marcellin.

stond, wierp hij het masker af, offerde in het openbaar den afgoden en zond den voornaamsten tempels van Griekenland rijke geschenken toe.

Nadat hij te Constantinopel, den troon beklommen had, versierde hij zijne geschiedenis met schoone daden; dat hij de weelde uit het hof verbande, de consuls en senatoren eerde, de raadsvergaderingen vlijtig en werkzaam bijwoonde, vaak zelfs de regtsgedingen zijner onderdanen geduldig aanhoorde en billijk uitwees, is prijsbaar en zoude ook zijn karakter tot eer verstrekken, indien slechts het vermoeden, dat de haat tegen Constantius hem een magtige spoorslag was om dezen zijnen voorganger te overtreffen, ongegrond ware. Nogthans, Juliaan bezat niet, althans beoefende niet die deugd, welke Maurij met zoo veel waarheid, de weldadigheid der vorsten noemt; Juliaan was niet regtvaardig, maar zijne geheele regering was eene aaneengeschakelde, stelselmatige partijzucht voor de heidenen en onderdrukking der Christenen, zijn hartstogt, de afgoderij en de haat tegen het Christendom, berokkende hem nog bij zijn leven, de verachting zijner onderdanen; zijn blind bijgeloof sleurde het geheele rijk tot aan den rand des verderfs en deed hem zelven er in storten.

Naauwelijks was hij, na den dood van Constantius te Constantinopel aangekomen, of hij gaf plegtige bevelschriften uit ter herstelling der afgodendienst. Hij zelf wilde als Hooge Priester, welken titel hij aan dien van Keizer paarde en in zijne achting gelijk stelde, het voorbeeld geven. Zijn keizerlijke tuin werd door de menigte van altaren als in een pantheon herschapen; de zonnegod (Helios) had eene huiskapel in het

paleis. Juliaans eerste bezigheid na het ontwaken was zijnen goden in zijnen tuin offeranden op te dragen; dagelijks offerde hij, bij zonne op- en ondergang, aan zijnen hoogsten god Helios en des nachts bragt hij nog aan de daemons der duisternissen zijne hulde. Niet een enkel feest mogt zonder offers, in de tempels der betrekkelijke goden, voorbijgaan. En, bij al die verrigtingen gedroeg hij zich, volgens zijne ligt opgewondene geaardheid, met al de uitgelatenheid van een' phantasiast; zoodat zijne kleingeestige bedrijvigheid hem zelfs bij heidenen belagchelijk maakte: hij, keizer Juliaan, slagtte zelf het offervee, ontzag zich niet, ter ontdekking van voorteekenen, met eigene handen in de rookende ingewanden der offerdieren te wroeten. Toovenaars, wonderdoeners, waarzeggers, wigchelaars, menagyrten, (1) allerlei soort van wonder-kramerij stroomde van alle kanten op hem af; het paleis was opgevuld met eerloozen en vagebonden. Zij, die hunnen goeden naam verloren hadden, op giftmenging en kwaadwillige tooverij betrapt, die tot de gevangenis of mijnwerken verwezen waren, en anderen, die met hunne verachtelijke kunsten zich ter naauwernood een bestaan konden verdienen, priesters en hierophanten kwamen eenslags opdagen en werden in groote eere gehouden. (2)

Niet minder dan het voorbeeld, begunstigde het keizerlijk gezag van Juliaan de afgoderij. De door vroegere keizerlijke edicten geslotene tempels moesten heropend, de bouwvallige hersteld, de geslechte herbouwd wor-

(1) Menagyrten waren zij, die de maandelijksche offers voor Cybele zamelden.

(2) Vergelijk Chrysostomus, de S. Babyla, contra Jul. et gent. n. 14.

den; de afgodische gebruiken waren veelal reeds afgeschaft en plaatselijke plegtigheden ter eere van bijzondere goden onderbroken, maar de nieuwe keizer beval deze allen te hernieuwen.

Het Heidendom zou dan herleven. Juliaan gevoelde echter al te zeer dat de ziellooze afgodendienst bij het, den geheelen mensch verrukkende Christendom, al te flaauw afstak om het menschdom, hetwelk de kracht en zalving der christelijke godsdienst reeds kende, duurzaam te kunnen boeijen; hij trachtte dus het Heidendom niet slechts te herstellen, maar ook te verbeteren. Meerdere hulpmiddelen, waartoe het Christendom hem duidelijk tot voorbeeld verstrekte, zouden dit gezamenlijk bewerken. Bijzonderlijk moest de godenleer gezuiverd worden: de lezing van dichters en wijsgeeren, welke de Godheid vernietigen of de goden als menschen voorstellen, werd, vooral aan de heidensche priesters verboden. Vervolgens legde Juliaan zich met allen ernst daarop toe, dat de heidensche priester met al dien invloed, welken thans de christelijke priester bezat, verrijkt wierde. Ten dien einde moest bewerkt worden, dat het afgodische priesterschap in de achting des volks reze. Deshalve gaf Juliaan den heidenschen priesters de hun ontnomene oude voorregten terug, stelde eene soort van hierarchie onder hen in, opdat ook de afgoderij voortaan met een bisschoppelijk aanzien en gezag mogte prijken; voorts gebood hij dat een priester met den hoogsten ambtenaar der provincie in gelijk aanzien staan zoude en hen te mishandelen verklaarde hij eene heiligschennis te zijn. Maar ook door innerlijke zedelijkheid wilde Juliaan de bediening des altaars geheiligd zien, en

beval dat men daartoe geschikte personen uitkoze, dezulken namelijk, die zachtmoedig en menschlievend waren, die eenen bijzonderen godsdienstzin en groote genegenheid voor de tempeldienst hadden, wier huisgezinnen in vroomheid uitmuntten. Het leven des priesters moest dan ook een voorbeeld van stichting zijn: geen onbetamelijke gesprekken of boerterijen mogten ooit zijne lippen bezoedelen; het tooneel, de renbaan, beesten- of zwaardgevechten bij te wonen was hem verboden; zijne kleeding moest zedig zijn, maar de godsdienstoefening moest hij steeds in rijken tooi verrigten. Om voortaan ook de heidensche eerdienst aantrekkelijker te maken, voerde Juliaan bij de godsdienstige zamenkomsten, lofgezangen in, terwijl eene openlijke preek door eenen priester gehouden, het volk stichten, onderwijzen met godsdienstvuur verwarmen zoude. Daarenboven stelde hij nog eene soort van zuiveringen (eene navolging der christelijke boete en voorbereidingen tot het doopsel) in; zij waren bijzonderlijk voor de zoogenaamde bekeerlingen, om hen van de smetten des Christendoms te reinigen en om hen te beproeven, vòòr dat zij tot de offerande aan de goden toegelaten wierden; hierdoor beloofde hij zich *en* de afgodische geheimen in hoogachting te brengen, *en* de zedetucht te verbeteren. Hij beproefde zelfs het heidendom eene vertooning van heiligheid te doen maken en poogde daartoe zoo mannen- als vrouwenkloosters te stichten. Maar boven alles benijdde Juliaan den «goddeloozen Gallileërs» (zoo noemde hij de Christenen) hunne liefdadigheid, dewelke zich zelfs jegens heidenen uitstrekte; hij wilde die navolgen en daarmede de heidenen onderling naauwer vereenigen. Hij gebood de oprigting van algemeene

armenhuizen; deed voor zieken en gevangenen, alsook voor de begrafenis der dooden zorg dragen en beval den reizenden gemeenschaps-brieven (schriftelijke bewijzen van getrouwheid aan godsdienstpligt) mede te geven, om hen daardoor in de liefde der andere gewesten aan te bevelen. Eindelijk moest ook de staatkunde, gelijk vroeger, zoo ook nu wederom, het Heidendom beschermen, onderschragen, zich als in echtverbond, aan hetzelve paren. Juliaans doel was namelijk de afgodendienst tot het hart van het staatslighaam te maken en door al dezes aderen heidensch bloed te doen stroomen. Romeinsch Rijk en Heidendom moesten voortaan eene en dezelfde zaak uitdrukken, zoo zeer moesten zij door elkander geweven worden, zich wederzijds doordringen, ja als vereenzelvigd worden. (1) Vooral moet dus de wetgeving heidensch zijn. Daartoe behoefde deze echter niet veranderd te worden; trouwens zij was nog niet verchristelijkt, maar nog steeds de oude Romeinsche; er waren echter eenige op zich zelf staande bevelschriften ten gunste des Christendoms en van deszelfs belijders en priesters gegeven, doch deze werden nu door Juliaan ingetrokken. Iets anders was het met de toepassing en uitvoering der wetten. Deze geschiedde reeds grootendeels in den geest des Christendoms: want sedert de halve eeuw van vrede, welke de Kerk genoten had, waren door Constantijn den Groote en zijne zonen, ter vervulling der posten en staatsbedieningen, allengs de Christenen

(1) Zoude men zoo uit dit, als uit het volgende, niet bijna zeggen dat zekere protestantsche staatsmannen hunne beoordeeling van het protestantisme en hunne vijandelijkheden tegen de katholieke godsdienst en hare belijders, in de school van den vijand van Christus, Juliaan, geleerd hebben?

voorgetrokken. Juliaan gaf nu de voorkeur aan de vereerders van zijne goden; en al de ambten van invloed èn aan het hof, èn in het staatsbestuur, èn in de provinciën, èn in de regtbanken, èn in het leger waren voortaan voor heidenen, ten wier gevalle menig Christen, ook in weerwil zijner verdiensten, zelfs afgezet werd.

Naar evenredigheid dat Juliaan het Heidendom verhief, trachtte hij het Christendom te doen dalen, en, zoo mogelijk, geheêl te doen verzinken. Hiertoe sloeg hij een' eigen' weg in. De geschiedenis had hem geleerd dat de gewelddadigheden der heidensche keizers, wel verre van het Christendom te onderdrukken, het veeleer versterkten: zij verstaalden den moed, verhoogden de godsvrucht, ontvlamden en versterkten den ijver der Christenen, en verwekten zelfs in heidenen verteedering voor zulke bovenmenschelijk geduldige lijders en bewondering voor eene, den mensch met zoo overwinnende kracht bezielende godsdienst. Juliaan wilde dan de Christenen niet, als dusdanigen, doen lijden, en dit nog te minder daar zijn haat hun de eer des marteldoms niet gunde. Hij wendde dan voor, hen door zachtheid voor zijne goden te willen winnen; maar deed intusschen het Christendom eene niet geringe vernedering aan, door het tot eene geduldde godsdienst te verlagen. Zijn dulden bestond echter slechts in woorden: want in waarheid liet hij niets onbeproefd om het vooreerst, volgens zijne meening, te ondermijnen, door het in de staatkundige nietsbeduidendheid en in de verachting, waarin het onder de heidensche keizers, vóór Constantijn den Groote lag, terug te dringen Belooningen, eerambten,

beloften, overredingen, met één woord, alles wat op het zwakke menschelijke hart werken kan, werd aangewend om het getal der Christenen te verminderen; en inderdaad zag men destijds de brood-Christenen, zoo als er onder Constantius zeer vele de Kerk waren binnengeslopen, tot het Heidendom terugkeeren; of laat ons liever zeggen, dat de Kerk van die naam-Christenen gezuiverd, ontlast werd. Maar het ligchaam zelf der Kerk werd door dit verlies eeniger onnutte leden niet verzwakt; veeleer kon het zich nu, van dien overlast bevrijd, meer ongehinderd bewegen. Juliaan beproefde dan nog andere middelen met het doel van de Kerk zelve te ontzenuwen. Zijne voornaamste poging was der Kerk allen invloed te benemen en haar zelfs verachtelijk te maken. Hiertoe strekten niet alleen de door hem genomen maatregelen, om de Christenen uit alle aanzienlijke posten te weren; maar ook ontnam hij met datzelfde inzigt aan de geestelijken, welke hij te gelijk lasterlijk als volksverleiders voorstelde, aan de Godgewijde maagden en weduwen alle voorregten en inkomsten, hun door Constantijn den Groote en Constantius toegestaan; hij bedoelde deze standen, door dezelve voorloopig van het uiterlijk aanzien te berooven, allengs in de achting te doen dalen en hun reeds terstond de eer hunner weldadigheid, welke zij door het edel gebruik hunner inkomsten zich verwierven, te doen verliezen. Zijne onregtvaardige vijandelijkheid jegens deze invloed hebbende lievelingen der Christenen ging zoo ver, dat hij aan zijne intrekkingsbevelen eene terugwerkende kracht gaf, en het reeds genotene, vaak met ongeloofelijke hardheid, van hen terug vorderde. Om, zoo veel mogelijk, der christe-

lijke geestelijkheid alle inkomsten te ontnemen, de godsdienstoefeningen te ondermijnen, of ten minste haren bloei te verminderen, de openbare liefdadigheid der Christenen te verdelgen en daardoor aan het Christendom al dieper wonden toe te brengen, beroofde hij de kerken van hare bezittingen. De boosaardige geest dezer maatregelen straalde uit de wijze van uitvoering maar al te zeer door; wreedheden werden er gepleegd, de kolommen der kerken met het bloed van geestelijken gever vd, om hen tot de ontdekking dier schatten te dwingen. Maar Juliaans haat tegen Christus bleek nog bijzonderlijk uit een ander middel, waarvan hij zich ter verlaging der Kerk bediende. Hij, de wijsgeerige keizer, vergat zich zoo ver, dat hij tot de zedelooze laagte eens twiststokers afdaalde. Om namelijk de Christenen en hunne godsdienst bespottelijk, ja verachtelijk te maken, zocht hij de vorige geloofstwisten over de Godheid van den tweeden persoon der H. Drieëenheid tusschen de Katholieken en Arianen, met nieuwe vlammen te doen uitbarsten; twisten, welke, gelijk de geschiedenis reeds maar al te zeer geleerd had, in die tijden van geloofsijver, onfeilbaar ook den innerlijken vrede des rijks moesten ondermijnen. Juliaan riep dan de Katholieke bisschoppen terug, doch zonder de Arianen, die derzelver bisdommen overweldigd hadden, te verdrijven; integendeel, hij duldde of liever begunstigde alle kettersche secten, riep met de Katholieke bisschoppen ook tevens de verbannen ketters weder in zijn rijk, opdat, tot groot nadeel des Christendoms, de vorige geloofstwisten herleven zouden. En om dit doel des te zekerder te treffen, deed Juliaan hen in zijne tegenwoordigheid redetwisten, en

riep hun dan met die, hem eigene gelaatstrekken van bespotting, toe: Hoort naar mij: want, ook de Franken en Allemannen hebben naar mij geluisterd. Doch zijn raad bestond dan in niets anders dan in eene, hem niet gemeende vermaning, tot onderlinge eensgezindheid, of liever verdraagzaamheid in het godsdienstige; terwijl te gelijk zijne boosaardige stemming jegens het Christendom al verder en verder ging. Deze beroofde zelfs Juliaan van alle waarde van karakter; de keizerlijke stokebrand werd oorblazer. Ja, hij ontzag zich niet van, door een' eigenhandigen brief, de Christenen van Bostra tot wraak tegen hunnen bisschop Titus op te ruijen. Deze had hem namelijk geschreven dat de Christenen dier stad, hoewel niet minder in getal dan de Grieken (heidenen), evenwel, krachtens de vermaningen hunner geestelijken, nimmer de rust verstoorden. Dit werd nu door de venijnige schrijfstift van Juliaan aldus verklaard, als of de bisschop zijne geloovigen, op eene verraderlijke wijze, beschuldigd hadde van niet uit eigene deugd vredelievend te zijn, en uit dien hoofde raadde de keizerlijke lasterbrief den Christenen van Bostra aan, hunnen bisschop uit de stad te verjagen. Uit andere plaatsen, zoo als uit Cyzica, verdreef hij zelf (door zijne beulen) de bisschoppen en de andere geestelijken, ten einde daardoor te beletten hetgene hij niet durfde uitdrukkelijk te verbieden: te weten, het houden van godsdienstige bijeenkomsten, het onderwijs in de godsdienst en de uitoefening der H. Geheimen.

Om eindelijk der Kerk den doodsteek toe te brengen, wette Juliaan een' moordpriem, met welken de vijanden der Kerk haar nog in deze op verlichting en

verdraagzaamheid snoevende eeuw en wel in een land, hetwelk wij zoo gaarne het klassieke land der vrijheid hooren noemen, in ons vaderland, maar al te lang gewond hebben. Juliaan de apostaat, die niets zoo zeer bedoelde als de vernietiging der Kerk, verdreef de Christenen van de openbare leerstoelen. Den Christenen werd het verboden, slechts aan heidenen werd het toegelaten onderwijs in taalkunde, welsprekendheid, uitlegging der Grieksche redenaars en dichters, en, volgens den H. Joannes Chrysostomus, in de geneeskunde te geven; veel minder mogt een Christen de bediening van (zoogenaamden) sophist uitoefenen: omdat een zulke zijne leerlingen niet slechts in de welsprekendheid onderwees, maar ook in eene soort van zedekunde, en daardoor invloed op de vorming hunner harten had. De sluwe berekening, welke de vijand Gods hierbij had, kon geen geheim zijn. De verstanden en harten der opkomende christelijke geslachten moesten namelijk onder den adem van heidensche leermeesters verpest, ontchristelijkt, met het Heidendom, zoo al niet terstond verbroederd, althans vertrouwd en allengs voor hetzelve gewonnen worden; of wel zouden de Christenen, de besmetting der scholen ontvlugtende, tot onwetendheid gedoemd worden en gedoemd blijven, en aldus zoude de Kerk, zoo als Juliaan meende, zich nimmer uit hare vernedering kunnen opheffen, maar veeleer daarin nog dieper moeten wegzinken en ten laatste niets meer zijn dan een akelig, duister hol. Verfoeijelijk plan! Hoe moorddadig voor den geest! (1)

(1) Schande over hen, die dit verraderlijke wervings-systeem des keizerlijken duisterlings ten voordeele van het Protestantisme, in

Dat Juliaans bevelschrift inderdaad deze strekking had, dat de onwetendheid voortaan het verachtelijk aandeel der Christenen zoude wezen, blijkt uit de wijze, waarop zij, die niet gelijk wij, den blooten letter van dit keizerlijk decreet, maar ook deszelfs daadwerkelijke toepassing, uitvoering en praktische gevolgen kenden, hiervan gewag maken. De H. Gregorius van Nazianze, de geschiedschrijvers Socrates, Sozomenus, Theodoretus, Rufinus verhalen, dat Juliaan den Christenen verboden had de letterkunde, de heidensche (klassieke) schrijvers te beoefenen, en dat hij slechts afgodendienaars in de scholen toeliet. Menschen, die — door welken geest gedreven, zij dàär gelaten — het zich immer ter take schijnen te stellen de vijanden der Kerk te verdedigen, beschuldigen de klaagstem der Kerk, door bovengenoemde schrijvers tot ons overgebragt, van overdrijving; maar zij bedenken niet dat het verdrijven der christelijke leeraars juist op datgene, hetwelk die schrijvers ons vermelden, nederkomt. Trouwens, wilden de Christenen hunne kinderen, door de heidensche leermeesters, die onder zulk een stelsel van onderwijs, hunne lessen ter aanbeveling des Heidendoms inrigtten, niet laten bederven, zoo moesten zij hen uit die scholen terug houden, gelijk zij hen, uit pligtbesef, daaruit ook werkelijk terughielden. Eere zij dezen waarlijk godsdienstigen ouders, die zich, om het geloof en de goede zeden en daardoor de zielen hunner kinderen te bewaren, de schande der onwetendheid in hen getroostten! Maar de Kerk was

ons vaderland poogden op te dringen! Eere den regtvaardigen Koning, die reeds heeft te kennen gegeven, dat niet met Hoogstdeszelfs wil eene zulke geest-tyrannij op de Katholieken hier te lande drukte!

altijd eene voorstaanderesse van alles, wat 's menschen geest beschaaft. Ook toenmaals zag men mannen, die in hare bedoelingen traden, zoo als de beide Apollinarissen, vader en zoon, in Syrie, en den H. Gregorius van Nazianze in Klein-Azie, zich bevlijtigen, om, door het opstellen van werken over alle vakken van onderwijs, de wetenschappen onder de Christenen voor den ondergang te behoeden.

De verraderlijke zachtheid, waarmede Juliaan veinsde de Christenen tot het Heidendom te willen bekeeren, was echter meer stelselmatig bedacht, dan eene ware vrucht zijner wijsbegeerte of zijns harten; zijn ijver voor de afgoderij en haat tegen het Christendom deden hem niet zelden zijn plan, door het gebruik van looze bekeeringsmiddelen verbreken; en alsdan vertoonde zich in vele toevallen, door het opengereten masker, zijne tegen den waren God zoo venijnige ziel in al hare afschuwelijkheid. Het was hem niet genoeg de christelijke ambtenaren van aanzien afgezet te hebben, hij gebood ook, de christelijke soldaten, die hunne godsdienst niet wilden verzaken, uit het leger weg te zenden; maar om hen, ten minste voor het oog, aan de afgoden te doen offeren, gebruikte hij deze kunstgreep. Van het voornaamste veldteeken, het Labarum, had hij het naamcijfer van Christus weggenomen en het de heidensche gedaante teruggegeven: insgelijks waren de andere veldteekenen, op zijn bevel, met afgodsbeelden omhangen; van deze veldteekenen omringd zat Juliaan, bij gelegenheid der plegtige gelduitdeeling aan het leger, op zijnen troon; maar nevens hem stonden een brandend altaar en eene tafel met wierook, en nu beval hij, onder voorwendsel

van een oud gebruik te herstellen, iederen soldaat, alvorens het goudstuk uit 's keizers hand te komen ontvangen, eenige granen wierook in het vuur te werpen; en dit werd hun dan naderhand als eene verzaking van het Christendom aangerekend. Eenigen, het bedrog met schrik ontwarende, wierpen, onder betuiging dat zij Christenen waren, het ontvangen goud voor Juliaans voeten neder; zij werden ter doodstraf geleid. Zij bleven echter standvastig en reeds was het eerste slagtoffer nedergeknield, als hun onverwachts het leven geschonken werd, maar slechts om het in ballingschap te slijten. Schier op dezelfde wijze bedroog hij de burgers. Het was de gewoonte de beeldtenissen der keizers te eeren; ook de Christenen onderhielden dit gebruik; maar nu deed Juliaan zijne beeldtenissen met afgodsbeelden omringen, in de hoop van hierdoor de Christenen allengs aan de afgoderij te gewennen, of van gelegenheid te vinden, de onwilligen, als majesteitsschenders te kunnen kwellen.

Juliaan was inderdaad, hoezeer hij er den naam van vreesde. een tyran in den vollen zin des woords: dat vuur, zegt de H. Gregorius van Nazianze, hetwelk Juliaan in zijn binnenste voedde, moest, na zoo veel rooks en vonken uitgeworpen te hebben, eindelijk ook vlammen uitbraken. Het was hem een genoegen de Christenen aan allerlei wreede mishandelingen ter prooi te zien; daarom stelde hij het gezag bij voorkeur in handen van hardvochtigen; en liet hij het geweld, waarmede de heidenen soms tegen de Christenen woedden, altijd ongestraft; en, wanneer dezen zich bij hem beklaagden, gaf hij hun schimpend ten antwoord, dat immers de wet van hun Evangelie hen

tot geduld in lijden en vervolgingen verpligtte. Daarenboven gaf Juliaau zelf tot zulke mishandelingen aanleiding. Hij gebood namelijk dat alles wat den heidenschen tempels, onder de christelijke keizers, zijne voorgangers, ontnomen was, denzelven moest worden teruggegeven, en dat ieder, die in het slechten eens tempels deel genomen had, voor deszelfs herbouw of het vergoeden van deszelfs waarde aansprakelijk was. Dit bevel was van uitgestrekte toepassing; veleu, zeer velen konden er krachtens hetzelve vervolgd worden. Daar nu echter, hetgeen zeer wel te voorzien was, de meesten niet in staat waren om aan zulke overgroote terugvorderingen te voldoen; zoo stonden zij aan alle folteringen van den kant der heidenen bloot. Een voorbeeld hiervan was de bisschop Marcus te Arethusa in Syrie. De heidenen, op Juliaans haat tegen het Christendom bogende, wroken zich, voornamelijk in het Oosten, voor de onder Constantius geledene onderdrukking, op de Christenen allerbloedigst; in Palestina en Phoenicië werden niet slechts de kerken der Christeuen verbrand, maar aan hunne priesters en maagden ongehoorde wreedheden gepleegd; te Gaza en Heliopolis werden er Christenen in stukken gescheurd. Ook in Egypte stroomde christenbloed. Wel verre dat de wijsgeerige keizer zulke moordtooneelen beletteu zoude, vond hij veeleer genoegen in het bloed der Christenen, welks vergieting niet onmiddelbaar hem kon te laste gelegd worden, en gaf daarenboven zelf het voorbeeld van hardheid jegens hen. Te Caesarëe in Cappadocië, waar de Christenen zeer talrijk en ijverig waren, hadden dezen den tempel der geluksgodin, nog tijdens Juliaans regering, geslecht. Hierover nam hij

wraak. Hij ontnam aan Caesareë de waardigheid van stad, ontroofde het zijn naam, dwong, zelfs met geestelijken te folteren, de kerken der stad eene opgave van hare bezittingen en gelden te doen, en gebood haar 300 ponden gouds aan de schatkist te betalen, deed alle geestelijken opschrijven als geregtsdienaren (de kostbaarste en tevens verachtelijkste dienst in het Romeinsche rijk) en legde den Christenen, met hunne vrouwen en kinderen, eene dorpsschatting op. Nog wreeder was Juliaan jegens de Christenen van Antiochië. Meerdere oorzaken liepen hier te zamen, om zijnen ijver voor de afgoderij te verbitteren.

Op eenen kleinen afstand van Antiochië lag de bosschaadje van Daphne, uit wier lommer zich een tempel van Apollo verhief. Hier hoopte Juliaan, toen hij zich juist op den feestdag dezes Gods te Antiochië bevond, al de heidenen dier stad, in plegtige feestviering en met rijke tempelgaven in de hand, vergaderd te vinden. Maar neen; hij vond er niemand dan den priester des tempels, en geen andere offergave dan de gans van dien priester. Smartelijk ondervond Juliaan, dat al zijne pogingen ter wederopwekking der afgoderij te vergeefs waren; hij deed den Antiochiërs bittere verwijten over hunne laauwheid, die zij aan den dag legden, zelfs in eenen tijd, waarin de goden den nevel van het atheïsme (zoo noemde hij het Christendom) uit een gedreven hadden. Bij den genoemden tempel van Apollo bevond zich een orakel. Juliaan had alle beroemde orakels, die er nog bestonden, over zijnen aanstaanden oorlog met de Persen doen ondervragen en raadpleegde hier ook Apollo. Maar het antwoord was dat een in de nabijheid begraven ligchaam de

orakeltaal terug hield. Het was dat van den H. Babylas, bisschop van Antiochië, martelaar onder Decius (251) en door Juliaans broeder aldaar ter aarde besteld; en sedert was de godspraak verstomd. Juliaan deed het ligchaam ontgraven; de god sprak, maar de uitkomst logenstrafte zijne voorspelling. Inmiddels hadden de Christenen van Antiochië het ligchaam des H. Babylas plegtig en onder gezang van psalmen, waarin de afgoderij versmaad wordt, naar hunne stad teruggebragt. Dit verbitterde nog meer den keizerlijken ijveraar voor het Heidendom: hij gebood de hoofden dezer onderneming te straffen; maar de bewonderingswaardige standvastigheid van het eerste offer, een' jongeling, Theodorus genaamd, die allerlei folteringen eenen geheelen dag lang, onoverwinnelijk doorstond, deed Juliaan begrijpen dat deze vervolgings wijze den Christenen evenzeer tot roem, als hem tot schande strekken zoude. Niet lang daarna brandde Apollo's tempel af. De landlieden getuigden dat zij den bliksem op het tempelgebouw hadden zien nedervallen; anderen meenden dat de brand door de onvoorzigtigheid eens heidenschen philosoofs was ontstaan; Juliaan echter beschuldigde hiervan bij voorkeur de Christenen, deed, in zijnen toorn, vele onderzoekingen door middel der pijnbank houden, beval de bisschoppelijke kerk van Antiochië te sluiten en verrijkte met derzelver heilige vaten de keizerlijke schatkist. Juliaans vervolgingzucht was hierdoor verre van bevredigd; zij was slechts geprikkeld en vorderde al meer voldoening. Hij deed, om de Christenen te kwellen, bloed en andere gedeelten van offerdieren in de waterbronnen van Antiochië werpen, opdat ieder, die er uit dronk, schijnen zoude

deel aan de afgoderij te nemen. Met hetzelfde doel deed hij ook het brood en de andere ter markt gebragte levensmiddelen met het water, hetwelk tot heidensche zuiveringen (lustraties) gediend had, besprengen. Maar, terwijl de Christenen, volgens den raad des Apostels Paulus (1 Cor. X: 15): «eet alles hetgene «in de hal verkocht wordt, zonder u in het geweten «te verontrusten van waar het kome, — zich van deze spijzen niet onthielden, waren de fonteinen, ofschoon in overvloed aan rivieren gelijk, weldra — hetgeen nog nooit gebeurd was — uitgedroogd.

Het merkwaardigste gewrocht van Juliaans haat tegen het Christendom, was zijne poging tot den herbouw des tempels van Jerusalem. Gelijk men soms de baren der zee ziet opzwellen en de eene golf zich boven den anderen ziet verheffen, aldus, zegt de H. Gregorius van Nazianze, ontvlamde Juliaans woede al meer en meer; na zijn boosaardig vernuft in plannen en kunstmiddelen ter verdelging des Christendoms uitgeput te hebben, besloot hij ten laatste er ook de Joden tegen te wapenen, en den haat, welken deze natie tegen de aanbidders van Jesus Christus steeds gevoed had, den zijnen dienstbaar te maken. Onder voorwendsel van de Joden te willen begunstigen, maar inderdaad om de voorzeggingen des Verlossers, dat van den tempel van Jerusalem niet de eene steen op den anderen blijven zou, en om de voorspellingen der propheten des Ouden Verbonds, dat met de opkomst van het Nieuwe Testament, het oude met zijne offerdienst vervallen en voor altijd ophouden zoude, te kunnen logenstraffen, moedigde Juliaan hen aan, den tempel van Jerusalem te herbouwen: trouwens, aan dezen tempel was de Jood-

sche eeredienst gehecht; met genes herbouwing herleefde deze. De keizer zelf ondersteunde de Joden op het krachtdadigst: zijne schatmeesters moesten de daartoe benoodigde gelden storten en Juliaans vriend, Polybius, was nevens den gouverneur der provincie met het opzigt belast. Van alle kanten stroomen de Joden bouwlustig toe, offeren alles, zelfs de vrouwen hare versierselen daarvoor op; men beschimpt, men bedreigt de Christenen; met den grootsten ijver wordt het werk begonnen; de oude fondamenten zijn reeds grootendeels uitgedolven, men graaft de aarde uit voor nieuwe..... Maar eensslags komt God dezen nieuwen babelbouw verijdelen. Wat men des daags had uitgegraven, viel des nachts weder in; hevige stormwinden verstrooiden de overvloedige bouwstoffen; bliksems vernietigden de werktuigen; eene aardbeving slingerde de nog overige steenen van het oude fondament uit den grond, deed de belendende huizen instorten en begroef vele Joden, die aan den bouw werkten, onder de puinhoopen der openbare galerijen, hunne nachtverblijven. Nog houden de Joden aan, nog hervatten zij het graven; maar telkens slaan er vlammen op uit de aarde, waardoor er velen gedood of verminkt worden; anderen vlugten naar eene naburige kerk, maar ook hier vliegt eene vlam hun tegen, ook hier vallen verzengde lijken of verminkte lijders. Den volgenden nacht verscheen er in den hemel een groot, schitterend kruis, omgeven van eene lichtkrans; en den daarop volgenden dag waren de kleederen, ook der Joden en van allen, zoodra zij over dit wonder begonnen te spreken, met vonkelende kruisen als bezaaid; men trachtte dezelve door het wasschen der

kleederen te doen verdwijnen; maar te vergeefs. Het werk moest gestaakt worden: want de telken male uitbarstende vlammen maakten de plaats ongenaakbaar. (1) Velen der Joden omhelsden het christendom, doch allen, ook Juliaan, erkenden zich door den God der christenen overwonnen. Inderdaad, het veelvuldige en gelijktijdige dier verschijnselen, welke daarenboven allen op de kleine ruimte der tempelhoogte te Jerusalem en nergens elders plaats vinden, maar bijzonder hunne zigtbare zamenspanning tot slechts een en hetzelfde doel, het beletten des tempelbouws, waartoe zij allen achtervolgens, doch met steeds toenemende hevigheid medewerken, — verbieden de oorzaak hiervan aan de werking der bloote natuur toe te schrijven. Neen; maar God riep de krachten der natuur op om zijne vijanden te bestrijden.

Juliaan had zich intusschen te Antiochië den algemeenen haat berokkend: de inwoners leden er hongersnood, waarin hij niet had kunnen voorzien; de Christenen, die er verre weg het grootste gedeelte der bevolking uitmaakten, waren door hem gegriefd en hij zelf had zich, in deze stad, op eene den wijsgeerigen keizer onwaardige wijze, door zijnen afgodischen ijver laten vervoeren. Op het feest van Aphrodite was hij in plegtigen optogt op de straten van Antiochië verschenen, gevolgd door eene schaar van wulpsche deernen en verwijfde jongelingen, wier onmatig gelach, ontuchtige taal en gebaarden den keizer waarlijk schandvlekten; zijn paard en zijne lijfwacht volgden hem slechts van verre, terwijl deze verfoeijelijke groep zijn

(1) Zoo schrijft zelfs de heiden *Ammianus Marcellinus* l. 23.

persoon omringden. (1) Er verscheen te Antiochië een hekeldicht op Juliaan, hetwelk zijne kleine gestalte en philosofenbaard bespotte; en de keizer had de laagheid van, met een geschrift, *Misopogon* (baardhater) genaamd, daarop bijtend te antwoorden. Hij schreef destijds ook tegen de christelijke godsdienst; het werk is verloren gegaan, maar eene aanhaling daaruit bij Socrates duidt aan, dat Juliaan, gelijk al de verdedigers eener kwade en zwakke zaak, niet zocht door gezonde redeneringen te overtuigen, maar door bittere spotternijen de onnadenkende menigte te verleiden.

Juliaan smeedde tegen de Christenen de bloedigste plannen; niet alleen wilde hij hen van alle burgerregten berooven, niet alleen een Venusbeeld in hunne kerken doen plaatsen, maar hij had den dag, waarop hij het Christendom geheel, tot deszelfs naam toe, vernietigen zoude, reeds vastgesteld, en, volgens Orosius, het bloed der Christenen aan zijne afgoden toegewijd. Maar God liet het hem niet toe. Vooreerst werd Juliaan hierin nog door den oorlog met de Persen belemmerd. Alvorens dezen krijg te beginnen raadpleegde hij al de orakels. Ook bestaat er tegen hem de zware verdenking van zelfs menschen te hebben doen opensnijden, om in hunne ingewanden naar de toekomst te wroeten. Allen beloofden hem de overwinning. Zijne ervarenste veldheeren ontraadden hem dezen veldtogt; maar hun gevoelen moest bij den wijsgeerigen keizer voor dat der toovenaars onderdoen. Juliaan vertrekt, laat zich door eenige overgeloopene Persen misleiden, heeft de roekeloosheid van zijne vloot

(1) *Chrysost. cont. gentes et Jul.* Hij beroept zich op de toenmaals nog levende ooggetuigen.

met den leeftogt te verbranden, wordt weldra door zijne vijanden van alle kanten besprongen, en niet minder door hongersnood gekweld, zijn leger komt in het grootste gevaar, hij zelf vindt er den dood. Vurig om eenen vijandelijken aanval af te slaan, had hij zijn harnas vergeten; eene werpspies treft hem in de zijde. Juliaan stierf gelijk hij geleefd had, als een vijand van Christus en als een verbeeldings-philosoof. Overtuigd, gelijk velen onder de heidenen met hem, dat de wraak van den God der Christenen, dien hij in zijne aanbidders en Kerk vervolgd had, hem trof en zijne bloedige vervolgingsplannen verijdelde, nam hij, barstend van spijt, bloed uit zijne wond en wierp het ten hemel, onder de godslasterlijke woorden: «Galileër, gij hebt overwonnen.» (1) In zijne tent gedragen en op zijn vellenleger nederliggend, troostte hij zijne weenende vrienden, verzekerde hun dat hij zich over niet eene daad in zijn leven te berouwen had, sprak als wijsgeer over den dood, de verhevene natuur en toekomst der ziel, deelde geschenken onder hen uit en stierf in den ouderdom van 32 jaren, na 20 maanden regerens, den 26 Junij 363.

Juliaans fijn berekende vijandelijkheden tegen de Kerk hadden deze, even min als de bloeddorstige woede

(1) Dit wordt door Theodoretus, die niet lang na Juliaan leefde, als een gerucht verhaald; Ammianus Marcellinus, die in Juliaans lijfwacht als onderbevelhebber diende en ooggetuige was van 's keizers dood, zwijgt er van: weshalve Stolberg er geen geloof aan hecht. Anderen echter vinden dit zwijgen des heidenschen Ammianus even verklaarbaar, als de daadzaak met Juliaans haat tegen Christus en met des doodelijk gewonden keizers gevoel over de teleurstelling in zijne plannen tegen het Christendom, overeenkomstig. Daar nu, ook door heidenen, de dood van Juliaan als eene straf des Hemels beschouwd werd, meenen zij ook in Juliaan zelven deze opmerking te mogen aannemen.

van vroegere heidensche keizers, ten onder gebragt, zelfs niet doen kwijnen. De herinnering aan dezen keizer en kerkvervolger moet, bij eenen vergelijkenden blik op deze en gene tijdperken der latere en laatste tijden, den hartelijken Katholiek met dankbaarheid aan God en met eerbied en geestdrift vervullen voor eene Kerk, welke, door Gods almagt beschut, al het geweld der aardsche en helsche magten zoo onwrikbaar trotseert. Trouwens, reeds de eerste dag na Juliaans dood herzag de Kerk in vollen bloei; zijne vervolging was spoorloos verdwenen, maar zijn vervolgingssysteem werd in de schatkamer der geschiedenis bewaard en vond nog lang daarna navolgers. In menig land werd, nadat eene eerste razernij hare wreedheid, als om strijd met die der heidensche keizers, tegen de Kerk uitgewoed had, tegen haar de fijner en bedekter vervolgingswijs van den wijsgeerigen keizer beproefd; maar, terwijl schier alle kerkvervolgers onder eene zigtbare straf des Hemels gebukt gaan moesten, is de onsterfelijke bruid van Jesus, met haar altijd jeugdig schoon gelaat, nog steeds de vreugde en de zegen harer kinderen. Welk eene heerlijke toekomst belooft dit heerlijke verledene.

GESCHIEDKUNDIGE BLIK OP DEN TOESTAND DER KATHOLIEKE GODSDIENST IN NEDERLAND, SEDERT DE HERVORMING.

II.

Van den Munsterschen vrede tot de staatsomwenteling in 1795.

Het tijdperk van 1572–1648, waarin Nederland, zoo in het staatkundige als godsdienstige, de hevigste schokken had gevoeld, was ten einde geloopen; bij het verdrag van Munster, was het als onafhankelijke Staat erkend; in plaats van beoorlogende, was Spanje bevriende mogendheid geworden; de Hervormden hadden alle kerken en kerkelijke goederen in bezit, hun getal was overgroot, zoodat men nu had mogen vooronderstellen, dat de Katholieken niet meer als vijanden van het land zouden beschouwd en behandeld worden. Het leed intusschen niet lang of zij, wier aantal reeds te midden der verdrukking verbazend was toegenomen, konden uit de handelingen van het staatsbestuur juist afmeten, wat zij in het oog hunner overheden waren en hoe men tegen hen dacht te werk te gaan. De dood van Prins Willem II, den 6 November 1650 voorgevallen, en de daardoor veroorzaakte geschillen, maakten eene buitengewone vergadering der Staten noodzakelijk, en deze kwam in 's Gravenhage in Januarij 1651 bijeen. Bij het 4e artikel der *Naerdere Unie*, in die vergadering vastgesteld, werd bepaald: «dat oock die secten ende gesintheden, die «gesecludeert zijn van die publicque protectie, ende «alleen worden geconniveert, gehouden sullen worden

«in alle goede ordre en stilte, met bepaelinge tegens «alle excessen, ende dat oock die zelvighe op geene «andere plaetsen meer, als daer die tegenwoordigh «zijn, voortaen sullen worden gepermitteert. Art. 5. «Sulcks dat die Placcaten tegens die Paus-gesinden «voor desen geemaneert, sullen blijven in haer vigeur, «ende oock strictelijck nae haere forme ende inhouden «worden geexecuteert. (1) Art. 6. Dat mede op 't li- «centicus inkommen van de geestelijckheyt een alsulck «temperament ende ordre sal worden beraemt, als «sonder krenckinge van 't tractaet van vrede 't best «kan geschieden.»

Deze bepalingen waren aan de vergadering door den Raadpensionaris van Zeeland den 10/20 Januarij voorgesteld, en werden vervolgens in het verdrag ingelascht. Doch hoezeer de vorige verdrukking hierdoor een meer legaal aanzien kreeg en de Katholieken volgens de zoogenoemde politieke reformatie van alle ambten werden uitgesloten, behoudens dat men hun bloed nog goed genoeg ter verdediging van het vaderland beschouwde, bleven zij echter rustig en zonder noodig te hebben, om *te beproeven*, om zich staande te houden. De ondervinding van 80 bange jaren had hun niet alleen de mogelijkheid hiervan doen zien, maar ten duidelijkste bewezen, dat hunne Godsdienst, als eene lelie tusschen de doornen, wederom was opgewassen.

Nergens echter drukte de vervolging zwaarder dan in dat gedeelte van het hertogdom Braband, dat men

(1) Alzoo bleven na den vrede de plakaten in stand, die in tijd van oproer en burgeroorlog uitgegeven waren: een bewijs, dat zij tegen de Katholieken als zoodanig, en niet als verdacht van Spaansch-gezindheid gerigt waren; immers die verdenking moest met het sluiten van den vrede wegvallen.

Aanmerking eens derden.

met de wapenen overwonnen had en als buit onderling bezat, waarom men het de Generaliteitslanden noemde. Schoon, op weinige uitzonderingen na, de geheele bevolking dáár aan het voorvaderlijke geloof was getrouw gebleven, werden de Katholieken dáár door de aangestelde ambtenaren op de verschrikkelijkste wijze gekweld, ja men mag zeggen, meer dan in de Vereenigde Provincien. Doch ook daar heeft nimmer oproer of verzet tegen de staatsmagt gehuisvest, wat en hoe men ook moge zeggen, dat de Roomsche Kerk zich na den Munsterschen vrede minder zigtbaar tegen het gevestigde staatsbestuur heeft aangekant. Het was dus niet noodig, dat er van Rome bevelen kwamen over *volkomen* gehoorzaamheid aan de Onroomsche regering, en schoon de brief van den Kardinaal Barberini aan de geloovigen den pligt van onderwerping herinnert, getuigt datzelfde schrijven, dat de geloovigen daarin niet zijn ten achteren gebleven, immers daarbij wordt Neerkassel aangespoord om: «alles in het werk te «stellen, dat ieder..... in gehoorzaamheid jegens de «regering BLIJFT *volharden*,» (*ut suum quisque..... in magistratus obsequium..... profiteri et exequi pergant*). Hoe waar ons gezegde is, blijkt ook meer dan genoeg uit den inhoud van het plakaat van 3 December 1655, waarin men op arbitraire straffen alleenlijk behoefde te verbieden, het herhalen van hetgene te Stompwijk, Soetermeer, Wilsveen, Nieuweveen en omliggende plaatsen gebeurd was, toen eenige Predikanten zich derwaarts hadden begeven, «om die plaetsen te gaen «besoecken, ende de selve te onderrichten in de ware «Gereformeerde religie.» Niet met geweld of bloedvergieten werden zij door de bewoners, die daartoe mag-

tig genoeg waren, verdreven; maar alleenlijk zegt het plakaat, dat: «te Stompwijk..... veele klopbroederen, «mitsgaders andere personen te samen rottende, ende «een groot geraes en getier maeckende de selve hieb- «ben uytgeguycht (uitgejouwd).» Ziedaar de eenige dadelijkheden, welke men den Katholieken kon te laste leggen en die waarlijk wel een plakaat verdienden!!

Hunne lijdzaamheid werd echter gestadig door bedreigingen, smaad en hoon vergolden, en om van Holland, Zeeland en West-Vriesland alleen te spreken, laten wij hier slechts de dagteekeningen van Resolutien of Plakaten volgen, die tegen de *stoutigheid der Paus-gezinden* zijn uitgegeven: 27 Julij 1655; 3 October 1656; 27 Januarij 1657; 3 September 1658; 11 Maart, 8 Julij, 31 Augustus, 17 December 1659; 9 Maart, 13, 14, 29 en 30 Julij, 31 Augustus, 16 November 1660; 22 Februarij, 22 Maart, 22 Julij, 13 September, 15 November 1661; 28 Februarij, 15 Maart, 4 Julij, 12 en 28 September 1662; 15 April 1666; 20 Julij 1677; 28 Maart 1669; 9 Januarij, 31 Julij 1698; 10, 17, 31 Januarij 1699; 17 October 1719; 21 September 1730; 12 Februarij 1748.

Men geloove echter niet, dat de verdrukking der Katholieken enkel op het papier bestond. Onnoemelijke geldboeten werden onophoudelijk afgeperst en wel met zulke gestrengheid, dat het thans bijna ongeloofelijk voorkomt. Men leze slechts de aanteekeningen van den Zwolschen Pastoor Arnoldus Waeijer, voor eenige jaren door den *Godsdienstvriend* medegedeeld, om zich door die staaltjes daarvan een denkbeeld te vormen. Holland levert daarvan, onder vele andere, een treffend voorbeeld in den in geur van heiligheid

overleden stichter en eersten Pastoor der kerk te Waddiksveen, Cornelius de Jager, die aldaar den 8 September 1662 gevat, naar Leiden vervoerd, in de gevangenis geworpen en niet voor de eerste dagen van October, tegen betaling eener boete van 1500 gulden, ontslagen werd.

Met huivering gewagen wij van de uitvoering van het bevel der regering te Leeuwarden, door den toenmaligen Pastoor Foppens in eenen brief aan den Provicaris Cousebant vermeld, volgens welk bevel het hoog heilig geheim des Altaars daar ter stede, den 26 Julij 1687, door beulshanden is in het vuur geworpen; terwijl datzelfde aanbiddelijk Sacrament te Arnhem, bij het gevangen nemen van den eerw. heer J. van Bijlevelt, omstreeks het einde van 1698, uit het tabernakel gehaald en met voeten vertreden werd. Ook deze priester zuchtte vier en twintig dagen in de boeijen, en werd daaruit niet dan na het betalen eener boete van 1800 gulden en met verbanning ontslagen.

Zoo levert ook de tweede helft der 17e eeuw blijken van vervolging op, hoezeer het tevens duidelijke kenmerken van den voortgang en bloei der Katholieke Godsdienst draagt. Wel was het getal statien en Priesters, ten gevolge der wederwraak, welke de Staten der verschillende provincien over het herroepen van het edict van Nantes namen, teruggegaan; maar zoodra konden de Katholieken niet weder vrijer adem halen, of zij herstelden het geleden verlies, en hiertoe bragt vooral bij, dat eene menigte Protestanten tot het voorvaderlijk geloof terugkeerden, zoodat men derzelver getal op omtrent 1000 ieder jaar berekende. Van den eerw. Pater M. van Swieten, Predikheer te Leiden, lezen

wij, dat hij alleen meer dan 200 heeft aangenomen Het is waar, dat de Katholieken telkens nieuwen moed schepten, wanneer de eene of andere staatkundige gebeurtenis hunne regten in het gelijk stelde; zij keerden tot de door hunne vaderen gestichtte kerkgebouwen terug, wanneer deze door de hand eens overwinnaars voor hen werden opengesteld. Doch ook hierbij gedroegen zij zich rustig en zonder wraak te nemen, ja zelfs zonder eenige opschudding te bewerken; en het gedrag van zekeren broodbakker, die in 1672 te Utrecht eenige beweging maakte, stak zoo zeer bij dat der overige Katholieken af, dat zij uit den mond van onderscheidene regeringsleden mogten hooren, dat de Staat over hen tevreden was. Zoo hadden zij zich gedragen, schoon het niet te verwonderen zoude zijn geweest, wanneer daar ter stede en elders, onder bedekking van de Fransche krijgsmagt, voor de Hervormden hinderende vreugdebedrijven hadden plaats gehad.

Hieraan is het dan ook toe te schrijven, dat de strenge plakaten niet in alle deelen werden uitgevoerd en men van 1688 tot 1701 twintig nieuwe statien konde oprigten, zoo nogtans, dat het door de vingeren zien van Bailliuwen en Schouten niet dan voor groote sommen konde verkregen worden, waaromtrent wij bij voorbeeld nog ergens vinden aangeteekend, dat te Leiden jaarlijks *f* 1500 en voor de dorpen van Rijnland *f* 2000 moest betaald worden, terwijl elke Priester, die toegelaten werd, daar *f* 600 moest geven en hij, die het wagen durfde, zonder toelating eenige kerkelijke dienst te verrigten, willekeurige straffen moest ondergaan, zoo als de Pastoren van Aarlanderveen, Soeterwoude en Zevenhoven, de gebroeders Pelt, in

1688 ondervonden, die om ééne predikatie van hunnen broeder, eenen Capucijn, voor *f* 3000 en de Pastoor van Voorburg, J. Neerkassel, om gelijke reden voor *f* 800 beboet werden. Hetzelfde had in 1720 plaats te Amsterdam, waar de EE. PP. Glabbais en van Overbeke ieder *f* 1000, de Pastoor Marquys 100 ducatons en P. Munnixhoven eens 100 ducatons en eens *f* 100 moesten geven, wijl zij hadden toegelaten, dat niet geadmitteerde Priesters kerkelijke diensten in hunne bedehuizen hadden verrigt.

Het was intusschen niet alleen in het godsdienstige, dat de Katholieken velerlei kwellingen te verduren hadden; ook hunne burgerregten werden verkort en behalve het onbekwaam verklaren tot het bekleeden van alle ambten, eenige in de krijgsdienst, zoo als wij reeds zeiden, uitgezonderd, werd hun nog bij de plakaten van 4 Mei en 14 October 1655 het regt benomen, om bij uitersten wil over hunne goederen naar welgevallen te beschikken.

Onder het drukkende van zoo vele folteringen van buiten, moesten de Katholieken ook nog inwendig beproefd worden, opdat daardoor des te heerlijker zou blijken, dat de Heer ook hier over zijne verdrukte kudde waakte. God liet toe, dat er onder de door hem gestelde wachters oneenigheid ontstond, om dus de getrouwen te doen kennen; maar ook deze beproeving, hoewel voor velen noodlottig, strekte voor de ware Katholieken ten spoorslag, om zich naauwer aan het middelpunt der eenheid aan te sluiten. In de toenmalige overheidspersonen vonden intusschen de scheurzieken van dien tijd ijverige voorstanders hunner belangen, daar dezelve die verdeeldheid als geschikt

beschouwden, om aan het opperherderlijk gezag van den Paus afbreuk te doen, en liever zag men eene zoogenaamde nationale Kerk rijzen, dan de twisten te dempen, die noodlottig voor het land moesten zijn, schoon men daartoe de beste gelegenheid had. Overtuigd van de noodzakelijkheid daartoe, werden er veeltuldige plakaten uitgevaardigd en resolutien genomen, die echter alle tegen het overgroot getal welgezinden en ten gunste van eene handvol kwaadwilligen luidden. Door scherpe bedreiging werd de wederkomst van Codde afgeperst; de Provicaris de Cock genoodzaakt het land te ruimen; de Pastoors van Kethel en Voorburg gebannen, die later door eenige anderen in ballingschap gevolgd werden, terwijl men aan eenigen het uitoefenen hunner bediening en aan alle Priesters hetzelve in andere gemeenten verbood. Ten laatste verscheen het plakaat van 18 Februarij 1708, waarbij alle Jesuiten uit Holland en West-Vriesland gebannen werden.

Trachtte men in 1707, volgens de bepalingen van het plakaat van 17 Augustus 1702, op de benoeming van Adam Damen tot Apostolischen Vicaris de admissie der Staten te verkrijgen, zoo mogt die poging niet gelukken, even min als in 1717 voor J. van Bijlevelt, die beide gebannen werden, de eerste zoo lang hij niet schriftelijk afstand van die betrekking deed; de tweede, wijl men hem beschuldigde, de hand in de aanstelling van een' gehoorzamen Priester, in plaats van den wederspannigen Pastoor van Assendelft, gehad te hebben, terwijl hij bovendien nog *f* 2000 tot boete geven moest. Even min kon men in 1723 en 1727 die toelating krijgen, schoon door Hunne Hoog Mog. den Jansenisten vergund was, eenen Aartsbis-

schop te verkiezen, ja men zelfs bedacht was, om alle Katholieken te verpligten, zich aan denzelveu te onderwerpen; hetgene echter door een verzoekschrift, bij de Staten ingediend, door den Amsterdamschen Pastoor J. F. Schouwen en T. W. Bakhuis ontworpen, verijdeld werd.

Hoezeer die scheuring aanvankelijk veel leed aan de Katholieken bezorgde, terwijl zij daardoor twee en vijftig statien en de meeste geldelijke hulpbronnen verloren, die den scheurmakers tot het volhouden hunner scheuring bij uitstek goed zijn te stade gekomen, keerden aldra echter eenige der verloren statien onder het wettige bestuur terug, terwijl op de meeste der andere plaatsen, waar geeue Katholieke kerken waren overgebleven, nieuwe gemeenten zijn opgerigt.

Intusschen ontstonden de kwellingen der Katholieken niet alleen ten gevolge der Jansenistische woelingen. Ook de Predikanten der heerschende kerk, de gewone aanblazers der Staten, wisten hunne synodale vergaderingen niet beter eerwaardig te maken, dan door uit dezelve aanklagten tegen de Katholieken te doen uitgaan. Dit getuigen ons, onder honderd andere voorbeelden, de resolutie van 14 December 1713, ten gevolge van welke eene reeds gebouwde kerk in de Katholieke buurtschap Poeldijk tot den grond moest worden afgebroken; en die van 18 October 1720, waarbij het bouwen van eene nieuwe kerk te Zevenbergen werd verboden, schoon «de grondt tot ver-«grootingh van de kerck reedts gekoght, de leverantie «van materialen en arbeydtsloon besteedt, steen, zand «en kalck ten grooten deele op de plaets gebraght, «ende het hout klaer gemaeckt was.»

Hadden de kerkgebouwen, of liever de bedehuizen der Katholieken, ten gevolge van rampen of bouwvalligheid, herstelling noodig, dan was dit veelal de bron van onbegrijpelijke moeijelijkheden, tot dat eindelijk in het 10e art. van het plakaat van 21 September 1730 bepaald werd: «dat er geene Paapsche kerken, buiten de geene «die er jegenwoordig zijn, sullen moogen worden ge«bouwt, en dat geen nieuwe soo genoemde statien, nog «meer getal van Priesters in elke statie, sullen worden «toegelaaten, gelijk ook geen kerken sullen moogen «worden vergroot nog vernieuwt, als met speciaal con«sent, soo veel aangaat de stemmende steeden, van «de Burgemeesteren, en soo veel aangaat de andere «steeden, en het platte land, van de Heeren gecom«mitteerde Raaden..... En dat sorg sal worden ge«draagen, dat de vergaaderplaatsen der Roomsch«gesinden in het uitterlijk aansien aan geen kerken «of publicque gebouwen gelijken, nog aan het gemeen «in het oog loopen.» Hieraan werd zoodanig de hand gehouden, dat wij in eene resolutie van den 4 Mei 1784, waarbij vergund werd, eene nieuwe kerk te Rijswijk te bouwen, uitdrukkelijk werd bevolen: «Mits «zorge werde gedragen, dat de vengsters en deuren «in hetzelve huys te stellen, zijn van zoodaanige grootte «en gedaante, als te Rijswijk in de gewoone huysen «der huyslieden worden gebruykt, en dat de glasen «daar in te employeeren, mede zijn van gewoone grootte «in het lood gezet; mitsgaders dat het dak gedekt «zij met ordinaris roode pannen, enz.»

De nietigste redenen waren genoeg, om de kerken der Katholieken, zelfs jaren lang, te doen sluiten en hunne Priesters gevangen te houden. De overgang van een

lid der heerschende kerk tot de Katholieke en het naar buiten 's lands gaan, veroorzaakte dit meermalen in Noord-Braband. Eenige moeijelijkheden omtrent eene kerk te Heidelberg, door den Keurvorst van de Paltz den Protestanten berokkend, en het verdrijven van een' Predikant, die zich onbehoorlijk gedroeg, uit het dorp Weerdt bij Anholt, was genoeg, om alle godsdienstoefening in Overijssel te doen verbieden en de Jesuiten uit Gelderland te doen verdrijven, waartoe ook het plakaat der Staten van Holland van 25 Mei 1720 diende.

Had men door groote sommen bij Bailluwen en Schouten bewerkt, dat zij bij oogluiking het verrigten van de Godsdienst toelieten, waardoor deze eindelijk de hun verstrekte gelden als een aan hunne posten verknocht inkomen beschouwden, zoo werd bij plakaat van 19 Julij 1730 het betalen der recognitien geregeld, schoon de Staten zelven bekenden, dat het eischen van die penningen *ongepermitteerd* was, en dat de officieren «*grof en groot getrokken hebben*» voor de admissie der Priesters. Dit duurde voort tot den 25 Januarij 1787, toen eene resolutie bij de Staten werd genomen, om de recognitien af te schaffen, waarover de Aartspriester van Holland en Zeeland, Antonius Christianus Meylink, den 28 Februarij 1787 een dankadres aan de Staten toezond.

Hoezeer alle vermelde kwellingen de Katholieken drukten, die boven de gewone lasten, welke zij met hunne overige medeburgers droegen, nog in het onderhoud hunner geestelijken en kerkgebouwen moesten voorzien, vonden zij echter in hunne liefde nog middelen, om van 1736–1794 op twintig plaatsen nieuwe

kerkgemeenten te stichten en dezelve van kerken en pastoriehuizen te voorzien, terwijl duizenden werden besteed, om de bestaande te verbeteren, te verfraaijen en zelfs geheel nieuwe te bouwen. Bovendien drukte hen nog de last der armen, welke zoo veel te grooter was, daar alle stichtingen der voorvaderen voor hen verloren waren. Tot een staaltje van hunne onbekrompen milddadigheid kan dienen, dat in 1783 door de Katholieken te Amsterdam tot het bouwen van het meisjes-weeshuis, zoo door bijzondere giften als kollekte in de gemeente, de belangrijke som van *f* 225,000 werd bijeengebragt.

Zeker was zelfs al ten tijde der onlusten, die eindelijk de verandering van bestuur en regeringsvorm ten gevolge hadden, de toestand der Katholieken reeds eenigzins verbeterd, doch het scheelde veel, dat zij zich over gelijkheid van regten met hunne Protestantsche medeburgers konden beroemen. Toen men dus in 1787, om welke reden dan ook, verandering hoopte, was het geen wonder, dat de Katholieken, na twee eeuwen van verdrukking, verligting van hun juk verlangden en die staatsberoeringen als eene geschikte gelegenheid daartoe beschouwden. (1) Met welken grond men echter in den *Kerkbode* kan zeggen, «dat de Roomsche Kerk van de zijde des ongeloofs wel het minste te vreezen had,» is voor ons onbegrijpelijk, ten zij men daardoor wilde zeggen, dat de Roomsche Kerk in het zelfbe-

(1) De Katholieken, een deel der natie door een magtiger gedeelte onderdrukt, verlangden van dien onregtvaardigen druk verlost te worden, en met hunne overige landgenooten op gelijken voet te komen. De instorting van het vermolmde staatsgebouw, uit inwendige gebreken veroorzaakt, en de toen doorgebroken begrippen van vrijheid en gelijkheid, gaven hun hetgeen zij verlangden.

Aanmerking eens derden.

wustzijn van de bewaarster der geopenbaarde waarheid te wezen, geenen ondergang te duchten had, zoo als de Protestantsche kerk, die eenen niet te ontberen steun in de staatsmagt vond. Het ongeloof had in Frankrijk duidelijk getoond, hoe vijandig het tegen het Katholicismus was. Het begrip van vrijheid en gelijkheid, dat destijds heerschte, rigtte hier te lande niets tegen de Protestantsche kerk uit, dan dat het haar het heerschen ontnam en dat het den Katholieken, wel verre van hen met de Protestanten op gelijken lijn te stellen, alleen in het genot van eenige regten herstelde. Even als de Katholieken door eene staatsomwenteling hunne regten hadden verloren, zoo bekwamen zij dezelve door eene soortgelijke gebeurtenis terug, terwijl een godsdienstige beschouwer zeker niet onopgemerkt zal laten, hoe God uit het kwaad wist goed te trekken en hen, die in hun eigen land de Godsdienst verbannen hadden, juist hier tot bevrijders van diezelfde Godsdienst gebruikte.

Met volle regt mogen wij dan besluiten, dat de grondslagen der Katholieke Kerk hier te lande, zonder steun van den Staat, verdrukt en vervolgd, hecht en duurzaam waren en geen wonder; zij rusten op de rots, waartegen te vergeefs de baren der menschelijke vindingen hebben geklotst, zonder dat die zelfs geschud heeft. Dit heeft ons het vlugtig verhaal van treurige gebeurtenissen meer dan voldoende bewezen. Thans vangt een ander tijdperk aan, waarin wij wel van geene bloedplakaten zullen te gewagen hebben, maar waarin de Katholieke Kerk echter als aan veelvuldige aanvallen blootgesteld zal voorkomen.

J. J. B.

DE TITELPLAAT.

Bij zijne verschijning had de *Katholiek* zich verbonden, om aan zijne inteekenaren op het einde van ieder jaar een net gedrukten titel en bladwijzer gratis te leveren. Hoezeer overtuigd dat zijne onderneming door vele zijner geloofsgenoten werd toegejuicht, dacht hij er weinig aan, dat hij zulk eene algemeene geestdrift zou hebben opgewekt; waarvan het in ons land waarlijk zeldzaam getal van verre meer dan anderhalf duizend abonnementen, die nog toenemen, een afdoend bewijs mag opleveren. — Hij zag zich daardoor in staat gesteld, om zoo als hij reeds bij zijne derde verschijning aankondigde eene meerdere uitgebreidheid aan het tijdschrift te geven; dan wijl daardoor de jaargang tot een zeer lijvig boekdeel zal aangroeijen, heeft hij het verkiezelijker geacht, iederen jaargang in twee deelen te splitsen, en meent hij zijne lezers te mogen verrassen, met op het einde van dit eerste half jaar, benevens den bladwijzer, niet slechts een' net gedrukten titel, maar eene uitvoerig bewerkte titelplaat te leveren.

Deze plaat die zoo de *Katholiek* zich niet bedriegt, op kunstwaarde aanspraak mag maken, heeft hij aan het genie en de keurige teekenpen van den verdienstelijken kunstschilder W. H. Schmidt *van Rotterdam*, te danken. Met de Gothieke ornamenten en het Byzantijnsche fragment, dat zich in de wolken verliest, heeft de kunstenaar willen aanduiden, dat ons land aan deze twee bouworden, waar-

van men den oorsprong niet kan aanwijzen, door den heilzamen invloed van het Christendom zijne prachtige tempels en publieke gebouwen verschuldigd is; welke grootsche gedachte hij heeft voltooid door boven dit alles het kruis te plaatsen, waarvoor zelfs de engelen in aanbiddende houding zijn neêrgeknield, als tegelijk met 's werelds heil ook 's werelds roem volmakende. Hoe ons dit heil eenmaal is aangekomen wordt ons in de kantteekeningen getoond. Daar vinden wij dat kleine scheepje dat voor het oog der wereld zonder lading van ALBION afgestoken, in eenige eenvoudige monniken, den rijksten schat waarmede ooit een vaartuig was bevracht, bij *Katwijks* duinen aan land zettede. Wáárdoor de H. WILLEBRORDUS, eenmaal met zijne geloofshelden op den vaderlandschen bodem getreden, er in slaagde, om onze heidensche voorvaderen uit de diepe duisternis der afgoderij tot het licht van het Evangelie te brengen, en dus den grondslag tot die beschaving en grootheid te leggen, die Holland een waardigen naam in de geschiedrollen der wereld hebben verworven, wordt ons door het toedienen van den H. Doop en het vernietigen van afgoden aangewezen; terwijl het wonderdadig genezen der pestziekte, in het klooster te *Trier*, ons zegt, dat God zijnen getrouwen dienaar ook door de Apostolische gave der wonderen tot het groote werk had uitgerust.

Dan, de nederige WILLEBRORDUS begreep te regt, dat, zou zijn arbeid, hoezeer met de beste bedoelingen ondernomen, ware en blijvende vruchten dragen, hij boven alles van het Hoofd der Kerk daartoe eene bepaalde zending moest erlangen. Het was daarom dat zoodra hij met de ligging en uitgestrektheid dezer landen eenigzins bekend was geworden, hij zich een en andermaal naar Rome spoedde, om van den toenmaals regerenden Paus SERGIUS dien zegen te vragen, en die last te bekomen, die zijne Apostolische bediening behoefde. De ijverige man verkreeg

meer dan hij verlangde; hem werd de Aartsbisschoppelijke waardigheid over deze landen toevertrouwd; en het is dit *factum*, dat het zegel op al zijne daden drukte, dat door den kunstenaar tot hoofdteekening is gekozen, en door de eenvoudige verzen van Melis Stoke (1) wordt aangeduid. De gansche Apostolische arbeid van den H. Willebrord met deszelfs heilzame uitwerking wordt verder nog eenmaal figuurlijk voorgesteld, door de in eene strik zamengevatte doopfont, kerk en herderstaf, en den daartegen overgestelden draak, die zich magteloos kromt onder het geheiligd kruisteeken.

Het is die heilige godsdienst door den Apostel der Nederlanden, door den H. Willebrord aangebragt en aan onze voorvaderen tot hun wettig erfdeel geschonken; het is dat eerbiedwaardig en wettig erfdeel, dat, hoezeer later door velen onnadenkend verworpen, niet te min ongeschonden en onveranderd van de achtste tot de negentiende eeuw van geslacht tot geslacht is bewaard en overgebragt; het is dat dierbaar kleinood waarop de Katholiek een billijke en regelmatige aanspraak heeft; dat hij als het erfdeel zijner vaderen handhaaft; *vindiceter*, en waarop hij trotsch gaat het te bezitten; ja de prijs die hij er op stelt, schaamt hij zich niet door de bazuin der faam te verkondigen.

De *Reformatie* (2) zal thans zien hoe belagchelijk zij zich gemaakt heeft, met aan het zegenend (en niet zwerend) Bisschopsbeeldje door den uitgever *ter versiering* op den omslag van den *Katholiek* gezet, en vooral aan de aangenomene spreuk, ja tot zelfs aan de kleur van het papier eene liefdelooze en nijdige uitlegging te geven.

(1) Tot beter verstand voor die de veronderde spreekwijze van Melis Stoke niet verstaan, laten wij hier dit motto in onze hedendaagsche taal volgen:

Want hem te Rome in die stad
Sergius de Paus zegende (benedijdde)
En hij hem Aartsbisschop wijdde.

(2) Het Tijdschrift van dien naam, in n°. 5 van het 2e deel.

Wij bieden haar thans ruimer stof, om zoo zij er lust toe heeft, nieuwe jeremiaden aan te heffen, of andere Philippica of Catilinaria of wat zij zwartgalliger kan uitdenken, tegen onze titelplaat uit te vaardigen, die in het vervolg het haar zoo gehaatte Bisschopsbeeldje zal vervangen.

BOEKAANKONDIGING.

Adres aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, over de Formulieren, de Academische opleiding der Predikanten, het Onderwijs en het Kerkbestuur. 8°. 52 blz., te Leiden bij S. en J. Luchtmans. 1842.

Wij spreken van dit Adres onder de Boekaankondiging, omdat wij voorhebben thans slechts te refereren. Later, vooral nadat men het antwoord der Synode aan de Adressanten kennen zal, kan men op dit belangrijke stuk vergelijkend en beoordeelend terug komen. De Onderteekenaars zijn de heeren: *D. van Hogendorp*, *M. B. H. W. Gevers*, *A. Capadose*, *G. Groen van Prinsterer*, *P. J. Elout*, *J. A. Singendonck*, *C. M. van der Kemp*.

Zij bekennen zich als *leden van de Nederlandsche Hervormde Kerk en tevens van het Kerkgenootschap, gelijk dit in* 1816 *opgerigt is*. Wat zij door die *Kerk* verstaan, meenen zij te kennen te geven als zij zeggen: «Zij, (de «Onderteekenaars) kennen geene *Nederl. Herv. Kerk*, dan «die gebouwd is op het fondament der Apostelen en Pro«feten, waarvan J. C. is de uiterste hoeksteen, en die «alzoo, naar het Woord van God en in overeenstemming «met de Gereformeerde Kerken van Zwitserland, Frankrijk, «Engeland, Schotland en andere landen, (1) in haar sym«bolische schriften, de volgende onveranderlijke waarheden «belijdt: (2) de genoegzaamheid der H. Schrift tot eenige «kenbron en onfeilbaren toetssteen van het geloof; God «één in wezen, nogtans in drie personen onderscheiden; «de waarachtige en eeuwige godheid van den H. Geest; des

(1) Zouden ze naar *Katholiciteit* zoeken?

(2) Hoe weten de heeren dat dit waarheden zijn? Door de Schrift? Maar hoe *weten* zij, dat zij de Schrift goed verstaan?

«menschen val en onvermogen tot het ware goed (1); de «erfzonde; de eeuwige verkiezing Gods; de voldoening «van Christus voor ons; de regtvaardigmaking alleen door «het geloof in Hem; de heiligmaking en de goede werken «voortkomende uit den goeden wortel des geloofs; de al-«gemeene (?) Christelijke Kerk, die geweest is van het «begin der wereld en zal zijn tot het einde toe, verwer-«pende alle dingen die zijn tegen het zuivere Woord Gods, «houdende J. C. voor het eenige Hoofd; de regtmatigheid «der onderwerping aan de wettige overheid, door welke «het Gode belieft ons te regeren; de verwachting van het «eeuwig oordeel, waarbij de geloovigen, uit genade, met «eer en heerlijkheid zullen worden bekroond.»

Deze opgegeven punten moeten dus, volgens de Adressanten, de belijdenis der N. H. Kerk uitmaken, en slechts omdat dit *regtens* (feitelijk is het anders) het geval is, even als met de liturgie, daarom willen zij de onregelmatigheid van hetgeen in 1816 plaats gehad heeft, voorbij zien. Zij kennen evenwel geen *Nederlandsch Hervormd Kerkbestuur*, dan hetgeen ter handhaving dier waarheden en ten behoeve der daaraan getrouwe gemeente daargesteld is. (2)

Na het vooruitgestelde geven de Onderteekenaars hunne beschouwing van den toestand van het *N. H. Kerkgenootschap*, en zeggen: «dat de niethandhaving van de leer der «Hervormde Kerk, hetzelve aan *ongeloof*, *onverschilligheid*, «*onkunde en zedenbederf* ten prooi gegeven, verdeeldheid «en afscheiding te weeg gebragt, den voortgang der Room-«sche Kerk... in de hand gewerkt, *eene noodwendige ont-«binding en naderenden val*» (puinhoopen van het Protestantisme!) «voorbereid heeft.»

(1) Zeer onbestemd, zoodat een Katholiek die stelling gerust onderschrijven kan. Dit is met meer stellingen het geval, waarover anders tegen hen strijd plagt te zijn.

(2) Waar is dat Kerkbestuur? Waarlijk dat, onder den naam van N. H. Kerkbestuur bekend, is tot handhaving der opgegeven punten niet ingesteld en heeft ze ook niet gehandhaafd, zoo als Adressanten zelve klagen.

Zij schrijven dit alles niet *uitsluitend* aan de Synode toe, maar houden het er toch voor, dat ook deze hooge Kerkvergadering, hetzij uit geringschatting der leer, hetzij grootendeels om vrede tot elken prijs te behouden, een stelsel van lijdelijkheid, om eene verzachtende uitdrukking te bezigen, aangenomen heeft, waardoor het kwaad grootelijks bevorderd is. «Die lijdelijkheid, zeggen zij, behoort «een einde te hebben..... en de leden van het Kerkge«genootschap zijn, naar hun oordeel, geregtigd om te «verlangen, dat de Synode, òf, indien zij de Hervormde «leer (boven opgegeven) verwerpt, *afstand doe van haar «kerkelijk beheer;* òf met getrouwheid en ijver aan haar.... «verpligting voldoe.»

Nu worden de vier punten, waaromtrent de tusschenkomst der Synode ingeroepen wordt, ontwikkeld.

I. *Het gezag der Formulieren van eenigheid.* De Synode heeft zich hieromtrent in hare vorige zitting verklaard, maar zoo, dat die verklaring eene nadere verklaring behoeft, of liever, «de schijnbare bevestiging der Formulieren «was van dien aard, dat zij inderdaad de Formulieren ter «zijde gesteld heeft.» Formulieren achten zij onmisbaar voor een kerkelijk bestaan; want geen Kerk zonder geloof; geen geloof waarvan men niet rekenschap geeft en dat men niet belijdt. Zij waarderen de Formulieren der N. H. Kerk, omdat zij... overeenkomstig de H. Schrift... (1) die waarheden bevatten, wier aanneming de N. H. Kerk met de Christelijke Kerk van alle tijden en plaatsen verbindt. Zij erkennen die Formulieren echter als *menschelijke opstellen*, en verlangen geen geloofsregel boven of nevens Gods Woord; maar wel een voorschrift van prediking en onderwijs, als waarborg voor de gemeenten dat *het geloof der Kerk en niet de meening van den Predikant voorgedragen*

(1) Welk eene uitspraak! Gij, Zeven Mannen, hebt gij magt om zulk eene uitspraak te doen?

wordt. (1) «Overtuigd dat, wat den hoofdinhoud der Belij-«denis betreft, de Heer zijne Kerk in alle waarheid geleid «heeft.... Ontkennen zij niet dat, bij wezenlijke vorderin-«gen eener geloovige godgeleerdheid, het voortbouwen op «de gelegde grondslagen mogelijk en wenschelijk is,....» «zij zoude tevreden zijn, indien onbeperkte heerschappij-«voering over het erfdeel des Heeren voorgekomen en het «gezag der Formulieren ter goeder trouw wierd erkend, «in al wat het wezen en de hoofdzaak van het Evangelie «betreft.» (2)

Men zal ons zeggen, zoo vervolgen de Onderteekenaars, dat de Synode zelve ten vorigen jare reeds verklaard heeft, dat de N. H. Kerk zich aan het wezen en de hoofdzaak houdt. Maar zij meenen, dat die verklaring niet het wezen en de hoofdzaak bedoelt, welke in de Formulieren gevonden worden. Zij gronden deze meening hierop, dat sommige leden der Synode gevoelens hebben aan den dag gelegd, die met den inhoud der Formulieren gansch onvereenigbaar zijn. Een Hoogleeraar (Hofstede de Groot) heeft opzettelijk elke verbindtenis aan Formulieren, formulierdwang, en degenen die afkeerig van volslagen losbandigheid zijn, formulierknechten genoemd, en hij verwerpt de voornaamste leerstukken der Belijdenis.

De Synode beroept zich wel op dén last om te prediken over den Heidelbergschen katechismus; maar prediken *over* is niet altijd *overeenkomstig*, en kan zelfs een prediken zijn *tegen* het Formulier; voorts, op de vragen welke voor de bediening des Nachtmaals ter beantwoording voorgehouden

(1) Arme Predikant, die het beginsel der Hervorming — eigen, individueel onderzoek in de Schrift — aankleeft en er iets anders in vindt dan de Formulieren voorstellen! Gij moet uwe overtuiging smooren; gij moet hetgeen uwe overtuiging als dwaling aanziet, in preek en katechisatie als waarheid verkondigen, als goddelijke waarheid!.... Het is onmogelijk aan een opregt gemoed.

(2) Wat wil dat zeggen? Misschien dit: Decreteert het gezag der Formulieren en behoudt uwe vrijheid om er van af te wijken. Een lokaasje!

worden; doch die zijn een onvoldoend surrogaat der Belijdenis en dulden menig afwijkend gevoelen. Neen! de prediking der leer wordt niet *gehandhaafd*, ter naauwernood *geduld*. De stellingen van Arius, Pelagius en Socyn worden vrijelijk op leerstoel en kansel gebragt; de zielen worden in dwaling geleid, bedrogen, en wordt er nog eens regtzinnig gepreekt, de prediking mist kracht, daar eene grenslooze verdraagzaamheid in den waan brengt, dat de tegenstelling enkel bijzaken en theologische spitsvindigheden betreft. — Zulke beschuldigingen moeten bewezen worden? maar zij zijn zonneklaar. Onder de leden der Synode waren mannen, op welke zij passen; overigens zijn er talrijke schriften voorhanden, die de bewijzen vervatten. In zijne *Bijbelleer aangaande den Persoon van Christus*, en in zijne *Nadere verklaring en vervolg van de Bijbelleer*, heeft de Maassluische predikant P. W. Brouwer, een uitgewerkt vertoog tegen de godheid des Heeren in het licht gegeven; er bestaat een maandwerk (de *Godgeleerde Bijdragen*), waarvan de hoofdredacteur tot aan zijnen dood president der Synode geweest is, en waarin het gansche wezen der Hervormde leer aangerand wordt; de *Verhandeling over het eigenlijke wezen des Christendoms*, geschreven door den Tielschen predikant van der Willigen, met goud bekroond en uitgegeven door Teylers Godgeleerd genootschap, behoudt als het eigenlijke wezen des Christendoms niets meer dan hetgeen ook het wezen der Heidensche wijsbegeerte was; het godgeleerd Tijdschrift: *Waaarheid in liefde*, uitgegeven door van Oordt, Hofstede de Groot en Pareau, Swiers en Sonius Swaagman, dicht aan de Bijbelsche waarheden, waarop de leerstukken der Kerk gebouwd zijn, telkens een zin en beteekenis toe, tegenovergesteld aan die, welke iedere Christelijke Kerk aangenomen heeft.

Neen, de Synode of althans eenige harer leden, namen de uitdrukking *wezen en hoofdzaak* niet in den zin der formulieren, want men zeide: «Het zweemt niet naar ontrouw

«van de Symbolische schriften te verschillen, waar derzelver feilbare opstellers zich vergist, min helder gedacht, of zich niet gelukkig uitgedrukt hebben.» Onder de benaming van *hoofdzaak en wezen* behoeft ieder slechts datgeen te behouden wat *hem* als zoodanig aannemelijk schijnt.

II. *De academische opleiding der predikanten.* De Onderteekenaars willen niet angstvallig en gestreng de lessen over Godgeleerdheid of ook over Oostersche talen nagaan; zij vermelden slechts de leer welke, onder den naam van *de Groninger school*, gedurig meer ergert en ontrust. Die school wordt vertegenwoordigd door het tijdschrift: *Waarheid in liefde.* Veel valt hier te berispen, maar de Adressanten vermelden slechts één punt: de voldoening aan Gods geregtigheid, door den dood van J. C., heet daar een *verouderd leerstuk*, *onevangelisch*, *ongerijmd*. Vreemd was het dan ook voor de Onderteekenaars, in de Synode van 1841 de Godgeleerde faculteiten der drie hoogescholen geprezen te zien. Zulke leer toch, als daar even vermeld is, strijdt met de H. Schrift. Doch het beroep daarop is vergeefsch; want de Schrift is niet meer heilig. Men verwerpt de Schriften des O. V., en aan die des N. V. moet geen onvoorwaardelijk geloof worden gehecht. De Bijbel is niet Gods woord; men wachte zich van Bijbeldienst, eene kwaal van vele Protestanten; door een iegelijk moet in den Bijbel het Evangelie worden gezocht! Doch genoeg, meer dan genoeg, om te doen opmerken, welke reuzenschreden men op het gebied der verlichting afgelegd heeft. Aanneming der Symbolische Schriften, in zoo verre zij met den Bijbel, aanneming van den Bijbel, in zoo verre deze het verstand of gevoel van onze leeraars en hoogleeraars vereenigbaar is. Alzoo, geen zoendood des Verlossers meer, geen heiligheid des Bijbels! «Geldt het hier niet den geest «der Formulieren, den grondslag der Hervorming en het «aanwezen der Christelijke Kerk.» *(Puinen storten over puinen!)* En deze leer wordt aan twee der drie vader-

landsche hoogescholen geleerd! Onder den invloed van haar voorstanders wordt, jaar op jaar, het meerendeel der aanstaande predikanten gevormd. «Even goed en wel-«ligt beter ware het hen te zenden naar de school der «Rabbijnen, waar men ten minste eerbied voor het Oude «Testament of naar de seminariën der Roomschen, waar «men althans een Zaligmaker, die voor ons gestorven is, «behoudt.»

Men zal ons te gemoet voeren: De benoeming der hoogleeraren geschiedt door het gouvernement. Doch wij gelooven dat men hier ten onregte de regering alleen verantwoordelijk stelt. Eerst toch na zes en twintig jaren heeft de Synode verlangt invloëd op die benoemingen te verkrijgen, en de geestelijkheid heeft verzuimd zich tegen de aanstelling van openbare tegenstrevers van de gereformeerde leer te verklaren. En wat zal de aanvrage der Synode, om invloed op de benoemingen der hoogleeraars te verkrijgen, baten kunnen, zoolang de leer der Kerk ook in het genootschap met voeten getreden wordt?

III. *Het verband tusschen het lager onderwijs en de Kerk.* De onderteekenaars bedoelen hier niet het leerstellig godsdienstig onderwijs, dat buiten de schooluren gegeven moet worden en waartoe door het gouvernement nu de geestelijkheid geroepen is: wat zal dat voor een onderwijs zijn waarover geen toezigt gehouden wordt? Maar zij hebben het oog op de geheele inrigting van het schoolwezen; op die noodlottige vereeniging van alle gezindheden, waardoor elk christelijk en protestantsch onderrigt in de school onmogelijk wordt: dit bestrijden zij op grond van Gods woord. De vraag is, of het kind enkel moet worden *onderwezen in*, of ook *opgevoed naar* de leer zijner Kerk. Zij zijn van 't laatste overtuigd. Zij verlangen dat het kind vroegtijdig tot den Zaligmaker worde gebragt, enz. Dit is onmogelijk, in vereeniging met allen; met Israëliten, door wie Gods Zoon als een godslasteraar, met Roomschen, door wie elk

Onroomsche als ketter, en de Bijbel als een gevaarlijk boek aangemerkt wordt. (1) Christelijke scholen zijn eene behoefte voor de Hervormde Kerk. Het is zoo, het openbaar onderwijs is tot een voorwerp meer bepaaldelijk van staatszorg gemaakt; maar de Grondwet heeft ook de erkende regten der Hervormde Kerk voor de toekomst onherroepelijk verzekerd, en dus kan de grondwettige *zorg* der regering geen eigendunkelijk *beheer* zijn; de opdragt dier zorg wettigt geenszins de oprigting van scholen, welke gewetenshalve onbruikbaar voor alle gezindheden zijn; te vergeefs neemt men de kunstgrepen der uitlegkunde te baat, om onder de benaming van *openbaar* ook het *bijzonder* onderwijs te betrekken; waar vrijheid van godsdienstoefening is erkend, mag eene betamelijke vrijheid van onderwijs niet worden ontzegd. Doch de Kerk behoeft zich niet uitsluitend of vooral op menschelijke wetten te beroepen. Bij de berekening wat geoorloofd is te doen, vrage zij allereerst wat men gehouden is te verrigten. Met de opvoeding is het bestaan der kerk op het spel. Doch om hier te slagen, is er geen uitstekend moedbetoon noodig; zoo min de regering als het Nederlandsche volk wil conscientiedwang. De staat zou geene onchristelijke verordeningen op het onderwijs gemaakt, veelmin gehandhaafd hebben, indien niet de overgroote meerderheid der Hervormde geestelijkheid dergelijke strekking goedgekeurd, vier en dertig jaren toegejuicht, een algemeen Christendom als het Evangelie voor kinderen beschouwd, en zich zelve en anderen met de ijdele onderscheiding van onderwijs en opvoeding, van leerstellig, historisch en zedekundig onderrigt had gepaaid. Vroeger waren er nog welgezinden, die meenden dat de Christelijke waarheid van de scholen ver-

(1) Onjuist, mijne heeren. De Katholiek beschouwt slechts den *gedoopte*, die *hardnekkig* dwaalt, als ketter; hij eert den Bijbel als het woord van God, doch acht het gevaarlijk en oneerbiedig iedereen, ook den waanwijze en den weetniet, met den Bijbel te laten omspringen.

wijderd werd gehouden, niet door de verordeningen zelve, maar door derzelver verkeerde toepassing; het laatste Besluit snijdt alle dergelijke uitvlugten af. De school is voor alle gezindheden, Christelijke, niet Christelijke gemeen; geene uitdrukking wordt er toegelaten, die aan Roomschen of Protestanten, aan Christen of Jood aanstootelijk zou kunnen zijn. Het stelsel van 1806 heeft tweederlei toepassing, naarmate òf eene soort van algemeen bruikbare godsdienst vervaardigd, òf de godsdienst tot een afzonderlijk leeruur beperkt wordt. Het eerste mislukt zijnde, zal nu het andere beproefd worden. De onderteekenaars bejammeren, dat, terwijl in verscheidene landen de gewetensvrijheid op de theorie van een alles overheerschend staatsgezag haar regten herneemt, hier te lande een stelsel bekrachtigd wordt, dat met het regt, het belang en de verpligting der Kerk in tegenspraak is. Zij zullen niet in het breede betoogen dat de volksschool, nu weldra slechts eene oefenplaats van lezen, schrijven en rekenen wordt; dat het Lager Onderwijs hier te lande aldus beneden dat van elke beschaafde natie zal staan; dat het negatief toezigt der geestelijkheid niemand bevredigen zal; dat de ingestelde wederzijdsche censuur het middel is om een strijd van allen tegen allen te doen ontstaan, en dat er geen zekerder middel van afscheuring dan gedwongen vereeniging is. De Onderteekenaars «gewagen zelfs niet opzettelijk «van den verbazenden triumf, welke de Roomsche Kerk «op de hunne behaalt, in zoo ver thans, uit den aard der «zaak, Bijbel en Christelijke geschiedenis van het Vader«land prijs gegeven wordt, te meer, dewijl het stelsel van «afzonderlijke uren zich met een grootendeels werktuigelijke «godsdienst (?) veel beter dan met een godsdienst in geest «en waarheid (!?) vereenigen laat.» De Hervormde Kerk mag het niet lijdelijk aanzien, dat de kinderen in scholen zonder godsdienst gebragt worden. Bepaalt de zorg van den Staat zich tot de oprigting van dergelijke scholen, de

Kerk heeft behoefte aan andere, aan eigene scholen, waar, *ook zonder daartoe verlof van Roomsche priesters verkregen te hebben*, (1) de kinderen een onderwijs in Hervormden geest ontvangen kunnen. De onderteekenaars weten dat het allereerst aan het hoofdbestuur van het kerkgenootschap opgelegd wordt, zich, bij eene niet christelijke organisatie van het openbaar onderwijs, te verklaren tegen het afhankelijk maken der oprigting, ook van bijzondere scholen van de willekeur van provinciale en plaatselijke overheden.

IV. *De wijziging van het Kerkbestuur.* Ten aanzien van dit punt, willen de Onderteekenaars geene verouderde vormen terug geroepen hebben, die met de tegenwoordige orde van zaken onbestaanbaar zijn; doch zij beklagen zich dat men eigendunkelijk de beginsels der wettige èn historische kerkorde, ook voor zoo ver zij gegrond zijn op onveranderlijke behoeften en regten, aan nieuwmodische en onjuiste begrippen opgeofferd heeft. De N. H. Kerk heeft zich nooit aan het toezigt der overheid onttrokken, maar toch ook, op grond van Gods Woord, *onafhankelijkheid* in leer en kerkvorm gewild; en de gezetheid op dit regt was dubbel behartigenswaardig, nadat zij geen heerschende Kerk en de overheid, als zoodanig, geen christelijke overheid meer was. Desniettemin heeft men aan het Gouvernement een invloed verleend, welke met de vrije ontwikkeling van het geloofswezen der Kerk niet vereenigbaar is. Wat daar al uit voort kan komen, blijkt uit het Koninklijk besluit, waarbij de Hervormde en Lutersche Gemeenten, in eene onzer overzeesche bezittingen (Curaçao) gemaakt worden, tot eene Protestantsche of Evangelische Kerk. — Verder is de N. H. Kerk, steeds afkeerig geweest van al wat naar *Hierachie* zweemt; zij

(1) Wij zouden haast trotsch worden! Doch het is maar eene verbitterde voorstelling van het regt der Katholieken om het *dekatholiseren* hunner kinderen tegen te gaan. *Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des dévots!*

heeft volkomen gelijkheid van Evangeliedienaren gewild. En nu heeft een geacht Hoogleeraar (Royaards), opgegemerkt, dat de Democratie, gelijk Zijn Hoog Eerw., den vorigen toestand genoemd heeft, overgegaan is tot Aristocratie; dat zij genaderd is tot Oligarchie, en dat de Synodale commissie, in 1827 ingesteld, zeer ligt tot het gezag van weinigen zou kunnen brengen. — De beginselen der N. H. Kerk, nopens de zelfstandigheid der gemeenten, den invloed der kerkenraden, het ambt der ouderlingen, de handhaving der kerkelijke tucht, schijnen ook al niet onaangerand te zijn gebleven. — *De vertegenwoordiging der gemeenten* is tot een bedriegelijk schaduwbeeld van representatie afgedaald. — Doch al die bijzonderheden zijn noodeloos. De zaak komt hierop neer, dat de Presbyteriaansch-Synodale kerkvorm en de ware behoeften der N. H. Kerk opgeofferd zijn aan het oppergezag van den Staat over de Kerk; dat de kerkorde, niet gewijzigd, maar ten onderste boven gekeerd is; dat, in plaats der belijdenis, de onderwerping van het nieuwe kerkbestuur, als kenteeken van lidmaatschap genomen wordt.

Deze gesteldheid der zaak zal niet meer van langen duur zijn. De aandacht is op den onwettigen oorsprong van het Kerkgenootschap gevestigd. Het moet erkend worden: de overheid heeft zich een *jus in sacra* aangematigd. Het geen onlangs in de Tweede Kamer der Staten-Generaal is voorgevallen (22 Februarij ll., over het adres van den heer *van Houten*, predikant te Oosterwijk), zal aan de Synode, in verband met andere teekenen des tijds, de overtuiging kunnen geven, dat zij, tegenover regtmatig beklag, niet meer op de onvoorwaardelijke ondersteuning van het wereldlijk gezag rekening zou kunnen maken. De onderteekenaars wenschen dus eene revisie van sommige kerkelijke reglementen, als *voorbereiding tot bijeenroeping eener waarlijk Kerkvertegenwoordigende-Synode.*

Alvorens hun adres te eindigen, leggen de Ondertekenaars nog aanmerkingen op vier punten over. 1°. *De afgescheidenen.* Volgens de Adressanten is de algemeene hoofdoorzaak der afscheiding het pligtverzuim van een deel der geestelijkheid, het niet handhaven van de leer der Kerk, en het gemis van getrouwe evangelie-verkondiging. (1) Laat de leer der Kerk weder in het Kerkgenootschap worden geëerbiedigd; hierdoor zal de weg der verzoening worden opengesteld. De belijdenis is het kenmerk der gezindheid; een gebrekkige kerkvorm kan niet het *criterium* van het geloof zijn. — 2°. *De Roomsche Kerk.* Volgens de Synode «is het een tijd waarin alle krachten zich moesten vereenigen om aan de Pauselijke Kerk het hoofd te bieden.» De Onderteekenaars willen nog meer, namelijk *niet slechts tegenstand, maar ook overbrenging van den aanval op vijandelijken grond.* Zij gruwen wel van alle Proselytisme door list of geweld, maar denken toch aan het «dwingt ze om in te gaan.» De Synode vreest den onmiskenbaren voortgang der Roomsche Kerk, en teregt, want zij heeft het schild des geloofs weggeworpen, en is daardoor magteloos geworden tegen hare vijandin; dat terug te nemen, dat alleen kan baten. «De strijd worde gevoerd, gelijk het christenen betaamt. De «zege zal niet worden behaald door het vormen van eene «Protestantsche Kerk en van Protestantsche vereenigingen, «op zoodanige wijze dat men, om de eendragt te behou«den, het fondament der christelijke waarheid verliest; «noch door de Roomsche Kerk te willen brengen onder «een Gouvernementsinvloed *welke tegen het wezen van «iedere Kerk, zoowel als tegen grondwettige godsdienstvrij«heid, gerigt is*; noch door het ijveren voor gemengde

(1) Wie toch over die getrouwheid uitspraak moet doen? Van weerszijde beroept men zich op den Bijbel, en waarom zou b. v. Professor Hofstede de Groot, dien niet even goed verstaan als b. v. de Predikant Scholte?

«scholen.» Het wapen, waardoor de onderteekenaars de overwinning verwachten, is «het zwaard des H. Geestes, de H. Schrift.» — 3°. *De aard en het veldwinnen der opwekking in de N. H. Kerk.* Die opwekking is wezenlijk. Er is verband tusschen de onrust in het Kerkgenootschap en de algemeene behoefte aan een hooger beginsel, welke, na een tijdperk van ongeloof, overal ontstaan, en in onderscheidene landen reeds vervuld geworden is. Het geen hier te lande gebeurt, is eene opwekking uit de dooden. — 4°. *De bedoeling van hun adres.* Niet ter zelfverdediging spreken de Onderteekenaars hierover. Zij werpen de verdenking van hoogmoed en liefdeloosheid van zich af. Maar zij verlangen nog openlijk te betuigen, dat zij de verlichting, heiliging en volmaking der gemeente geenszins wachten van hunne pogingen of van kerkelijke besluiten, maar van den geest desgenen aan wien de Vader alle dingen overgegeven heeft. Dan dit mag het voorwendsel niet zijn, waardoor men zich van pligtvervulling en verantwoordelijkheid zou willen ontslaan.

De Onderteekenaars eindigen hun adres met de volgende vragen:

I. «Handhaving der hoofdwaarheden van het Evangelie, «en, als middel hiertoe, handhaving der formulieren van «eenigheid, in al wat het wezen en de hoofdzaak der «Hervormde leer, naar den geest van de opstellers en «van de Nederl. Herv. Kerk betreft!» (een regter van geloofsgeschillen).

II. «Openlijke afkeuring van hetgeen daarmede in pre«diking of onderwijs, in tegenspraak is, en bepaaldelijk «eene stellige verklaring dat de leer, welke door drie «Hoogleeraren in het Tijdschrift *Waarheid in Liefde*, «voorgedragen wordt, strijdig is tegen de belijdenis der «Hervormde Kerk en de zaligmakende leer der H. Schrift.» (Een stap naar den *Index*.)

III. «Protest tegen de bestaande verordeningen op het «onderwijs, als niet vereenigbaar met eene christelijke «opvoeding naar de leer der N. H. Kerk.» (Aanranding van het Nut van 't algemeen.)

IV. «Aanvankelijke revisie der kerkelijke reglementen, «ter handhaving eener christelijke kerktucht, in leer en «wandel, en ter voorbereiding eener Kerkvertegenwoordi«gende Synode door *a.* meerdere werkzaamheid en in«vloed der klassikale vergadering; *b.* vermeerdering der «leden van de Synode, zoo al niet van lastbrieven voor«zien, dan toch met verantwoordelijkheid, krachtens de «verpligting tot handhaving der Hervormde leer; *c.* ver«meerdering der leden van de Provinciale Kerkbesturen, «aan wie de examinatie der aankomende Predikanten toe«vertrouwd is; *d.* herstel van het gemeentebestuur in «zijne regten; herstel inzonderheid van het gewigtig ambt «der ouderlingen, naar Gods Woord, zoodat ook een meer«der getal derzelve in de onderscheidene kerkelijke collegien «worde gesteld.» (De Predikanten onder de plak der leeken.)

Ziedaar eene zoo veel mogelijk getrouwe analyse van een stuk dat aller opmerking verdient. De steller van het adres schijnt niet moeijelijk te raden, en hij heeft eer van zijn werk: ieder woord weegt en is op zijne plaats. De Synode, zoo zij gezind is als verleden jaar, moet verpletterd zijn, daar zij zich niet meer achter dubbelzinnige uitdrukkingen kan verschuilen, en zij toch waarschijnlijk den moed niet hebben zal, om de Formulieren rondweg te verwerpen. Dit laatste schijnt ons echter het eenige standpunt waarop zij zich tegenover het adres handhaven, en van waar zij het zelfs, op hare beurt, omwerpen kan. De stelling der Adressanten is onhoudbaar, omdat zij onlogisch is; maar de Synode kan er hen niet uit verdrijven, zoo zij zelve onlogisch handelt, zoo zij nog een geloof, eene belijdenis der Kerk erkent. Wij zullen zien.

Antwoord op de vraag: Waarom zijt gij Katholijk geworden? in eenen brief aan eenen vriend door Richard Waldo Sibthorp B. D., gewezen Predikant van St. James te Rijde, op het eiland Wight, naar den vierden druk van het Engelsch, bl. VIII en 64, te Amsterdam, bij J. H. van Spanje. 1842.

Dit geschrift kenmerkt den man van ernstig nadenken en overgroote bedaardheid, zoowel vóór als na zijne bekeering; en daarin lag welligt eene reden te meer, dat hem zijne vrienden van alle kanten lastig vielen, om de beweeggronden dier handelwijze van hem-zelven te vernemen. De liefde en genegenheid, die hij hun voortdurend toedroeg, alsmede het ware belang der godsdienst, opdat zij namelijk niet zouden denken, dat hunne tegenwerpingen onwederlegbaar waren, noodzaakten hem de toedragt der zaak in hare hoofdpunten aan de pers toe te vertrouwen, op eene wijze, die van zijne echt-christelijke verdraagzaamheid en voorzigtigheid getuigt.

Tijdens zijn predikambt te Rijde voelde hij zich aangespoord om de Joodsche instellingen, of de kerk onder het Oude Verbond, eens op nieuw na te zien, en de brief van den H. Paulus aan de Hebreeuwen plaatste den man op een hooger standpunt, om in deze inrigting de zinnebeelden van toekomende dingen te ontdekken. Hier omvat hij den geheelen toestand der Mozaïsche inrigting; maar zijne diepzinnigheid bespeurt de vervulling hiervan niet eenig en alleen in den gezegenden Verlosser. Het zinnebeeldige Israël, de berg Sion, de heilige stad en tempel, de toonbrooden, wierook en dienst der Leviten hebben eene verdere toepassing. Het gansche volk van Dan tot Bersabee had één geloof, ééne belijdenis, één en hetzelfde godsdienstige gebruik, en was onderworpen aan een' eenigen Hoogepriester, die in het huis van Aäron tot instandhouding der

eenheid onafgebroken opvolgde, tot aan de komst van den Christus, die het afgebeelde Godsrijk zou verwezenlijken en eene kerk stichten, welke door zijne Apostelen als één ligchaam en één geest onder alle volkeren zou uitgebreid worden, in verbeiding van Jesus tweede komst, wanneer eene onstoorbare eenheid der stervelingen met God in de zalige gewesten zal beginnen.

Deze zinnebeeldige overdenkingen waarborgden, en de H. Paulus verklaarde hem uitdrukkelijk deze eenheid der Kerk, hoedanig hij ze na zijne beschouwingen over het Heilige Land kon verwachten. Hier maakt hij nu met zijn onderzoek een begin. Zijne eigene, de Anglikaansche Kerk kan zich niet staande houden; daadzaken spreken haar tegen, en nog veel erger was het gelegen met die te zamen geplaatste menigte van secten, even strijdig in belangen, als in geloofsleer. Nergens kan het gezonde verstand eenen zweem van eenheid vinden, ten zij in de oude Kerk van Engeland, die door den H. Augustinus in vereeniging met de Apostolische Kerk gesticht was, en als een weelderige tak, twaalf eeuwen lang, zijne sappen uit dien voedenden stam had getrokken, maar in den storm der zestiende eeuw zwaar gekneusd, ten laatste was afgescheurd.

Van nu af is de Katholijke Kerk het voorwerp zijner bescheuring; hier vindt hij niet enkel eene éénheid van leer, maar ook eene eenheid der Bisschoppen van verschillende kerken met het Opperhoofdig bestuur, dat met Petrus begonnen, in eene onafgebrokene reeks is voortgegaan; alles volkomen in overeenstemming met hetgeen in het Oude Verbond was voorbeduid, en op onderscheidene plaatsen van het Nieuwe verkondigd wordt. Bij deze inrigting heerscht eene heilige orde en tucht; allen, hoewel te zamengesteld uit verschillende volksstammen onder den hemel, zijn in pligt, hoop, beproeving en vreugde verbroederd; met eene vaste hand rigt de stuurman achttien eeuwen het scheepje midden door de onstuimige zee en bruischende baren, ter-

wijl het zich steeds vertoont als een sierlijk vaartuig, dat nimmer strandt, en vrolijk zijnen voorgeschrevenen koers voortzet. Hoe ontzettend verschillend daarentegen is het lot van hen, die met den Stoel van Rome niets gemeen hebben! «Vormen zij eenen broederlijken band? Bestaat «er eene gemeenschap, of zelfs eenig onderling verkeer «onder hen? Bestaat er eensgezinde tucht of heilige orde? «Voorzeker, zij gelijken eer aan de drijvende overblijfselen «van een verongelukt wrak, welke ginds en herwaarts drij- «ven op de rustelooze baren der bijzondere gevoelens, en «afzonderlijke verklaring van de Schrift.» *(Puinhoopen!)*

Bij gelegenheid wordt hier ook melding gemaakt van die zoogenaamde geestelijke eenheid — eene eenheid in het aannemen van zekere leerstukken als grondstellingen; eene bewering, niet te halen uit het Oude of Nieuwe Verbond, strijdig met de overgeblevene gedenkstukken van de eerste eeuwen des Christendoms, hoogst ongerijmd en onuitvoerbaar voor de ontwerpers zelve, daar zij elkander in verschilpunten veroordeelen, en met die zoogenaamde grondstellingen over hoop liggen. Dan wendt hij zich nog eens tot de Anglikaansche Kerk, waar eene talrijke en vereerenswaardige klasse van menschen, die de noodzakelijkheid van eene zigtbare eenheid inzien, hunne voortdurende afscheiding van de Katholieke Kerk hierop gronden, omdat de Anglikaansche Kerk in hun oog volkomen ééne en dezelfde is, als die, welke de H. Augustinus in de zesde eeuw heeft gesticht; op eene liefderijke en eenvoudige wijze zoekt hij zijne landgenooten uit dezen waan te helpen; en neemt eindelijk van zijn voormalig kerkgenootschap een vriendelijk afscheid, hun nogmaals herinnerende, dat elke poging in de tien of twaalf laatste jaren aangewend, dat elke verklaring hoegenaamd, die men aan de 39 artikelen wil geven, vruchteloos en onvoldoende is, om zijn geweten gerust te stellen; zij mogten veeleer bij de geweldige verwoesting, die het ongeloof allerwege aanrigt, in den schoot der Moeder-

Kerk terugkeeren, en zich bij het dreigende gevaar verbergen achter de verschansingen van dien burg, waartegen de poorten der helle niets zullen vermogen.

Het verheugt ons, dat Sibthorps brief in onze taal overgebragt is, en wenschen dat zijn tweede Schrift, de verdediging van het eerste bevattende, insgelijks onder onze landgenooten verspreid worde. Wat de vertaling betreft, zij beantwoordt niet ten volle aan hetgene wij van den Eerw. van Steenwijk verwachten mogten. Op sommige plaatsen is zij duister, enkele malen zoo duister, dat men naar den zin zoeken moet. Als de Eerw. Vertaler ook het tweede Schrift bewerken wil, zal hij, hopen wij, zijnen roem beter handhaven.

Roomsch Katholijk Jaarboek voor het Koningrijk der Nederlanden, 1842. — Te 's Hage, bij J. W. TEN HAGEN.

«Beter laat dan nooit,» wanneer het namelijk iets goeds is; en dit durven wij van het R. K. Jaarboek voor 1842, verzekeren. Behalven den kalender en sommige opgaven die in alle almanakken passen, vinden wij in het Jaarboek de opgave van het *Departement voor de zaken van R. K. Eeredienst; van het Hoog Kerkelijk Bestuur*, namelijk *Paus*, *H. Kollegie* (waarom *K* en niet *C?)*, en *Hof van Z. Heiligheid*; van de *Nederlandsche Kerkdistricten*, en van *de Missien in onze overzeesche bezittingen*; een *Naamlijst van de nieuwgewijde en overledene Priesters gedurende* 1840 *en* 1841; eene *chronologische volgreeks van het bestuur* (de bestuurders?) *der Hollandsche Zending, sedert de Hervorming*; een *vergelijkende staat der Communicanten in de Hollandsche Zending*; en eindelijk *statistieke bijzonderheden, betreffende de R. K. Kerk in de Noord-Nederlandsche districten van het voormalig Bisdom van Roermonde.*

Wij moeten den ijverigen Verzamelaar onzen dank zeggen voor de moeiten welke hij aangewend heeft, en hopen dat het hem aan lust noch tijd moge ontbreken om zijne nasporingen over de kerkelijke geschiedenis van ons vaderland voort te zetten: wij weten hoe groot zijn ijver is; dat hem eene geëvenredigde aanmoediging te beurt valle! Verbazend en opwekkend tot dankbaarheid aan God is de vergelijkende staat der Communicanten. Zoo blijkt er b. v. uit, dat in het Aartspriesterdom Utrecht, het getal Communicanten sedert het jaar 1756 van 27,424 tot 52,331 geklommen, en alzoo in minder dan eene eeuw nagenoeg verdubbeld is. In het Aartspriesterdom Gelderland is deze vooruitgang nog verbazender: daar waren in 1754 slechts 11,011 Communicanten, in 1841 waren er 26,152! En deze opgave betreft slechts zes- en twintig der zes- en vijftig bestaande statien. Het is te bejammeren dat de opgaven van de Aartspriesterschappen Salland en Drenthe, en Groningen ontbreken.

In de wel geschrevene *chronologische volgreeks van* enz., vermisten wij ongaarne den waren naam der partij, die onder Neerkassel zich gevormd, en onder Codde zoo heilloos vertoond heeft. Het is niet genoeg hen *wederspannigen*, zelfs niet hen *scheurzieken* te noemen; zij zijn *Jansenisten* en waren het eer zij zich afscheurden, eer zij zich wederspannig toonden.

In het exemplaar ons toegezonden zijn de volgende fouten met de pen verbeterd: in de *Provinciesgewijze indeeling der Parochien* is het volnummer III en IV met elkander verwisseld; bl. 116, reg. 15, is 1831 veranderd in 1841, en bl. 123, reg. 23, is van 1834 gemaakt 1837.

Eenige zinstorende drukfeilen zijn onverbeterd gebleven, b. v., bl. 120, reg. 7, v. o., *erger* voor *enger*; bl. 153, reg. 13, v. b., *aflijvigheid* voor *afwezigheid*.

Wij wenschen dat het Jaarboek voor 1842 een ruim vertier vinde, en dat het volgende voor 1843 tijdig verschijne.

Plaatsgebrek noodzaakt ons, eenige andere Boekaankondigingen, tot het volgend nummer te verschuiven.